

Välis
väro
kõrvalle

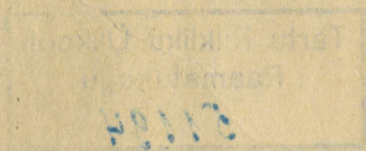
51194

A-23555π

WAGU

WAO

IKÕRVALE

*Ajakirjanike
olukirjeldusi*

EESTI NSV AJAKIRJANIKE LIIT
TALLINN 1960

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
51194

Lugemiseks

ENNE TEISI
KIRJATÜKKE

«VAGU VAO KÕRVALE»

kõlab küll ehk liialt põllumajanduslikult, kuid üks järjekindlat töökust sümboliseeriva künnimehega ole püüdnud ennast nii mitmeigi elukutse inimesed juba ennegi võrrelda. Ja ajab ju ajakirjanikki oma põllul ühe vao teise kõrvale, paneb kirja mõtte mõtte järele, ühe rea teise alla. Neil kaalutlustel saigi käesolev kogumik oma kaanele ühe sisus leiduva loo pealkirja:

«Vagu vao kõrvale».

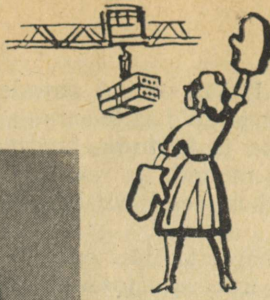
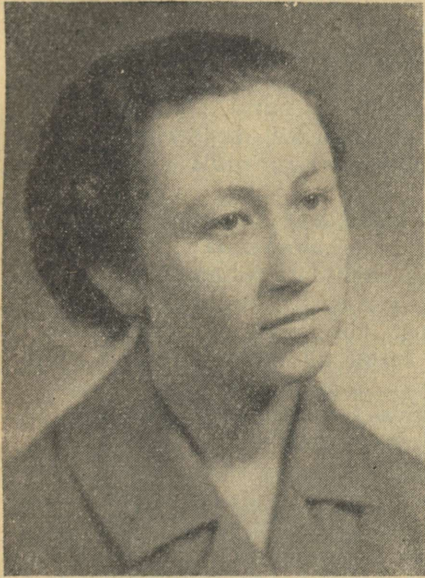
Andku lugeja kogumiku kokkuseadjaile andeks, kui ta ei leia siit kõige viimaseid, kõige aktuaalsemaid sündmusi, kõige pakilisemate päevaprobleemide käsitlemist, nagu seda ajakirjaniku mõistega tavaliselt seotakse. Pole siin ka kronoloogias kinni peetud ega püütud seada kogumikku tasakaalu elualade järgi. Siia on lihtsalt valitud viimastel aastatel perioodikas ilmunud peamiselt kutseliste ajakirjanike paremaks peetud olukirjeldused, kirjanduslikud portreed ja reisirjad, mis peaksid näitama, kuidas autorid on osanud meie tänapäeva elu kajastamisel kasu-

tada oma kirjanduslikumat sulge. Kuivõrd see ühel või teisel on õnnestunud, jäägu juba lugeja enda otsustada.

Veel üks asi. Oleme oma senises tegevuses tähele pannud nii ajakirjanike endi kui ka teiste elualade inimeste küllalt suurt huvi olukirjelduste vastu. Paljud on valmis ise kätt proovima sellel põllul. Seega on käesolev kogumik mõeldud peale tavalise lugemismaterjali pakkumise ka ehk mõningate eeskujude andmiseks neile, kes olukirjelduste kirjutamisega tegelevad või mõtlevad tegelema hakata.

Nüüd on ära öeldud, mida on öelda tahetud, ja auväärt lugeja saab alustada.

Eesti NSV Ajakirjanike Lüdu
olukirjelduste sektsioon

SILVIA KIIK

Kuumuses sünnib kivi

VALAME!

Seinal helendab lamp.

Varsti tuleb. Nüüdsama!

Plahinal voolab hall silikaltsiidimört tohtusse punkrisse. Minu sildkraana võtab selle koos täiega nagu mängukanni ja viib tsehhi teise otsa, kus ootavad värskelt määritud vormid.

Valada! Valada! Valada!

Me töötame nii, et tuline jutt taga.

Kahe punkritäie vahepeal kummardun kraanalt ja karjun vanemmeistritele: «Kus auto on? Taskus või?»

Ta seisab all, läkiläki peas, kasukakrae üleval, katsub asja naljaks pöörata, laiutab käsi ja lubab naeruga pooleks: «Varsti, varsti!»

Varsti! Varsti! Ptüi, kuramused!

«Kust kaugelt nad tulevad? Või on sul autode asemel tõugud?»

Näitan Kiintamile rusikat ja söidan kraanaga minema. Ise imestan — kuidas ma küll olen rääkima ja käituma hakanud! Olen valajate poolel ainuke naine, teised kõik on mehed, ja vaata, kuidas nad mind välja on koolitanud. Vannun. Kui vajan trossi või kolmhaara, ei signaliseeri, vaid vilistan üle tsehhi.

Kiintam sai ikkagi asja pärast! Alati sunnib ta mind oma autodele prahikaste vedama just siis, kui segu jookseb. Aga kui desintegraator on remondis ja mul on aega, hakka või lokke keerama ja huuli värvima, on autod nagu maa alla vajunud. Kiused!

Me aina valame, valame ja valame. Vormides aurab ja pungitab tarduv silikaltsiidisegu nagu kerkiv saiataign. Poisid lõikavad seda väikeste labidatega pealt tasaseks. Valgepäine Vaska, kes hääldab pehmelt s-i, seisab harkisjalu iseliikuva punkri rööbastee keskele ritta pandud väikeste vaheseinaplaadivormide ees ja määrab neid pihusti abil, liigutades ennast aeglaselt, massiivselt. Vägilane! Kämlad on sellel niisugused, et kui nendega ennast millegi külge haagib, siis enam lahti ei lase. Tema jalgade juurde niriseb vormidest läikiv nafta. See teeb põranda pehmeks ja ligaseks. Tahad jalule jääda, hakka tasakaalukunstnikuks!

Valajate töö on raske, must. Üle paari nädala ei pea vastu ükski jalanoõ. Kumm ja nahk lagunevad, nii et ei märkagi. Äkki on varbad vastu põrandat. Valajail on seljas spetsiaalriietus, kuid ikkagi imbub nafta läbi riiete, tekib vistrikke. Aga poisid murravad tööd nagu noored saatanad.

Otse kraana all on Ants Eelmäe. Ta on roninud suure, inimesekõrguse vormi seinale ja laseb punkrist, mis ripub minu kraana konksu otsas, segu vormi voolata. Ma näen ülevalt ainult tema turja ja ümmargust pigimütsi, millest kukla taga jookseb üle kaitseprillide pael.

Pikk poisivolask. Nooruke. Alles udemed nina all. Aga kui hakkab põrandat puhastama, sinna valgunud mörti ära kühveldama, võtab kõige suurema ja raskema labida ning tassib niisugused laadungid prahikastini, et mul jooksevad külmajudinad mööda selga. Et ka ütleks: «Liisa, too prahikast siia!», seda ei ole. Kamandan ise: «Eelmäe, toome prahikasti lähemale!» Tema naeratab üle kogu näo, punastab ja hakkab kätega vehkima: «Misjaoks? Ei ole vaja, ei ole vaja!» Ekskavaator. Lollike. Ei taipu, et ma ei või ju seda pealt vaadata, käed süles.

Aga ilusasti töötab! Küll töötab ilusasti!

Võib-olla mõni mõtleb, et mis ilu seal saab olla. Pori, määrdunud riided, muudkui anna aga valu takka. Ei ole. Kui inimene teeb mingisugust tööd, olgu see ka kõige lihtsam, armastusega, vilumusega, kui temas on jõudu ja osavust — kas see pole siis ilu?

Eile jäi iseliikuv punker stoppama. Püüsid, püüsid, jagu ei saanud. Eelmäe pani käe külge — punker liikus. Kui brigadiri pole ja mul on vaja nõu küsida, hõikan alati Eelmäed, kuigi ta on meil kõige noorem. Lahtise peaga poiss. Tõesõna. Ise alles kaheksateistkümnene. Kaheksateistkümnene on ju palju raskem hästi tööd teha kui kolmekümnene.

Eks ole tõsi? . . . Öppima peaks. Juba aasta otsa räägin: «Ants, mine kooli. Meil ju paljud õpivad. Aga sinul — viis klassi. On see mõni haridus?» Ainult naeratab. Mitte ei lähe. Ei vaata kooli poolegi . . . Akordioni ostis. Õpib mängima. Vahel vaatan — Ants seisab, saapanina liigub kolmneljandiktaktis. Artist . . .

Ah, kuidas täna töö läheb! Nagu tiivad oleksid.

Valame väikesi vorme. Need on reas iseliikuva punkri rööbastee keskel. Kõrgel alusel seisev punker liigub töölise juhtimisel pikkamööda neist üle ja vormid täituvad üksteise järel paksu seguga. Mina muudkui sõidan lae all. Pole aega ninagi pühkida. Võtan punkri eest tardunud, pealt tasaseks lõigatud vormi ja viin autoklaavi juurde. Tagasisõidul tee pealt kaasa üks tühi määritud vorm, see punkri ette ja uuesti täis vormiga autoklaavide juurde. Vahel valame 70 väikest vormi vahetuses. Iga vormi too ja vii, see teeb juba isegi kokku 140 sõitu. Peale selle kõik muu — segupunkri toomine suurte vormide juurde, puansoonide väljatõmbamine . . . Autoklaavide ees seisavad rullikud ja neil aina kasvab vormide rida. Aina kasvab! Meie valatud.

Küll täna läheb hästi! Tõepoolest.

Mitte nii nagu alguses. Kraanad särasid puhtusest. Iga päev küürisime. Iga kraanajuht luges romaani. Tulid kraanajuhid teistest tsehhidest, imestasid: «Küll on kultuurne elu! Just nagu raamatukogus.»

Varsti kraanad enam ei säranud. Aga selle-eest — kuidas tööd tuli! . . .

Ainult üks inimene puudub siin praegu. Pealtnäha silmapaistmatu. Ei liiga pikk ega liiga lühike, ei paks ega päris kõhn, ei brünett ega blond. Vaataks üles, annaks ainult natuke peaga märku, ja ma teaksin kohe, mida vaja.

Meie brigadir August Vaher.

Oli aeg, kus me kartsime: kas Vaher tuleb hommikul tööle või ei tule? Pudelipõhja armastas vaadata. Nüüd on selline brigadir, et paremat ei tea tahta.

Ühel hommikul hakkasin vahetusmeistrile vastu. Ütlen: «Selle trossiga tõsta ei saa.» Vahetusmeistriks on meil Sinaida Pool. Temal kange kiire kannul. Muudkui käsutab: «Küll saab! Tõsta!» Mina: «Ei tõsta! Kutsu brigadir siia!» Tuleb Vaher, vaatab, tal endal kah kraanajuhipaberid taskus, ja raputab pead: «Ei tohi.» Vahetasime trossi ära. Selline on ta alati. Õiglane. Tark. Abivalmis.

Kui olin veel teises tsehhis, töötasin talvel väljas. Külme Pakane. Topid ennast riidesse. Vattpüksid, vattkuub, vildid, labakud, villane rätik kukla taga sõlmes. Ennast kaitses veel pakase eest, aga mida kraanaga teha? Äkki — enam paigalt edasi ei saa. Seisab, nagu oleks surnud. Trollid, mis jooksevad üleval ja mille kaudu kraana elektrit saab, on jäätunud. Mina nagu kubujuss — katsu ronida! Tuli Vaher, võttis teise mehe kaasa, läksid üles, puhastasid ära. See pole aga üldse tema kohus. See on kraanajuhil asi.

Pealt vaadates on meie brigaadis rahulik. Aga tegelikult — missugune

töö käib! Oi-oi-oi! Oskab organiseerida. Vaikselt, ilma karjumise, sõimamise, jooksmiseta. Mõtleb kõigele ette. Mulle annab muudkui alt peaga märku. Aga kui vahel küsin: «Vaher, mis nüüd tuleb teha?», ütleb tema: «Esimest päeva oled kraanal, et ise ei näe?» . . .

Praegu on Vaher puhkusel. Ja see teine, kes tema asemel, pole suurem asi.

Eile püüdsin üht-teist ette öelda. Mine seda õpetama! Käratab: «Ära topi oma nina sinna, kuhu seda vaja pole!»

Noh, ja ei topigi.

Mina siit ülevalt näen paljugi. Tsehh nagu peopesal. Näen, mida inimesed teevad. Tunnen nende iseloomu, harjumusi. Kui keegi midagi alustab, teen juba ette ära, miks ja kuidas. Vahel mulle tundub, et võin ära mõistatada, mida nad mõtlevad. Kummaline! Ja veel — olen hakanud inimesi hindama ja neisse suhtuma selle järgi, kuidas nad töötavad. Varem nii ei olnud.

MÕRA

Tsehhis käib ringi Monika. Noor, mustasilmne. Ja kui teie, võõras, näete teda liikumas üksteise otsa laotud vormide vahel, ei eralda te Monikat millegagi teistest meie tsehhi töolistest. Tal on lubjatolmune nägu. Ta kannab niisamasugust liivast, lubjast ja mördist läbiimbunud töökitlit. Isegi tema puuvillsukad ja kingad on täis mördipritsmeid, sest seda, silikaltsiidimörti, jätkub meil kõikjale, mõnele koguni silmaaukugi.

Töö on Monikal isesugune.

Ta võtab päevi näinud kopsiku ja kui minu kraana on seguga täidetud punkri vormi kohale toonud ning valaja avab siibri, laseb Monika kõigepealt täis oma kopsiku. See läheb kaalumisele. Vahetevahel toob ta tillukese panniga lupja või liiva, segab, peenendab, möödab, kuumutab, doseerib, kaalub, arvestab, ja vihikusse tekivad andmed, millest Monika loeb nagu raamatust, kas segu on plokkide valamiseks hea või halb, kas võib niisama edasi lasta või peab «retsepti» muutma. Sest silikaltsiidisegu, kuigi ta pole «toorelt» valge ega lõhna isuäratavalt, ei anna kapriiside poolest alla kõige peenemalegi kondiitrivärgile. Võtab kätte ja vajub autoklaavis kuumutamisel alla või hakkab prahunema. Ja ongi läinud aia taha!

Monika on kõrgema haridusega laborant. Tuli meile möödunud sügisel.

Aga seal astub laboratooriumi töömees tsehhist, sügab kuklatagust ja ütleb: «Kuule, Monika, sa vaata õige veel. Mulle paistab, et seda on ikka liiga palju juurde panna . . .»

Ja tihti pole tema sõnad õpetatud Monikale sugugi üleliigsed.

Kui ma olin alles esimest päeva tsehhis ja vähe taipasin sellest, mis siin toimub, küsisin selle töölise kohta: on ta tark mees?

«Silmapaistev isiksus.»

Tema komandörisild oli üks korrus kõrgemal.

Äkki avanesid segisti päratud lõuapooled ning võtsid vastu hiiglatesuutäie liiva ja lupja ning puhusid üles tiheda valge tolmupilve.

Nina hakkas kipitama. Surusin ennast kuhugi nurka, aevastasin. Panin taskuräti suu ette ja aevastasin jälle.

Tema kummutas vahustaja kohal ämbrit ja lohutas: «Harjumuse asi.»

Niiviisi tutvusin ma oma brigaadi «silmapaistva isiksusega», mehega, kellel on tsehhis kõige kõrgem kategooria ja kelle hoolsusest ning täpsusest oleneb terve brigaadi töö, sest just tema valmistab selle segu, millest meie plokke ja vaheseinaplaate valame.

Mihkel Palts on «vana kaardiväe» hulgast. Seitse aastat on ta silikalti teinud. Peale hakkas siinsamas kõrval katsetehases, kus segisti oli ainult paari seakartulipaja suurune. Tema silmade all hakati selles paigas, kus praegu asub meie tehase silikaltsiiditsehhi, traktoriga noort männimetsa üles tõmbama ja paasi vedama. Paar aastat tagasi pani ta ka ise käed külge tsehhi ehitamisele. Aitas lõpetada ja hakkas esimest segu tegema.

«Sai teisega mässatud mis hirmus. Tsehhi juhatajaga kahekesi olime kallal.»

Ta naeratas jälle, justkui oleks see mingisugune õnn, et selle esimese segu kallal nii kõvasti mässata tuli. Niisugusena ma teda nägingi. Kõhnana, natuke kurbade silmadega. Naeratav. Kui imestas, armastas öelda: «Oi heldeke!» Heatahtlik nagu vanaema. Hakka või oma tütarlapsesaladusi hingelt puistama. Mulle tuli isegi mõte, et kui tal oleks õpilane ja see ühel heal päeval unustaks signaallambi süütamata ning laseks trumlitäie segu põrandale voolata, ütleks ta: «Oi heldeke!», läheks alla, kühveldaks põranda puhtaks ja hakkaks õpetamisega otsast peale.

Kui ühekülgne võib olla esimene mulje! Tuli päev, kus ma ei tundnud Paltsi ära. Kuid see on kaugele seljataha jäänud. Räägin parem ühest teisest, peaaegu samasugusest sündmusest, mis alles üsna hiljaaegu aset leidis. Aga enne kui ma seda teen, pean teile tutvustama veel ühte inimest meie tsehhist.

Kui te oleksite tulnud koosolekule katsetehases, te oleksite teda seal kohanud. Ta tuli viis minutit enne koosoleku algust. Väikesekasvuline, natuke ettepoole kühmus. Kantud karvamüts, servadest irvakil portfell.

Ta istus presiidiumilaua taha ja erines kõigist teistest. Ümberringi teadlased, tegelevad teaduslike probleemidega silikaltsiidi alalt, joonistega, diagrammidega. Aga temal karedad määrdunud töömehekäed.

Ja te hakkate mõistatama, kes ta küll võiks olla. Lukksepp? Ehitaja? Siis antakse talle sõna. Äkki ta otsekui sirgub. Hakkab rääkima, hoogsalt, kõlavalt. Haarab linnulennult eelkõnelejate mõtteid, püstitab uusi probleeme, annab vastuseid tekkinud küsimustele. . .

Te võite Rein Uusmat kohata ka tsehhis.

Meie teadlased katsetehasest tahavad silikaltsiidi tootmiseks välja töötada ajakohasemat tööstuslikku liini. Asi on uus ja äpardused jälitavad neid visasid mehi nagu pahad vaimud.

Laboratooriumis toimub «duell».

Prakeerija: «Kõik teie plokid läksid eile praaki.»

Katsetaja: «Mis? Ei või olla!»

Prakeerija: «Ma ütlen, läksid praaki!»

Katsetaja: «Seda ma ei usu!»

Prakeerija, näost vabarnakarva, tuiskab uksest välja, solvumispirarad silmis.

Agä patuste plokkide väljanägemine on tõesti kahtlane, liiga kahtlane. Niisugune, et kuidagi ei saa usaldada. Miks? Keegi ei tea.

Kutsutakse Uusma. Ta tuleb. Kärmeesti-kärmeesti. Käib korra tiiru ümber plokkide, pilgutab mõtlikult silmi ja lahendab asja hoopis lihtsalt: «Nähtavasti on segu tardumise faasis labidaga segatud.»

«Õige jah, segasid küll.»

Uusma on meie tsehhi juhataja.

Tema hoidis enda käes tüüri, kui uus tsehh maadles alles mahasaamis-valudega, kui umbusklikke oli rohkem kui üks ja mõnikord küsiti kohe päris otsekoheselt: «Noh, kuidas on, kas panete kivipressid varsti üles?» Tsehh sirgus. Silikaltsiitplokkide ja -vaheseinaplaatide toodang kasvas, plokkide omahind langes. Tänavu võtsime tsehhi üldkoosolekul vastu kirja Riiklikule Plaanikomisjonile, palusime tsehhi tootmisplaani suurendada.

Hommikuti, vahetuse alguses, teeb juhataja tsehhis ringkäigu. Heidab pilgu autoklaavidest väljatulnud toodangule, annab korraldusi. Nii ka sel hommikul. Meie valajad polnud veel alustanud ja ma olin all.

Tsehhi tagumises otsas, seal, kus hoitakse valmistoodangut kuni lattu viimiseni, peatus ta pikkade, 5-meetrise paneelide ees, mis olid laotud ülestikku virna, tellised vahel.

«Mis see siis on? Praak? Praak. Lohakus. Selge lohakus!»

Higist leemendavate selgadega mehed tagusid sealsamas lahti alles auravaid vorme. Uusma hakkas ärritatult rääkima: «Selge sõnaga sai öeldud: paneelid tuleb toetada otstest, et ei tekiks pragunemist,» kui ta järsku jäi silmitsema kivi helevalges pinnas sinka-vinka jooksvat mōra, mille tekkimises ei saanud süüdistada asjatundmatut või lihtsalt hoolimatut virnaladumist. Ei, siin pidi olema midagi muud.

«Jälle on põrandal valatud?»

Uusma ajas end sirgu ja vaatas ringi. Lahtivõtjad kehtasid õlgu, kuid keegi teadis kinnitada:

«Valati küll.»

«Miks?»

«Meister käskis.»

«No aga teie ise, töölisel? Kus olid teie silmad? Kõigile teatati: põrandal suuri paneele ei ole lubatud valada! Valada tuleb rullikutel. Need vormid ei kannata ju tõstmist enne autoklaavimist...»

Seisime trobikonnas paneelivirna ääres. Meie hulgas Palts. Juhataja viimaste sõnade ajal lükkas ta kellegi enda eest kõrvale ja karjus tsehhi juhatajale näkku, tagudes endale vastu lubjatolmust pluusirinda:

«No kurat! Mina olen ka tööline! Kui vahetusmeister ise käsib! Tulen alla, vaatan — valavad põrandal. Ütlen Poolile: «Vala parem maha, mis sa töölistest narrid! Niikuinii on praak, mis sealt tuleb!» Kes ütleb, et need vormid kannatavad tõstmist? Nad ei võigi ju terveks jääda! ... Tah-tis mul kõrvad lukku kisada. Nemad ennegi põrandal valanud ja pole praaki läinud ja mis kõik veel. No miks ta siis praaki pole läinud! Teised meistrid vaatavad segu aktiivsust, käivad üleval ja niiviisi, aga meie oma nagu proua. Pole tema asigi, kas plokk läheb majaseina või prügimäele.»

Heatahtlikust, naeratavast Paltsist polnud jälgegi. Ta vehkis rusikatega, nägu kahvatunud ja tumedates silmades viha. Aga võib-olla see ainult näis mulle vihana? Võib-olla oli see hoopis mure, südamevalu?

Uusma ütles teravalt: «Hea küll, seltsimehed. Homme teeme teie vahe-tuse koosoleku, seal arutame.»

Koosolek oli tormiline. Uusma ei pühitsenud. Noh, ja ega meiegi poisid ole udusulis linnupojad. Panid mind protokollima, ise muudkui nõudsid, näpuga minule osutades: «Liisa, pane kirja! Täpselt pane kirja!» Ainult Palts istus vaikselt, nagu oleks vabanenud suurest koormast. Pooli koos-olekul ei olnud. Ütles, et on haiglane, läheb polikliinikusse.

Protokoll sai mitu lehekülge pikk. Üldiselt räägiti ühest ja samast — kuidas kvaliteeti parandada, kuidas Voldemar Lehelt praegune amet käest ära võtta.

On meil üks selline mees. Suur, tugev. Ametilt kosmeetik. Tõesõna. Käib ringi, tsemendiämber ja kellu käes ning parandab iludusvigu. Päriskraak temasse ei puutu. Tema tegeleb nende plokkidega, mida meil nime-tatakse defektseteks. Puruneb mõni kant või läheb kild lahti, tuleb Leht ja parandab asja paari peotäie tsemendiga. Minu meelest jõllitab nendelt defektidelt tihti vastu lohakas — lohakas määrimine, lohakas lahtivõt-mine, vormide lohakas puhastamine. Tööst pole Lehel veel puudus tul-nud. Plokid lausa järjekorras.

Küll me oleme laisad!

NÄOJONED

Oli tsehhi üldkoosolek. Tsehhile anti möödunud aasta neljanda kvartali eest rändpunalipp, meie vahetusele vimpel.

Paari päeva pärast kutsus tsehhi juhataja kokku vahetuse koosoleku. «Muretsete Lehe leiva eest? Olete veega määrima hakanud või mis?»

Sinaida krapsas pingilt püsti. Kriitika mõjub talle nagu konnasilmale astumine.

«Kes meie valajatest võib halvasti määrida?» küsis ta selgelt, tugeva häälega, ja toetus mõlema jalaga nii kindlalt maha, nagu oleks ta põran-daga ühte kasvanud. «Kas Vaska? Või Eelmäe? Ei ole meil halbu töölisi! Kõik töötavad hästi. Preemiaid saame. Vimpel on meie. Kõiki oleme löö-nud! Ja lööme edasi!»

Sinaida vaatas ühelt teisele, aga poisid põrnitsesid saapaninasid.

«Teie ärge segage, ärge käige kogu aeg sabas — see pole hea, teine pole hea. Ei ole vaja! Meie töötame niigi hästi. Te ütlete — määrите vorme halvasti. Aga mida teeb tehnoloog? Istub laboratooriumis, hoiab kahe käega pead kinni. Valvaku ise! Meie võistleme!»

Äkki raputas Palts Sinaidale pipart.

«Mis siin nina püsti ajada! Oma silmaga nägin — poisid määrisid vorme ilma solidoolita. Nafta jookseb sorinal mööda vormikülgi maha. Pärast kisu hammastega või tõmba kraanaga, plokki tervelt kätte ei saa!» ...

Nüüd on Sinaida vihane. Hoiab poistel silma peal. Esimesena sattusid pihku lahtivõtjad. Seal on üks väike poiss, Ljonka. Oi, kuidas sellele soolas!

«On sul siin tantsupidu või jalgpalliväljak? Silmad härmas või, et ei näe, vorm ei lähe ju kinnigi...» Ja nii edasi. Küll on kõri! Kui kisama pistab, hoiab suu lahti, muidu lööb kõrvatrummid lõhki.

Lõunavaheajal ronisin kraanalt alla. Sinaida tuleb minu juurde, silmad ümmargused, seletab:

«Ljonkal jooksis naine minema!»

«Mis?!»

«Ja-jah. Mina ajasin temaga seal natuke juttu, aga Kostja kummardub mu kõrva äärde ja ütleb: «Ära karju. Näed ju, missugune ta on. Naine jooksis eile minema.» Säh sulle!»

«Teisega?»

«Teisega.»

Istus minu juurde rullikuotsale. Hakkas arutama: «Poisist on kahju. Isata-emata kasvanud. Pole kedagi, kes sooja sõna ütleks, aga ega inimene ainult leivast ela. Hellitusi tahab. Et oleks, kellele südant puistata. Kellega rõõmu jagada.»

Vaatasin Sinaidat kõrvalt. Palts ütles: proua. Mis proua! Küüned tööst lühikeseks kulunud, kortsud näkku vajutatud. Oma, läbi ja läbi oma. Kõige heaga ja halvaga... Kahte last kasvatab, mees on invaliid. Aga siin on veel Ljonka. Ja mitte ainult tema. Hoolitseb oma poiste eest.

Ka minul ei läinud eile hästi.

Koosseise veavad autoklaavidesse mehaanilised tõukurid. Kuuendal autoklaavil tõukurit pole. Masinaehitustehas lubab pool aastat. Meie tsehhikomitee esimees kulutab tõukurite pärast läbi kingatallad ja masinaehitustehase ukse. Kuidas ma saan pealt vaadata, kui inimesed lükavad rullikuid kangidega, õlgadega. Minu käes on ju tehnika! Aitasin kraanaga natuke tagant, kuigi ma teadsin, et seda ei tohi.

Lukksepad sattusid jaole, tegid tehase peamehaanikule ettekande. Sain peapesu.

Pärast tööd kutsus tsehhi mehaanik mu enda juurde. Pani laua taha istuma ja hakkas instruktööri lugema. Kas või ulu!

Mina ütlen: «Seltsimees Salu, ma ju tean seda kõike. Pealuusse on kulu- nud. Võiksin teile rääkida.»

Aga tema: «See on väga hea, et teate. Istuge ja kuulake veel!»

Täna läksin tsehhi juhataja jutule. Suusatajaid vabaks manguma. Nädala lõpul on võistlused.

Seal oli Monika. Ta on meil nüüd päris teadlane — insener määrete alal. Uue määride saamiseks korraldati konkurss ja Monika sätib iga päev vagoneti otsale oma vorme, kord ühe määrdega, kord teisega. Uurib. Leiutab.

«Istuge,» ütles juhataja minule. «Me lõpetame üks-kaks-kolm.» Ise sirvis mingisuguseid pabereid.

Monika seisis juhataja laua ees, avatud kaustik käes, ja puistas keemilisi valemeid. Kui lõpetas, jäi juhataja talle otsa vaatama.

«No kuidas siis ikka on? Kas saab asja või ei saa?»

«E-ei, seda ei tea... Võib-olla saab, võib-olla ka mitte.»

«Edasi on mõtet katsetada?»

«Võiks ju proovida.»

«Aga kallerliim? Sobib? Ei tea? Miks?»

«Ma ei ole veel katsetanud. Ma ei tea ju, kui palju seda tellida, kui palju katsetamiseks vaja on. Tuleb järele uurida, raamatukogusse minna, kirjandust tellida...»

«Ahah. Ei tea ühte, ei tea teist. Aga tuleva aasta jooksul saate teada, palju varustajalt kallerliimi küsida? Mis?»

«No ma ei saa ju raamatukogusse minna! Ma olen iga päev tööl. Ega ma oma isiklikust ajast hakka minema!»

«Just, just! Selle kivi all ongi vähid. Oma isiklikust ajast! Keegi teid selleks ei kohustagi! Aga kui töö on südame järele, siis tehakse suuremaidki asju oma isiklikust ajast. Kreutzwald kirjutab terve «Kalevipoja» «oma isiklikust» ajast. Niimoodi. Kas te Smuuli «Kirju Sõgedate külast» olete lugenud? Seal on üks selline peatükk «Elu rentnikud»...»

Uusma lükkas sonimütsi kuklasse, toetus vastu tooli seljatuge ja alustas. Mõnuga, pikalt-laialt.

Mina vaatasin kõrvalt. Kas Monika peab vastu? Peab või ei pea? Vist peab. Ei tea. Põsed hakkavad õhetama, silmäääred lähevad punaseks... Vanamees hakkas lõpetama. Taevale tänu!

«Nii viisi. Ma võin teile ühe inimese juurde anda. Võtke Leht ka abiks. Aga ma pean teadma, kas te suudate töö käima panna. Raginal, nii et tuul ulub. Meile pole vaja uut määret tuleval aastal. Meile on vaja seda praegu, iga päev. Inimesed ootavad. Hakkate tööle?»

«Noh, teate! Ma olen selle kallal vaeva näinud rohkem kui ühegi teise töö kallal!»

Vuhh! Kitlisaba löi ukse vahelt lipsu. Oligi läinud. Läbi! Ei pidanud vastu.

Siis sokutasin mina lauale oma nimekirja, kus kolmele nimele olid linnukesed taha tehtud.

«Ahah, suusatajad. Võistlema. No mida teie arvate, seltsimees Villman, kas laseme või ei lase?»

Tehnoloog hakkas rääkima aeglaselt, omaette, nagu temal kombeks on: «Suusatavad ja suusatavad... otsi asendajaid...»

«Ei ole midagi, asendajad leiame. Las lähevad! Noorus on selle jaoks. Jäävad vanaks, enam ei suusata. Tehke sporti! Tervis tuleb. Isegi mina suusatan. Kaksikümmend aastat on möödas, kui viimati suuskadel seisin. Nüüd ostsin varustuse, igal õhtul teen ringikese.» Ta andis nimele taha allkirju, naeris, oli muutunud lõbusaks, heatujuliseks. «Kaitske tsehhi au! Ainult vaadake ette — et ei oleks mul külmetamist ega haigestumist!»

Niiviisi ma «mangusingi».

Määrdeprobleemi lahendab vist Leht. Tuli välja ettepanekuga kasutada emulsiooni. Kasulik, otstarbekohane. Näed, mis välja mõtles! Kosmeetik.

KARASTUMINE

Ah! Õnnetus, õnnetus!

Ma näen viimasel hetkel, kuidas prahikast, mille ma just autolt tühjana kaasa võtsin, libiseb alguses ühe konksuga trossi küljest lahti, siis kohe teisega ja kukub tsehhi põrandale, pannes maja mürisema. Tonn rauda! Süda on kurgus.

Mis küll oleks võinud juhtuda! Õnn, et kedagi läheduses polnud. Ma töötan ju inimeste pea kohal!

Südamesse keerab valus juga ja ma ei saa sellest lahti terve päeva. Kuidas ma võisin! Kuidas ma võisin hetkekski unustada need neetud konksud! Mul oli varemgi kahtlus vilksatanud — ei ole nii, nagu peaks, kas nad ei pilla? Miks ma siis kohe ei nõudnud, et tehtaks uued?

Ma tean, mul puudub üks väga tähtis omadus. Kannatlikkus. Nagu tööle hakkam, kiirustan. Ka siis, kui selleks tarvidust pole. Jätan tähtsaid asju kahe silma vahele. Jõuan teha palju. Brigaad on minuga rahul. Nemad minu järele ootama ei pea. Öeldakse: «Hea kraanajuht.» Ei ole hea kraanajuht! Ma ju ise tean, et ei ole. Olen mitu õpilast välja õpetanud, kõigile räägin: «Töötada tuleb kiiresti, kuid täpselt, rahulikult. Ülepeakaela ei tohi midagi teha.» Aga ise ei oska. Hommikuti, kui tööle tulen, mõtlen: «Täna kontrollin ennast viimse peensuseni. Olen tähelepanelikkus ise.» Aga näe, mis täna juhtus.

Pea hakkab jälle valutama. See piinab mind viimasel ajal hirmsasti. Mõnel hommikul tõusen peavaluga, teen tööd peavaluga, istun õhtul koolis peavaluga, lähen magama — ikka valutab. Olen väsinud. Kole väsinud.

Kes mind sundis siia kraanale tulema! Oleksin võinud vaadata parem töö, mis on ühes vahetuses. Lukksepad õpivad samuti. Töötavad ühes vahetuses. Ikkagi kergem. Aga mina, nagu loll! Näen tsehhis — kraana lae all. Võimas, suur. Kui tore see oleks, kui ma seisaksin seal üleval ja kamandaksin seda suurt masinavärki. Tsehhi oli parajasti kraanajuhti vaja. Lähen direktori juurde. Tema mõõdab mind pealaest jalatallani ja ütleb: «Meil pole seni veel ühtki naiskraanajuhti olnud.» Mina vastu: «Siis olen esimene.»

Kord jäin matemaatikatunnis magama. Niikui tukastasin, nägin und. Äkki kuulen, mind hõigatakse. Kargan püsti, ei saa millestki aru. Teised turtsuvad. Õpetaja vaatab mind oma läikivate prillidega ja küsib: «Võib-olla peab teile voodiriided tooma?» Tige naine, laob kahtesid. Teeb klassiukse lahti, pole jõudnud õieti sulgedagi, juba: «Tänaseks oli... Vastama tuleb... Kaks. Istuge.» Mind pole kaua aega küsinud. Kui küsib, võib-olla tuleb ka kaks.

Ah, see peavalu, peavalu...

Oleks vist õigem tänavu pooleli jätta. Aasta puhata ja siis uuesti hakata. Mõtlen sellele ikka sagedamini. Paljud teevad nii. Ikkagi 11. klass, pole naljaasi. Tulevad küpsuseksamid, tarvis korralikult ette valmistuda. Kraanal ei tohi uimane olla.

Tõesõna! Homme annan avalduse!

Otsustatud — tehtud!

Viisin avalduse matemaatikaõpetaja kätte. Ta oli meie klassi juhataja. Läksin enne tundide algust. Ta istus õpetajate toas, parandas vihikuid. Luges mu avalduse läbi. Tõusis, võttis mul õlgade ümbert kinni, pani diivanile istuma. Hakkas küsima. Rääkisin. Kui imelik! Mulle oli tundunud, et ta on tige, kalgi südamega inimene. Ja ometi rääkisin ma talle, mida ma kõigile teistele häbenesin öelda. Rääkisin, et mul oli avarii pärast hirmus suur pahandus ja mul on praegu väga, väga raske ning ma ei suuda sellest jagu saada. Sellest, et ma olen üle kahe aasta virisemata kõigest üle saanud, mis käib kaasas pika kooliteega, õiste vahetustega, algebra ja trigonomeetriaga, kuid nüüd tahan jalga lasta.

Ei mäleta kõike, millest me kõnelesime. Aga selgesti on meelde jäänud, kuidas ta tõmbas minu avalduse neljaks: «Minema jooستا on kõige kergem. Ja häbistav. Te olete olnud tubli õpilane.» Soovitas kõigepealt kõnelda tsehhi juhatajaga. Kui vaja, lubas ka ise tulla...

Mulle leiti asendaja. Hakkasin saama kaks vaba päeva nädalas. Õppisin, õppisin, õppisin.

Lõpuks oli see päev käes!

Esimene, kes mulle vastu juhtub, on meie vahetuse meister Sinaida Pool.

Ta silmad on rõõmsad. Haarab mu kaenlasse, kallistab, vaatab otsa, lärmab: «Täitsa tüdruk! Tubli tüdruk! Lõpetasid kooli!»

Järsku on nad kõik mu ümber. Siin on tagasihoidlik brigadir Vaher, siin on punastav Ants Elmäe. Teiste vahelt säravad Monika tumedad silmad.

Vaska patsutab mulle õlale, räägib: «Ootas-sime s-sind s-siin ja ootas-sime! Ei s-saa teis-sed kraanajuhid s-sinu vas-stu!»

Küll ta oskab palju s-sid enda jaoks leida! Vaska, Vaska! Kui sa teaksid, kuidas mulle meeldivad sinu s-id ja kõik, kõik siin tsehhis!

Äkki haaravad poisid mu kinni, viskavad üles, hurraatavad. Pöörased! Lärmavad! Naeran, silmad ähmased. Ronin üles kraanale.

Kraana alt lendab vuhinal läbi tuvi. Maandub põrandal ja hakkab seal

ringi jalutama. Vana tuttav! Nad armastavad meie tsehhi. Ei pelga suruõhuhaamri tulistamist ega desintegraatori mürinat.

Minu tehas! Siin on möödunud suur osa minu noorusest. Siin õppisin tööd tegema, siin astusin komsomoli, siin kasvasin inimeseks. Aga tema aina muutub ja nooreneb. Eile polnud silikaltsiiti olemas. Täna püstitatakse meie tsehhis valatud ehitusdetailidest maju. Täna töötab Palts oma lubjatolmusel «komandörisillal», homme istub võib-olla automaatse juhtimispuhli taga, vajutab nupule, jälgib signaale. Täna puhastavad lahti-võtjad suruõhuhaamriga vorme, turjad leemendamas higist, homme vormide puhastamine mehhaniseeritakse... Vooltootmine...

Imeline on meie aeg! Me teame, et maailmas on veel õelust, rumalust, väiklust. Kusagil käivad naised ringi näokatetega, kusagil on puudus tööst ja pole leiba. Kuid meie räägime kommunismist. See pole unelm. Ei, see on meie homme päev. Siinsamas oma tsehhis me arutasime: kui me selle, mille eest on valatud verd ja higi, kätte saame, kuidas me siis elama hakkame, kuidas tööle hakkame...

All põrandal auravad rullikutel värskelt valatud vormid. Lubi ja liiv on neis määrdunult hall. Võtad sõrmede vahele, pudeneb tükkideks. Me lükkame rullikud autoklaavidesse, ja seal, põletavas kuumuses, sünnib kivi. Helevalge, tugev. Kivi, millest püstitatakse maju. Kivi, mida teeb inimene.

Ka oma tulevikku teeme me ise.

«He-hei!» hõikan ülevalt ja panen kraanale hääled sisse.

Töö käib.

«Noorus», 1960.

Killuke

Kui te ka ainult ühe talve Tallinnas olete veetnud, siis te teate, et sinne talv käib koos sombuste, pehmete ilmadega, mil majade ja sõidukite piirjooned sulavad hägusesse kaugusesse, mil niiskus tungib üdini, tänavad läigivad ja teeveertes lõsutab paljudest jalgadest tallatud lumi, tundes häbi oma armetu ja määrduanud välimuse pärast.

Just selline päev on täna. Öigemini õhtu, sest jalakäijatele valgustavad juba ammu teed tänavalaternad, neonreklaamid ja elektrivalguses säraavad kaupluseaknad. Kuid ärge arvake, see polegi päris tavaline õhtu. Selles on midagi tabamatut, midagi niisugust, mis on meis endis, kui me ruttame töölt koju kaks tundi varem; kui perenaised tulevad kulinaartoodete kauplustest suuremate pakkidega, sest järgmisel, vabal päeval on rohkem mahti suupärase meisterdamiseks; kui seistakse kinopiletisabas või hoitakse rahataskus esimese kohtumise ärevuses põksuva südame kohal kaht teatripiletit. On laupäevaõhtu. Kuskil vanalinna kitsaste tänavate ja kivistuste kõrgete teravate harjade kohal lööb kirikukell, otsekui oleks ta möödunud sajandist helisema unustatud, otstarbetu, hilineunud ja üksik.

Kopli tramm peatab oma ägisevad luud-kondid ja puistab pahasena maha osa suurest koormast. Perroonile astub kaks inimest. Nad lähevad kiiresti, käe alt kinni hoides ja üle loikude hüpates, üks pikkade tugevate sammudega, teine lühikeste, kiirete ja kergetega. Ongi nemad. Need, keda ma teile tutvustada tahan.

Võib-olla ootab neid lõbus seltskond, teater või kontsert? Ei, näib, et täna on plaanis midagi muud.

Kultuurihoone raske võlvkaarega uks laseb sõbraliku naginaga sisse noori, üksi, kahe- ja kolmekaupa. Riidehoius seisavad kobaras poisid ja tüdrukud, ühed ühel, teised teisel pool ust. Ootajad. Meie tuttavaid nad ei huvita. Neil pole kedagi oodata. Nad on juba kahekesi.

Kas te tunnete seda kiilaspäist ja kibestunud inimest, kes pole kunagi noor olnud ning vaatab tangole ja saksofonile ainult läbi Julk-Jüri silmade? Mina tundsin ühte niisugust. Nähtavasti oli teda tabanud suur õnnetus — ta ei uskunud meie noori. Kui ta siin oleks, võiksin talle kõrva sosistada, tasakesi, nii et keegi ei kuuleks: neil kahel, kes praegu kõrvuti pimedas saalis istuvad ja kontserti kuulavad, on homseks pääsmed filharmoniasse ja möödunud pühapäeval käisid nad draamat vaatamas. Aga

täna, kuigi kultuurihoone kuulutustel on mitmekümne sentimeetri pikkuste tähtedega trükitud sõna «kontsert» ja selle alla, nurka, häbene-des ja väikeselt poetatud «tants», ütlesid nad, kui nad siia tulid: «Lähme tantsima!» Kuidas võib neile sellepärast pahane olla? Võib-olla on siin ka teistsuguseid noori. Võib-olla tuksub mõne noormehe akuraatse lipsusõlme ja kriitvalge särgikrae all tõepoolest tühipaljas lõngusesüdameke. Võib-olla. Niisuguseid on meil ka. Me ei unusta seda. Ja olgu nad ettevaat-likud — meie tütarlastel on terav pilk.

Agaga täna me tunneme lõbu heast tantsust.

Parkett läigib. Kroonlühtrid valavad sulakristalli. Viiulid tõstavad poog-nad, akordion edvistab, saksofon naerab, ja siis haarab kogu saali endaga kaasa vana hea Strauss.

Rutake! . . . Juba nad tantsivadki.

Tal oli õigus, kui ta täna oma tualetiga rahule jäi. Ja silmad! Tumedad, tumedad . . . Selles pole midagi imelikku, et tema partner talle praegu midagi väga meeldivat ütles.

Agaga püsigem diskreetsed. Noored inimesed tahavad vahel kahekesi olla. Ja seni, kuni kestab see tants, mis võib pea ringi käima panna, ajagem omavahel tõstis ja asjalikku juttu.

Meie loo kangelaseks ongi see valges pluusis ja mustade lokkidega väikesekasvuline, nääpsuke inimene. Kangelaseks? Agaga selles loos pole ju konflikti ega võitlust? Ei tea, jätame selle teiseks korraks.

Agaga täna ma ütleksin siiski — kangelaseks.

Kui see väikesekasvuline inimene oma töölaua taha istub, muutub ta peaaegu ülivõimsaks ja hakkab käsutama inimesi sadade, tuhandete kilo-meetrite taha.

Oletame, et teil on tarvis kõnelda mõne kauge linnaga. Teil on kiire. Te närveerite. Ja tõstes telefonitoru, et valida 07, olete juba ette pahur pika ootamise pärast.

Teile vastatakse asjalikult: «Kaugejaam 67.» Kui te olete oma andmed ja soovid edasi andnud, ütleb seesama hääl: «Ärge pange telefonitoru ära. Ühendan teid kohe.» Ja teie kõrvus omandab see asjalik hääl imeliselt meeldiva kõla.

Kui 67, siis tähendab oligi see tema, meie ühine tuttav Helgi Tarjus. Sel ajal kui teie talle veel oma juttu rääkisite, oli tema juba ühenduse loo-nud teise linnaga ning hoolitsenud selle eest, et te võiksite kõnelda kohe.

Tänamiseks arvatavasti ei andnud ta teile mahti. Sest neil, telefonisti-del, kellega me harilikult kokku puutume ainult telefonitoru kaudu, on alati väga kiire. Seepärast ei armasta nad üleliigseid sõnu.

Kas telefonist saab teile kõne anda kohe või tunni aja jooksul, ei olene muidugi ainult tema heast tahtest. Peremeheks on siin tellimuste arv. Kui tellimusi on palju, tekib järjekord, ja see tähendab, et tuleb oodata. Agaga kuidas järjekord kahaneb, see oleneb juba palju telefonisti kiirusest ja töökultuurist. Helgi Tarjus võib tellimissüsteemis ettenähtud 26 kõne ase-mel anda näiteks 45.

Aga kas te teate ka, millise vilumusega töötab Helgi Tarjus, kui ta kommutaatori taga istub ja nelja-viit liini korraga teenindab! Ühendus on antud neljale-viiele abonendile. Tuleb jälgida nende kõne kuuldavust, seda, et abonent, kes on tellinud kolm minutit, ei kõneleks neli, tuleb meelde tuletada, kui algab viimane minut. Aga sealsamas on järjekorras uus tellimisleht või õigemini uus tellija, kes kannatamatult ootab, millal kaugejaama telefonist ühendab teda soovitud numbriga. Töötada tuleb kiiresti, tegelda mitme asjaga korraga: parema käega täita tellimislehte, vasakuga anda uut kutsungisignaali, sealsamas heita pilk minuti-legejale... Võib mõista, kui raske on telefonistil võita niisuguse inimese sümpaatiat, nagu seda on telefonikaugejaama tootmistehniline kontroll, kelle käsutuses on telefonistide töö jälgimiseks stopper ja magnetofonilint. Seepärast kõlas minu arvates suurima kiitusena, kui see inimene ütles Helgi Tarjuse kohta, et tema töö on kiire, täpne ja kultuurne. Aastaid on ta enda käes hoidnud esikohta Tallinna Telefonikaugejaama telefonistide vahelises sotsialistlikus võistluses.

Teil on õigus, kui ütlete, et Helgi Tarjusel peab olema oma tööks talenti. Aga siin võiks võrdluseks tuua tantsija, kes ainult talendiga ei jõua kuhugi. Helgi Tarjus töötab pealtnäha lihtsalt, mängeldes. Kui ta aga pärast niisugust kuuetunnilist «mänglemist» kõrvaklapid peast võtab, on ta väsinud ja peab puhkama.

Niisugune ta on, see nääpsuke tumedapäine telefonist, kes lõbutseb täna peosaalis, põsed õhetamas ei tea mitmendast tantsust. Ta naerab, naljatleb ja tantsib. Tal on tore õhtu.

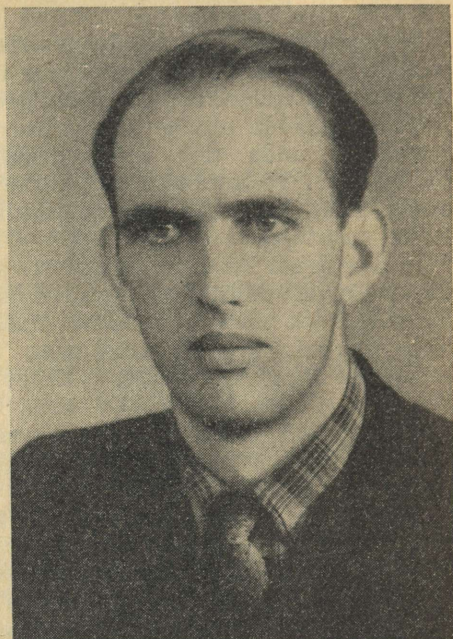
Kuidas saaks neid praegu segada? Arvan, et ei saa.

Oleme kannatlikud ja püüame nad parem kinni hiljem, siis, kui kulturihoone riidehoidja paneb haigutades selga oma palitu, mis ainsana veel varna on jäänud, ja tühjadel tänavatel kõmisevad hiliste kojuruttajate sammud.

Jälle läheb käe alt kinni hoides kaks inimest. Seekord mitte kiirustades, sest veel pole karta, et viimane tramm eest ära sõidab. Kahekesi ei tundu kodutee pikana, ja üsna varsti lööb valgeks aken ühes Tööstuse tänava majas. On hea, kui sind ootab soe tuba, kui sa tead, et homme on ees terve vaba päev ja täitumatuid soove pole olemas.

Meil on aeg oma uute tuttavatega hüvasti jätta. Aga enne tahaksin ma teile usaldada saladuse. Neli aastat tagasi peeti siin väikest perekondlikku pidu. Nemad kahekesi, Helgi ja Arvi, said sellest päevast ühise perekonnanimi.

Siis juhtus, nagu selliste sündmuste puhul kipub juhtuma, et majas olid killud. Meenutati rahvatarkust ja öeldi: «Toovad õnne!» Önn ei jäänud tulemata. Ta on ju meis endis, meie töös ja tegudes. Ta on ka niisugustes killukestes, nagu see talvine laupäevaõhtu, kust võeti kaasa hea tuju, väsinud jalad ja mõni lihtne lauluviis.

VASSILI AUVÄÄRT

Mehed Hallirahult

SALLI LÜLI LIIGE

Külmade iilingutena lõotsus tuul üle lageda Vätta ranna. Isegi kadakaid, mis loodus nii heldelt on jaganud Saaremaa kõikidesse paikadesse, pole siin kilomeetrite pikkuselt Riia lahte küündival poolsaarel tuult takistamas. Seda vihasemalt rebis ta hõlmadest inimesi, kes Kailuka küla majade ja raagus pihlakate vahelt tema meelevalda sattusid. Öösel puhastas idatuul taeva hallidest pilvedest ja hommikuks olid veeloigud kaanetatud.

«Täna hakkame pihta. Juba pääseb igale poole kuiva jalaga juurde,» ütles pikem prillidega mees oma kaaslasele, kes punetavana ja käsi hõõrudes tema kannul «Vätta Kaluri» kolhoosi kontoris astus. Ruumis istujad jäid kuidagi vaiksemaks. Ütleja oli Indrek Kaert, Salli lüli mees.

Mõne aja pärast hakataksegi peale.

«Üks, kaks, kolm . . . Kokku viis tooli. Ei, oota, siin kapi taga on veel üks.»

«Terved?»

«Jah!»

«Kirjutusmasinaid?»

«Üks.»

«See pole korras,» pistab raamatupidaja.

«Aga kes ta ära lõhkus?»

Vaikus.

«Tuleb terveks teha. Kes oskas lõhkuda, tehku ka terveks,» lausub Kaert. Keegi ei vaidle vastu.

«Arvelaudu?»

«Kaks.»

«See teine tuleks maha kanda. Traadid ei seisa enam sees.»

«Aga kes selle laskis põrandale kukkuda? Arvelaud on niisamuti ühiskonna vara nagu paat või püünis. Maha ei kannu midagi. Terveks tuleb teha.»

Kontoriinventar on varsti kirja pandud ja mehed lähevad töökotta revisjoni jätkama.

«Nõudlikud!» tähendatakse lahkunute aadressil.

«See on Salli meeste mood. Teevad põhjaliku töö.» Esimees Konstantin Puun tunneb nii lülivanem Salli kui ka tema mehi hästi.

RAHA VÕI ÕIGLUS

Hallirahu. Nii kaugele, kui Vätta kalurikülade inimesed mäletavad, on see andnud neile riide ja leivakõrvase. Aga ta on olnud ka kõigi kaluripere ja kalurite omavaheliste tülide ja pahanduste põhjustajaks. Hallirahu — nii kutsuvad siinsed kalurid oma kõige räimerikkamat püügikohta. Aastakümneid seisid tuulest ja mereveest parkunud kätega kaluritaadid ja nende pojad kevadel lautrikividel ja ootasid päeva, millal kevadtuuled viivad lahest viimase jääsupi. Kasinalt oli püüniseid ja paadid väikesed, kuhu need kiiruga asetati, kui jää kadus silmapiiri taha. Nüüd otsustasid aastase leiva ja riidehilbu paadimeistri oskused ja meeste käte tugevus. Kolmteist kilomeetrit ühtesoodu aerutamist täislastis paadiga — see pole nali. Aga nali polnud tol ajal elaminegi. See, kes enne Hallirahule jõudis, oli võidumees: sai valida endale parema püügikoha. Kui aga jõudsid ühele kohale korraka kaks või kolm paati . . .

«Käi minema, kõnn! Siin on minu plats!»

«Sõida ise! Meri on suur.»

«Sul on kolm hinge, mul toita ja katta seitse!»

«Pole see sinu mure, mees. Ja nüüd ära sega tööd.»

Aer raksatas vastu naabrimehe paadiparrast, teinekord purunedes pilbasteks.

«Kurat sinuga. Uputab veel ära ka.» Ja paat, kus olid nõrgema kondiga mehed, eemaldus vannete ja sajatuste saatel. Neil päevil juhtus, et hommikused sõbrad olid õhtuks vihamehed. Viha jahtus sedamööda, kuidas saadi kala. Kui kalaõnne oli kõigil, ununes tülitsemine kiiremini. Ei olnud ju väljas mitte rikkastumise, vaid pere söögilaua nimel.

Aleksander Sall käis sel ajal veel põlvpükstes. Neljateistkümnendaastase poisi vagur ja kaalutlev iseloom karastus kaluripaadis jagelemiste ja tülide keerises. Sai jõudu mõte: ära siit! Pilk uitas laiuval veteväljal, hinges kasvas igatsus võoraste randade, suurte laevade järele — kõikide rannapoiste igatsus. Mitmed kasvatasid endile tiivad ja lendasid ära. Aleksander Sall aga oli seotud siia kitsile ja kehvale rannale katkematute köitega. Ränk töö oli viinud isa hauda ja poeg istus tema kohale aerupaati. Kui rasked ka polnud solvangud, kui valus ka polnud neid taluda — perekonna ülalpidamine tuli nüüdsest peale temal teenida. Unistused kaugetest randadest taandusid karmi igapäevase töö ees. Nii õppis nooruk tundma kodanliku Eesti rannaküla tõe ja õigust.

Aastad kadusid nagu kaste tõusva päikese käes.

1956. aasta suvi. Suurpüük oli toonud palju rõõmu Vätta randa. Enamik «Vätta Kaluri» kolhoosi kaluritest, sealhulgas ka Salli lüli mehed, tõi koju igakuks mõne kuu teenistusena mitukümmend tuhat rubla. Juba sõitsid külavaheteedel esimesed mootorrattad. Kerkisid elumajade alusmüürid. Rand hingas täie rinnaga.

Rannateel astub rühikas heledapäine kalur. Ta pilk on mõtlik, samm aeglane. Kas ei mõtle mees sellest, kuidas kiiremini uut elumaja ehitada? Raha tal selleks on.

Ei. Aleksander Sall ei mõtle hoopiski sellele. Mees juurdleb selle kallal, miks osa mehi teenis nii vähe. Tegid niisama palju tööd kui teisedki, aga tasu jäi viis-kuus korda väiksemaks. Enamik kaluritest püüdis Hallirahul. Kuid kõik sinna ei mahtunud. Mis aitaks aga vähemuse jutt enamusele, et ka hea püügikoht tuleb jaotada võrdselt, et ei tohi enam kinni pidada kunagisest kirjutamata pärandiõigusest.

Aleksander Sall teadis, mida mehed selle ettepaneku peale vastaksid: ei oska püüda, ja jutul lõpp. Ta naerdakse lihtsalt välja. Uuesti ja elavalt kerkisid silme ette pildid endisaegsetest kisklemistest Hallirahul.

Aleksander Sall hakkas siiski rääkima, esmalt oma lüli kaluritega. Mehed mõistsid, et nende vanem taotleb õiglast asja. Aga kuidagi raske oli otsustada. Tuli ju vabatahtlikult loovutada püügikohad, mis kerge vaevaga võisid anda kümneid tuhandeid. Kuid lülivanemal oli õigus: pole ju enam endised ajad. Töötatakse kollektiivselt.

Ühel oktoobriõhtul kogunesid kalurid nõupidamisele. Räägiti sügisesest siiapüügist. Kui brigadir oli omalt poolt kõik, mis vaja, ära öelnud, palus sõna Aleksander Sall.

«Minul on selline ettepanek, et tuleval kevadel jaotame püügikohad Hallirahul uuesti. See pole õiglane, et üks kalur teenib teisest mitu korda rohkem. Hallirahul peavad võrdse püügiõiguse saama kõik lülid.»

Kõneleja poole pöördusid jahmunud pilgud.

«Õige. Sall on õiglane mees,» kostis hääli vähem teeninute hulgest.

«Sul vist hakkab raha üle jääma,» torkas lülivanem Albert Leivat.

«See jutt, Aleks, sobib rajoonimeestele, aga mitte sulle,» pistis teine. «Eks anna oma püügikohad ära!»

«Annab küll. Muidu ma poleks sõna võtnudki.»

«Aga mis sinu mehed ütlevad?»

«Nad on siin. Küsige.»

«Oleme sellega nõus, mis Aleks rääkis,» vastasid mehed läbisegi.

Üldsusele oli aga küsimus tulnud liiga järsku. Koosolijate peas ristlesid mõtted. See oli võitluse algus raha ja õigluse vahel.

«Mõelge ise, mehed: riik annab meile paadid ja püünised. Tööd teeme ühtemoodi, aga tulemused on erinevad. Loodreid meie hulgas ju pole. Niimoodi, nagu paarkümmend aastat tagasi elasime, nüüd enam ei kõlba.»

«Sallil on õigus küll,» teatas ka brigadir Palts omalt poolt. «Jagelda pole mõtet. Ühiste huvide eest oleme väljas kõik ning töötingimused peavad muutuma võrdseks.»

Vaidlused Hallirahu püügikohtade ümberjaotamise üle venisid hilis-ööni. Lõpuks otsustati siiski kohad uuesti jaotada. Kõik tõstsid käed selle poolt. Kuid nii Palts kui ka Sall mõistsid, et paljudelegi see otsus heameelt ei valmistanud. Vanad tavad on rasked muutuma.

«Kevadeni on pikk aeg, küll harjuvad,» ütles brigadir ja lülivanem noogutas nõusolevalt.

Aastavahetusel valiti Aleksander Sall kolhoosi juhatusse.

UUEL KEVADEL

Valgetiivalised kajakad kisasid parvedes jääst vabanenud Sutu lahe kohal. Siis ühel päeval lendasid nad sinna, kuhu silmapiiri taha oli kadunud viimane valendav rüüsiää. Meri laius jälle sinisena ja kutsuvana.

Suurpüüniseid hakati sisse viima. Tüüsid tõepoolest ei tekkinud. Mida keegi mõtles, jäi ta enda teada. Püügikohad jaotati nii, nagu sügisel otsustati.

«Kui on võrdne püük, olgu ka lülide koosseis võrdne,» rääkisid mitmed lülivanemad. «Sallil on vähem mehi, võiks juurde võtta,» soovitasid nad.

«Olen nõus. Kui mehed tahavad tulla,» lausus lülivanem kõhklemata.

Nii suurenes Salli kalurilüli korraga viie mehe võrra. Viis uut inimest, viis erinevat iseloomu tuli kokku aastatelt kõige noorema lülivanema juurde. Theodor Sepp oli töökas mees, aga kärsitu iseloomuga. Rassis mis jõudis, ja kui pilgu kõrvale heitis, nurises: mis te magate, tehke ka midagi. Seepärast ei armastatud teda ja ta tuli Salli lülisse.

Indrek Kaert tundis hästi võrgupüüki, aga suurpüüniste peal tahtis kogemustest puudus kätte tulla. Muidu aga oli Kaert nõudlik ja sõnakas mees, kes Sallile oma iseloomu pärast meeldis. Noor lülivanem otsustas olla abiks puudevate kogemuste omandamisel.

Kolmas uustulnuk oli Ivan Pislar. Saatus oli mehe kaugelt Ukrainast Saaremaale toonud. Asutas siin perekonna, astus kolhoosi liikmeks, aga kaluriametit ei tundnud. Hakka vana inimest veel õpetama, mõtlesid mõned. Aleksander Sall aga mõtles teisiti.

Tulid veel Sergei Raudsepp ja Arnold Sirkel. Nüüd seisavad nad oma lülivanema ümber. Mida pidi ta nendele ütlema? Suur kõnemees pole ta kunagi olnud. Aleksander Sall tegi lühidalt:

«Hakkame pihta!»

Ise ees, mehed järel, tassiti püünised paatidesse. Mootorid löödi käima ja päikeses helkiv meri otsekui neelas paadid endasse.

Töö juures tulid ilmsiks juurdevõetute oskused ja oskamatused. Ivan Pislar ja Indrek Kaert püüdsid kogemuste vähesust tasa teha toore jõuga. Kannatlikult õpetas lülivanem meestele suurpüünistel töötamist. Kordagi ei kuulnud teda vihastuvat. Ta tõsine sõbralike silmadega nägu ei kattunud tusa ega rahulolematusega. Aastailt noorim, teadis ta, et hea sõna ja sõbraliku nõuga saavutab rohkem kui pahandamise ja tujutsemisega.

Aasta pärast hakati Salli kalurilulist ikka sagedamini rääkima. Mehed ei paistnud silma mitte ainult heade püügitulemustega, vaid ka nõudlikkusega oma ja teiste töö vastu. Juhtus kord, et lüli üks kalureid, Aleksander Pihelpuu, oli palgapäeval sattunud viinapudeli juurde ja järgmisel hommikul ootasid teised teda asjata merele. Kui Pihelpuu ükskord randa ilmus, sõnas lülivanem talle lühidalt:

«Joomine tuleb sul, Aleksander, maha jätta, muidu...» Lülivanem ei lõpetanud lauset. Mõistku ise, mis muidu juhtub. Lüli maksis kõigile kirjutamata seadus, et viinavõtmist töö ajal ei tohi olla. Ei ka mingeid laaberdamisi palgapäevadel. Sall oli selles suhtes ise eeskujuks ja enamik mehi käitus niisamuti. Aga Pihelpuu? Mõodus mõni aeg ja jälle nähti meest kaupluse juures jorutamas. Tootmisnõupidamisel võttis lülivanem küsimuse üles.

Mida arvavad kalurid Pihelpuu käitumisest?

«Ei kõlba. Mees valigu kahest: kas jätab meremeheameti või peab viinaga piiri. Meri joodikuid ei salli.»

Pihelpuu käitumine mõisteti üksmeelselt hukka. Ta andis kollektiivile sõna, et ta enam ei lase viinal enda üle võimust võtta.

Sellest koosolekust peale peabki ta piiri.

LUGU RANDUMISSILLAL

Ühel tuulisel septembrikuu päeval käis brigadir Palts pilves näoga mööda randumissilda. Pahvis piipu ja astus viimaks Aleksander Salli juurde.

«Kuu jõuab lõpule, aga kvartaliplaan on kolhoosil veel täitmata.»

Mehed vaatasid merele. Rahutuna ja tuulest sasisituna viskles see nende ees. Juba mitmendat päeva puhus tugev tuul ja ükski lüli ei tahtnud oma võrke mere tujukuse hoolde viia.

«See tuul peaks Hallirahule küll kala tooma,» jätkas brigadir. Lülivanem mõistis, kuhu viimane sihtis: keegi peaks õnne katsuma. Sellise ilmaga aga kedagi kohustada ei saa. Võib juhtuda, et see maksab terve lüli võrgud.

«Mehed! Tulge siia!»

Üksteise järel kogunesid kalurid oma lülivanema juurde.

«Kas vabatahtlikke on, kes tahavad minuga tulla võrke sisse viima?» Sall vaatas oma meestele.

Kalurid vaikisid. Eks mõtlesid nad sama, mis kõik. Vii sisse ja hommikul tõsta räbalaid. Lülivanema sõnad tulid liiga järsku. Aga ka brigadir seisis juures ja ootas.

Viimaks pääsesid keelepaelad lahti. Arutati, vaadati merele ja lõpuks otsustati minna.

Õhtul viis Salli lüli Hallirahule nelikümmend võrku.

Need, kes randa jäid, raputasid päid: tühja vaeva näevad. Tuul viib võrgud kus kurat!

Järgmisel hommikul oli meri rahulikum. Tuul oli vaikinud. Südamete põksudes asusid kalurid võrke paati kiskuma. Need tõusid raskelt veest. Meeste nägudele ilmus muhelus.

Sel hommikul tõi Salli lüli randa üheksa tonni kala. Kvartaliplaan oli ületatud! Õhtul sõitsid ka teised lülid Hallirahule. Aga saak jäi kesiseks. Vaibus tuul, läks ka räim.

Salli lüli üksmeelsus, töökus ja vastastikune nõudlikkus kandusid kiiresti ka teistesse lülidesse. Mehi, kes astuvad välja ühiste huvide nimel, hinnatakse rannas kõrgelt.

«Rahva Hää!», 1959.

JULIUS TILLO

Vagu vao kõrvale

«TELLI, LEERIVEND!»

Lumelage märtsipäev oli juba varesekarva videvikuks tihenenu-
doodekaarest puhus niiske tuul ja metsad kohisesid uue sula ootel.

Einelaud asula keskel sumises äreva, peret heitva sülemina: äsja oli lõppenud pikk üldkoosolek. Väljas lasipuu ääres tukkusid kannatlikud hobused, oodates peremehi, kes koosolekul nähtavasti ei saanud südant tühjaks rääkida.

Istus tüüakaid, viinaväest õhetavaid tallimehi. Kaelakuti koos, süüdis-
tasid kedagi kaks üheelist ätti. Leti ees seisti järjekorras.

«Kaks õlut!»

«Kaal seda vorsti!»

«Kakssada on mehe mõõt.»

«Anna sellest,» torgati pöidlaga pudeli suunas, «... pullipildiga!»

Tellimusi sadas süle ja seljaga, sest kaugete metsaperede mehed — sugulased ja tuttavad — kohtuvad siin ainult üldkoosolekute ajal.

«Mis maksab see meie normipäev,» muutus härdaks üks ättidest. «Kusta, ütle, mis ta meil maksab?»

«Pudel odavat õlut,» vastas siis ise teise eest, «kolm klaasi humalavett; iga klaasi kohta odratera... Vaata, mis ta maksab... Telli, kulla leerivend, pealegi seda kangemat!»

Leerivend tellis.

Sest mitte iga päev ei valita esimeest.

«Väikse jutuga teine...» pühkis üks vurrud puhtaks, «mis tal priinimeks nüüd oligi?»

«Leis kuulukse olevat,» pasundas teine üle laua küünitatud kõrva. «Leis! Pilistvere mehi. Traktoribrigadir kuulukse olnud... Auraha antud koguni selle eest...»

«Näis-näis... Ju siis vist tunneb rehknutti...»

Kõva kuulmisega Kusta paistis rahule jäävat.

... Öeldakse olevat kolme seltsi kolhoose: eessammujad, keskelkäijad ja tagatammujad. «Tee Kommunismile» ei kuulunud tookord isegi mitte nende viimaste kilda. Paigalpüsimisestki ei saanud rääkida: aasta-aastalt tehti kõigis tootmisharudes väikest viisi vähikäiku. Ei sõõrutanud siin piima lehmad ega sirgunud sead. Põllud põdesid ning aida juures kaaluti normipäevavilja grammidega. Kontoris, kassapidaja raudkapis, pesitses pankrot.

Nüüd oli siis see kolhoos saanud uue esimehe.

EBATAVALINE SÜGIS

Mart Leis, Tööpunalipu ordeni kandja, osutus tõepoolest vähese jutuga väikesekasvuliseks meheks. Rajoonilinnas nõupidamistel silma ei hakanud paistma, ei kippunud kõnepulti. Esimehena kõige värskem, liiati võõras, hoidus ta tahapoole ja vastas küsimustelegi kidakeelselt. Seda aga, et majand kevadtöödega enam kõige viimaseks ei jäänud ning heinaajalgi lootusetult sabas ei sõrkinud, peeti endastmõistetavaks. Hea suvi — k o i k tulevad omaga toime!

Määratu suur ja visa on harjumuse jõud. Ka ajalehe juures tegeldakse tihtipeale ainult eesrindlastega või siis tuntakse huvi kõige viimaste mahaääjate vastu. Sellepärast kerkiski Leis uue tähena orbiidile alles pärast seda, kui selgus, et nõrgast nõrgemas majandis on tänavu üle 10 tonni heinaseemet ja linnanaisi ei katsetata kartulivõtjaiks kaubelda. Tuldavat toime omade jõududega, kuigi kartulit kasvatati kaks korda suuremal pinnal, kui seda tehti eelmisel aastal.

Kunagi varem polnud juhtunud, et selles soolikana keerdu kiskuv, teeveeri pidi siuglevate põllulappidega majandis oleks naaberbrigaadile appi mindud. Seitseteist kilomeetrit ühest sopist teise — nii mõõdetakse siin vahemaad ning see lahutas üht küla teise toimetustest.

Kuid nüüd ronis ühel hallasel hommikul kümme-kond esimese brigaadi naist, käed labakinnastes, autokasti. Sõideti pere paksuseks kolmandasse, kus Ülesaare väljal pidid ootama kartulid kui kerisekivid.

«Vaja aidata,» oli esimees eelmisel päeval brigadir Varese üles otsinud, «sul endal juba kuhjad mulla all. Inimesed seisavad jõude. Saadan hommikul masina.»

Sellest tuli töökas päev, lahtiajav traktor ei saanud pilgukski peatuda. Abivajajad olid ka ise kogu jõuga väljas ja brigadir võis igauhele ainult kümne sammu osa maad kätte mõõta. Aina vaata, et tüli ei tõuseks, sest tükitöö ja vakakaup paneb kõigil käed kärmemini käima.

Õhtul, kojusõidu ootel, küpsetati lõkkuetuhas kartuleid ja sealne brigadir kogus päeva jooksul väljaantud tšekid jälle oma sitsriidest kotti.

«Kolmkümmend,» loeti kokku ühe nooriku päevase töö vaeva.

«Kolmkümmend kaks,» trumpas üle nobedam.

«Kolmkümmend... ja... seitse,» tõi ruudulise taskuräti sisse sõlmitud tšekid lagedale kolmas ning korrutas mõttes arvu kohe kahega. Seitsekümmend neli rubla päevas! Iga vaka eest mullune normipäevatasu!

Oi-jaa, tükitöö ja rahapalk on väärt asjad ning kartulid tõesti suured kui kerisekivid! Elule sigineb juba jume juurde.

On tore näha, kuidas õnnestunud, töörohke päev inimesi liidab, tore kuulda, kuidas mõtted lennukaks muutuvad. Kojuminekuga ei kiirustata: on veel üht-teist öelda homse pärast ja kõnelda saakidest. Hea peremehe murega otsitakse õhtutaevast ilmamärke: ega ometi nüüd veel päris külmale pööra? Väli jäi ju pooleli — tonni kolmkümmend veel mullas.

Loojang leegitses: päike vaatas tagasi. Kuid lõunast hakkas taevarand kasvatama sinihalli pilvesompu ning Kivi Eedi, ilmatundja, arvas, et tõstab õohakul tuultki. Ei siis ole külma karta.

Tõtlilikult popsutas piki väljateed eemalduv väike ratastraktor. Kauge-malt, karjamaametsade tagant, vastas temale «vanema venna» torisev bassihääl. Tolmu keerutades lähenes veoauto. Naised asutasid minekut.

Ja siis ütleski Eedi, viimast korda lõket kohendades ja otsekui punkti pannes:

«Ei hakka nüüd küll enam hobustega nõökima. Masin teeb masina töö.»

«Lilli arvas, et taevaväedki olevat Leisi pidi. Lubanud kartulil kasvada,» pillati naiste poolt.

Jutt oli ilmselt esimehele määratud. Kuid see muigas vaid suunurgaga ja küsis:

«Kas tuleme siis homme jälle? Saab lõpu peale.»

ESIMENE PROOVIKIVI

Leis tõi kaasavarana kogenud mehhanisaatori kuulsuse: see levis tema eel ja käis kannul. Ja tööpoolest kulusidki uue esimehe päevad enamasti sepikojas ning traktorite juures. Kontorisse tuli tihti õliste kätega, andis allkirjad ja läks.

Ise vaatas järjepanu üle kõik masinad ning muutus süngeks. Ei öelnud küll lausa halba, ainult vihjas. Aga et inimesel on pea mõtlemiseks, mõis-
teti: nalja ei ole loota.

Agronoomikohal istunud joomamees, kes pidi ka masinaparki juhtima, sai umeruttu sule sappa. Traktorid aga ei mürisenud enam vana viisi tundide kaupa einelaua ees ega istunud mehed õllepudeli juures. Aprillis, enne põlluleminekut, sai kõigile selgeks, et töö tuleb tihe: esimees kavatses kogu kartulikasvatuse mehhanisaatorite mureks jätta, ja pealegi veel enneolematult suurel pinnal.

«No nüüd saab imet näha,» pistsid tallimehed pead kokku ja muhelesid.

«Või-eeh,» käisid piimavedajad hommikuti sepikoja juures sinna siginenud masinaid silmitsemas, «ah et siis nendega... No nüüd ütleme küll juba aegsasti kartulist lahti!»

«Käsitsi... Ikka käsitsi... Jalatäis vahet ja jälle mugul mulda... Eluaeg nii saaki saadud. Ei salli kartul masinaid,» noogutasid taadid, kuulnud kumu sellest, et esimees pressinud juhatuses kartuliplaanile poole juurde ning nimetanud hobuseid armuleivasööjaiks. «Kus sa ilma hobuseeta...»

Kartul pandi siiski masinatega maha.

Esimest korda kolhoosi ajaloos ilma naiste seljavaevata ja ilma hobuste abita. Pandi kaks korda suuremale pinnale ja samavõrra kiiremini kui eelmisel kevadel. Ja alles lõpetasid masinad mahapanekut ühes kolhoosi otsas, kui teises saadeti väljale äestajad. Jällegi raudruunad, mitte kaeramootorid.

Tallimehed sügasid kukalt.

Räägitakse, et tookord, kui Mart Leis kutsus nad juhatuse koosolekule ja kõneles end väsinuks sellest, kuidas viis aastat jõude seisnud «säluke» on seedinud läbi korraliku veoauto, ei vaieldud valjuhäälselt vastu. Seda mitte.

Kuid selleks ajaks, mil esimees püüdis leida kõige õigemaid ja veenvamaid sõnu lõppkokkuvõtteks, oli enamik tallimehi tasahilju ja märkamatu kadunud ning nendega koos isegi juhatuse liikmeid.

Hääletati.

Visalt, väga vastumeelselt tõusid käed. Kuigi neid kabjakandjaid tööpoolest nii palju ei vajatud, kuigi mõistus igapähele ütles, et paarikümne jõude seisva hobuse asemel võiks pidada 30 parajat piimalehma. Kuid Kolga-Jaani meeste sügavalt juurdunud hobuseusk nõuab, et lehm v o i b olla, kuid hobu p e a b olema: sile ja libe.

Kiriku varjulises aias peeti siis teist ja ägedamat koosolekut. Käis ringi pudei ja murul külitajad kinnitasid kooris:

«Ei lase me hobuseid hävitada!»

«Silmamunad löön sellel välja, kes tuleb minu hobuseid viima,» oli vapper kõige vanem tallimeestest.

«Kas meil siis enam õigust polegi?»

Õigus jäi siiski ilma lahinguta juhatuse ja Leisi poolele. Sest paljudele

cotamatult, otse äraandlikult, asus farmijuhataja Miku Saik esimehe nõusse. Kuigi kasvatas ise omal ajal rohkem hobuseid kui lehma, kuigi peab tori hobuste aastaraamatuid praegugi oma piiblikis, sest üsna mitmes neist märgitakse veovõistluste ja rekordite puhul: «Treener ja kasvataja Hans Saik «Tee Kommunismile» kolhoosist.»

Seesama Miku Saik ütleski:

«Parem üks hea kui viis viletsat.»

Ja see otsustas asja.

Nägin kord, kuidas ta pukseeris kaht vankripärasse seotud teenelist «pensionäri» ja arutas koos esimehega, et ka Aalto, too vana ja viguritega, kõlbaks rebaste roaks saata...

«Saiga Hansul silmamunad ikka pähe jäänud,» imestasin mina hiljem.

«Näikse olevat,» valgustas viivuks naeratus esimehe nägu. Käed sügavalt taskuis, jälgis ta kaugenejaid, kes lonkasid kahekesi vähemalt kolme jalga.

Eemal aga vedas Varese Leo viiekümne nelja jõuline DT viit vagu.

Oli käsil kesakünd.

HÄARRA, MIS TE TEETE!

Välba Rein on esimest aastat brigadiriks: parajais päevis, imesiniste silmadega sitke mees. Töökas mees ja aus mees ning tahab kõigiga hästi läbi saada. Ja just temal juhtuski lõikuse ajal niisugune kimbatus, et anna või amet käest — mitte ei saa kõigi tahtmist.

Rukkirehi. Ilm kui kuld. Tera samuti, kuiv ja kopsakas. Masin undab ja Rein on rahulik. Aga siis tuleb esimees oma jutuga:

«Rein, jätame viljapeksu katki! Masindame ristikuseemne ära. See on kullast kallim.»

«Nii et... No-jah... Jätame pealegi katki,» jäi Rein nõusse. Miks mitte nõus olla, sest jutt oli õige. Pole nali, kui 35 hektarit seemneheina jääb vihma ja lume kätte mädanema, nii nagu varem alati juhtus.

«Homme?»

«Homme!»

Uus päev. Kuid endist viisi sõitsid kolmandas brigaadis masina juurde rukkikoormad. Rein, hea mees, andis järele ka neile, kes pidasid vanast kinni ja laitsid esimehe nõu maha:

«Kuidas sa siis, brigadir? Tahad meid ilma leivata jätta? Vaata, kui pöörab äkki sadama!»

«Einoh... Eks ta ole muidugi õige... Laseme pealegi siis...»

Ja veeresidki rukkikoormad.

Pärast lõunat oli kohal esimees ning masinale pandi siiski tihedad sõelad. Kottidesse hakkas kogunema ristikuseeme. Ja siis saigi Mart Leis lähemalt tuttavaks Ülesaare Lilliga.

Käed põlle all, silmis peegeldumas kogu maailma mured, hääles ilmne etteheide, tuli see manitsema:

«Härra, mis te nüüd ometi teete? Sulaselget pattu! Jumalavili läheb ju hukka! Mõtelge ometi järele!»

Pealetungist üllatunud esimees püüdis küll end kaitsta, kuid valas sellega ainult õli tulle. Lilli sattus hoogu, unustas vagaduse ja tõi rahva ette kõik Leisi surmapatud:

«Ristikheina vedasite virna mädanema. Teevad silu. Ilma heinata tahavad piima saada! Tühipaljast turbamulda ajavad kalli raha eest hunnikusse kokku. Kes see enne mullaga mulda on väetanud?»

Rukkiga söödavad lehma. Traktoritega sõtkuvad suve läbi kartulis — maa ei saa hingatagi. Kas varem niisugust mässu nähti?»

«Ole tasem, Lilli,» proovis esimees. «Las ma seletan sulle. Agrotehnika ütleb...»

«Kassi saba alla su agrotehnika! Eluaeg pole inimene ise talu pidanud, vaat, kus nüüd tuli agru-tehnik välja!»

Lilli tundis end võitjana. Ta oli saanud öelda kõik, mis tema kodupere-naiselik, valutav süda mõtles.

Ühe juhatause koosoleku puhul oli meil juttu heinaseemnest. Rein Välbe istus, suured töömehekäed põlve otsas puhkamas, ja muheles:

«Pole nagu veel päris seda lõpusotti käes. Puhastamata. Aga seitse tonni peaks tulema küll. Kaks nädalat peksime pärast seda pahandust. Siis tuli esimene vihm. Aga meil oli seeme juba kotis. Eluilmaski pole nii palju saadud, viie aastaga ei saanud seda kätte, mis tänavu. Terve kolhoosi kahe aasta tagavara.»

«Aga Lilli?»

«Küllap sai Lilligi lõpuks aru. Kartulivõtmise ajal muutus üsna nobedaks.»

Reinu silmad olid lõbusad.

SELLEST, MIS ON

«Ah et mida meil pole. Sa küsi parem, mida meil on.»

Kui jutt kaldub tehnikale ja tulevikule, selgub, et Mart Leis polegi nii kidakeelne.

«Ise näed, missugused on meie kõrrekünnid. Oras haljendab. Vähemalt tsentneri vilja kaotasime hektarilt. Varises. Ühe kombainiga ei jõua. Siin pole pikka juttu tarviski.» Ta kõverdas sõrme. «Vaja teine osta! Kas sa, kullapai, tead, mida siinsed mehed kombainist rääkisid?»

Ma ei osanud ära arvata.

«See kombain pole meil küll muud kui üks kometitegemine, ütlesid. Tallab muudkui põldu. Katsu, esimees, ikka kuidagimoodi linnast need sehvid välja kutsuda. Masinapeks annab ikka rohkem. Tunned: inimene tuleb, ütleb seda heast südamest, annab nõu. Muretseb.»

«Aga sina temale?»

Mida pidi esimees ütleva taadile, kes on näinud, kuidas kombainiga seni tõepoolest põldu ainult narriti?

Traktorijaama päevil peletasid ju siinsed madalad ja sopilised põllu-
siilud head ja kuulsad kombainerid kaugele. Neile otsiti tööd mujalt, kus
ootasid kümnete hektarite suurused kõrged massiivid. Ja kui siis saadeti
keegi hiljem «Tee Kommunismile» kolhoosi sügisvihmast vedelatele põl-
dudele, osutus mees lõppkokkuvõttes hädavareseks, mitte kombaineriks.

Sissevajunud agregaatid pukseeriti siis traktori abiga ja visati nii koos
pesuveega välja ka laps: inimesed kaotasid usu selle koguka punase
masina võimeisse.

Ants Uha taastas tänavu kaotatud usu. Alustas õigel ajal ja masindas
juba augustis saagi 130 hektarilt. Jällegi kratsis mõni mees kukalt. Tuligi
välja, et viga polnud mitte kombaini juures, vaid seniste kasutajate küljes.

«Silokombaini pidime tänavu kalli raha eest laenama. Tähendab,» esi-
mees kõverdas teise sõrme, «on tarvis oma muretseda. Juhtub olema
vihmane suvi, viruta kas või kogu hein virna. Sügisel tulevad mais ja
päevalill, tööd peaks jätkuma.»

«Üks vaheltharija,» kolmas sõrm sulgus peopessa. «Et igas brigaadis
võiks minna põllule just siis, kui vaja. Kartulit hakkame veel rohkem
kasvatama... ja kuivatit on vaja, kiirkuivatit... Nägid, missugune pahan-
dus juhtus esimeses brigaadis tänavusel kuival ajalgi?»

«Nägin. Ja kui veel kaks kombaini koristavad...»

Jah, niiviisi... See polegi just vähe, mis ühe suve jooksul saavutati.
Sest kuigi Leis ise ütleb, et nad ei ole veel paigastki pääsenud, kõnelevad
tehtud teod ja esimesed vaod siiski teist keelt.

JA SELLEST, MIS TULEB

Maimu Jakobson, energilise kulmukaarega tõmmu piiga, peab briga-
diriametit. Kuid tehnikumi lõpetanuna täidab ühtlasi ka agronoomi üles-
andeid. On ustulnuk, samuti kui esimeeski, ega tahagi minevikku mee-
nutada. Milleks seda?

«Räägime sellest, mis tuleb.»

Rääkisimegi, sest lõpuks on arvude keel siiski kõige veenvam. See ei
väärata teelt.

«Kartulit saime kolm korda rohkem kui eelmisel aastal. Teravilja üle
kahe korra. Hektarisaak tõusis nelja tsentneri võrra. Heinaseemet,» imes-
tas isegi, «kuus korda rohkem! Timuti võtsime pealt kombainiga, ristiku
peksime masinaga. Reinul polnud enam kohta, kuhu seemnesaaki panna.»

Maimul on lennukas mõttelaad:

«Kõik sood ja põllud saavad nüüd uue kamara. Heina sisse uputame
varsti lehmad! Traktoriga niidame, traktoritega veame koju. Juba tänavu
vedas Orgusaare Jüri lohistajaga päevas üksinda seitsekümmend rõuku
küüni.

Talvel on oma töö. Traktoristid veavad põldudele kogu vallitatud väe-
tusturba: vähemalt neli tuhat kanti... Kevadel rajame kõrreliste heinte
seemnepõllud... Kartul on juba sordiline...»

Ja siis, mingi uue mõtte jäälil:

«Aga inimestega on ikka raske... Just nendesamade traktoristidega.»

Palju kordi on ta sellest mõelnud, ka esimees vaevab sellega pead. Kuidas ometi teha, et kõik mehhanisaatorid hakkaksid maad harima hea peremehe kombel, saagile mõeldes? Maksta tasu viljakusest lähtudes? Kinnistada igaihele neist oma põllud? Teha näiteks Siimeri Hans algusest lõpuni kartulikasvatamise eest vastutavaks ja maksta üleplaani saagi eest niisugust tasu, mis mehed mõtlema paneb? Igaüks teab ju, mis kartuli juures tähendab õige hooldamine. Seavad siis riistad selle järgi ega vaja enam käsku: ise näevad, millal paras aeg. Tasu tõukab tagant.

Tasu, teadagi. Aga ise?

«Palju ei teeni. Võib-olla, et mujal saaks rohkem. Ja vähema muregagi. Aga kuidas siis saab, kui kõik marjamaale kipuvad. Kes siis karjamaale jääks? Aga ka meie hakkame ju ükskord ometi tasust rääkima, eks ju? Aitame karja jalule, vilja paneme vohama, sood hakkavad heina andma...»

Õeldakse, suvi ja sügis olid põllumehe poolt: aitasid kaasa, et hein oleks lakas, saagid salves ja künnid küntud. Ei vaidle vastu. See oli nii. Aasta aitas kaasa ja iga päev läks täie ette.

Ja siis jäädki mõtlema: mida siis see Mart Leis õieti kaasa tõi peale oma mehhanisaatorikogemuste?

Mure tõi.

Mure majandi mahajäämuse pärast, selle, mis Kolga-Jaanis vahepeal puudus. Mure tööde pärast, mida vaja teha; saakide pärast, mis vaja põllult võtta; palga pärast, mida tarvis tööinimestele maksta. Ja need inimesed vastasid juba otsekohe tegudega.

Ei või veel öelda, et ühe mehe mure oleks kõigi oma. Seda mitte. Uus ei sünni siiski lausa üleöö; veel ei ole iga mees kaht kätt kõvasti külge pannud.

Aga uus joon on juba tunda, uued vaod näha.

Isegi need tulevased.

Põltsamaa «Kiir», 1959.

Näoga põllu poole

OMA LEIVAS

Oli kuum, lausa leitsak.

Suured, laia laudjaga hobused nihelesid vihaseid kärbseid tõrjudes ja väike ning karme naasklisilmadega, taat talitas kibekiiresti mutrivõtmeaga.

«Pole minust sedamoodi niitjat ega kedagi,» torises ja kangutas ta masina kallal, «sõida või talli juurde tagasi.»

«Vili pikk?»

«Pikk,» tuli tõre vastus.

«Ei lükka pealt maha?»

«Ei lükka.»

Taat tunnistas mind altkulmu ja näis olevat pahuksis iseenda, ilusa augustiilma ja masinaga, sest hasplilaba roostetanud mutrid nõudsid täit mehejõudu. Võtmetobike aga oli hoopis armetu ja kulunud ning libises üle, kuni keeraja linakarva vurrud lõpuks sulaselgest meelepahast turri tõusid.

«Tuleb, kur-rat, näed, ikka see vanadus kätte...», pigistas ta suu kitsaks triibuks, kuid välgutask samas käskivalt silmi:

«Tule siis... Mis sa siin muidu! Otsi üks kivi!»

Leidsin kähku paraja kivi. Ja kahekesi saime ka masina lõpuks karva-pealt nii jooksuma, kuidas taat tahtis.

Kui palju aastaid on Loodi Tõnul?

«Palju sina mulle siis annad?» jäi ta ootama ja kissitas silmad vastu kõrgeks kummunud augustitaevast. «Palju pakud?»

Mine sa tea... Võib-olla seitsekümmend? Pisut alla, pisut peale?

«Noo-noh...» võidutses nüüd Tõnu ja halli vurrupuhma varjust helendas ootamatult terve hambarida. «Suvel jäi kaheksakümnes seljataha. Aga oma leib on ikka laual olnud. Ja on edaspidigi, kui tervist annab.»

Teadagi. Siin peres hoitakse end veel oma kätega leivas ja soojas. End ja seda poegagi, kellelt halvatustõbi mehejõu röövis...

Sest kes niidab siis teise brigaadi heinad ja viljad, kui mitte Loodi taat? Kes parandab katkenud rangiroomad, kui mitte Tõnu Loot — kaheksakümnene parajais päevis mees? Ja kes hoiab korras kõik brigaadi reed-vankrid ning meisterdab talveõhtuil uusi, kui mitte tema?

Kellel oli mullu 192 normipäeva? Ja kes tantsis siis, kui oktoobriõllest humalaviha latva tõusis, lausa peiupoisi kombel polkat?

Tõnu Loot, teise brigaadi põline põllumees.

«Tõnu, mis sa sest kolhoosivärgist arvad? Kas ikka edeneb?»

Taat jäi kuulutama ja tõmbus esialgu nagu tigu karpi.

«Eks sa ise tea-näe. Liigid laiemalt ringi... Meil ta ikka veel niisuke... kehvake. Aga eks mul tuleb vanadus kätte — muud midagi.»

«Ju vist ikka teilgi edeneb?»

«Aga kuidas siis,» elavnes Tõnu tõendama, «peab edenema! Nüüd ei ole enam tagasiandmist: juba toetame jalad kõvasti vastu.

Näed, Kablakülassegi ehitasid nüüd lauda. Automaatidega... Kui tuleb vihmast ilma, võtan kätte ja lähen vaatama.»

Küllap astubki Tõnu Loot, elu peremees, ühel vihmasel päeval Kablakülasse. Astub praegu veel tühja, kirikuna kõmisevasse valgesse lauta ning kontrollib, kuidas käepäkaga vajutades pahiseb automaatjootjaisse vesi ja rippteevagonett kergest tõukest kõrinal liikvele läheb. Vaatab üle sõimed ja hindab talade tugevust. Ja jääb rahule, sest selles laudas on temagi osa: käis ju mees veel mullu palgivooris...

«Noo-neh, hakkame aga siis nüüd pealegi jälle liikuma... Naistevägi ootab. Nää-ääh!»

Rahutud hobused tõmbasid masina tärinal niidueele. Vildisõba istme all, piits õlal, alustas Tõnu uut ringi. Leivavilja kummardus peaga pere-mehe poole ja lõikuskuu päike värvis ta kuluhalli pead ehtsa hõbedaga.

Umbusis, «Edasi» kolhoosis.

ESIMEES

See pole enam vihmake, vaid lausa vana vihm: tihe ja määndav. Sellepärast käibki esimees praegu ringi kummimantlis ja kalamehesäärikutes, nokkmüts sügavalt kulmudele surutud, murejoon sõnaahtra suu ümber.

Sajab neljandat päeva...

Ja sellele, kes muretseb, lisab iga taoline päev südamele uue ränkraske koorma, sest saak ei ole veel salvedes. Põld nõuab veel põimajaid, kartul koristajaid. Traktoril puuduvad lindipoldid, kooperatiiv ei müü katuse-naelu... Ning lisaks on ju veel nii mitut seltsi inimesi: üht pead sa julgustama, teiselt ise tarka nõu küsima, kolmandat kohustama, neljandalt nõudma, viienda ja viriseja aga lausa kättpidi töö juurde talutama. Ja talutama nii, et see taipaks ja hakkaks mõistma, kui tähtis kruvi on tema selles suures masinavärgis.

Ei ole see sile tee ega kerge leib, mille tuisusel veebruaripäeval valis agronoom Vello Kaselo, seistes kolhoosi üldkoosoleku ees. Tal oli siis seljataga ainult 22 aastat. Ja järgmise sünnipäevani on veel praegugi vaksa võrra aega.

...Kaheksa kuud pole põllumehe elus kuigi pikk vahemaa. Kuid veebruari ja oktoobri vahel otsustatakse siiski põhiliselt kogu majandus-

aasta saatus. Ja sellepärast märkad praegu vana «Nooruse» silmnäos juba otsimatagi uusi röömustavaid jooni. See on hakanud silenema ja selguma.

Arvudest ei maksa rääkida. See pole ühe suve küsimus ning sõltub tihti hoopis teistlaadi teguritest. Kuid üht võib öelda ilmeksimata: Kaselo tõi siia tõelise nooruse reibast ja julget rühti.

Sammud on seatud pikemaks. Juhtimises pole enam seda laiska iseene-sega rahulolu ja peost suhu elamise nukrat nooti. Hoiak on võitlev ja püüdlev.

Mäletan üht suvist päeva. Akna taga haudus äikest ja kontoris oli vaikne lõunatund.

«Vaata,» lõi esimees kämbla laksatades plaanile. «Siin ta nüüd ongi, see Nurga soo: kakskümmend üks kraavi neljakümne kahel hektaril. Mehekõrgune kiht turvasmulda. Must kui pigi. Ei see taha muud kui suprit.

Tuleval aastal oleme leivamehed. Ja kahe aasta pärast heinamehed.»

Tajud, nende nappide, nagu vägisi poetatud vihjete taga on veendumuse jõud ning tõsine tahe. Nurga soo saab elavaks, kannab vilja ja kasvatab heina.

Hiljem olimegi soos, kus ekskavaator kopaga koogutades viimaseid kraave vedas.

«Sada lehma toidame siin ära,» ütles siis Kaselo otsekui endise jutu jätkamiseks. «Ja need sada on siis ka lehmad, mitte lehmakesed.»

Sa usud teda jällegi. Täpselt samuti, kui usub kolhoosirahvas. Sest koos uue esimehega tuli siia ka uus usk. Tulid elekter ja sordiseeme, siginesid kultuurkarjamaad ja hakkas kasvama söödakapsas. Rukist — vanataatide jumalavilja — hakiti peeneks ja pandi silotorni. Elu- ja eesõiguse said heinaseemnepõllud. Sead toodi pimedast laudast välja laagrisse.

Võib-olla öeldakse, et see on igal pool nii: põllumajandusse tulid kõikjal teised ajaad. Ei. Mitte kõikjal. Veel kohtad unist, uut pelgavat juhtimist ja hingelaadi — niisugust, nagu oli Kalanas enne Kaselot.

Ja sellest on kahju.

«Nooruse» kolhoosis.

ÜHEST TAADIST

Brigadir Räpp ei ole jutukaid mehi: lausub sõna-teise ainult tarbeks ja kaalub-veeretab neidki suus, enne kui välja ütleb.

«Või niimoodi... Sedaviisi... Sul oli siis ikka tõemeeli Junkru-isa juurde asja?» Ja ise viitas peaga kuuri poole: «Eks ta ole ikka nüüd jälle seal... väetist laadimas.»

Oligi.

Sest kus mujal kui töö juures võikski praegusel kevadisel päeval olla Jüri Paju. Temale, seitsmekümnesele, olevat see niisama vajalik kui õhk hingamiseks. Jõudeelu tegevat haigeks.

Pidasime suitsutundi.

Suured pahklikud käed, millega kuus aastakümnet on leiba teenitud, puhkasid. Juba on reuma neid kurjasti purenud ning painutanud, kuid mees ise, kõva kui ränikivi, arvab, et see on alles väike viga. Jalgade pärast kõlbaks veel poisikestegagi võidu jooksmata. Ainult et mullu — siis oli küll kord lausa minekul. Ja siis see õhusõitki tehti . . .

«Õhusõit?»

«Nimelt. Lennumasinaga.»

Ju seda valu tunti varemgi, kuid tol hommikul ei pääsenud mees enam voodist. Pidi saatma sõna kontorisse.

Sealt siis vändati juba traatipidi, kuhu tarvis. Ja ei olnud veel aega õieti aevastadagi, kui masin oli õues ja seejärel Jüri rajoonihaigla pimedas röntgenikabinetis. Ei antud aega sealgi istumiseks: särk selga ja uuesti autosse! Linnaveersel põllul maandus sanitaarlennuk . . .

Arst — nooruke ja prillidega — pakkus paberkotti, et sõit hakkab võimalda südame peale või nii . . . Aga eks süda olnud ju Jüril korras. Haiget tegi hoopis mingisugune keeru sisse visanud soolikaots.

Ju see seal Tartus siis uuesti sirgu aeti ja õigesse paika pandi juba samal päeval. Ja pärast teati öelda, et niisuguse veaga mees kaua ilmas ringi ei rända.

Kolm nädalat lamas Jüri linnas ja kibeles koju. Ei lastud. Ja siis, kui lubati selga tõmmata oma vammus, anti kaasa kuri paber, mis käsutas kaheks kuuks tööst eemale.

«Aga sina?»

«Igavaks läks,» naeratas Jüri süüdlasena. «Räpp, kuripatt, ei lasknud ju töö ligigi. Puhka, ütles, abistamiskassa maksab päevad kinni.

Aga kuidas sa puhkad ja peesitad, kui tunned, et tervis juba lubab. Töö tahab ju ometi teha!»

Räägitakse, et Jüri leidis ise tööd. Läks salaja, ilma brigadiri loata. Ja aasta lõpuks kogus ikka veel oma 400 normipäeva. Eelmisel aastal oli tal neid 700.

Suitsud lõppesid, kuigi jutud alles pääsesid õiget joont jooksmata.

Jüri õngitses vesti vahelt välja ilusa, hõbedase ketiga taskukella. Ju tal oli veel midagi südamel.

«Pool üks saab.» Ja siis: «Selle kinkisidki, näed.»

Tema on ju sündinud tähtsal päeval — 7. novembril. Ja seitsmekümneandaks sünnipäevaks see kell siis kingitigi. Tegid seda juhatuses tagaselja, otsustasid ilma Jürita. Ei teatanudki, et on koosolek.

Muidu poleks ju Jüri puudunud. Ja küllap oleks vastugi vaielnud, kuigi ehk rohkem kombe pärast.

Nüüd ongi teistel hea küsida ja Jüril öelda, et lõunani on just täpipealt niipalju aega, kui kulub veel ühe koorma pealelaadimiseks.

«Liidu» kolhoosis.

MEDALIMEES NAERAB

Kablakülas oli vaja
valmis teha kanamaja.
Autoga see ära toodi,
katust sõites peale löödi . . .

(Leo vemmälvärsike)

Umbusis elab töökas, kuid kinnisevõitu rahvas. Endassesulgunud, võõrast umbusklikult jälgivaid silmapaare kohtad siin ikka veel hoopis sagedamini kui avalat naeratust. Sellepärast on nii hea, kui saad kokku Leo Keeremiga.

Leol on tore komme laulda ja naerda täie suuga — vabastavalt ja nakatavalt. On tunne, nagu lööksid pimedas, magavas majas ootamatult helen-dama kõik aknad.

Nägin teda kord enne rukkilõikust talitamas peksumasina lael: ruskeks põlenud soonilised käed ametis kruvidega, silmad aga jälgimas mööda-sõitvat piimavedajat ning suu kõverdumas mingi lõbusa mõttevälgatuse puhul.

«Tule roni siia üles,» tõmbas käega. «Ma laulan sulle ühe salmikese . . . Paraviisi tärkas meelde.»

Ja alustaski sealsamas lugu äpardustest, mis juhtusid tibude laagri-onniga ning mõnegi mehe-naisega Kablakülas enne ja pärast onni ehitamist.

Töökoja uksele sigines alguses üks kuulaja, siis teine. Lõpuks peatas koguni treial Sõel oma pingi, pühkis käed puhtaks ning muigas mütsi-nokka kergitades:

«Sel Leol kuulukse vist jälle uued ja hullemad laulud olevat?»

Olidki.

Paras jagu pipart, parajalt soola, paraja mõöduga mahlakust. Seda viimast vist ülearugi, sest noorukid ei saanud naeru pidama.

«Minul, vennas, tulevad nad ruttu. Silmapilk on riimis, kui juhtub paras tuju olema,» vabandas Leo hiljem, kui kuulajad tagasi töö juurde pöördusid ning laulja ise uuesti kruvikeerajaga ametis oli.

«Elu läheb hästi?»

«Hästi! Paremini ei tea tahtagi.»

Ja jutustas, et vedanud eile õhtul oma uue traktoriga 42 saadu heina kokku. Muudkui hinnet ei ole veel teada. «Pole jõudnud veel kuulata, mis nad normiks määravad.»

«Viimaks ei tasugi vaeva ära?»

«Ära nüüd,» oli mees kaljukindel, «ei nad Leole liiga tee! Mina laulan neile laulu ja teen ikka tööd ka. Küllap nemad maksavad palka.»

Mitmuses räägib Leo mõnikord esimehest, sest selle selja taha mahuvad ka brigadirid, kes töökäske kirjutavad, ning arvepidaja, kelle mureks jääb palgalehe koostamine. Leol pole muud kui kirjuta alla ja pista rahapung põue . . .

«He-eh-hee,» valgustas naeratus jällegi kitsast ja teravasarnalist nägu, «ela kui hernes! Aga oma «maavalitsust» ma sellegipärast maha ei jäta. See mulle ju medaligi andis.»

«Maavalitsuseks» hüüti masina-traktorijaamade päevil SHTZ-tüüpi traktoreid, ning Leo Keerem täitis siis aastaplaani alati kahekordselt: kündis sügisel rohkem kui teised lintmasinatega. Sai alati aukirju, preemiaid ja lõpuks koguni medali «Töövapruse eest».

Aga kui siis kord löödi traktorijaamadele matusekella ja direktor kolhoosi esimehega käed tehnika müümiseks kokku pani, saabusid Keeremi elu kõige ärevamad päevad. Tema «maavalitsus», tema kaheksa aastat teeninud SHTZ tunnistati vanaraua vääriliseks!

Oli kuulda, et Leo, kes haruharva viina maitseb, joonud end sel päeval silmini purju. Teisel hommikul aga oodanud kontoris esimeest ja pakkunud raha. Mingu ja ostku ometi vanaraua hinnagagi! Kuidas hakkab tema, Leo Jüri poeg, elama, kui pole traktorit?

Traktor osteti siiski kolhoosi rahaga.

Keerem aga hankis kuskilt puuduvaid osi ning silitas ja meelitas «maavalitsust» seni, kuni see lõpuks hääle puhtaks kõhis ja põllule veeres. Alles tänavu, enne jaanipäeva, murdis mees vanale armule truudust ja võttis vastu uhiuue «Belarussi». Võttis sellepärast, et vanakese purunenud raamaagri asemele ei leitud esialgu sündsat ja sobivat.

Nüüd kuulukse leitud olevat. Ja võib öelda: Leo ei ole tööpoolest oma «maavalitsust» maha jätnud — passib vihmastel päevadel laagrit paika.

Ükskõik kui helde päike ka oleks augustikuud lõpetades, soojendagu ta kas või südasuviselt — sügis tungib peale. Sest kui all punetavad pihlakate marjakobarad ja üleval kluuksuvad külvikured poegadele esimest rivi-õppust korraldades, siis pole enam pikka pidu. Isegi viljavihke neelava peksumasina undamises kõlab siis nukker noot.

Ent kui medalimees naerab!

Siis kogunevad need, kes ei pea parajasti masinat viljaga söötma, traktorimürast veidi kaugemale terakottide juurde. Leo jääb sõõri keskele ja iaseb lahti laulu ning veeretab uusi värsse Jaagu Lehte heledast häälest, Mäe Tuura viperustest veovõistlusel ega vaiki esimehegi õnnetustest.

Paras jagu pipart, paraja mõõduga mahlakust ja naeru pisarateni.

«Hambamees,» sügavad siis taadidki kukalt, «kuradi koogumees oled, Leo!»

Pärast käivad kõigil käed kärmemini.

... Ma ei kavatsenud sulle kiidulaulu laulda, Leo Keerem, Jüri poeg. Töö kiidab tegijat isegi. Ammugi ei tule mul pähe sind haletseda. Sina, vennas, ei vaja seda, sest seisad kindlamini kui mõni teine keset elu.

Kuigi oled teise grupi invaliid ega ole elupäevil saanud valssi tantsida. Kuigi ma tean, kuidas sa tihti hilisõhtul koduõues traktoriistmelt laskudes ainuüksi käte tugevusele pead lootma...

Kuid nad on sul tugevad. Kuldsed töömehekäed, mida käsutab visa tahe.

Mõnikord ütled sa: «Oleks mul tervist, maailma pööraksin pahupidi.»
Ütled siis, kui pole iseendaga rahul.

Aga sa ju ometi pöörad nüüdki, Leo Keerem! Mitte just tervet maailma,
ja lausa pahupidi, kuid keerad siiski hoopis vahedama sahaga kui enamik
valsitantsijatest.

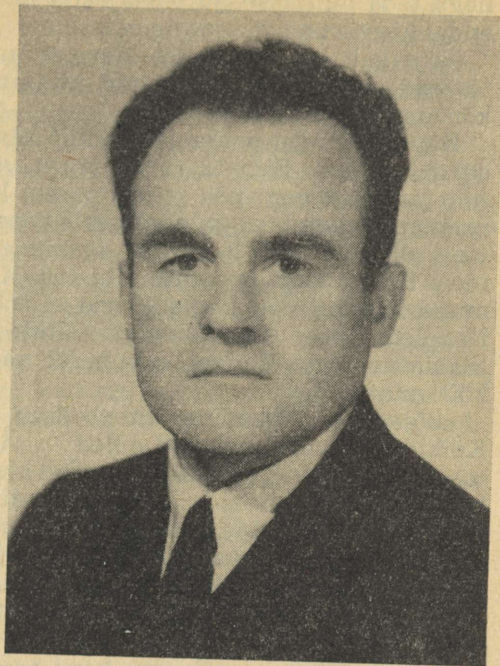
Sinu vaod on sirgemad ja märksa, märksa pikemad.

«Edasi» kolhoosis.

Põltsamaa «Kiir», 1958.

HERMAN SERGO

Pinnavirvendus ja põhjalained

«Aga mina olen «Lendava Hollandlase» iseoma ihusilmaga ära näinud... Ja mis te arvate, kus kohal? Siinsamas Ristna otsas!»

Kõnesumin sadamakontoris lakkab ning avar ruum jääb vaikseks nagu teatrisaal eesriide avamise puhul. Sadamas viibivate laevade juhid, kes enne väljasõitu siia on tulnud viimaseid instruksioone saama ning kõige värskemaid mereuudiseid rääkima, vaatavad keset suurt kontoriruumi seisvale kõnelejale ja jäävad kuulatama. Nende päevitunud nägudele tekib lai, heatahtlik muhelus. Reisi vormistavatel, alati reibastel tüürimeestel on äkki aega küll. Vana sadama ülevaataja unustab telefonitoru hargile panemata ning sealt kostab üle hiirvaikseks jäänud ruumi tasane tuut-tuut-tuut...

Kui päästelaeva «Peresvet» kapten Johannes Konga ehk Konga Juss,

nagu teda hüütakse, jutuotsa enda kätte võtab, siis seda naudingut keegi endal kõrvust mööda joosta ei lase.

Jään kah kuulama, sest Merelaevanduse inspektoril, kellega parajasti tõsiseid ametialasse puutuvaid küsimusi arutasime, pole enam silmi ega kõrvu minu jaoks.

Kapten Kongat pole mitte ainult lõbus kuulata, vaid teda maksab veelgi enam vaadata. Siin ta seisab nagu vanaaegselt maalilt võetud lahingut juhataav Napoleon: pea seljas, parem käsi ette sirutatud. Muide, kunagise prantsuse väejuhiga pole tal peale poosi küll mingit sarnasust, sest korsiklane oli ajaloolastelt saadud andmete põhjal kõigest 169 sm pikk, kuid meie Konga kasv on mitte alla 190. Ka ei kannata imperaatori säravat mundrit, kuid neli kaptenipaela ei sobi talle igal juhul mitte halvemini. Napoleoni poos oli, vähemalt piltide järgi otsustades, alati teatraalselt liialdatud, kuid Kongal kulkub see välja nii lihtsalt ja loomulikult nagu kõik muugi.

«Sõjaaeg... Tormine oktoobrikuu öö... Pime nagu neegri kõhus... Kõikidel laevadel mustad tuled... Äkki madrus karjub pakilt, et nelimast-park ajavat vasakust poordist otsekursiga peale... Minu vana hülgehabelega tüürimees kah, et näe seal! Vaatan kas või silmad peast, aga midagi ei paista. Meri ja taevas — üks must kõik nagu tõrvatud luugipresent.» Ning Konga käsi sihib, täpselt samuti nagu tol korral tüürimehe oma, saladuslikule, ööpimeduses kihutavale tuledeta purjekale ja kõneleja silmad puurivad pingutatult nähtamatut horisonti.

Kuulajaskond hoiab hinge kinni.

«Võtan kiikri...» Konga Jussi torudeks lõõrdatud sõrmed tõusevad silmade ette. «Ja näen!... Kaheksapallise särtsuga kõik purjed kuni skaiseilideni juures, lendab pakpoordist, mitte enam kui kaabeltau kaugusel, otse meie peale purjekas!» Konga põlved nõtkuvad, mees langeb üleni kõssi, näost vaatavad kaks hirmunud silma. Isegi ta tihedad, vastu pealage kammitud läilkivmustad juuksed tõusevad peas kohevile. Kõigile on piltlikult selge, kuivõrd säärane nägemus ta aastat kakskümmend tagasi ära ehmatas, kõigil läbib südant kuum judin.

«Mina löön masinale täiskäik tagasi, rool paremasse poordi ja — noa-tera pealt et... Lõikab sul pärdala läbi ja... Pul-pul-pul... Saate aru? Sekund viivitust ning mitu lõbusat leske oleks maailmas rohkem olnud...»

Miks me aru ei saa, saame küll! Eriti veel Konga Jussi ülessirutatud käte liigutustest, mis näitavad, kui kõrgel vesi ta pea kohal oleks meeste viimsel hingetõmbel kopsu ahmitud õhust vulisenud.

«Võib-olla oli see kotermann ise, kes meestele sõna «Lendav Hollandlane» kõrvu sosistas, tont seda teab, aga mõne minuti pärast oli laeval lausa mäss lahti. Esimesena tuli sillale pootsman — vana karvase rinnaga Kap Hoorni jänki — madrustekari sabas.» Juss tõmbab vormikitlil krae nõõbid lahti, pistab käed kuni küünarnukkideni pükste tasku ning aimab järele taaruvat pootsmanikõnnakut.

«Lõdisevad hirmust ja räägivad, et nüüd, kui «Hollandlane» end ära näi-

tas, polevat üldse enam mõtet edasi sõita. Nagunii minevat laev põhja... Sõjaaeg veel pealekauba... Parem juba aurik kohe randa ajada ning püüda vähemalt meeskond ära päästa. Sest see olevat juba mitusada aastat teada, et laev, mille mehed «Hollandlast» näevad, enam sadamasse ei jõua. Mäletate ise küll, kui ebausklikud tol ajal meremehed olid...»

Konga ootab kuulajatelt heakskiitu. Me noogutame pead.

«Alguses madrused, siis tüürmanid ning kõige viimaks kütjad ja mehaanikud kah, et muudkui laev randa! Minagi lõin kahtlema, et kes teab, oligi viimati va merekuradist kolleeg kuueteistkümnendast sajandist Berent Fokke, kes mind kui oma ametivenda hoiatama tuli. Kes see säärase valjuga muidu täit purje oleks julgenud tormile ette panna?»

Konga Jussi lõug toetub käele, laup on kortsus, silmades ebausklik kahtlus. Mõtlen: hea näitleja on selles mehes kaduma läinud! Samas taipan oma mõtte absurdust. Kuidas kaduma? Otse vastupidi: see talent on just õitsele puhkenud. Ainult et tema kunsti nautiv publik ei istu mitte teatri-saalis ning näitleja ise ei tööta tasu eest, vaid lihtsalt enda sisemise ajendi sunnil.

«Olin juba peaaegu meestele järele andmas ja pidin just kursi Hiiumaa Önigu ranna peale võtma, kui äkki Loogika mulle appi tuli... Jumalatega kuradit ju pole olemas! Ja kui vanasarvikut ei ole, kellele see hollandi kapten siis oma hinge müüs? Järelikult läks mu kolm-neliasada aastat tagasi merd sõitnud kalliskolleeg Berent Fokke omal ajal täpselt samuti kogu laeva ja rottidega ahvenate riiki nagu paljud enne ja pärast teda.» Ja Jussi rusikas laksatab vastu ta enda laia laupa, millel pole äkki enam ainustki murekortsu. Jutumehe silmad helgivad, nagu oleks ta loteriiga «Volga» võitnud. Ent samas kaob kõneleja elevus ning päike on taas pilvede taga.

«Aga proovi sa paanikasse sattunud meestekarjale loogikast rääkida! Kolumbus palus omal ajal mässuliselt meeskonnalt kolm päeva Ameerika randa jõudmiseks. Mina aga lubasin oma poistele üheainsa tunni jooksul ära näidata, et tegu polnud mitte «Lendava Hollandlasega», vaid päris tavalise asjaga — millisega nimelt, seda ma ei teadnud esialgu isegi. Jäidki lõpuks, tõsi küll, vastumeelselt, nõusse. Mina: rool poordi ja kurss poolpõiki Vilsandi peale — «Hollandlasele» järele... Mõtlesin, et kuhu sa, peidevind sõitev purjekas, aurulaeva käest ikka pääsed!» Juss astub sammu edasi, pikk käsi paiskub sirgena paremale. Ta lõug nihkub ähvardavalt ettepoole, ja kõik mõistavad, millise surmapõlgusega Konga seda ebamaist õnnetuseennustajat taga ajama hakkas.

«Sõidan pool tundi — ei midagi... Kihutan kolmveerand — sama nali. Juba hakkab ebausik minus pead tõstma. Kuid äkki tuli kuu pilve tagant välja... Ja nüüd kerkis otse vööri ees laine otsa seesama viirastus... Tuledeta purjekas oli selgesti näha... Rajust purukskistud laperdavad seilid, katkirebitud vallid ja taagid õhus lendlemas. Just nii seda «Hollandlast» meremeeste juttudes kujutataksegi... Mehed panid kabu-hirmus mõirgama ja jooksid paatisid alla taskma. Tüürmanid risti ette

lüües tagant järele. Jäin sillale ihuüksi. Mõtlesin, et mingi kogu see vananaiste kamp kus kurat, kui pole mehi, nendega kah ei söida! Tulen selle merepaharetiga ise toime.» Konga saadab auriku meeskonna käte ja jalgadega iga ilmakaare poole ja võtab hirmuäratava poksijapooši. Ta on kohutav nagu maa peale laskunud ja lahingusse tormav sõjajumal ise.

«Siis aga, enne kui oleksin sellele lummutisele otsa ajanud, sosistas vana abimees Mõistus: «Kuule, Juss, pista õige prožektor põlema ja vaata, mis sul seal kursil kummitab...»» Konga nägu on kavalalt muigav, hääl tasane ja rahustav.

«Mina vaidlen vastu, et sõjaaeg, tuld näidata ei tohi. Aga ega sa Mõistust nii kergesti uimaseks räägi. Tema vastu: nii kaotad nagunii kogu komando. Ole sa, Juss, nii kange kui oled, aga ilma meeskonnata sa suure daevaga toime ei tule. Siis tuli Loogikale ja Mõistusele ka veel Julgus appi. Trööstis: «Peab see sakslane just siin Vilsandi otsas varitsema, küllap hoiab end säärasel tormiööl karidest kaugemale!» (Naksti, lülitasin helgiheitja sisse, ja... mis te arvate? Kursil triivis kaltsudeks lastud purjedega kahurimärklaud!»

Meil, kuulajatel, võttis mitu head minutit, enne kui me sealt, kus õnnestustkuulutaja «Lendav Hollandlane» oma sajandite tormidest lõhutud purjedega kurseeris, taas sadamakontori varjavate seinte vahele jõudsim.

Konga Jussi jutud on alati veidi müstilist laadi ning segatud mingi legendaarse looga. Vahel alustab ta päris tavaliselt: «See juhtus siis, kui me «Elnaga» Aafrikasse kakaoube laadima läksime...» Ning siis läheb seiklusteks lahti! Konga teab rääkida Araali järve kõrkjatega kaetud kallastest ja Vaikse ookeani lõpututest veekõrbetest. Ta maalib eredaid merepilte, paneb kõrvad kuulama laine kohinat, südame põneva jutu lahendust oodates ärevalt põksuma.

Me pole eilsed tuttavad, tunnen teda juba aastat kaksikümmend. Et Juss on julge meresõitja ja esmaklassiline laevajuht, selles pole ma kunagi kahelnud. Ent kui inimese paigutasin ma tema, ärgu kapten Konga minu avameelsuse pärast pahandagu, pisut pinnapealsete tunnetega isikute kilda. Miks? Arvatavasti sellepärast, et iga kord, kui ta midagi jutustama hakkas, meenusid mulle laulu sõnad: «See juhtus ennemuistsel a'al, kui heeringas elas kuival maal...»

Alles hiljuti avastasin aga tõsiasja, et Konga Jussi kergeete meeoleuvirvenduste all voogab raske põhjalaine, mis harilikule vaatlejale enamasti nähtamatuks jääb. Ent nagu teame, muutub laineummikas määratuks jõuks, kui see mingi talvistusega kokku põrkab. Vaadake, kuidas mere rahulik hingus sügava kalda ääres vee vihaselt murdma ja kobrutama paneb! Sageli uhtuvad näiliselt rahuliku pinna all veerevad vood kohinal üle sadama kõrgete kaitsemuulide ja tammide. See on kunagisest tormist veesügavustesse kätketud jõud, mis on vahutavatest pinnalainetest palju võimsam.

Mitte kaua aega tagasi astusin oma tavalisel ringkäigul sadamas pääs-
telaeva «Peresvet» kaptenikajutisse. Konga istus laua ääres ja küürutas
mingi paksu raamatu kohal.

«Näe, uurin mereromantikad,» ohkas Juss tervituse asemel. «Ütle mis
sa ütled, ega's nüüdisajal vähe suuri tegusid korda saadeta. Kes võitis
sõja? Rahvas... Kes tegi kunstliku kuu? Nõukogude teadlaste ja konst-
ruktorite kollektiiv... Jah, rahvas teeb ajalugu. Aga mina tuhnin Kolum-
buste ja Vasco da Gamade lugudes...»

Istusin diivanile ja vaatasin imestusega oma sõpra. Sääraseid tõsiseid
sõnu polnud ma tema suust varem kuulnud. See nagu polnudki harilik
lõbus ja muretu Konga Juss, vaid hoopis uus, senitundmatu võõras
inimene.

«Tänapäeva teod on selleks liiga suured, et üksik isik võiks nende var-
just välja paista...» püüan ma oma nõrga aerulöögiga ta kõnevoolule
tõkke luua. Ja see suunabki Konga mõtted väljapääsmatusse kaldakääru
neelukohta.

«Kuule, Sergo, on sul mõni minut aega? Jutustaksin pisikesse loo...»

Vaatan kella. Tootmiskoosolekuni on veel täpselt pool tundi. Noogutan.

«Sellest on nüüd juba oma aastat nelikümmend tagasi,» algab Konga
mõtlukult, ning tunnen, et ta sõnadel puudub tavaline uljas lend. «Maa-
ilm oli tol ajal täis saladusi ja imesid. Iga kord, kui mere poole vaatasin,
käis magus värin läbi kogu keha, algas pealaest ja lõppes suure varba
otsas. Kõik seiklused olid veel ees, armastused armastamata, vihkamised
vihkamata. Need olid vaid tulevase meremehe-elu erutavad eelaimused,
mis mu poisipea ratast lööma panid. Et minust laevamees saab, seda
teadsin juba paariaastasena. Küll oli raske ära oodata, millal ükskord
ometi suureks saan! Päevad möödusid kiiresti, kuid armutult pikkadena
venisid kuud ja aastad. Esimesed meresõidud tegin kalapaadiga. Kogu-
sime poistekamba kokku ja esimese valveta jäänud purjekäulaga Narva
jõe suust välja.

Kord, umbes pool miili maast kaugel, löi tugev tuulehoog meie paadi
ümber. Oli kesksuvine aeg ja kalamehi kaldal polnud. Rand oli inimes-
test lage ja kartsime, et õnnetust keegi ei märganud. Püüdsime kummuli-
keeratud lootsiku põhja peale ronida, kuid paadilauad olid vanad ja vet-
tinud ning pisike ümberpaisatud veesõiduk ei suutnud kolme suurt poissi
kanda. Laskusime siis kaelani vette ning hoidsime vaid kätega paadist
kinni. Tuul ja vool aga triivisid meid üha kaugemale ulgumere poole.
Lainelokse hakkas juba üle pea lööma.

Et oskasin teistest pisut paremini ujuda, otsustasime nii, et mina
lähem maale abi järele, kuna teised hoiavad end seni paadi abil vee peal.
Hakkasingi kalda poole ujuma. Kuid juba poolel teel tundsin, et jõud
kaob. Laskusin selili ning vaatasin selgesse suvetaevasse. Mäletan, kui
hirmus oli mõelda, et juba mõne minuti pärast pean kogu selle ilusa maa-
ilma, tulevikuunistused ja kõik muu jätma neile, kes edasi elavad...
Hakkasin appi karjuma, lõpuks nutma... See väsitas veelgi enam.

Olin vist juba paar suutäit vettki neelanud, kui äkki keegi mu kõrval hüüdis: «Võta ühe käega minu ümbert kinni, teisega sõua!» See oli suur tugev mees, kes mulle rannast appi oli ujunud. Hakkasime kalda poole suunduma. Kuid tuul oli vastu ja edasi saime üsna aegamööda. Mu päästja hingas raskelt. Nägin, et tal polnud kuigi kerge mind ja ennast vee peal hoida. Märkasin ahastusega, et ta liigutused jäid ikka aeglasemaks. Arvasin temagi pilgust lugevat hirmu.

«Ära karda, poiss, küll me randa jõuame!» ütles mees mitu korda. Kül-
lap vist niihästi mulle kui ka endale julgustuseks.

Mees väsis . . .

«Me peame kalda kätte saama!» surus ta vihaselt läbi hammaste.

Ent keegi nagu kiskus meid mõlemaid vee alla. Hakkasin uuesti appi karjuma. Vesi tungis suhu, hingasin seda kopsudesse . . . Viimane, mis mäletan, oli see, et kõrvus kumises ja helises. Kõikjal ümberringi vesi nagu rohekas klaas . . .

Mind päästeti siiski ära.»

«Selles ma ei kahtle,» püüdsin Kongat ta sünetest mälestustest nal-
jaga üles virgutada. Ent Juss ei kuulnudki mind.

«Ärka kodu voodis. Räägiti, et juhuslikult mööda purjetava jahi meeskond olevat meid märganud, kuid enne abi kohalejõudmist vajunud vanem mees vee alla. Ainult minul saanud nad veel viimasel hetkel juuk-
setulist kinni . . .

Teisi poisse, kes ümberläänud paadile jäid, ei leitudki. Selle mehe nimi, kes mulle rannast appi ujus ja ise päästmise juures ära uppus, jäi mulle teadmatuks. Kuid ta jonnakas nägu ja lõõtsutavatest kopsudest väljasuru-
tud viimased sõnad: «Me peame kalda kätte saama!» on mul elulõpuni meeles. Ta olevat olnud juhuslik suvitaja rannas, rohkem temast ei teatud.

Mida suuremaks kasvasin, seda selgemalt tundsin, et olen oma elu hinna võlgu inimesele, keda enam pole ja kellele seda kuidagi pole või-
malik tasuda. Otsustasin saada tema vääriliseks inimeseks, kes on või-
meline suurteks eneseohverdusteks. Kogu elu olen tahtnud korda saata umbes samaväärset tegu: päästa inimesid või teha muud säärast, mis tooks kellelegi suurt kasu. Kas või iseenda elunatukese hinnaga . . . Ütlen sulle südame põhjast: pole kuigi mõnus maailmas säärase ebamugava tundega ringi hulkuda, nagu oleksid sul jalas võlguostetud püksid, mis juba varsti ära kuluma hakkavad, kuid tasumise võimalust ikka veel pole.

Sõjaajal mõtlesin, et pääsen rindele ja siis . . . Aga kukkus nii välja, et algul määrati mind tagavarapolku rooduvanemaks ja frondile jõudsin alles sõja lõpp-päevil, kui kõik suur töö oli juba ära tehtud.»

«Aga mille eest sa siis Punatähe ordeni said?» ei suuda mina küsi-
mata jätta.

«Ah, see anti lihtsalt niisama, hoolsa teenistuse eest, nagu öeldakse,»
lööb Konga käega ning jätkab: «Nüüd pandi mind siia päästelaeva peale. Seisan juba üle kuue kuu sadamas, ainult kord nädalas käin reidil mehi

treenimas ja masinal väntasid proovimas. Kaptenid kõik koolitatud mehed, laevad uued, head aparaadid peal, kes siis nüüdsel ajal enam avariid teeb... Ei, minule on lihtsalt saatuse poolt nii määratud, et pean kogu eluaja silmad maas hoidma ja end võlglasena tundma...»

Vaatan kella. Pool tundi on juba ammu igavikku vajunud.

... See jutuaajamine toimus meil mõni päev enne käesoleva aasta suurt aügustitormi.

Kahekümne seitsmes lõikusekuu hommik koitis sadamas varesekarva hallina ja tormisena. Üheksapalline nordvest kihutas taevas maadligi surutud musti pilveräbalaid, rapsis laevade taglastes, ulus kraanasõrestikes. Lainejõmm merelt leidis tee kaitsemuulide vahelt isegi sadamabasseinidesse ja alused kaide ääres muutusid rahutuks, kiskusid puruks kinitusotsi. Suured portaalkraanad seisid longus nokkadega. Raju muutis igasuguse töö võimatuks. Sadamas oli tormipüha.

Juba öösel kodus, kuuldes, kuidas tuul aknaraame raputas ja õhuklapp korstnas pahisema löi, meenus mulle reidil ankrus seisev lihter. Olin vaba koha puudumise tõttu sadamas suure merepraami Tallinna lahte ankrusse jääda käskinud, ja nüüd löi süda valutama. Äkki on ankruketti liiga vähe sisse antud? Ka põhi pole sel kohal kuigi hea pidaja. Triivib teine viimati randa...

Hommikul sadamasse minnes nägin kohe, et lihtril olid lood täbarad. Kiikriga vaadates võis näha, kuidas praami vöör aeg-ajalt lainetesse sukeldus ja et selle ankruketid olid katkemiseni pingul. Läksin «Peresvetile», kus kapten parajasti habet ajas. Ta oli kogu öö laeval valves olnud. Palusin Kongat viivitamatult masin valmis panna ning lihter Merivälja alt Paljassaare taha varju viia.

«On see ka mõni päästelaeva töö — tassi reidil praamisid!» kirus Konga ja hakkas kohe säärsaapaid jalga kiskuma. Kuid sellest, millise raevuka innuga ta ülesande täitmisele asus, märkasin, et seegi pisike tuulutamine talle vaheldust pakkus.

Just siis, kui «Peresvet» reidil lihtriga mässas, püüdsid Merelaevanduse radistid Rootsi tanklaevalt «Tanholmilt» eetrisse saadetud SOS-i. Pisike kaubalaev ei jaksanud Soome lahe rasketest lainest läbi rammida ning triivis nüüd abitult Pakri saarte kivirahnudega kaetud kallaste suunas.

Andsime raadio teel «Peresvetile» korralduse rootslasele appi rutata. Kujutasin ette, kuidas Konga nüüd, radiogramm alles ühes käes, teisega masinatelegraafi käepideme hoogsalt täiskäigu peale raksatab ja kahe meetri pikkuste vägilasesammudega komandosilda mõõtma hakkab.

Varsti saime aga teada, et juhuslikult Paldiskist mööduv puksiirlaev «Delfiin» on rootslast päästma läinud ja «Peresveti» abi pole seega enam vaja. Saatsin sõbrale radiogrammi, ehkki teadsin, et see sõnum teda ei rõõmusta.

Ent sügisööl on üheksa poega, ja üks neist raevukatest sellidest oli Itaalia lipu all sõitva «Rosapelagi» kondensaatori kõdunenud torud lekiks raputanud. Ning nüüd tassisid ta vennad juhtimisvõimetut laeva maru

mürtsumise ja tormi õudse matuselaulu saatel vee all varitsevate Hiiu-
madala karide poole.

Olgugi et «Rosapelagi» meeskond vanast Ungru krahvist, Kõpu ranna
vandiraiujatest ega nende valetuletornidest seni kahtlemata midagi pol-
nud kuulnud, pidi talle sellegipoolest kohe selge olema, et Näkmansgrun-
dile sattuda tähendab makaronisöömisele igaveseks punkt otsa panna.
Algul loodeti, et ankrud peatavad laeva, kuid varsti saadi aru, et säärase
maruga pole nendest kuigi palju abi. Küll veidi aeglasemalt, kuid siiski
rahutuks tegeva kiirusega lähenesid kohutavad karid.

Eetrisse lendas järjekordne SOS, seekord «Rosapelagi» raadiojaamalt.

«Peresvet» sai korralduse jätta «Tanholm» «Delfiini» hooleks ja ise
kihutada, niipalju kui vändad võtavad, Hiiumadala poole.

Olin kogu aeg niihästi «Rosapelagiga» kui ka «Peresvetiga» raadio-
ühenduses. Esimene triivis, olgugi kaks ankrut põhjas, visa järjekindlu-
suga Hiiumadala suunas. «Peresvetile» oli aga torm otse vastu, ja mida
kaugemale avamerele ta jõudis, seda aeglasemaks muutus laeva edasi-
jõudmine. Päästepuksiir, mis ilusa ilmaga jooksis kuni kaksteist sõlme,
tegi nüüd hädavaevalt kuus miili tunnis. Nii kestab aovalgeni, enne kui
päästja avaristi juurde jõuab... Mis on aga hommikuks saanud «Rosa-
pelagist» ja selle veerandsajaliikmelisest meeskonnast?

Laevanduse radistid istusid kogu öö kõrvaklapid peas, mereinspektsi-
ooni ülem närvitses ja mina valvasin sadamakontoris. Proovisin Hiiumaa
Luidja ranna kalurikolhoosidega telefoniühendust saada, kuid torm oli
liini vigastanud ja saar vaikus. Taipasin ka kohe oma katse mõttetust,
sest ükski kalapaat poleks võimeline vastu panema säärasele rajule, mil-
lel öösel oli peaaegu orkaani jõud.

Tüüakad põlispuud Tallinna tänavate ääres kisti juurtega maast välja
ja heideti raginal põigiti üle uulitsa. Madudena looklesid maanteedel
ümberlangenud postide küljest maharebitud telefonitraadid. Esimene
sügistorm raevutses oma suve jooksul kogutud jõukülluses.

Suur Soome aurik võttis vastu itaallase appikutse ja püüdis avaristile
läheneda. Kuid nähes, kuhu «Rosapelagi» on sattunud, jätkas laev reisi.
Küllap arvati, et seal pole enam midagi päästa, küll aga võib hädasole-
vale laevale lähenemise katsel ise madalikule sattuda.

«Tallinna sadama kaptenile. Torm üksteist palli, triivime otse karidele.
Milliseid korraldusi olete teinud? Kas on lootust meie päästmiseks?» küsis
«Rosapelagi» kapten raadio teel ja andis laeva koordinaadid. Nendest sel-
gus, et aurik on jõudnud juba säärasesse piirkonda, kus iga hetk võis
oodata, et lained aluse puruks peksavad.

Mida oskasin vastata muud kui, et... läheneb forsseeritud käigul
päästelaev.

Helises linnatelefon:

«Minu mees läks «Peresvetiga» merele. Palun ütelge, kas see on karde-
tav reis?» kostis torust naisehää.

«Ärge tundke muret! Päästelaeval on sama ohutu sõita nagu tuletörje-

masinal. Pole kuulda olnud, et nendega kunagi midagi juhtunud oleks,» rahustasin hilist küsijat.

Ent teisi trööstida on palju kergem. kui iseendal musti mõtteid peast peletada. Panin iga kahe tunni tagant «Peresvetil» saadud koordinaadid merekaardile ja nägin, et päästelaeva kiirus suure vastulaine ja tormi tõttu üha väheneb. Ent ka «Rosapelagi» triivimine muutus Hiiumadala idapoolsele otsale lähenedes pisut aeglasemaks. Küllap madalas vees hakkasid ankrud paremini pidama. Kuid juba oli laeval kiilu all vett mitte rohkem kui kaks meetrit.

Torm aga möllas üha ja üha raevukamalt ning selle vaibumiseks polnud mingeid märke. Otsestele küsimustele vastamise asemel rääkisid ilmajaama sünoptikud mingist eriliste temperatuuridega õhumasside kokkupõrkamisest, tsükloni süvenemisest ning vahelduvast pilvitusest.

Radiogrammide ja asjaosaliste pärastiste suusõnaliste seletuste põhjal on mulle nüüd täiesti selge, kuivõrd «Peresveti» sõit oli lausa surmaga võiduajamine! Hommikul, kui päästelaev kohale jõudis, oli «Rosapelagil» alumine põhi Hiiumadala kivide otsas mitmest kohast puruks löödud, sõu-võlli tunnel vett täis ja korpuses lekk. Laeva vajumist takistasid nüüd veel ainult põhjatangi lagede roostesöödud plaadid ja masinaruumi vee-kindlad ukсед, mis aga pahal vett läbi lasksid. Avaristi pumbad töötasid niipalju, kui jaksasid.

«Peresvetil» aga tuli nüüd merehädas olevale laevale niivõrd lähedale minna, et puksiirotsa peale saaks anda. See oligi operatsiooni kõige ohtlikum ja julgust nõudev osa. Kujutlen selgesti, mis seal juhtus.

Madalikelt murdub vihaselt kobrutav ristlaine, mida torm kogu aeg tagant piitsutas, haaras stopatud masinatega päästelaeva oma sülle ja püüdis seda ümber paisata. Mitu korda näis, et raju saabki võidu. Kuid visa laev ajas end ikka jälle püsti. Siin võitlesid laevaehitajate teoreetilised arvestused ning kapteni praktika ühel pool ja taltsutamatu maruhull meri teisel pool. Heitlus oli halastamatu — elule ja surmale. Ent merepõhjas luuravad salakivid, millede hallid, veevärvi kühmunud mõnikord laineselgade vahelt välja vilksasid, polnud sellised otseründajad nagu murdlained. Need varitsesid vaid hetke, et päästelaeva korpusest auku läbi lüüa ning siis alus koos meestega sealsamas kõrval haigutavale meresügavusele saagiks heita. Ja «Peresvetil» polnud kahekordseid põhjaplaate nagu suurtel kaubaaurikutel...

Sel reisil ilmnas aga, et kapten Konga laeva meeskonnas polnud ainustki nõrka kohta. Iga lüli pidas vastu. Kuid ikkagi...

Mis kombel õnnestus «Peresvetil» peaaegu põhja puutumatult «Rosapelagile» trossi pealeandmiseks liiniheitja laskekaugusele läheneda, see pole mulle senini selge. (Ütlen «peaaegu põhja puutumatult», sest tegelikult sai päästelaev siiski paar kergelt lööki vastu kiilu.) Küllap siin aitasid kapteni hea meremehevaist ja ka pisike protsent õnne. Igal juhul polnud päästja riisiko antud juhul päästetava omast väiksem. Ja Konga Juss teadis seda...

Järgmisel päeval jõudis «Peresvet», pulkseerides «Rosapelagit», Tallinna reidile. Siit pidi teine vedurlaev Itaalia laeva sihtsadamasse — Helsingisse — viima. Päästelaev aga tuli kai äärde varustust võtma.

Enne «Rosapelagi» reidilt lahkumist läksin mõningate päästeoperatsioonidega seotud formaalsuste korraõdamise asjus avaristi pardale, kus sorrentolasest kapten, senjoor Goppollato, mind kohvi ja kuivikutega vastu võttis.

Jutuajamisel rääkis kapten, et tema hulkumine polnud mitte enam tundide, vaid minutite küsimus. Pärast seda kui Soome aurik «Rosapelagi» saatuse hooleks jättis, arvasid nad kõik, et ükski laev neid enam päästa ei riski, sest ümberringi oli madalik ja kõikjal varitsesid salakivid, mis iga läheneja puruks võisid lüüa.

«Minu laeval oli masinarike,» ütles kapten Goppollato, «meid triivis karidele torm. Polnud mingit valikut. «Peresveti» kapten aga asetas end vabatahtlikult minuga võrdsesse seisukorda. Ta tegi tunduvalt rohkem, kui seda nõuavad seadus ja meretavad... Ütelge talle veel kord, et me teame seda...» Ja kapten surus südamlilikult mu kätt.

Pärastpoole tegime «Rosapelagi» vanemmehaanikuga laeva vigastuste suurust kindlaks, hiljem kutsus ta mind oma kajutisse. Mehaanik oli lühikesekasvuline, tõmmuvereline, sümpaatse käitumisega mees. Ta võttis laualt postkaardisuuruse foto, millel oli umbes kuue- või seitsmeaastane suurte tumedate lapsesilmadega poiss. Kestis kaua, enne kui lõuna-maalane oma vigases inglise keeles suutis öelda, mis tal südamel pakitses:

«Mu abikaasa ja vanemad on surnud. Kogu maailmas pole mul kedagi peale selle lapse. Teda kasvatab keegi vana naine, kellele iga kuu raha saadan. Kui ma oleksin uppunud, oleks mu poiss pidanud tänavale kerjama minema. Võta see pilt, anna «Peresveti» kaptenile ja ütle talle, et see laps tänab teda isa elu päästmise eest.»

Kui Kongale selle foto ja mehaaniku sõnad hiljem edasi andsin, heitis ta pilgu pildile, pööras näo ära ja lausus tasa:

«Nüüd jäta mind üksi!»

Ent järgmisel päeval sadamakontoris, kui teised kaptenid palusid Kongat jutustada «Peresveti» «ekskursioonist» Hiiumadalale, oli Juss jällegi oma tavalises sõiduvees.

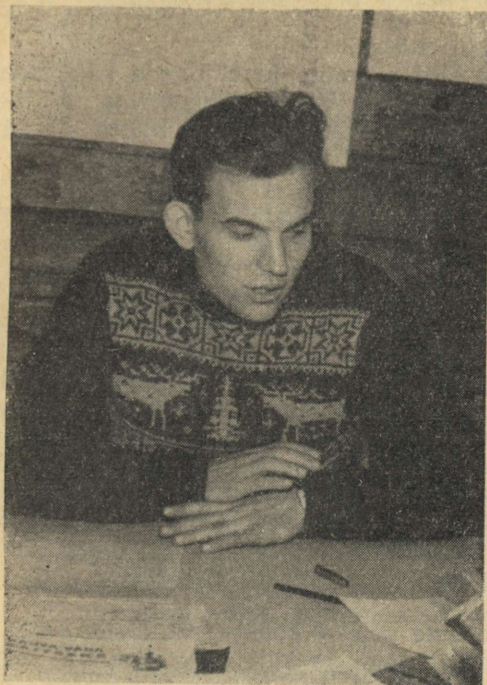
«Näh nüüd, vägisi tahavad minust kangelase teha... Midagi erakordset ja mingit kangelaslikkust seal polnud. Oli ainult pisike vägikaikavedamine va Ungru krahviga.»

«Noh, juba sa, Konga, jälle keerutad merevahust köit kokku,» naerdi.

«Jumala tõi! Laske ma räägin!» tõstab Juss kolm sõrme taeva poole ja teeb püha näo pähe.

Jutt voolab, kõik kuulavad hinge kinni pidades. Kuid täna kõlab Konga kõmisev hääl kuidagi eriti vabalt ja jõuliselt, tema silmad säravad. Ei, praegu ei kõnele siin inimene, kes kellelegi midagi võlgu on, vaid meie rikka elu pärisperemees ise.

«Rahva Hääl», 1959.

TÖNU OTSASON

Hiidlase isiklikke arvamusi

See oli juba mõni aeg tagasi, kui kodukanti juhtusin ja minust jälle hiidlane sai. Muidugi ei suutnud ma siingi lahti lüüa pahest noppida elust välja, mis kirjum ja magusam, ning ridadesse lükkida. Sellest siis see kirjatükkki.

Asjatu kahevaheloleku ärahoidmiseks ütlen avameelselt: kirjutades lähenes autor asjale hea tahtega ehitaja seisukohalt. Ehk küll majaplats sai võetud Hiiumaale ja kombedki siitrahva omad, on palgid toodud Kaevatsi laiult, katuseroog Saarest, korstnakivid teispool Rakveret ja sammal, millega palgivahed täis löödi, korjatud hoopis mitmelt poolt suure mandri kuusemetsadest. Et aga maja valmis saaks!

Kui keegi teist, lugupeetud lugejad, on nõuks võtnud siit ridade vahelt iseennast otsida, ei saa kirjutis kahjuks seda võimaldada. Kuid... nagu

kostis hiidlane oma imestunud hingekarjase küsimuse peale, kuidas küll surnu, suur mees, nii väikesesse kirstu mahtus: «Äi ole ma siit keetu ega kahte võtt, ainult jalad said kahekorra pandud.»

Laes Siivam, kellega koos saame läbi mitmete lehekülgede käia, see minu uus naabrimees, elab ja töötab kolhoosis. Töötab brigadirina, ja niisamasuguse hasardiga, mis liigub kalamehe südame all, nähes haugi sabaga lipsu viskamas, vaatab ta, kuidas orasel viljaleht lipsu lööb ja läigib. Sest siis vili jõudub.

Nojah... Täna oleme üle hulga aja jälle koos ning tõmmu vahulakaline odramärg on kibuga meie vahel. Ja et paremat pole kustki võtta, lausume:

«Tõmba rindu! Vehe vesine oo, a' aitab hapada küll!»

Juba särk märg, aga mitte üks särng, kirub meremees. Aga mida's maa-mees merest teabki, eriti veel üks tõsine Käina valla kodanik. Olgu või naine meres, enne peab piibuotsa suhu saama. Süü ei ole siinjuures sugugi kirjutaja poolel. Ei aima Laes, et tal tuleb astuda katsumusterikkale teele. Heietab mõnusalt jutulõnga. Aga võib-olla viib seegi meid kera südameni ehk sisuni välja? Kannatust, noor lugeja! Inimese hing on kui tuhat ja üks ööd. Ja see viimane öö on augustikuu oma. Sa ei märkagi välgunoolt, ent ootamatult on valge kogu taevakaar. Sinu ees avanesid inimese hinge veel kirjapanemata rikkused.

* * *

«Mulle öeldakse: sa, Laes, oled pehme poiss,» kõneles mu vastas istuja. «Kui mina ka vähe kangem oleksin, siis lendaks selle koha peal siin üks ainumas tulesoru. Ja-jah.»

Seesama «ja-jah» tuletas vägisi ennast meelde ega lasknud mul brigadiri kõnele midagi omalt poolt vahele sõnada. Räägitakse, et Siivam saanud selle endale raudvaraks juba esimesel kolhoosiaastal, kui üks kõrge ametnik temalt — ta oli siis väikese kolhoosi esimees — küsinud: kas elumajad on kõik keskusesse veetud? Veel praegugi on need sõnad brigadiri arsenalis löögirelvaks. Sügisel päriti kord rajoonist: kas hobused künnavad? Imelik! Ei tea, kas seesama aruandekirjutaja sunnib ka iseennast vahelduseks loobuma täitesulepeast ja pillutab selle asemel aruannetesse tinti puukurika otsast. Vaevalt küll. Võib arvata, et täitesulepea on tal niisama asendamatu abimees kui kolhoosil traktor. Inimesi tuli kasutada sel ajal teiseks otstarbeks kui hobustega künniks. Aga muidugi — aru-
anne läks ja paber ei valetanud.

«Eks sa oled näinud küll «Signaali»? Esinduslik mees. Ta on küllaltki vastutav töötaja rajoonis. Silmavalged välguvad, kui jutustab. Aga räägid sa temaga või nõuad mullusuvise kalamehe viisi võrgulina merest — ikka «mh» ja «mh».

Tuleb juhatuse koosolekule, kõhatab ja alustab: «Seltsimehed, see asi paistab teil pahasti olevat.»

«Kuidas nii? Millest te seda arvate?»

«On signaalid. Inimesed räägivad!» vastab.

«Kes?» pärid konkreetselt.

«Mh! Mh!»

Tal on kindlad kilbid — «inimesed räägivad», «rahvas ei taha» jne.

Ega teda asjata «Signaaliks» ristitud.

Ühel koosolekul kuuleb, sellesama kuulduga tuleb teisele koosolekule virisema: «On signaal, seltsimehed!» Kui su omad jalad ei kannu, mida's teiste omadel sõtkuda. Küsib: mispärast loosungid on uuendamata? See on ka muidugi õigus. Kuid meil on hargivahe kitsas, et jõuda eluga sammu pidada. Tema salmid aga ikka samad: nüüd on külvikampaania — seadke adrad joonde; nüüd tuleb heinatöö — teritage vikateid. Muidu puudub tööviljakus.

Aeg läheb edasi, kuid tema loosungid ei lähe.

Niisugune «signaal» rikub elu, niisama kui nüri vikat heinamaad. Kära ja luiskamist palju, hein jääks tema poolest siiski kasvama. Milleks teda hoitakse? Et ta kolhoosist vanu loosungeid otsiks? Otsigu enda juurest. Need on rohkem luitunud, ära peetud!»

Kuidas mina praegu Laesile oleksin vastanud, ei tea. Mind köitis tervenisti tema nägu. See oli niisamasugune nagu ennestki, kui ta talli juures noort ruuna rakendades lausus: «Mis muud — tuli kõhu alla, kui käima ei hakka.» Ta on natuke pilklik, aga otsekohene, ilma pettusega.

Niisiis lasksin teda jutustada. Õigemini tema jutustas, laskmata ennast segada:

«Nüüd on «Signaalil» jälle uus kampaania — tööde organiseerimine ja ümberkorraldamine. Tõsi, kompleksbrigaadid olid meil tänavu esimest aastat. Farmijuhatajad ei olnud veel ametikaotusega leppinud, ülejäänud rahvas harjumata. Tema kõnnib, kuulab ja torkab sõrmega: «Maa-ala on teil liiga laiali, farmid väikesed ja hajali, kompleksbrigaadidest ei tule siin midagi välja.» Lori! Just nimelt nendel põhjustel me nad moodustasime. Ei, teritagu ennast enne, kui tuleb meile teed näitama. Muidu on niisama, kui Kõpu majakas hakkaks järsku siniseid plinke andma — eksitab inimesi.»

Ja Laes timmis oma lõppsõnad parassoolaseks, päris nii, et meelde tuli vana adramadrus, kes kunagi kiitis: «Emakeel, kui ilus sa oled!» Mandrilt tulnud, sai ta jälle kord kodusaares pehmes ja ümmarguses kõnes vanduda.

Et Laes oma pahameelt just vandumise läbi välja valas, võib-olla ei ole see õige. Kaheldav on seegi, kuivõrd kasulik on alustada Laesi siunamisega. Aga lõppude lõpuks ei anna see ju veel üldist tooni. Hea on, kui inimene ei ole ükskõikne. Seda ükskõiksust aga kindlaks määrata ei ole sugugi kerge. Niisama, kui vaataks termomeetrit, mis on osetatud Hiiu-maa kooperatiivist. Imevigur. Ei tõuse ega lange. Ent abi leiab siingi. Lisab vilu talv pakast ja kirmetab toa sisemist aknaklaasi, siis «lousub» tõsine o-d ümardav hiidlane jälle: «Külm oo teistkümnne sees.»

Aga teie, veel tilpnema jäänud signaalipasunad, ja ka teie seal pealin-
nas, kes te saarerahvale kauplustesse halbu termomeetreid, vikateid ja
käiasid saadate, missuguse kraadi järgi käsitate endi üle otsustada? Soovi-
tan — tulge Hiiumaale, siin leitakse ikka midagi, olgu siis teenete-
kohane nimigi. Kui muidu ei saa, otsitakse väärt naine. Saab vähemalt
teisest põlvkonnast inimesi. Hiidlane naljasõnades end ise inimeseks ei
nimeta. Ta ütleb: hiidlane on inimene ainult värske lume ajal, kui jäljed
järele jäävad. Tõsine Käina mees peab sellest mõttest veel kindlamini
kinni. Kui tal jalg valutab, siis ta nimelt kõnelebki: «Jalg valutab.»

Niisiis ammutagem esimesest tutvusest nõnda palju kasulikku, kui
võib:

- 1) vähem aegunud loosungeid
- 2) rohkem tagasihoidlikkust ja
- 3) keskmiselt kannatust.

* * *

... Tuiskab. Hookaupa haarab tuul rässakatest karjamaamändidest ja
kadakasalkudest, müksides neid peadpidi üksteise vastu.

Tooma Liisa ja Antsu Liisa — mõlemad Liisad, sündsad naabrid — on
nagu lumesahad väljas ööd ja päevad ning hoiavad teed lahti kogu külas.
Mis neid kõndima paneb?

Ei ole see käsk ega sund, vaid omaenese keel, mis teise otsaga kurku
kinnitamata jäänud, kihutab neid kõige mitmekesisemaid uudiseid majast
majja kandma. See on niisama kui üks pääsukeste laul. Suve hakuks
tagasi tulnud, lendavad nad harimalgale ja siristavad:

«Sügisel panin tünnid-tonnid täis, nüüd pole muud kui sitt ja virr!»

«Vaat, mis oli vanasti, kui ise kohta pidasime! On ikka nüüd ajad, ei
ole enam linnulaulu ega metsakohinat — kurjus lendab taeva all.»

Ja mõlemad eided noogutavad pead, sünged kui hauakaevajad.

Nende seitsmekümne-aastaste juures ei panegi me seda väga imeks —
nende silmad on teinekord kõige uue suhtes vastuvõtmatud. Seda enam
imestad aga, kui näed, et niisuguste sõiduvees loovivad mõnigi kord
kaasa noored inimesed, paluvad koos nendega ilmarahva pattude eest,
koos nendega siunavad kõlke, mis on. Kes sulle liiga tegi, noor inimene?
Ela ja tööta ning maitse oma töö vilja.

«Ei, ma ei saa!»

«Miks? Mis sind segab?»

«Minu ema ütleb, et ma ei tohi. Pean käima palvemajas. Kolhoosis ini-
mesed varastavad, valetavad ja pruugivad naisi, nende eest palun.»

«Aga, kulla mees, sinu ema, nagu tean, ei töötanud kolhoosis ühtegi
päeva. Kust tuli see puuvirn, mis seina ääres? Anti teile siiski raiepilet?»

«Esimees ei lubanud raiuda. Aga ega me külmas saanud istuda. Kol-
hoosi metsast võtsime.»

Aitab niisugusest noormehest. Küll elu teda painutab. Ei tarvitse meil
oma vastalustatud kirjatükki sisse talutada sellist kelmi. Kui kergesti

võime jõuda probleemi ette: kuhu ta panna? Jutu lõpuks peaks tava kohaselt lõppema igasugune paheline olend. Mis aga siis, kui ta seda ei tee? Siis oleme olukorras, mida juba vana rahvakirjanik Oskar Luts pidas väga pahaks — alustasime hüpet nagu lõvi, lõpetasime nagu konn.

Praegu töid Liisad hea uudise: homme on kolhoosis metsatöötalguid, õlu pruulitud ja kipub prundi alt välja.

Et ka meil on käia ja vaadata rohkem, kui me seda ühe korraga teha jõuaksime, laseme omaaegse Suuremõisa moonamehe moodi suure kiiru mööda minna ja sumpame koos läbi kahe küla metsatee peale välja. Sae ja kirve võtame kodunt seltsi, sest mis ise teritatud, on kindlasti ka terav, mis oma silmaga nähtud — kindlam.

Hommikul pingutas päike ennast päris punaseks, kuid südatalvest jagu ei saanud, külm jäi tugevaks. Aga metsameestel oli «ahi» ree järel kaasa võetud. Et ma seda esimesel pilgul ei uskunud, lubati mul kohe vastutulelikult veenduda — Laes tõmbas ohjad paras jagu pingule, mina kõndisin, ja et järele jõuda, pidin jooksuma. Siunasin. Ahju ree järel ei märganud. Sooja tundsin pärast seda üsna hästi.

Siiski, kui ma ei oleks Laest näinud kogu päeva tõsisena, ei usuks ma tema juttu enam. Hiidlased on koguni karmid mehed, palju ei naera. Kas nad nalja teevad, ei ole märganud.

Aga siiski. Suuremõisa mehed olid hiljuti käinud Heltermaal jänest laskmas. Kolm päeva ootasid pesa juures, millal haavikuemand välja tuleb. Niipea kui ta siis tuli, pani kohe merdpidi lippama. Ei olekski muidu kätte saadud, kui jänes poleks Rukkilaiu otsas jalgupidi läbi jää vajunud. Seal jäi vend pihku. Ja kuna jää oli kogu talve jooksul nõnda tugev, et jäälohkuja ei suutnud üle väina ühendust pidada, arvasin kohe — küllap see oligi rohkem üks naljalugu.

Nii. Ja nüüd jätame maha kõik kõrvalised jutud. Kes on metsa tulnud, peab ka metsaseadusest kinni pidama. Ära tee niisugust nägugi, et väsinud oled. See ei päästa sind. Hinge tagasi tõmmata saad esimest korda siis, kui haljas riist saejagu maad puu sees on, teist korda enne allaraiumist. Päeva poole, siis, kui tuult tõstab ja puistab härmatise puudelt, siis aga läheme nagu püügilt tulnud kalamehed, kellel riided kaetud hõbedaste soomuslitritega, leivakottide järele, istume tuleaseme juurde männitüvele ja kängitseme lahti oma pused. Jutud hargnevad nüüd iseenesest leivast ja leivakõrvasest.

«Kui väike poiss olin, käis meil vanavarakorjaja. Isa oli meil sünge ja suur mees nagu äikese-eelne pilvesein. Kui külaline, noor arglik üliõpilane, tuppä astus ja oma jutu maha rääkis, käratas isa minule: «Poiss, vii külaline tapuaeda!» Võõras noormees pistis seda kuuldes jooksuma ega ole enne seisma jäänud, kui kolm kilomeetrit metsa meie talu ja tema vahel oli. Ta ei saanudki teada, et tapuaed on süütu koht. Sinna tassitakse vanad asjad kokku.

Möödunud aastal tuli meile Olustvere Põllumajandustehnikumist agroom. Niipea kui kuulis juhatuse otsust: «Brigadiriks», pani ka plehku

nagu vanavarakorjaja. «Ma tahan agronoomiks saada,» jõudis enne veel öelda.»

Tuulehoog pühkis sütelt tuhakorra ja hõõgas harjumatust tööst surisevatele jalgadele lainena sooja. Laes aga lausus: «Jah, unustas poiss korra pealt, et agronoomiks oleks ta pidanud juba koolis saama. Niisuguseks, kes ei karda kolhoosis ka brigadirit tööd.»

Kui Laes ise, koolist tulnud, kodukolhoosis brigadiriks hakkas — sellest on paar aastat tagasi, — saadi siin kopikaid normipäeva kohta, lehma söödeti rohkem sabakandmise au eest, sest piimatoodang polnud kõne väärt. Sügisel, teravilja koristamise ajal, kuhjati vili põllule hunnikutesse, rõuguredele ei olnud. Hea kui niiviisi seemnegi kätte sai.

Sõda! Halastamatut sõda tuli alustada kõige sellega, eeskätt aga leppiva käegalöömisega.

Edasiliikumist ei õnnestu esile kutsuda muidugi mitte kohe. Et see aga tuleb, seda Laes uskus. Huvi töö vastu tuleb nagu vihapagin — mida tugevam põud, seda järsem vihm. Seda paginat oli vaja aga ise ette valmistada.

Toetust tal selleks oli. Esimees valiti uus, hea tahtega. Väär oleks aga arvata, et ainult esimees teeb ilma. Paljudes kohtades veel mõeldakse nii. Mõnigi kord tuletatakse meelde vanu väikesi kolhoose: vaat kuidas siis töö edenes, saime vilja ja raha.

Ei! Põhjus ei ole väikeses kolhoosis, vaid brigadiride kaadris. Esimees peab juhtima, brigadir valitsema. Ja kui brigaadis on peremees, kolhoos kosub. Need on korralikus majandis aabitsatõed.

Esimestel aegadel oli Laes Siivamil raske. Kui tuli juttu kompleksbrigadist, öeldi talle: lõhute vana maha, mis te asemele panete?

Tõsi, ka tema hinges oli kaev, millesse vaadates pea võib pööritama hakata. Kuid tal jätkus jõudu selle pinnalt ennast peegeldada ja kui tarvis — ka parandada. Seisma ja halisema siinjuures ei jää. Missugune uus saab olema — ei tea. Kui inimesed otsivad vanast väljapääsu, siis — julgesti edasi!

Nii me vaatamegi täna mõtlikult langil mahavõetud materjali: millest saab puu rõuguredelile, millest sarikas kuurile, millest aga ainult metsameeste lõke. Aiapostid lähevad eraldi hunnikusse. Küttepuud laseb ta sigala juurde vedada. Ja kui silm on kõigest korra üle käinud, läheb töö uuesti lahti, kuni saabub tänavuse heitliku talve õhtu. Tuleb uduga ja sekkub haotulede suitsu nõnda, et hobuseidki kojusõiduks naljalt üles ei leia.

* * *

«... See va naabrimeeste küla. Na seel aa ka üsna metsmehed peel.

Müsused nende asjad eige aa! Igavene vähene häss aa seel kadagete seas, äi õiget akent peel, äi ust ees. Kui sööme hakkaved, siis häigeb igamees seina seest pussnöö ja puukoosta ja helbivad sennega seda va pudru.»

Tänapäeval kasvanud hiidlased, need, kes veel koolipingis pükse hiil-

gama nühivad, kibelevad tihti vanemate inimeste ümber, kuulates jutte saare mineviku kohta. Seegi jutt on sealt hulgast. Leivakõrvasega ei olnud rannarahval vanasti hõisata ühtigi. Oli teda kuipalju oli, aga kõige odavamalt tuli kätte siiski nali — «see pole maksnud midagid».

Hiidlase külalislahkus on laialt tuntud. Ja põlnud seda juhtumit, et üks hiidlane teise oleks ära saatnud sõnu seltsi andmata.

Nõnda ristiti Käina kandi mees odratolguseks, millega see ka rahu-meelel päri oli, kistes: «Parem siis ainult odralõikuse ajal tolgus kui terve aasta läbi.» Ühe küla mees ei läinud teisest külast sõnu mitte lae-nama, ehkki arutihti tuli leiba laenata. Nii said elanikud üle saare endale mitut seltsi nimesid.

Tõrvapõletajad, vesihiidlased, vandiraiujad, mudajunlased, mära-hiidlased, kohvilähkrid ja koldselõuamehed — üks nimi parem teisest.

Kuigi tänapäeva Hiiumaa koolid on rikkalikult varustatud õppevahen-ditega, niisuguseid enam ei ole, mis tol vanal ajal nalja hinda nõnda veenvalt selgeks teha mõistsid.

Ehk . . . pea, pea! Eks olid ju lapsed kooli kaasa toonud vanaisa kala-rasja (puukarbi, mille sees teomees metsa leivakõrvast ühes võttis). Siin sees see koldselõuamees oma suuluisku hoidis. Kui korda paar tulisoolase silgu läbi suu tõmbas ja jälle homse tarvis tagasi rasjasse pani, vaat siis õige õppis ka tundma, kui odav leivakõrvane on nali.

Agas mitte minevikku ei tahtnud me sellega laita, nagu teevad seda üle mere paku jooksnud suurnikud. Et vaata, mis mul on — hilp ees ja tal-lukas taga, sulased ja popsnikud kurnasid mind kodumaal paljaks. Tööd tegid sendi eest, silku vitsutasid kümne eest.

Ei! Seda mitte! Aidaku need kasinad read vastandada minevikku ole-vikule sinul, kes sa he'did Rootsist läkitatud võipakki saades.

Meil, Nõukogude Hiiumaal, on võid iga aastaga rohkem. Ja selleks ei ole meil tarvis oma võiproove välismaale saata. Elame ära selleta. Ise astume, ja kui saabas sammust rebeneb, ise ka parandame.

Eks oli veel kaks aastat tagasi, Laes, kui sina tööle hakkasid, brigaadis mitmeidki inimesi, kes kolhoosi saatusest oma südameid ettevaatlikul kaugusel pidasid.

Ütlad:

«Külvame soola, miks me poest ostame!»

«Külvame.»

«See on nii!»

«Jah, see on nii.»

«See on naa!»

«Jah, see on naa.»

. . . Kuid asi hakkas küdima.

Kõigepealt tõestati veel kord mõned geomeetrilised tõed. Nimelt — et sirge on kõige lühem tee kahe punkti vahel. Kui vähendada ringil, milles toimub söötade tootmine ja väärindamine, diameetrit, siis muutub ka ring väiksemaks ja käepärasemaks. Niisiis sai Laes kompleksbrigaadi ohjad

enda kätte; niisuguse brigaadi, mis ühendab põllutöölisi — söötade tootjaid — ja loomakasvatatajaid — söötade väärindajaid. Brigaad on isemajandav: rahakott on nüüd brigadiri käes nii tootmiskulude tegemiseks kui ka tööpalga maksmiseks.

Ja kui mõni aeg tagasi veel vana Jakub kurtis: «Mina teen kolhoosile koti, aga teises külas karjatalitaja rebestab selle põlleks,» siis nüüd on inimesed koondunud nagu rauapuru magneti ümber.

Varem ei pingutanud põllutöölised heinaajal sugugi. Niikuinii teine küla teeb heina vähem. Rabame meie üleliia, viiakse hein ikka teisale. Nüüd on hein igal brigaadil oma, ja selle hulgast sõltuvad toodang ning normipäevatasu.

Niisama ka viljaga. Mis ime aga! Kalleid mineraalväetisi hakkas kuluma vähem. Kui palju hävis neid enne juba ainult hooletu hoidmise läbi! Ümberkorraldusest oli kasu.

Ja praegu, kevadel, haaravad mõtted veel rohkema järele. Kalli hinna eest sai ostetud heinaseemet — tänavu tuleb ise rajada heinaseemnepõld. Need aitavad korras pidada põldheinakasvatuse ja toovad sisse ka paraja summa vaba raha.

Traktorist aga kiidab esimeest. Muidu vaikne mees, aga peas plahvatab kiiresti. Ütles: «Jää meile masina peale, ostame sulle paraja «klaveri». Oi, see on pill mis pill!» Saab mees korraks ligi astuda ja veidi pedaalide peale vajutada — juba põld küntud. Väärt masin on DT-54.

Brigadir omakorda mehestab traktoristiga. Oli ta ikka enne paras poiss küll! Muudkui ütles: lükka kivi kõrvale, ma tahan siit sõita! Traktorit ei saanud ju enne liikuma panna, kui leppisid masina-traktori jaamaga kokku. Nüüd on ka traktoristil õigus igas kohas käed ise külge lüüa. Ta on kolhoosi liige ja saab leiba sellest samast saagist ja samalt põllult, kust kolhoosnikudki. Jälle on ring väiksem. Väiksem, kuid palju mahukam.

* * *

Nagu tuhmub ja tõmbub vesiseks vana inimese silm, nõnda igab ennast kevades ära Hiiumaa rannikul jää. Kaotab oma sinise värvi, võtab peale veekorra, valkjas ja rabe.

Merel ei sõideta autode ega hobustega.

Üksluine, hall ja igav on kevadine rand. Ei ühtegi tähist eespool, ei mingit muutlikkust. Igavam sellest võib olla üksnes inimene, kellel ei ole eesmärki elus.

Endel Salusaar, nagu paljud teisedki temaealised, lõpetas põllumajandusliku kesk-eriõppeasutuse agronoomina-zootehnikuna. Teinud läbi praktika eesrindlikus kolhoosis, suunati ta seejärel tööle mahajäänud majandisse. Nii on kindlam, arvasid inimesed, kes vastutavad spetsialistide ettevalmistuse eest põllumajandusele. Õpib tundma, kuidas on hea, ja selle järgi peab korssi ka töökohas.

Võõras sadamas õiget kurssi hoida ei ole kerge. Seda sai juba aastakümneid tagasi tunda keegi Võrumaalt pärit kalakaupmees, kes Kärkla

sadamas Tallinna koosi küsis ja kes ei lähemale ega kaugemale, vaid täpipealt parajale paigale juhatati.

«Purjeta õkva-prõlla kate ratta vahelt läbi kõvakäraku pääle välla.»

Nojah, kohale jõudis Endel Salusaar siiski. Seda tunnistab kas või see, et ta täna esimese brigaadi karjalaudas oli käinud. Aga et ta iseennast enam üles ei leidnud selles küllaltki uudes olukorras, sellele juhib lugeja tähelepanu kummaline viis, kuidas ta laudauksest välja tuli, kannul naised puusi hõõritades ja lüpsikust vett pildudes.

«Mi-is! Sa nuusid, kus me piima paneme! Sinu nahka me seda ka pistma ei hakka.»

«Säh, võta!» läigitas teine veel kord sooja vett juba praegugi energiliselt sibavale noormehele.

Endel oli käitunud antud juhul täiesti laitmatult. Küsis vaid:

«Kuidas lehmad lüpsavad?»

«Ei lüpsa üldse, ainult vasikajagu tilguvad,» vastas üks lüpsjatest.

«Heinad lõppesid otsa. Kүүn ei ole välja tulnud,» hüüdis teine.

Ja nii kuhjus sõna sõnale, kuni plahvatas ka Endel. Et plahvatus jäigi rohkem ühepoolseks, seda ta kahjuks ei märganud. Naiste poolt olid tüli asemel ainult kuraasitamine ja jõudemonstratsioon nõrgema vastu.

Niisugune vimm noore matsaka mehe vastu, kes tööd ei tee, tekib vahel nagu vistrik ja lööb ootamatult välja. Umbes selline oli ka tunne, mis nõnda armastusväärse Endel Salusaare vastu karjalaudas lõkkele löi.

Noore hobusega olgu ohjad teada, ütleb hiidlane. Sedasama kordame, ka noorele spetsialistile. Sa oled inimene, sellepärast haara ise ohjadest kinni, muidu leegib su sõiduk kus seda ja teist ja sinule enesele sajab sõimu ja sajatamist igaühelt, ka nendelt, kellele sa kunagi ei ole kurja teinud.

Kuid kas siis Endel läheb meid kuulata! Spetsialistil on tegemist muidugi. Keel vestil terve päev. Aina jookse.

Kord käsib esimees brigadiri juurde minna, teinekord brigadir esimehele sõna viia. Ei tea kiiruga, mis kohta sa katsud, rääkimata muust. Vahel tuleb, teadagi, ka niisugune mõte, et esimees ja brigadir võiksid need asjad ilma tema vahendusetagi ära klaarida. Ja siis laseb ta end jällegi mitmeks ajaks lõdvaks.

On, tõsi, ka teine võimalus. Nagu Laes Siivam, võtta endale brigaad ja rühmata koos sellega. See tee on palju tänamatum. Ei nimetatud ju suvel kunagi Laesi nime, kui piimatoodang tõusis, vaid nõupidamistel kiideti ikka teda, Endel Salusaart.

Tõele au andes oli siiski Laes see, kes oma brigaadi lehmad esimesena kümne kilomeetri kaugusele metsaheinamaale laagrisse viis, just sellel ajal, kui mujalt olid kõik karjamaad söödetud. Alles selle järel suundusid sinna ka teiste brigaadide karjad.

See on üks väike osa sellest suurest tööst, mis jääb spetsialistile ühes konkreetses tööloigus.

Õelda lahti vastutusest, jääda ainult spetsialistiks, see osa on vaene ja

kunstlik. Ilma selleta tullakse väikeses komplekses brigaadis, kus on tugev brigadir, niigi toime.

Niisiis, aeg on piiratud. Lõpetame ametlikult. Anname sulle, Endel Salusaar, saatekirja uude ellu. Tegid nüüd lõpuks läbi praktika maha-jäänud või keskpärasel majandis, leia endas jõudu mitte leppida elus ainult kompromissiga — saab leiba ja raha, mida's veel tahan, — vaid tõmba ohjad pingule ühel kindlal alal, mida juhtima asud.

Sa näed, et tulevik kuulub majapidamisele, mille brigaadid koondavad endas kõiki põhilisi tootmisvahendeid ja saavad tasu isemajandamise põhimõtte järgi. Need brigaadid vajavad tublisid juhte. Kasva selliseks. Ja edasi? Edasi leiad koos majandi arenemisega rahuldust ka enesele.

* * *

«Läki sigalasse! Siitsamast üle aia süsta korra,» meelitab mind Laes.

Mida's? Sinnapoole põikleb läbi metsasalu üsnagi korralikult sissetal-latud teerada. Miks mitte teha brigadiri seltsis üks tuurike ja vaadata, kuidas on kogunenud ossi kolhoosipere ühistesse «hoiukarpidesse», nen-
desse, mis setusama paar kuud tagasi olid veel pisikesed põrsahakatised.

Tänasest päevast hea tükk aega tagasi arvata istus järjekordselt koos kolhoosi juhatus. Päevakorras: sotsialistlik võistlus. Kõnetool, mis küla-
liste puhuks nurgast välja toodud, püsis kinni pikka aega. Lektor — näh-
tavasti kaugemalt pärit, tundmatu nägu — laseb oma sahal libiseda ikka
vana küntud vagu mööda.

Ruumis on sumin. Vana Jakob Paat, kes küll juhatusel liige ei ole, aga siiski igale koosolekule kuulama tuleb, pahistab tasahaaval oma kopsu-
lõõtsaga agronomile kõrva: «Sohu... sohu andke vaske. Vask kisub vilja
välja.»

«Aruhein on keraheina kõrval traat,» lükkab Laes omakorda ümber
zootehnikut. Eesrindlik seatalitaja Mare Männamaa aga jutustab sosinal,
veel pooleldi möödaminemata ärevusega, kuidas tema parim emis pärast
poegimist järsku rumalaks jäi ja enne õiget elu sisse ei saanud, kui pool
liitrit viina alla kulistas...

Pikale venib istumine. «Noor mees, hääl käes, sõna antud,» vabandab
keegi oraatorit tagareast. Naerdakse. Ja ikka ilma tähelepanuta.

Aga on's meil, lugejad, õigus lektorile midagi pahaks panna. Vastupidi.
Väärt meister, kes igast veest kuiva riidega läbi tuleb. Olgu siis jutt
armastusest või Maa kunstlikust kaaslasest — ühteviisi kiretult saab ta
materjali ettekandmisega valmis. Ei komistust, ei kahtlust. Korrektne
ja ümarik kõne, ilma rahutu mõtteta, mis annab märki, et inimene on
küps, valmis muutuma varsti niisuguseks ümmarguseks ka väljastpoolt.
Häda sellele, mis tema teele satub, olgu see elav armastus või elutu tea-
dus. Nende lihtsad tõed seisavad tema ees peatselt alasti ega suuda enam
oma vallutajat haarata. Ta on nendest juba kuulnud või lugenud, oman-
danud immuunsuse.

Niisiis ärgem laskem jutujärge segada. Tunnustus sulle, väsimatu hing, ei jää kindlasti tulemata. Usun minagi, et saavutad kord oma eesmärgi ja näid kõigile paljukogenud inimesena.

Ja siiski meeldivad mulle rohkem kahtlevad ja eneses mitte nõnda kindlad vaimud. Näiteks Mare Männamaa. Kui loeng lõppes ja juba koduteel olime, küsis ta: «Aga mis see tähendab — sotsialistlik võistlus?»

Võib-olla, Mare, ei tähendagi see muud kui teadlikku tööd. Igal juhul aitab sellest, mis ma olen näinud. See oli sinu toas. Raamaturiiul paljude läbilugemata raamatutega, korratu töölaud ja rutakalt paberiribale visatud sõnad Gorkist: «Minu arvates on ainult üks talent: oskus teha iga tööd armastusega tema vastu.»

Aga et mitte enam üksinda jääda jalgu leotama märjale õuele, paotame laudas sulu-uksed ja laseme ka kesikul el esimesest piksevihmast rõõmu tunda. Ja-ah. Mitte enam põrsad ei ole nad, parajad seaotsad. Lusti täis, nagu polekski nad jalgadele, vaid hoopis vedrudele pandud. Et nad jõudsalt kasvavad, sellest kõneleb väike vihik, kuhu Mare märgib igakuise kaalumise andmed. Seda enne ei tehtud. Aga ilma kaalumiseta oleks ju sigade kasvatamine võrdne ajamööaja-kohtuniku tööga, kes tuleb rajale ilma stopperita. Peekonit nõnda kasvatada ei saa. Peekonisead nõuavad hooldajalt järjekindlust, puhtust, ühtlast söötmist. Muidu jääb rasvakiht kihiliseks, vintskeks. Noorel seal, kes peekoninõuetele vastab, peab see olema nagu marmor, sömerjas, mis suus enne poolenisti ära sulab, kui hamba alla saab. Kurja vaeva peab seatalitaja nägema, eriti vanas ümberehitatud sigalas. «Nüüd on püsti kurat lahti,» ajas tol korral silmad pungi brigadir Siivam. Et Mare, kontori arvepidaja, tüdruk ise kui õun, võtab enda kätte sead... No ei oleks uskunud! Niisugune võit on rohkem kui hektarijagu ristikkeinaseimet või terve kompleks masinaid sõnniku väljaveo jaoks... Kohatu võrdlus juhtus siiski. Ka sinul, Laes, ei ole erapooletut pinda. Ikka tige, kui jutt on mehhaniseerimisest. Stop-pab minu jutuveski korrapealt seisma ja sätib vahele oma männiku*.

«Heina teeme käerammul, sõnnikuvedu käib niisama kui kahekümne aasta eest — hea küll, ma ei vannu, saan aru, teadlaste võlg. Aga piimatööstuses? Miks peab piima ikka kuus korda käsitsi ümber tõstma, enne kui saab kaalutud ja vastu võetud? Masinaid selle töö tarvis on. Tervelt mandrilt ei leia me sellist hädalist vastuvõtupunkti, mis saarel ikka veel piimatööstuse nime kannab.»

Kirg... Mare ema, kes oli omamoodi vaikne jumalasalane, ei võtnud osa lärmakatest palve- ja ärkamisaädalatest, mis Hiiumaal nelipühiausu-liste seas on nõnda laialt kombeks, vaid palus pühapäeviti oma töölauda ees — ta oli õmbleja —, õpetas seda Marele oma sõnadega: ära võta leiget suhu, ole kuum või külm!

Ja võib-olla sellepärast, et Mare ise tuliselt haaras töö järele, mis oli kolhoosis antud juhul kõige vajalikum, peegeldub see nõnda värvikalt ka temas tagasi. Kuidas teda kirjeldada? Sümmeetria seisukohalt on Mare

* männik — hiidlase viljamoot. 1 männik on 40 kg.

välimusel, arvata võib, puudujääke. Kuid... käed, nägu, puusad... kogu keha tervikuna annab oma loomulikus koostöös edasi temas peituvat suure ja kauni mõtte — elu.

Sellepärast on ta ilus.

Kirg võib tõsta, võib ka hukutada. Mitmeti on. Kõik sõltub mõistusest, ideest, mille järgi inimene oma kired südames ritta seab, tahtest, mis seda rida valitseb. Sotsialistlik võistlus — pealtnäha ainult hästiminev laiatarbesõna — on samuti sisult keerukas sõlm kirgedest, mis lõövad lõk-kele, alluvad mitmesugustele muutustele, tuntuile ja tundmatutele, ning tulemusena sadestuvad inimeses kogu olemasoleva segase sisemuse väärtuse järgi selgeteks, üksteisest teravalt piirnevateks tõekspidamisteks.

Mares eneses on see kasvatus kõige selgemini näha. Komsomoli astudes, viis aastat tagasi, püüdis ta ühingus leida ainult head. Muidugi ta seda ei saanud. Kohtas sageli ka palju kuiva ja ametlikku, mis noorusele vastu sarve käib. Kuid nõudja peab ka küsima: mida on ta ise andnud? Elu koosneb vastastikku andmisest. Ja tööd tehes täitis ta oma elu ise sisuga.

Mispärast niisugused pikad rivid sõnu? Need on võib-olla tarbetud? Mare ei või seda öelda. Temal läks neid omal ajal tarvis.

Öeldakse, et linnu jälg õhus, laeva jälg meres ei ole nähtavad, niisama ei jätvat jälge tuulispäiselt elatud elu. See ei pea paika. Asetame näiteks niisuguse hellitatud mammapoja või mammatütre, kes praegu kolhoosis isa-ema külul lulli lööb ja töö ei käi, ajaliselt kümme aastat edasi, oma käe peal elukeerisesse, mis nõuab kiiret otsustamist, tervet ja töös karastatud vaimu. Ta murdub esimese raskuse ees, hädaldab ja küpseb tasahilju, kuid järjekindlalt pessimistik. «Elu on pessimismi kool,» ütles kunagi üks hädavares. Ja säärase noore juures ongi see nii. Aastatega omandab ta veel viimase lihvi — küünilise kõneviisi ja maneerid, — ning saigi valmis üks alati rahulolematu «oma hinge ämmaemand», kes mürgitab ka ümbrust.

Jah, kiretu elu, see on nagu lõtv käsi, mida surud viisakusest, kuid vastumeelt.

Jakub Paat tõuseb hommikuti ikka vara. Selleks ajaks, millal minnende õuest läbi lähen silmapesuvett tooma, veeretab ta juba vankrattaid tiigist välja ja kinnitab assidele. Piimamehe amet on, mis ta on, aga head hoolt tahab. Pead iga päev väljas olema nagu talivili. Jakub on üks nendest vanadest meestest, kes põlise hiidlase kombel on eluaja jooksul katsunud läbi kui just mitte kõik, siis ometi pika arvu ameteid. Nüüd, kolhoosi ajal, haarab ta tööst siiski igal pool kinni, hoolimata aastate koormast. Tal on helesinised vidukil silmad ja pruunid sorakil vuntsid. Juttu ajades aitavad needki kaasa, kord nad ripuvad, kord tõusevad kikki, nõnda väsimatu jutumees on Jakub.

Vääriline vastane pead talle olema. Mindki pekstakse siin õuel sagedasti kui tolmust kotti — midagi ikka välja tuleb. Vastutasuks kuulen ja saan teada palju asju.

Tean, et kui Mäavli loops* on kevadel kuiv, siis tuleb vihmane, kui vesine, siis kuiv suvi; näen ma, nagu oleks päikesele vits ümber aetud, et ta lõhki ei läheks, siis ei tohi kokkuda, et see tõesti nii on, vihm ainult pakitseb nõnda päikese ümber.

Vana ei salli rahvast, kes «koerustikuga» elavad. Nii kõneles ta inimeste kohta, kes linnas asju kauplusest ostavad ja vanakraamiturul edasi müüvad. (See kogemus on pärit läinud suvest, millal Almast tütreil haiglas raske «oblikatsioon» oli. Siis käis ka vana endale turult uusi suvepükse ostmas.) Teranē ja tragi mees iga puhku. Et eit mõned aastad maa-mullas, siis käib kosilasigi. Tulevad, takseerivad majal katust, «kas peab», ja veeretavad ääri-veeripidi kaupa.

Siis näen Jakubit ka tigidana:

«Äi tää, mes neist naistest kasu oo. Muudku söövad õunatükid supi seest ää. Kutsumata tulite, käskimata mengel!»

Kodanlikul ajal teenis Jakob mõisates sulasena. Senikaua, kuni kraemöödu välja andis. Teenistusleping nägi ette: sulane peab jõudma seljas sajakilose koti kolme meetri pikkust redelit pidi üles viia. Hiljem hakkas puutööd tegema.

Inimesele leiab Jakob iseloomustuse kergesti, nagu nuusata — on kas töömees või siis muidu untsakas. Me oleme mõlemad ühel nõul, metsapuud vestab nuga parajaks, inimesi, neid voolib elu.

* * *

Kui sageli on mõnes komsomoliorganisatsioonis lugu selline, et noor elab oma põhimõttest, eesmärgist mööda. Komsomoli astudes nõustus põhiliste tõdedega, elus ei pea neist kinni. Organisatsioon aga, ehkki asi on juba halb, ei reageeri. Vägisi meenuvad kaks ema ja nende kahekõne:

«Mu laps on raisus.»

«Minu oma ka.»

«Ja-ah! Tänavu nagu selline aasta.»

Mispärast ei ole organisatsioon noore suhtes nõudlikum? Kas kartusest, et seesama nõudlikkus võib kord tema vastu tagasi pöörduda? Komsomol — see on suur jõud. Me tunneme rajoonis palju eesrindlasi, kommunistlikke noori. Kuid ikkagi on valdavaim osa neist tööl rajooni keskuses, linnas. Vanasti, vana režiimi ajal, oli põrandaalune kommunistlik noorsooühing tugev oma eesmärgikindluse poolest. Kui seda nõudis poliitiline eesmärk, siirduti kas või teise linna elama. Praegu tehakse ka nii, kui ÜLKNÜ Keskkomitee kutsub noori uudismaadele, Donbassi jm. Kuid just maarajoonis oleks tarvis jõudusid ümber paigutada rajooni keskusest kolhoosidesse. On ju selgesti näha, et eesmärk — põllumajanduse arendamine — nõuab seda.

Ei aita, kui võtame ainult konverentsil vastu otsuse ja saadame selle tsirkulaarina algorganisatsioonidesse laiali. Paberil on paberlik mõju. Ka kirjutajale antakse tsirkulaar: kirjelda elu lahtinõõbitud kaelusega, lip-

* loops — nõgus sooäärne maa-ala.

suta. Aga sellest vana harjumuse kohaselt mööda hiilida on kõige lihtsam. Täidetakse ainult vormilist külge. Ka farmidesse tööle suunamine näeb mõne komsomoli-rajoonikomitee aruandes välja niiviisi: poiss vedas enne puid, nüüd hakkab vedama piima. Ja ongi lahter arvuga varustatud. ... lepa küla mehe kohta räägitakse, et tema tuleb ikka omaga välja: kevadeks on lehm otsas ja hein samuti.

Iga kõhn inimene sellise täpse arvestusega valmis ei saa. Nii ka praegu. Ring «annab ümber». Niisiis jälle üks pulm peetud, ilma et Silma Neti midagi hamba alla oleks saanud. Aga veel teisigi näen ma tunglemas aia taga, igaüks oma kire turjal ratsutades. Muidugi ei kõlbaks jätta teidki ilma tähelepanuta, astuge sisse! Kuid ma hoiatan ette. Meie maja materjaliks kõik ei aita. Pajust palgipuud ei saa.

Mis on siis Silma Neti kirg? Kõige rohkem sarnaneb see kukulinnu omaga, kes kevadel järjest oma nime hüüab, kuid siiski teiste arvel elab. Ise väike ja omakasupüüdlik, katsub ta nagu pisike pitsu ennast siiski toolikõrguseks upitada.

Kevadkülvil ajal istus Neti sagedasti sel ajal kodus, kui teised põllul tööl olid. Nagu Laes ukselävele ilmuda sai ja tööle manitsema hakkas, pani Neti hääletoru hüüdma:

«... Mul väimees linnas suure koha peal. Kas see on seadus, et minule, üksikule naisterahvale, liiga tehakse? Küll ma räägin...»

Tööle tuleb ikka hiljem, varem läheb õhtule, kui just brigadir ei trehva juures olema. Muidugi teab Laes sellest ja arvestab töötasu vastavalt väiksema. Ja juba aasta otsa kisub Neti temaga riidu:

«Mina käisin küll kolm talve koolis, aga olen kange sekretär. Miks ei panda mu normipäevi üles, miks minu, vaese üksiku naisterahva seljast tahetakse mitu nahka võtta?»

Viimasel brigaadi koosolekul, kuhu ka «Signaal» tuli vigasid näitama, hüppas Neti püsti ja hüüdis:

«Brigadir on süüdi, et ma tööl ei käi. Normipäevi ei panda üles. Tõuske püsti, kellel on normipäevad õigesti arvesse pandud!»

Kohalt üles ei tõusnud keegi.

Kas teeme vastava järelduse?

Kuidas arvad, «Signaal»?

Kui naljaka näoga ja vaikse olemisega mehike tõmban ma enda juurde vahel ka teisi samasuguseid.

Mulle tekkis hea sõber. Muidu... pole midagi, mees mis mees, on käsi-vart ja rinda, pikkust ja ümbermõõtu. Vanus — aastat viiskümmend. Ameti poolest — kolhoosi tallimees. Ainult tervisega on ta hädas. «Kui tervist oleks, näitaksin, kuidas tööd tuleb teha.» Ja-jah. Usun, usun. Isegi esimees uskus, kui vaatamas käis.

Ja ehkki ma rebast ennast veel ei näe, kuid saba hakkab mulle juba silma paistma. Tallimees Ploompuu hääl on niisama kui murdeas noor-mehel. Esimehe juuresolekul kähises see nagu kuivanud lepapasun, aga vana Jakub Paadi õue jõudes heliseb kui pajuvile:

«Hei, vana! Võta rangid vastu. Ömblused tuleb kokku tõmmata.»

Toon hoopis teine, käskiv.

Ja nagu vana Jakubiga ikka on, läheb jutuks puid ja maid mööda.

«Nüüd lubatakse uus maailm teha,» kõneleb Ploompuu sekka. «Jah, Hiiob oli ka tark mees. Tema ütles, et maa on nagu pall õhus, tuli sees põlemas. Ei seda saa keegi ümber teha.»

Vana Jakob sellest noodist suurt ei hooli.

Jutt läheb üle ilma peale, hommikusele külmale, termomeetritele.

Ploompuu: «Mul termomeeter vana, ei näita.»

«Jah, aeg sööb kõike, puid ja inimesi,» kostab Jakob, kes võib-olla rohkem oma mõtete juures kinni on, kui jutuajamine lubaks.

«Jah, aeg muudab kõik,» kähistab Ploompuu hüvastijätuks.

Metsa vahel saab ta julgust juurde ning küsib: «Kuidas uue valitsusega lood on?»

Vaat-vaat, nüüd vilksatas siis ka rebane ise. Ho-hoi! Aga ega meiegi ole vee pealt riisunud. Kummardun selle suure ja himustava kõrva juurde ning sosistan:

«Nelja aasta pärast.»

«Jah!»

«Ülemnõukogu valimised on siis.»

Ring tõmbub koomale. Kuigi selles on kirgi, mis püüavad teisale, ei too need oma kandjatele õnne. Nagu kipakad paadid kummuvad nad eemal ühisest sõiduteest madalale.

Saaretaadi veres on vanast ajast teha töö ära nii, et see ka «moodis» on. Seepärast ei tohi siis sina, heinaline, kui vana Jakubiga juba «loorünnakule» välja sõandasid tulla, liikuda ei paremale ega pahemale, enne kui kõik «kokad» «lau» juurde veetud ja ka sisse hangutud.

Ilmamärgid näitavad kõike head.

Päike läheb õhtuti silmapiiri taha ilma suurema tüli ja lõõtsumiseta, mis peab tähendama, et ta hommikuti niisama leebelt ka tõusta kavatseb. Puukroonide ümber sumiseb lugematul hulgal mardikaid. Vana Jakob, kes on torganud kadakaoksa rehekoja seinavahele ja jälgib, kuidas see kuivusest järjest pingumale tõmbub, ütleb veendunult: «Loogu saab!»

Aga ka Jakob lööb milleski kahtlema. Kui me varahommikul kastega niitma läheme, pomiseb ta:

«Tuuleveski oli vanasti kolme pere peale, kalapaat ja tammetõrs vahel ka. Omad isiklikud lehmad tahavad heina... Kas inimesed taipavad...»

Jah, kas inimesed mõistavad, et ainult see suvi, seesama heinategu hästi teha, ja kraav, mis kolhoosivankrit aastaid kinni hoidis, on jäädavalt ületatud.

Kahtlus on raske asi. Eriti, kui ei ole jaksu seda enesesse peita. Jakubi pani ta lõõtsutama esimese söömavahega. Üle pingutas, Laesile see katsumus nõnda ohtlik olla ei saa. Lõppude lõpuks taanduvad ju kõik raskused ikkagi ühele küsimusele. See on järjekindlus. Ja senikaua kui ülekaal viimases Laesi pool on, ei karda ma «pihu-põrmugid». Asi on kindel, või

nagu Suuremõisa mees ütleb: «Ei pääse siit alt ega pealt, tee viib otse Heltermaale välja.»

Kuid puud ei raiuta ühe laastuga. Brigaadi kontori uks avaneb vaikselt ja tuleb sisse Kännu Teele ehk Adeele Pannel. Et ta kolhoosis peab ainus loll olema, kes veel seda orjatööd teeb — see sissejuhatus kuuldu juba ukse tagant.

Toas jutt maheneb: «käristaks» ikka veel neid lehmi, kui talveks heinu ka tehtaks. Aga inimesed on ju nii hullud nagu ekspordmunad: igaühel peab oma vahe olema. Ei saa niipalju läbi . . .

On avalik saladus, et Kännu Teele, see lärmakas naisterahvas ja muu hulgas ka kolhoosi lehmälüpsja, kes muidu annaks igasuguse mehe plaani välja ja kellele võib-olla ainult sellepärast pole habet antud, et seda ajades tuleks suu kinni pidada, ei pea tööd paljuks. Lüpsmise kõrval kasvatatakse ta ilma isata seitset last, niidab heina ja rahmeldab põllutöödki, kui aega üle jääb. Praegu on teda mingi sündmus üles keeranud:

«Nädal jälle läbi, nagu oleks kits sabaga lõõnud, ei saa heinamaa poole. Ja see pagana s . . . püks (püksid, mida rätsep ei õmble) tuleb, teeb minu eest heina ära. Oleks veel kellele — oma Punikule. Ma väänan ta loogaks, kui ta kohe oma konte ära ei korista.»

Niisiis Ploompuu, see väsimatu mees. Ta peab end kodukülas jumala ja inimeste vahemikuks. Ja võib tõesti öelda, kui issand on võtnud nõuks realiseerida teatud kogus kurja ära just selle inimese kaudu, siis niisugust head pangapidajat annab tal oma mängus otsida. Muidugi ei maksa liialdada. Poleks õige öelda, et Ploompuu küüned on alati enda poole. Ei ole. Kui aiamaad mõõdeti, hoidis ta neid ka väljapoole. Aga muudel juhtudel — enam-vähem. Kuid Teele ei lase Ploompuud kaua «heelitseda ühti». Et ta praegu kontoris lärmiga tuli, see ei tähenda veel allavandumist. Läks möödunud aastal Ploompuu heinamaad lehmalauda juurest vähemaks kärpima, käratas Teele: «Heinamaad tahad! Tule siia.» Astus paar sammu vastu ja välgutask seelikut: «Siin on soomaa ja siin on rabamaa, võta, kust tahad!»

Nõndaks. Eks olegi tähtis ju see, kumb peale jääb, kas isiklik või kolhoosi liin. Ja sedakorda on rindel olukord muretu. Sest jäänud on neid «üksikmajapidajaid» vaid mõned harvad eksemplarid, ja kaitse nende vastu on tugev ka siis, kui brigadiri silm võitlust ei jälgi.

Suveõhtune mets näib üksikule külavahetele käijale võrratult ruumilisem, salapärase käikude, lõputute varjunditega. Päike on looja minemas ja heidab veel viimast puna puude latvadele. See on selle suure võluri viimane tegu enne uinakut. Ning siin hämara metsa varjus oleks nagu mõtetelgi rohkem ruumi. Mare läheb täna veel tüdrukute poole. Ta läheb kui komsomoli-algorganisatsiooni sekretär. Mõned tüdrukutest ei käinud viimati heinamaal. Kuidas ütles Laes:

«Ei taha — päeval palav ja parmud, õhtul poisid ja sääsed.»

Nii hull see asi ei ole. Tuleb rääkida. Ja mõttes Mare valmistub selle vastu. Ta tunneb endas ülikülluses kõiki jõudusid. Mida siis õnneks veel

vaja on? Otsida romantikat kaugemalt, tormata linna, kiirustades läbi elada ja tunda saada kõike? Mis siis? See tähendab — ainult nürida ennast. Siinsamas, igapäevases töös, on romantika. See on väsimatus otsingus: kirjanikul täpse ja laia haardega sõna tabamine, inimesel — kõige õigema lahenduse leidmine.

«Noorus», 1958.

LEHTI METSAALT

*Meie
Helmi Puur*

Kunsti areng ei tunne piire, ta ainult areneb ühest täiuslikkusest teiseni. Kui kunagi mängisid Paganini «Kapriise» ainult üksikud virtuoosid, siis nüüd võivad seda teha kõik konservatooriumi lõpetanud viiulikunstnikud. Ja ballett? Balletis on täpselt samuti.

Veel aastat parkümmend tagasi olid balletitruppides kindlad piirid: ühel pool primabaleriin, teisel pool kordeballett. Kordeballeti tantsijad ei suutnud seda, mida suutis primabaleriin.

Nüüd on laialdane koreograafiliste õppeasutuste võrk, maailmakuulus vene balletikool kaotanud ka selle vaheseina. Helmi Puur teeb «Luikede järve» III vaatuses 32 futeed! Hästi, aga seda teevad mitmed tantsijad «Estonia» balletikollektiivist. Helmi Puur tantsib «Surevat luike». Aga kui paljud baleriinid on seda tantsinud!

Kuid ometi me räägime ja räägime Helmi Puurist. Tuhanded inimesed jälgivad erutusega iga tema esinemist, elavad tuliselt kaasa igale tema õnnestumisele. Noored tüdrukud, kes astuvad alles esimesi samme varvaskingades, arutavad: «Kuidas siin teeks Helmi Puur?»

Helmi Puuri kui kunstnikku armastavad kõik: publik, tuttavad ja sõbrad, terve teatri kollektiiv, alates riiehooldajatest ning lõpetades dirigendiga.

«Ta on nii lähedane,» öeldakse. «Meie Helmi Puur. Andekas, tore inimene.»

Helmi Puurist räägitakse lihtsalt. Võib-olla ongi see ebatavaline, see lihtsuse ja suuruse süntees.

...Lihtsast töölisnaise tütreast vabariigi juhtivaks baleriiniks! Särav edu. Siis ligi kolm aastat haigust, eemalolek lavatööst. Ning lõpuks — teistkordne ilmumine lavale, uued esinemised, täiuslikumad kui kunagi varem.

Balletiajaloos on taolised juhtumid harukordsed. Juba kolm kuud haige olla on tantsijale suureks löögiks, rääkimata siis kolmest aastast.

«Helmi, räägi, kuidas sa suutsid seda.»

Helmi hallikassinised silmad on nagu tavaliselt mõtlikud ja pehmed.

«Kuidas siis teisiti? Lapsest peale valmistusin ainult selleks, et saada baleriiniks.»

«Seda küll, aga...»

Helmi naeratab.

«Muidugi, vahepeal, kui mulle näis, et ma ei parane, arvasin, et jätan kõik. Aga selle mõttega ei harjunud kuidagi. Tugev peab olema.»

Kunstnikud, kes on saavutanud meisterlikkuse, räägivad sellest tavaliselt kõige vähem. Interpret harjutab sadu kordi ühte ja sama tuttavat arpedžot. Baleriin kordab päevast päeva mitte ainult keerulisi ja raskeid balletielemente, vaid ka kõige lihtsamaid paasid, mida ta õppis oma esimeses treeningutunnis tugipuu ääres. Päevast päeva, aastast aastasse...

«Seal pole midagi erilist. Tants nõuab tööd,» ütleb Helmi Puur.

On tantsijaid, kes armastavad žestikuleerida; nad arvatavasti teavad, et nende liigutused on kaunid ja plastilised. Helmi Puur jutustab rahulikult, ta kõne on ilma crescendodeta. Ainult siis, kui on vaja kedagi iseloomustada, saadab tema kõnet žest. Ja milline žest! See on niivõrd täpne ja jäljendamatu, et paratamatult mõtled: «Milline suur näitleja on see tütarlaps!»

Ebatavaline koos kõige harilikumaga, väljapaistev talent ühenduses sellisega, mida me oleme kohanud igal sammul — see ongi kõik, mida me peame andekuseks laval. Tuleb meelde üks Helmi Puuri esinemistest...

See oli 1954. aastal. Sellel aastal andis Moskva Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko nimelise Muusikalise Teatri peaballettmeister Vladimir Burmeister üllatavalt uue «Luikede järve» lavastuse. See oli täiesti uus redaktsioon Tšaikovski balletist; uus oli ka koreograafi töö. Kuigi Suures Teatris käis «Luikede järve» akadeemiline, 1895. aastast peaaegu muu-

tumatuks jäänud lavastus, kuigi seal esines Ulanova, tõmbas publikut ikka rohkem ja rohkem väike tagasihoidlik teater Puškini tänavas.

Üheks põhjuseks oli ka see, et teatri balletisolistist Violetta Bovtist oli saanud pealinna nõudliku balletipubliku eriline lemmik. Bovt on särava tehnikaga tantsija; tema poolt antud kujudes on seda lüürilist hellust, pehmust, siirust ja tabamatut nukrust, mis on nii omane vene balletile.

Teater oli rahvast täis ka sellel päeval, kui Helmi Puur pidi haigestunud Bovti asemel esinema.

Publik sai sellest teada alles enne etendust.

«Pu-ur?» uurisid kaks vanemat daami kava. «Huvitav, kes see on?»

«Räägiti, et noor baleriin Tallinnast. Pidi olema tema vaevalt kümnes etendus...»

«Imelik... Ja kohe Bovti asendama...»

... Niipea kui Helmi Puur teises vaatuses lavale tuli, veeres üle saali üllatuslaine. Kui noor! Tõepoolest, ta oli erakordselt habras ja noor oma valges luige-patškas, prožektorite mahedas valguses.

Etenduse jooksul muutus üllatus imetluseks ja imetus kõige puhtamaks, kõige siiramaks vaimustuseks. Siis, kui eesriie sulgus, rõkkas saali-täis rahvast:

«Puur! Puur! Puur!»

«Halb on hüüda,» kurtsid kaks vanemat daami, need, kes varem Bovti asendajas kahtlesid. «Kui teaks, kuidas on ta eesnimi...»

«Helmi!» hüüdis keegi.

«Hel-mi! Hel-mi! Puur! Puur!» kajas saalis. Täpselt samuti, nagu Moskva teatrid on kuulnud hüütavat «U-la-no-va!» või «Tih-ho-mi-ro-va!»

Sest see, mis tegi laval Helmi Puur, ei olnud lihtsalt noore baleriini südi esinemine. See oli kunstniku nõudlik lähenemine suurele osale.

Baleriin ei illustreeri muusikat, ta avab selle. Helmi Puur mitte ainult ei ava Tšaikovski muusika, vaid muudab selle sügavalt humanistliku mõtte veelgi avaramaks.

On tehniliselt säravaid tantsijaid, kes kohe nagu vallutaksid pealtvaataja. Aga nähes, kuidas sooritatakse üks tehniliselt raske tantsuelement teise järel, tekib mulje — tantsija teeb tööd.

Kui erinev on sellistest tantsijatest Puur! Ka siin on esmaklassiline tehnika, kuid Puur tantsib. Meid haaravad jäagitult tema liigutuste harmoonia ja graatsia, tema pooside skulptuursus, ühesõnaga — tants ter-vikuna.

Odette'i osa esitab baleriinile suuri nõudeid. Helmi Puuri käed... Ent Ottilia... Sellele osale lähenes Puur tõelise, otsiva kunstnikuna.

Inimest näidata sellisena, nagu ta on — see on kunst. Kuid veel suurem kunst on teda näidata paremana näivast. Ottilia osa on tõlgitsetud tavaliselt ühtemoodi: õelus, salakavalus, teesklus.

Puuri Odette ja Ottilia ei ole niivõrd kaks erinevat naist, kui võrd kaks naise iseloomu vastuolulisust. Puuri Ottilia isegi armastab prints Sieg-

friedi, kuid juba teisiti kui Luik. Ent samal ajal on ta oma isa sõnakuulelik tütar, oma isa ohver...

Ent vaadake Puuri käsi! Luige tiibade asemel on Ottialial juba tema isa, kurja võluri kotkatiivad, mis on valmis haarama oma saagi järele...

Moskva publik aplodeeris Helmi Puuri ühele esimestest etendustest. Kuid töl balletikuju kallal ei ole piiri, vähemalt Helmi Puur ei tunne seda.

...Noor baleriin võttis osa Varssavi festivalist. Kohtumised teiste maade noortega, kontserdid, uued sõprussidemed — kõik see jättis unustamatu mulje.

Kui kiire ka Helmi Puuril ei olnud Varssavis veedetud päeval, ometi leidis ta ikka aega selleks, et minna päris üksi oma lemmikparki ning istuda suure tiigi ääres. Seal, tiigis, olid ju tema lemmikud — luigid!

Suured mustad luigid — neis oli midagi seletamatut. Kurbus? Uhkus? Rahutus? Igatsus millegi kauge järele? Helmi istus ning istus. Nagu iseeneest kõlas kõrvus Tšaikovski igatsev, valuline meloodia, nagu iseeneest kordasid käed vaevalt märgatavalt mõnda liigutust...

Helmi Puuri osad — need on tal alati meeles. Nii juhtub vahel koduski, et ema kutsub sööma, tütar aga seisab ikka veel peegli ees, silmad mõtlikult pilukil. Nii, selline liigutus... selline poos...

Midagi on, mis seob Helmi Puuri osi — Luike, Mariat «Bahtšissarai purskkaevust» ja Tiinat Austeri balletist. Hingeline puhtus... suured, sügavad tunded... jah, isegi uhkus!

Eks ole Marias peale suure ja õilsa armastuse poolatari uhkus ja vabadusiha. Ta hukkub, sest ta ei saa olla vang. Ja seepärast hukkub ka Tiina...

Juba oma esinemiste esimesel perioodil näis Helmi Puur publikule — mitte aga lavastajale, kes teda tundis, ja veel vähem talle enesele — väljakujunenud kunstnikuna.

Kui Helmi Puur räägib oma haigusaastatest, ütleb ta lihtsalt:

«Pole halba ilma heata. Nende aastate jooksul sain ma palju targemaks.»

«Kuidas nii?»

«Keskkooligi lõpetasin ära,» lausub tantsijatar kelmikalt. Ja ta jutustab, kuidas tal keskkooli pooleli jäi: X klassist saadeti noor baleriin edasi õppima Leningradi Koreograafilisse Kooli. Siis tulid teater, osad — lihtsalt aega polnud. Aga isegi siis, kui ta viibis NSV Liidu noorsoo delegatsiooniliikmena Indias, võttis ta õpikud kaasa.

«See oli ju pingutav. Oli seda siis vaja?»

«Muidugi!» Helmi muutub tõsiseks. «Paar väikest koreograafilise kooli tüdrukut, kes koolis ei viitsinud õppida, hakkasid juba rääkima: meist saavad tantsijad, meile pole kooli tarvis! Õpetaja ütles, et mis jutt see on, haridust on vaja igäühel. Nemad vastu: «Näe, aga Puuril pole vaja!»»

Kõigest Helmi Puur tavaliselt ei räägi.

Arstid on juba harjunud sellega, et pole halvemaid haigeid kui need, kes kunagi on väga terved olnud. Helmi Puur oli haiglas viibides teist-

sugune: ta ei nõudnud, ei ärritunud. Oli vaid vaiksem ja mõtlikum kui tavaliselt.

... Toomemäel veretavad vahtrad. Helmi näeb seda läbi akna. Päevpäevalt muutub pärnaoks tema palati akna taga hõredamaks, ent ikka veel ei anna ravi mingeid tulemusi.

Ühel sellisel sügispäeval külastasid Helmit sõbrad.

«Oh, minul läheb hästi. Tohtrid hoolitsevad, nii et küll saab. Tõid mulle palatisse väikese raadio... Kuulan muusikat ja loen.»

Ta tõmbas karvast haiglakuube koomale ja kõhatas. Siis aga elavnes.

«Nüüd aga rääkige teie! Kuidas meie omad Tallinnas elavad?»

Vahepeal käidi Helmit mitu korda kutsumas.

«Helmi, sa pead minema...»

«Jah, pean. Protseduurid...»

Nii võõras oli näha Helmi Puuri haigena, nii võõras, et üks sõpradest ütles:

«Tõesti, ma annaksin mitu aastat oma elust, kui vaid sina terveks saaksid!»

Helmi pöördus kõrvale. Ta ei vastanud. Kui ta uuesti sõprade poole vaatas, sädelesid ta silmad kuidagi eriliselt.

«Teate, tüdrukud,» ütles ta, «elu on nii ilus, et kui see minu teha oleks, ma ei raiskaks sellest minutitki! Nüüd ma tean, kuidas töötada. Kõik läheb veel hästi, uskuge!»

Helmi Puur ise uskus seda. Tõsi, oli hetki, kus ta sundis end uskuma. See oli siis, kui valud seljas muutusid eriti talumatuks. Nendel hetkedel unistas Helmi Puur mitte niivõrd lavast kui arstikutsest. Jah, õppida arstiks! Võidelda selle eest, et niisugused haigused mitte kunagi inimesi nende armastatud tööst eemale ei kisuks!

Ta haaras õpiku. Ei, kuigi nüüd ei parane, on otsustatud. Astun ülikooli, arstiteaduskonda!

Jah, lõpuks, asendamatu pole kusagil, ka balletis mitte. Tulevad peale noored ja andekad. Tema, Helmi, ise töötas Tiiu Randviiruga Odette'i ja Ottilia osa kallal... Ja selliseid andekaid nagu Tiiu pole ainult üks...

Ent järgmisel päeval oli tal kergem. Ta tõusis ja tegi oma harilikud harjutused.

See ongi vastus küsimusele, kuidas Helmi Puur suutis pärast kolmeaastast haigust lavale tulla: ta lihtsalt ei suutnud balletist loobuda.

Oli päevi, kus suures, viiekorruselises majas, kus Helmi Puur elab, levis sõnum: «Meie Helmi on terve! Tantsib!» Siis, mis seal salata, kogunes maja siserõududele inimesi. Tõepoolest — Puuride korteri valgustatud aknas liikus habras vari.

Helmi tegi köögis — korteri avaraimas ruumis — oma tavalisi harjutusi. Vahepeal puhkas: selga löi terav valu. Siis jätkas. Oli vaja harjutada, oli vaja selleks, et ükskord jälle tantsida!

*

Me ei unusta seda varakevadist päeva 1959. aastal, kui eesriie avanes «Luikede järve» etenduseks. Toimus erutav kohtumine: baleriini kohtumine rahvaga, rahvaga, kellele mõeldes tal jätkus rasketel haiguspäevadel jõudu ja tahet; ning rahva kohtumine oma lemmikuga, kelle kunstist ja isikust õhkub sellist kirkust, kõikevõitvat soojust, mis teeb tugevamaks, julgemaks ning paremaks.

Kui eesriie ikka jälle avanes ja sulgus, siis Helmi Puur, lilledega üle külvatud, ei häbenenud enam oma erutuse ja rõõmu pisaraid.

Helmi Puuri järgmine suurem osa — Giselle Adami balletis — oli üks paremaid, mis Eesti balletilava on näinud.

... Kõrvalt vaadates on see kõige harilikum lugu: prints armub talutüdrukusse. Ent printsil on mõrsja. Tütarlaps, sellest kuulda saanud, kaotab mõistuse ja sureb.

Kuid selle paari lihtsa lause taga on terve tragöödia, inimese tragöödia. Ja Helmi Puur ei mõelnud mitte niivõrd sellele, kuidas ta tantsib, vaid keda ta tantsib.

... Eesriie avaneb. Nagu liblikas lendab lavale Giselle. Ta on lapselikult lõbus, lapselikult rõõmus: ta lendab armastusele vastu nagu liblikas tulle.

Siis langeb Giselle petetuna maha. Kui ta pöörab oma näo pealtvaataja poole, pole Giselle enam see, kes ta oli. Teda on puudutanud ahastus, valu ja kannatus; ta on surnud juba varem, kui langeb maha ta elutu keha. Sest kõik, mis ta nüüd teeb, toimub nagu ähmastes, kaduvates mälestustes möödunud õnnest...

Ja teine vaatus. Giselle on nagu kerge, hajuv nägemus: temast on juba kaugel nii rõõm kui ka mure. Ent siiski, midagi on jäänud, mis on suurem rõõmust ja murest: see on armastus. Selle armastuse nimel on ta võimeline kõike tegema, kõike suutma...

Kunsti tõde kasvas üle elu suureks tõeks. Jah, ükskõik mis ka elus ette tuleks, alati on kõigest, nii murest kui ka kannatustest, suurem armastus — armastus oma töö, oma rahva, oma kunsti ja kodumaa vastu.

... Helmi Puuri loodud lavakujud: Odette ja Ottilia, Giselle ning samuti ta viimased esinemised «Chopinianas» ja «Straussianas» on meie balleti uhkuseks. Helmi Puuri kohta võib öelda: ta jätkab omapäraselt ja julgelt seda klassikalise balleti lüürilis-romantilist liini, mis Venemaal algas Maria Taglioni ja Anna Pavlovaga ning mille suurimaks esindajaks nõukogude balletis on Galina Ulanova.

Helmi Puur on noor, ta ei ole balletis öelnud veel oma lõplikku sõna. Temalt oodatakse veel enam, ja nõudlik kunstnik annab selleks kogu oma jõu, kogu oma talendi.

Häid tantsijaid on palju. Kuid tantsija teeb rahvale lähedaseks mitte ainult esmaklassiline tehnika, vaid see, mida tantsija oma esmaklassilise tehnikaga väljendab — võitluse idee inimese, tema õnne eest.

Helmi Puur — see on tema tants. Ja seepärast räägibki rahvas just temast armastuse ja uhkusega: «Meie Helmi Puur.»

«Nõukogude Naine», 1960.

ARMULT REINSALU

Vesi on elu

NÄDAL TJAN-ŠANI MÄGEDES

Aedlinnadena rohelusse uppuvad kolhoosikeskused palistavad moodsat asfalteed mõlemalt poolt. Sirgetes ridades kasvavad põldudel mingid põõsakesed. Mis need on? Põhjamaalase lõunalõbud peituvad päikeses ja puuviljades, niisiis... need on viinamarjad. Ei, viinamari sirgub siiski kõrgemaks. Siis on need sidruni- või mandariinipuud? Kindlasti mandariinipuud... Tundelöögika on aga petlik. Nendel suurtel põldudel kasvab sitsriie — tavaline puuvill.

Marsruudi algpunkt. Meie matkaskeemil on ta nagu maailma poolus — nii tähtis ja esiletükkiv. Kuid siin pole rahvas talle isegi nime andnud. Teekond jätkub jalgsi. Toiduaineid on kaasas ainult nädalaks. Ka iga riidetükki sai mitu korda vaetud, enne kui see kotti

pisteti. Niiviisi tegime endile võrdlemisi kerged seljakotid — ainult paari-kümnekilogrammised. Kuid juba esimestel kilomeetritel tundub, nagu oleks ka sõbra matkavarustus sinu seljakotti sattunud. Nõrga eeltreeningu vili...

Esimene küla. See jääb sel nädalal ka viimaseks. Algavad mäed — eesmised asuksid otsekui käeulatuses, lumiste tippude panoraam silmapiiril tundub siit aga hoopis madalana. Küla kümme-kond peret on muu maailmaga ühenduses vaid kitsa teeraja abil. Kõik tuuakse kohale hobuse või eesli seljas, isegi heinad, mille teravnurksed kuhilatornid asetsevad lampidel savikatustel. Ümbritsev lastesumm uudistab meid kartlikult. Tutthabemega kitseonud asuvad tähtsal näol mahapandud seljakotte takserima.

Kohalik kooliõpetaja tahab külalistele kasulik olla, otsib meie nõrku kohti ja tababki ühe. Nimelt kumõss. Seda tahame kordki maitsta. Teed juhatajes osutab ta hobusekarjaste suvelaagrile oru teisel veerel. Lausmaa elaniku silm ei seleta aga viie kilomeetri kauguselt mitte kui midagi. Alles binokli abil näeme õiget kohta.

Päikese kuldne sära jätab maha viimased mäetipud. Poole tunni pärast valitseb pilkaselt pime lõunamaa öö. Tähed on kristallselged. Nagu kõneleb rahvajutt, sörgib Suure Vankri tähtkujus hobuse kõrval hundikutsikas. Hobune ja hunt, need kaks tähte on siin selgesti eraldatavad. Ka Sõelas oleks nagu tähti rohkem. Üldse on taevas siin lõunas imelikult upakil, Põhjanaanel poole madalamal, lõunakaarest aga tõusevad võõrad tähtkujud.

Hobusekarjaste juurde saadetud noormehed tulevad tagasi lõbusa lauluga. Nende õnn, et tõusis täiskuu. Muidu poleks näinud kahe sammu pealegi. Kumõssi täis veeplaskud jaotatakse gruppide vahel. See nõrgalt alkohoolne jook on häguselt valge nagu pudelipesu-vesi. Naispere enamikus ei maitse: «Päh, hobusepiim!» Huvi pärast proovijaid siiski leidub. Eelarvamuse tõttu esmalt vastikuna tunduv võõras jook on üsna maitsev — talukalja-taoliselt hapukas. Suurenev nõudmine lõpetab joogivarud järgmiseks lõunaks — ka kumõssiga võib harjuda.

Külüst üüritud eesliga on raskusi. Meie läheme edasi, tema aga kodu poole tagasi. Värske ratsanik küll kamandab: «Stopp! Stopp-stopp!», kuid eesli samm hoopis kiireneb. Huvitav, kuidas seda looma siin ilma ratsmeteta juhatakse. Meile nii tuttava «Nõõ!» asemel tuleb hüüda «Kši!». Käelöögiga kaelale pööratakse loom vajalikku suunda või jäetakse seisma. Hellitada ei tohi. Kui ajaja peremehevaim peaks kaduma, hakkab eesel ise peremehetsema. Mägilasele on eesl väga vajalik. Oma koormaga liigub ta ka kõige viletsamal mägirajal. Muulad on vastupidavamad ja tugevamad, kuid kahjuks ei anna nad järglasi ja neid kohtab harva.

Tõus mäekurule on väsitav, kuid ühtlasi vaimustav. Siin on tuul ja vesi usinasti ametis olnud. Kriitkaljust sambad kõrguvad suursuguselt taeva poole. Nende väljaulatuvad karniisid laiuvad meie peade kohal. Oleme nagu loodushaldjate templis.

Mäekurult algavat lehtritaolist orgu piiravad paljad monumentaalsed liivakivikaljud. Rohelust võib märgata ainult sügaval oru põhjas. Maastik on siin tühi, asuksime nagu maailma serval, mille äsja avastasime.

Pärast tunniajalist laskumist kõrvetavas päikeses jõuame puude vilusse. Veenire, mis pole Kadrioru Hundikuristikust suurem, elustab ümbruskonda. Ei puudu isegi põhjamaa kased nende all väänlevate põldmarjapäätidega. Päikeseleitsak on väsitav selles tuulevaikes katlas. Väike kümblus teeb matkajad taas reipaks. Edasi pääseme läbi lõhe, mille on uuristanud mägioja.

Kanjonis on hämar. Fotograafidel tekib raskusi õige valgustusaja määramisega. Pea kohal sinetab kitsas riba lõunamaa taevast. Äsja alles kõrvetas südapäevane päike, nüüd aga on meeldivalt jahe. Tõmbad kopsudesse veepritsmetest niisket õhku ning tunned mõnu matkapuhkusest. Alles see oli, kui laskusime mööda liivast mäekülge, ühtegi rohuliblet ümberringi. Siin aga voolab vulisesed kristallselge oja.

Marsruut muutub raskemaks. Matkagrupid laenavad endile nimed lõunamaa fauna esindajatelt: «karakurdid», «kobrad» ja «tarantlid». Meie, «karakurdid», püüame mäekurule läheneda mööda avarat orgu, teised aga katsuvad seda teha mööda mäekülge. Arvukate koskede tõttu ei pääse aga keegi edasi. Metsõunapuusalusse jõe kaldale püstitame ajutise laagri. Mesiohakate ja reinvarte varjust jälgime «kobra» ja «tarantlite» eksi-käike päikesest pruuniks kõrbenud järsul mäeküljel ligi viissada meetrit kõrgemal.

Juba pool päeva istume kaljuvangistuses. Kas saabki enam edasi? Grupid, kogenud matkaja Guido Vene, kinnitab: «Pole niisugust kohta, kust inimele läbi ei pääseks. Isegi kõige siledamal kaljul leidub alati ronimiseks sobivaid mügarikke.»

Oleme koos Ants Viidalepaga teeluurel. Et heita pilk jõesängile kõrgete koskede taga, tuleb ronida mööda kaljuseina ülespoole. Ilusad astangud kaljuseinas kose kõrval on ikahjuks limased ja veepritsmetest libedad. Veidi kaugemalt ronin samm-sammult ülespoole. Vaadet ettepoole ei avane. Enesele märkamatult olen jõudnud paarikümne meetri kõrgusele — köieta, ojasse veerenud kivirahnude kohal. Kaaslane läheb köie järele. Asjatult. Kaljusein on ju liiga sile köie kinnitamiseks. Suurema kivi-killuga uuristan lahti väiksemaid — sean end mugavamalt sisse.

Matkakaaslase tagasitulekut oodates lendab mõte mitu korda Tallinna. Elukindlustusmaks jäi võlgu... Mida teeksin, kui sõbrad unustaksid mu üksinda mägedesse, spordidressis, ilma tikkudeta? Lähim asula on teisel pool mäekuru. Varsti tuleb öö, pime ja külm... Sõna «seltsimees» tarvitate iga päev palju kordi, kuid selle sisu üle mõtleme harva...

Toodud köiest pole muidugi ilma kaljunaelteta mingit kasu. Kaljuseinast ulatuvad esile ainult paari sentimeetri kõrgused kivinukid. Igaühele ei tohi toetuda, varbaga kobades tuleb kindlaks teha nende tugevus. See tõttu kujuneb laskumine alati vaevalisemaks. Pealegi tekitab ka õige suuna hoidmine jalad ees liikumisel raskusi. Olengi liikunud natuke

valesti, sest parema jala ulatuses on ainult üks ebakindel kivinurk. Hea õnne peale ei tohi teha ühtegi sammu. Kahest käest ja kahest jalast peavad kolm alati olema kindlalt toetatud, kuna neljas otsib järgmist toetuspunkti. Pole midagi parata, tuleb ronida tagasi ja alustada uuesti.

... See oli raske õhtupoolik — poole päevaga pool kilomeetrit. Vee sulin telgi seina taga on meeldivaks muusikaks ränduri kõrvale. Varsti magab kogu laager. Asjatult püüan meenutada, kas on reede või laupäev. Matkapäevadel pole nime, need on tõelised puhkuse päevad ...

Järgmisel päeval on samuti raske. Kogu jõust tuleb end edasi vinnata mööda kumerat mäeveeru. Jõudnud mõnele kõrgemale nukile, otsivad kõikide silmad mäekuru. Alati paistab aga ainult järgmine, eelmisega sarnane kumerik. Kõrvus ragiseb. Õhuhõredus annab end tunda. Kõik liiguvad vaikides. Kaks-kolm sammu edasi, ja jälle hetkeline peatus kepi najal. Niiviisi võidetakse kõrgust, kuni grupijuht lubab taas paariks minutiks kotina maha viskuda.

Viie tunni pärast jõuame üles 3400 meetri kõrgusele üle merepinna. Kivipüramiidis ootab meid juba kolm kuud Taškendi üliõpilaste tervitus: «Kuulake ema sõna ja ärge minge mägedesse!»

Laskumiseks on liiga hilja. Puid siin ei leidu. Rohukõrtest lõkkel valmistab köögitoimkond õhtueine. Siin mäekurul saab täiesti selgeks välidelis kaasatoodud vee lonksukese väärtus.

Olgugi et on juba saabunud lõunamaa öö, tundub magamaminek kella üheksa ajal varajasena. Pealegi kui arvestada, et töökaaslased kodulinnas alles hakkavad õhtule minema. Orud on sügavas varjus. Vee vulin ja sirtsude sirin jäid alla orgu. Ainult kuu valgustab meie laagrit endist viisi sõbralikult. Rohukõrtest tujuka lõkketule ääres jutustab Voldemar Panso lõbusaid lugusid oma reisidelt.

... Kõik on juba tõusnud. Idas punetab koiduvalgus. Aegamööda kaob mägede tinajas jume. Orutagune kiltmaa helgib. Vaevalt on sellel keegi kõndinud — alpinistidele on see madal, karjustele aga liiga kõrge. Valguse ja varjude mäng siit mäekurult on suurepärane. Tundub, nagu viibiksime panoraamateatris — eesriie on avanenud, kuid tegelasi veel pole.

Laskumine vee juurde kujuneb aeganõudvaks. Lõpuks siiski avaneb meie silme ees oru põhi. Kuid see polekski nagu vesi, vaid hõbedane jääliustik, mis on täitnud Ak-bulaki süngi. Järgmiselt astangult paistab jõgi juba rohekassinisena. Veel madalamalt, neljasaja meetri kõrguselt, näib ta malahhiitpalmikuna, millesse on sõlmitud valgeid puuvillatupsakuid. Alles lõuna paiku kõlab üle veekohina: «Hurraa! Vesi!»

Mägedest alanud tuhanded allikad ühinevad võimsaks veevooks, mis purustavad oma teelt iga takistuse. Kuid kõrgetel jõekallastel töötavad geoloogid ja hüdroloogiainsenerid. Valged märkkivid kinnitavad, et kõnnime tulevase veehoidla põhjas. Nõukogude inseneride mõte teostub: varsti embab neid neitsilikke veevooge raudbetoonist kõrgtamm. Sellest embusest sünnib uus elu — elektrienergia, mis paneb nõukogude inimese huvides tööle tuhanded masinad sadade kilomeetrite taga.

KÕRBES

Silmapiirini ulatuv liivameri — juba mitu kuud oleme temaga kohtumist oodanud. Veepuudus, samuum ja muud ohud ei kohutanud. Salajane igatsus liiva järele üha kasvab.

Viibime juba terve päeva ihaldatud maal, kuid... Liivaluidetelt peegelduv päikesevalgus pimestaks silmi, kui oleks... liiva. Kontrollime oma asukohta kaardil. Kõik on õige. Kuid kõrbest pole juttugi. Oleme hiljaks jäänud. Mõne aasta eest rajati siia 10 meetri laiune niisutuskanal. Kanalit ümbritsevad nüüd viljapõllud. Kolm-neli korda suve jooksul ujutatakse need üle. Kaugemal valitseb endiselt veepuudus, kuid õhuniiskus on siiski suurenenud. Vähenõudlik kõrbetaimestik aheldas oma juurtega rändavad liivaluited igaveseks paigale. Mõnekümne aastaga muutsid nõukogude inimesed endise kõrbe poolkõrbeks, kus kasvavad tatar, nisu, oder. Lähemas tulevikus kaob veepuudus juba täielikult. Ühtegi hingelist pole küll silmapiiril, kuid joogikohtadele suunduvad Pärnu maantee laiused «teerajad» kinnitavad, et koos veega on tulnud siia ka elu.

Kohtame ligi tuhandepealist lambakarja. Eeslil istuv vana karjus oskab ainult mõne sõna vene keelt.

«Karakull?»

«Ne karakull! Džaidaraa!»

Alles siis, kui ta lisab sõna «šašlõkk» ja osutab lammaste vaksalaiustele sabadele, mõistame, et need on nn. rasvasabalambad.

«A karakurt plahoi?» tahame lähemalt teada siinsest mürgiputukast, kelle hammustus olevat eluohtlik isegi kaamelile.

Muheda omakeelse jutu ja žestidega teeb ta selgeks, et lambas sööb ära iga karakurdi, kui ta selle leiab. Isegi uss pidavat lamba lõhna pelgama. Seetõttu on lambakarjuse amet kõige ohutum. Magama tuleb heita lambakarja keskele. Rändureid aitab aga villane köis, mis asetatakse lambanahkse magamisaseme ümber.

Sammume edasi mööda kuplilist kõrbemaastikku. Välkkiiresti põgeneb kõrbesisalik — geko. Kooli elavnurga jaoks püüab Väike-Maarja keskkooli õpetaja Eduard Leppik noolmao. Kohtame ligi kümne sentimeetri pikkust ämblikutaolist mürgist loomakest — falangi. Kilpkonn magab suveund. Leiame ainult nende kesti, mida matkamälestusena kaasa võtame.

Ootamatult üllatab meid fatamorgaana. Kata-Kurgaani linna all asuva veehoidla juurde pidime jõudma nelja päeva pärast, kuid ühel hommikul päikese tõusu ajal paistavad veehoidla ja linn mõne kilomeetri kauguselt. Poole tunni pärast kadus aga kõik.

Ulussi karakullisovhoosi jõuame pimedas. Otsime kaaslast, kes pidid siia saabuma teist teed mööda.

«Kas te turistide olete näinud?» pöördume kinokontrolöri poole.

«Elan siin juba kolmkümmend aastat, kuid ühtegi pole veel näinud.»

Tundsime heameelt, et oleme esimesed matkajad siinkandis.

«Kas siit voolab läbi mõni jõgi?» pärimedasi.

«Jõge ei ole, on jõeke.»

«Kas selle ääres telke nägite?»

«Jah, nägin. Hispaanlased või islandlased või kes neid teab tulid sinna tänal!»

Laagris ootavad meid sõbrad ja kuum tee.

Teisel päeval tutvustab Ulussi sovhoosi peazootehnik meile majandit. Sovhoos asutati 1931. aastal. Maad on 110 000 hektarit, karakulli lambaid 65 000, vähemal hulgal peetakse ka sigu ja lehmi. Töötavad neli mitmetäielikku ja üks täielik keskkool, lastesõim, lasteaed, kaks haiglat, kuus tervishoiupunkti, klubi, raamatukogu, kino.

Sovhoos annab meie käsutusse kaks kaamelit. Teine neist on noor ja õel. Susiseb nagu uss. Ajaja rahustab teda haraka häälitsemisega sarnaneva kädinaga ja teravaotsalise tokiga. Hüüde «Ašš!» peale heidab kaamel kõhuli, et talle mõnesajakilost koormat selga laadida. Käsu «Tšõhh!» peale tõuseb aga üles ja hakkab astuma oma kahe meetri pikkuste samumudega. Kaamelitega on meie vahekord sõbralik, kaameliajajaga aga diplomaatlik. Teisel päeval lahkub ta meist ennetähtaegselt. Kas põhjustas seda õhtusöögiks pakutud supp, mis oli keedetud sealihast, või tundis ta liiga suurt aukartust meie abilise, maakaardi vastu, see jääbki teadmata.

Šur-Abati küla võtab meid vastu sõbralikult. Küla ise on tavaline. Keset väljakut on kaev koos üksiku puuga. Kaevu juurest viivad teerajad hajali asuvate majade juurde. Kaks neist on valgeks lubjatud. Ühes asub kool, teises administratiivkeskus. Küla väljakul mängivad lapsed. Ärälõigatud kõrvade ja sabaga koerad saadavad meid kurja haukumisega. Kaks eeslit luikavad vastamisi üle küla, nagu oleksid nad aia vahele jäänud.

Sel suvel puuriti siia 243 meetri sügavune arteesia kaev. Endine laheline kaev oli 20 meetrit sügav. Veevõtmisel kasutati siis hobuse või kaameli jõudu. 3—4-ämbrise mahuga kummikott veeti välja trossi abil. Nüüd aga voolab vesi ise maapõuest põldudele — 39 liitrit igasekundis.

Brigadir, kellega vestleme, vastab heameelega meie küsimustele.

«Miks teie koerad nii isemoodi väljanägemisega on?»

«Kutsikatel lõigatakse ära kõrvad ja saba.»

«Miks?»

«Et nad oleksid kenamad ja tigidamad.»

Igal maal on omad tavad ja arusaamised.

Tunneme huvi, millega köetakse leivaahje, kui küla kaunistab ainult üks puu. Ta viib meid oma savist kuuri, kus ühes nurgas mustendab mingi haavlihnunik — kokkupühitud lambasõnnik.

Brigadir kutsub meid rahvuslikule peoõhtule — tuule. Vanasti nimetati tuiks ainult ümberlõikuspitu, nüüd aga ka sünni- või pulmapäeva pühitsemist. Seekord on sünnipäev. Peolised istuvad väljas laudade ümber, mis on koormatud söökide ja jookidega. Nooremate meeste päid ehib

tjubeteika, vanematel turban, mis keerutatakse kokku 4 meetri pikkusest riidekangast.

Lõunamaa muusika on meelikõitev. Väikeses improviseeritud orkestris on kesksel kohal rahvuslik pill daree. Selle tamburiinitaolise muusika-riista tugev rütm paneb nagu iseenesest jalad liikuma. Eriti populaarne on soolotants. Paremaid tantsijaid autasustatakse rublase raha või mõne asja kinkimisega.

Matka lõpp-punktis Kata-Kurgaanis käime saunas ja tšaihanaas. Satume kohalike usbekide seltskonda, kes kostitavad meid pilafi ja roheline teega. Seda teed juuakse suhkruta. Värv ja maitse poolest meenutab ta meie kummeliteed. Ka lambalihast ja riisist valmistatud pilaffi olime juba pruukinud, kuid lusikaga. Täna sed sõbrad õpetavad meid sööma aga rahvusliku kombe kohaselt — sõrmedega. Veel üks meelde jääv õhtu.

* * *

Raske sportlik kolmanda kategooria matk on lõppenud ning kaks ja pool nädalat pingutamist seljataga. Nägime ehtsaid hommi kumaa lampkatustega linnu Samarikandi ja Buhhaarat, lasksime endid lõunamaises oktoobripäikeses pruuniks põleda. Tuli taluda janu ja kuuma, väsimust ja külma. Sellest hoolimata veetsid kõik oma puhkuse hästi ja raskustest jäid head mälestused. Parandatakse vanu villoid, kuid samas plaanitsetakse juba uusi matku.

«Kehakultuur», 1959.

VIIVI HÄRMASTE

*Inimesed
panevad
maa õitsema*

Kui «Viisnurga» kolhoosi esimees Arnold Salk oleks päevikut pidanud, siis oleks ta ehk kirjutanud järgmist.

6. aprillil 1956.

«Tont võtaks, mina küll aru ei saa, mis sind sinna maale kisub. Töö on sul korras, palk soliidne, auto istme all, mida sa otsid? Saad ühe «kopi-kalise» kolhoosi ja aasta pärast karjud appi. Küllap siis tuletad mu sõnu meelde!»

Tookord naersin sõbrale lausa näkku, aga täna, kui mind üle noatera kolhoosi esimeheks valiti, võttis südame alt külmaks.

Millest siis see?

Mõni päev tagasi, kui käisin kolhoosiga tutvumas ja hulkusin mööda

põlde, pea täis tuhandeid plaane, südames kärsitu ootus ja käed otse sügelemas uue töö järele, — tundsin end tugevalt kahe jalaga maas olevat. Ja nüüd... pärast koosolekut, klammerdun sõbra poolt nii mõtlema-tult öeldud sõnade külge, endal tunne, nagu oleks mind läbi saasta lohutatud.

Juba rahvamaja uksele, kus grupp paraja auru all olevaid mehi mul pooleldi tee kinni pani ja keegi veel laia suuga järele hüüdis «Täna läheb kismaks,» tundsin südames kihvatust. Kuid pärast juhatase koosolekut, kus ükski minu kandidatuuri vastu ega ka poolt ei hääletanud, vaid otsustati see esitada üldkoosolekule arutamiseks, solvasin tõsiselt.

«Mis pagan siin lahti on? Ma ei tulnud siia ju kurja tegema, kelleltki midagi ära võtma.»

Üldkoosolek oli ületamatu. Tõeline sõnalahing. Mõistan — see oli mõningate meeste poolt ette valmistatud, kuna otsustati vastu võtta ainult niisugune esimees, kes annab vabad käed individuaalmajapidamise arendamiseks.

Lahingu avas revisjonikomisjoni esimees Depman — igati soliidne mees (kõrgema haridusega, omaaegne koolinõunik, sotsiaaldemokraat, nagu koosoleku käigus mulle selgeks tehti).

«Palun, kas võib, mul on mõned küsimused?»

Meeldiv rahulik hääl, mida ta võiks küsida?

«Mind huvitab, mitu pudelit esimees päevas viina joob. Kas tal on ettekujutust põllumajandusest ja üldse kolhoosi elust? Kui palju ta hakkab maksma nõrmpäeva eest? Kuidas kavatakse kolhoosi edasi viia? Kas tuli siia töötama või ka ainult «vundamenti» tegema ning suuri rahasid saama?» jne. jne. oma parkümmend minutit ühtesoodu. Need polnud enam küsimused, vaid mulle külgepoogitavate pahede loetelu. Ühesõnaga — valati kaela esimene ämber solki.

Tema järgi joondusid teisedki. Ja kui lõpuks rääkimise järg minu kätte jõudis, keesin kui tõrvakatel.

Millest ma esimese viie minuti jooksul rääkisin? Ei tea, mitte ei tule meelde. Tean ainult, et tegin oma elu suurima vea, kaotasin tasakaalu. Kui taipasin, oli hilja. Lükkasin endast eemale ausad tööinimesed või vähemalt panin nad minus kahtlema. Ei aidanud midagi, et hiljem rääkisin rahulikult, nad ei kuulanudki mind enam, naised karjusid kui oreliviled. «Kellele sind siia tarvis on? Meil omalgi tarku mehi küll, kes võivad kolhoosi juhtida, va linna untsantsakas!», «Küllap aeti linnast joomise pärast minema, nüüd tuleb siia meie elu lagastama!» Nii kestis see katkestamatult oma kuus tunnikest.

Ja nüüd ma siin olen — Harju rajooni «Viisnurga» kolhoosi uus esimees, — pea pehme ja mõtetest tühi, südame all äga vulksub ja iiveldab. Kui keegi oleks hommikul öelnud, mis mind ees ootab, arvan, oleksin jalga lasknud kui kõige närusem väejooksik.

Kuid olgu, hommik pidavat õhtust targem olema. Rangid on kaelas, nüüd pole muud kui vea.

12. aprillil 1956.

Öeldakse, kes otsib, see leiab . . .

Peenike värk, see kolhoosimajandus. Mida ma siit selle lühikese aja jooksul kõike leidnud ei ole!

Maad on halvasti haritud, mätlükud, umbrohtu täis. Aastate vältel pole põllud väetist näinud. Lautade juures aga kõdunevad sõnnikulademed — otse uputus. Igas küünis ja uluall vedeleb kunstväetist: superfosfaat, kaalisool ja isegi lämmastik. Raha nende väljaostmiseks on leitud, aega kohaleveoks kulutatud, kuid mahakülvamiseks pole jaksu enam jätkunud. On hea, et teen neid retki üksi, kellelgi pole võimalik näha mu vihapurskeid ja kuulda sajatusi. Vahel ehmun neist isegi.

18. aprillil 1956.

Jätkan otsimist.

Põhkude alt leidsin traktori. Vaatan, einoh, traktor mis traktor, uus just ei ole, kuid asja peaks saama. Teen meestega juttu, et nii ja naa, mis te sellest «raudruunast» põhkude all varjate.

«Ah, sa mõtled seda logu seal Panni küünis. Ei selle risuga ole midagi teha, vanaraud — las seisab!» Ise hoidsid tagasi naeru, kuid silmist võis lugeda nõuannet, et sa, esimees, tegele tulusamate asjadega, ära tuhni pahnas.

Mõtlesin: «Naerge, nii kergesti ma alla küll ei anna, taipan ikka ka natuke, mis vanaraud on ja mis mitte.» Kutsusin meistermehe kohale ja kahe päeva pärast traktor töötas kui kellavärk.

Järgmise avastuse tegin Palgi küünis. Sealt tuli välja viljapeksumasin. Kummaline rahvas siin «Viisnurgas», peksab end ise, ja mitte enam vitsadega, vaid päris malakatega.

Otsustasin sellegi masina korda seada.

Naer kajab üle kolhoosi. Aga mis sest, ega see mul tükki küljest ära võta. Ilma tehnikata ma oma koormat edasi ei vea. Niikaua kui pole raha uue muretsemiseks, tuleb olemasolev maksimaalselt ära kasutada.

29. aprillil 1956.

. . . Kes koputab, sellele tehakse lahti.

Pidasime üldkoosoleku, arutasime tootmisplaani. Kuid kõige tähtsam, miks koosoleku kokku kutsusime, oli hobuste küsimus. Kolhoosis on hobuseid umbes 80 (ega seda keegi täpselt teagi), 78 lehma ja 26 siga koos emistega. Hobustele lähevad ristikkeinad, viimased viljaterad, paremad karjamaad. Kõik kohad on neid täis, osa isegi metsistunud. Või mida siis öelda 7-aastaste «sälgude» kohta, kes pole veel range näinud. Tegin ettepaneku müüa ära 25 noort hobust ja osta traktor! Sattusin uuesti vastamisi oma vana «sõbra», revisjonikomisjoni esimehe Depmaniga.

«Salga ettepanek tähendab, et meie kolhoos pannakse lõplikult puhkama. Kuidas me hakkame heina tegema, kui hobused maha müüme?»

Küsisin Depmanilt, kuidas ta kavatses nende väljaõpetamata sälgudega heinatööd teha. Tegin ettepaneku kinnistada talle kaks noort hobust, et

ta need heinaajaks välja õpetaks. Vanamees hakkas hädaldama, et mis tema, vana inimene, nende metsikute hobustega peale hakkab, teda tahtakse lihtsalt ära tappa. Pakkusin siis teistele, kuid keegi ei riskinud võtta, ja nii otsustatigi realiseerida 25 noort hobust.

Sellel koosolekul oli juba inimesi, kes mind ühes kui teises asjas toetasid. Agronoom Kabel põhjendas täiesti asjalikult hobuste müümise vajadust, samuti raamatupidaja Taldrik. Kuid kõige enam meeldis mulle seatalitaja Leida Kruusi ülesastumine.

Ta leidis, et Depman ajab tühja juttu, kui süüdistab esimeest kolhoosi allakäimises. Esimees pole kuud aegagi kohal olnud, mis siis tema selle aja jooksul sai ära teha? Sõnnikuhunnikud vedelevad mitu aastat lautade ümber, üks vedanud ise põllule. Aga kui sigala sohu ehitati ilma virtsakanalisatsioonita, kus sa siis oma tarkusega olid? Kellele nüüd su keerutamist tarvis on?

Surusin mõttes selle tubli naise kätt. Kuidas need sõnad mulle jõudu andsid!

Tegin üldkoosolekule ettepaneku sel kevadel mitte ühtegi põrsast müüa, sest seakasvatusele on vaja jalad alla panna, kuna siit on loota kõige enne sissetulekuid. Otsus võeti vastu, olgugi et vastumeelselt, sest nüüd tuleb kolhoosnikutel väljastpoolt endale põrsad muretseda. Kuid teha pole midagi, siin ei saa praegu inimestele vastu tulla.

Otsustasime maksta normipäeva eest kolm rubla. Selle peale arvati, et paber kannatab kõike. Olen aga veendunud, et maksame isegi rohkem.

Rõõmus elevus tekkis ruumi, kui hääletati selle poolt, et sisse seada tasuline puhkus, muidugi neile, kes pidevalt kolhoositööst osa võtavad. Kuid põllundusbrigaadi liikmetele lisatasude kinnitamine tõi kaasa nalja ja lõbusat naeru.

Enne kui päeviku kallale asusin, lõin toas tükk aega vilet.

12. mail 1956.

Kevadkülv on täies hoos, kuid inimestes ikka veel seda õiget hoogu ei ole. Süda ei näi veel kellelgi õieti töö pärast valutavat. Raske on kellegagi juttu alustada, vastatakse napisõnaliselt, oma arvamusi ei avaldata, kõiges ollakse äraootaval seisukohal.

Juurden iseenda kallal, küllap seisab viga minus endas. Ei oska inimestele lähenemiseks õiget teed leida. Tuleb meelde, kui hea ja sõbralik vahekord oli mul eelmises töökohas töolistega. Siin katsun üht- ja teistmoodi, kuid ikka pörkan jäise seinaga vastu. Täna siiski sain põllul Kolga Villemi ja Eensaare Aleksiga jutuotsale. Pärisin eelmise aasta töö ja töötasude kohta. Mehed muigasid, arvasid, et sellest ei tasu rääkida, üks ole ennegi seda kolhoosi jumalamuidu orjatud. Näe, möödunud aastal avansseeriti üks rubla normipäevale, aasta lõpuks tuli aga ainult 29 kopikat. Nii jäidki inimesed kolhoosile võlgu. Mine tea, kas saab kolme aastagagi võlast lahti.

Püüdsin meestele selgeks teha, et tänavu ei lähe asi enam nii, kolm

rubla saame kindlasti, kui mitte rohkem. Muidugi mind ei usutud. «Fantaseerid, esimees,» ütlesid lausa välja.

Kuid kui jutt läks reहेpeksumasina remondile, siis seda toetasid. «Puha lohakus, et masin jäeti roostetama.»

Hea seegi, nende meestega vaja tihedamalt kokku puutuda.

Kontori juures aga ootas mind uus pahandus. Sain just oma tuppa laua taha istuda, kui eesruumi «lendas» lärmi ja raginaga farmijuhataja Alma Siht.

«Kas teist keegi härra esimeest ka on näinud? Asi läheb meil nüüd nii tagurpidi, et täna lõunal jäid lehmad lüpsmata. Ei minul ole kuskilt neid lüpsjaid võtta, või mis see minu...» Tekkis vaikus, keegi muidugi andis märku, et esimees on kõrvaltoas.

Istusin nagu puuga pähe saanult, ei osanud isegi kolmeni lugeda. Või kohe «härraks» tituleeritakse! Ei, sellele ma ise küll poleks tulnud.

Noh muidugi, mis seal imestada! Tõin ju oma töölaua eraldi teise ruumi, riides käin korralikult, s. t. hästi, ja kurat teab, kas edevusest või harjumusest, aga seon ikka veel igal hommikul lipsu ette.

Neelasin selle sapise pilli alla ja palusin farmijuhatajat rääkida, mis laudas lahti on. Ei jäänud muud üle kui istuda vankrile ja sõita mööda küla lüpsjaid otsima.

Kuhu me ka sisse ei keeranud, igalt poolt saime viisaka, kuid eitava vastuse. Lõpuks otsustasime veel Sillaotsal õnne katsuda, ja siin, nagu öeldakse, näkkas. Tänu peremehe, Kolga Villemi abile saime perenaise endi nõusse.

Kuid sellega ei olnud asi veel lahendatud, meil oli ilma hooldajateta mitte üks lehmadegrupp, vaid mitu. Tuli koostada graafik ja kehtestada lüpsikord.

Nüüd siis piimatodangu tõus — hüvasti. Olukord on niisugune nagu uppupal, kes haarab õlekõrre järele.

15. mail 1956.

Olen morn ja vihane nagu Põrgupõhja uus Vanapagan pärast seda, kui Ants tal naha üle kõrvade tõmbas.

Sain järgemööda kaks hoopi näkku. Ühe asja eest, teise pealekauba, sest ega topelt ei kärise.

«Tuli uut otsima,» kirjutas «Harju Elu». «Mis uut selles siis ikka on, kui künnad maa üles ja külvad sinna porgandid.» Selge, maa oli halvasti haritud, porgandi asemel lokkas nüüd harakalatv. Kuid ennegi on juhtunud, et esimene vasikas läheb aia taha. Kas ma sellepärast ennast ja agroomi vähe olen siunanud, või arvate, et harakalatv kriitikat kartes poeb mulda tagasi?

Ah et «Salk taastab tsaariaegset tehnikat». Nii seisab must valgel. Aga ma küsin teilt, «asjamehed», kas te teate ka, mis on tehnika? Oletame, et teate, aga seda, mis tehnika tähendab mahajäänud kolhoosis, kus töökäsi sõrmedel võite üles lugeda, te kindlasti ei tea. Minu arvates pole oluline,

missugusesse aega tehnika kuulub, peaasi, et sellest oleks inimestele ja kolhoosile tulu. Aga tee sa neile seda selgeks. Kiskusid meid oma kriitika kaudu teel penikoorma võrra tagasi. Mõni mees kannab nüüd «Harju Elu» kui uut testamenti taskus ja kuulutab: «Mehed, seadke end valmis, varsti tuleb uue esimehe valimine.»

25. mail 1956.

Tsooni sekretär Lokk oli täna kolhoosis. Sain end üle hulga aja välja puistata. Tükk maad läks kergemaks.

Karjamaal, kus parajasti oli käsil lõunane lüps, alustasime juttu Laine Tamerikuga, kes abistas ema. (Aliide Tamerik on üks paremaid lüpsjaid kolhoosis.) Küsisime, kas ta ei tahaks tagasi kolhoosi tulla, lüpsjaid nii hädasti vaja. Selle peale nähvas tüdruk, et kui lüpsjaid vaja on, siis tooge oma naised siia, mina aga töötan seal, kus tahan.

«Jah, rahvas on sul käre,» lausus Lokk, kui edasi liikusime. «Aga ära muretse, sellest tüdrukust saad veel kord tubli brigadiri. Tuleb tagasi. Anna aega, olukord muutub, ja ka inimesed muutuvad. Peaasi — püüa neid mõista, mõtle nendele, hoolitse nende eest. Ära unusta, et õigel kohal öeldud sõna aitab teinekord rohkem kui tunniajaline jutt. Oled vana parteitöötaja, mõistad seda isegi, minul pole vaja sind õpetada.»

Mõistan — aga ikkagi rabelen.

15. juunil 1956.

Täna alustasime karjalauda ehitamist. Kui mitte kõik, siis pool peab sügiseks valmis saama, nii et suurema osa lüpsikarjast saaks uude lauta. Tuleb lõpp teha sellele, et loomad on peresid mööda laiali, kus kolhoosil pole neist peaaegu kopikagi eest kasu.

Sigala ümberehitamisest ei tule midagi välja. Sügiseks on vaja põrand parandada ja vaadata, mis selle virtsaga saab ette võtta. Suveks tegime sigadele kuudid õue.

Rahadega on kitsas, iga rubla veereta enne näppude vahel tuliseks, kui julged välja anda.

10. septembril 1956.

Kolmandal alustasime rukkipeksu oma «tsaariaegse tehnikaga». Olin ärevil nagu esimesele kohtamisele minnes. Kas töötab või veab alt? Kaks tundi käis nii et kõlises, ja siis — krahh! Väntvõll katki.

Oh seda kahjurõõmu ja pihkunaermist!

Ajasin läbi mitu rajooni ja lõpuks sain Rapla «Lembitust» uue võlli.

Nüüd naergu, kes soovib. Tera jookseb kui selge kuld ja «vanake» mitte ei kõhatagi.

15. oktoobril 1956.

Aeg kihutab nagu kiirrong. Veel nädalat paar, ja töö ongi ühel pool. Ainuit kartulid kipuvad vägisi põllule jääma. Ilmad on juba halvad ja töökäsi võib sõrmedel üles lugeda. Ei jää muud üle kui tuua jälle linnast abiväge, ega talv meie järele oota.

3. novembril 1956.

Hooletus ees, õnnetus taga. Külm tuli üleöö ja hommikul klõbisesid kartulid kolmes kuhjas. Kõndisin ümber kuhjade — külmunud mis külmunud. 30 000 rubla! Kuidas ma vaatan inimestele otsa?

Selle mõttega jõudsin tagasi kontori. Siin ootasid mind revisjonikomisjoni mehed eesotsas Depmaniga. Käis kibekiire akti koostamine. Hetkeks tõusis mul veri näkku, pähe tuli niisugune rumal mõte, et need mehed istusid vist terve öö kartulikuhjade juures ja ootasid, kas külmi ikka võtab hommikuks kartulid ära.

Missugusest otsast ma ka ei alustanud, ikka jõudsin välja ühte ja samasse punkti: ei saa minust kolhoosi esimeest. Tuleb minna partei rajoonikomiteesse, olukord ära selgitada ja paluda, et mind üle viidaks teisele töökohale. Nii on parem kolhoosile ja mulle endale.

Just siis, kui mõte küpseks sai, saabus nagu kutsutult tsooni sekretär Lokk koos rajoonilehe toimetuse töötajatega. Ilma igasuguse sissejuhatuseta alustas Lokk:

«Tead, tahame sinu tööst ja saavutustest kirjutada ühe vägeva artikli, niisuguse hea, positiivse, isegi pealkirja mõtlesime teel valmis: «Allaminekule on pidurid peale pandud». Kas pole hea?»

Teist korda paiskus sel hommikul mulle veri näkku.

Ka tema pilkab. Surusin hambad kokku ja püüdsin end valitseda. Ta jäi mind silmitsema, pahvatas naerma, haaras mul siis õlgadest kinni ja sakutas:

«Kuule, mis sul on? Mulle näib, et oled vihane kui issanda välk. No-noh, lase aga tulla, puista välja, mis sul südame peal on.»

Hakkasin artikli asja maha laitma, kuid Lokk ei pidanud minu juttu miskiks. Lõpuks mainisin, et lisaks kõigele võttis külmi täna öösel kolm kuhja kartuleid ära.

«Ja nüüd lisa veel juurde, et oled siinsele elule risti peale tõmmanud ja kavatsed kolhoosist jalga lasta!»

«Kust sina seda tead?» küsisin imestunult.

«Olgu selle teadmisega kuidas on, aga nii hull see olukord ka ei ole, nagu sina seda näed. Mis puutub kartulitesse, siis neist on muidugi kahju, kuid tänane öö tekitas mujalgi pahandusi. Sinu äraminekule olen kategooriliselt vastu. Tean, sa süüdistad ennast, muretsed, valutad südant kolhoosi ja inimeste pärast. Aga nii see peabki olema. Kui süda valutab õige asja pärast, on kõik hästi.» Rääkis seni, kuni õigus kalduski tema, mitte minu poolele.

Akt aga jäi koostamata.

8. novembril 1956.

Halb on see, et inimesed pole minuga rahul, ja kõigile püüdlustele vaatamata ei ole ma neile omaseks ega lähedaseks saanud. Ees on aruandekoosolek, mis see küll toob? Muidugi pahandusi. Võib-olla võtavad koguni kohalt maha. Kui ebageeldiv!

Ning siis veel see Taldrik. Tont temast aru saab. Piduõhtul hüppas

korraga püsti ja karjus: «Mehed, hüüame oma esimehele ühe vägeva hurraa! Ma ütlen teile, targad hoiavad kõik Salga poole.»

Ühe murdosa sekundist tajusin ta hääles midagi võltsi, kuid unustasin selle kohe. Küllap olin ise ka juba «svipsis» ja tundsin meelitusest heameelt.

Ja siiski...

Kuidas tekkis mul arvamus, et Edgar Kõrvas pole tubli töömees? Kellele ma toetusin? Kas inimestele? Ei, Taldriku juttudele. Ning asja ees, teist taga ütlesin teravusi. Nüüd on Kõrvas MTJ-is ja töötab hästi, kolhoosil aga ei ole õiget traktoristi.

Parem lugu polnud ka Aasmaga. Kõigil eelmistel aastatel oli ta masinadamise ajal vilja kaalujaks ja aita saatjaks. Nüüd aga korraga ei usaldatud. Küllap oleksin isegi niisuguse kahtluse pärast hinge põhjani solvunud. Või Kabeli asi. Miks ma teda ei usaldanud, ei abistanud, kordagi ei julgustanud, kunagi temaga nõu ei pidanud? Jälle Taldrik oma keerutustega, et nii ja naa, pea Kabelil silm peal, tal vanemad ära saadetud, ise komsomolist välja heidetud...

Vaat kus lugu, jälle on kõik otsad segi.

27. jaanuaril 1957.

Imestan, aruandekoosolek on möödas, aga minul tuju kõige parem. Kuidas see võis juhtuda. Jah, olin ette valmistatud kõige halvemaiks, ja korraga ei ühtegi halba sõna, isegi mitte kriitilisi märkusi minu töö kohta. Kes neist aru saab.

Aga ikkagi tore rahvas. Näe, kõik olid kokku tulnud, ja kuidas nad veel aruannet kuulavad, täielik vaikus. Kuulata polnud siin aga midagi, saavutused olid väga nigelad. Ainult saja tuhande võrra olidki rahalised tulud suurenenud. Piimatoodangu kasv oli siiski päris kena — 800 kg lehma kohta. Inimestele maksime normipäeva eest 5 rubla raha ja ühe kilogrammi vilja möödunud aasta 29 kopika ja poole kilogrammi vilja asemel.

Sõnavõtjaid oli palju. Brigadir Toomi võrdles töötasu eelmiste aastatega ning näitas, et oleme ühe aastaga astunud suure sammu edasi.

«Selle eest on mul veel saun ees,» mõtlesin salamisi.

Ta arvas, et kui tahame rajoonis esimeste hulka jõuda, tuleb küll igal mehel käed taskust välja tirida ja töö külge panna.

Revisjonikomisjoni koosseisu valisime täiesti uued inimesed ja ka juhatusse kolm uut liiget: agronoom Kabeli, lüpsja Aliide Tameriku ja seatalitaja Leida Kruusi.

Huvitav, inimesed on meelestatud Taldriku vastu, mis mulle on täiesti uudiseks! Nõuti otseselt tema vabastamist. Õeldi, et raamatupidaja on inimeste vastu ülbe, ennast täis, karjub igaühe peale, mõnitab ja naerab, kui midagi lähed küsima. Aga mis peaasi — joob.

Kaitseksin teda, sest vilunud raamatupidajat pole nii kerge leida, ja ise olen neis asjus veel tume. Püüdsin rahvale selgeks teha, et Taldrikul kui inimesel võib olla palju puudusi, kuid raamatupidamist ta tunneb hästi ja tema töö on korras. Kui see ei vastaks tõele, kuidas me oleksime saa-

nud rajoonis esimesena läbi viia aruandekoosoleku? Aruande koostab ju raamatupidaja. Ega teda asjata rajoonis oma ala parimaks töötajaks peeta.

3. veebruaril 1957.

Oli see aga saun! Teadsin ette, et finantsdistsipliini rikkumise eest rajoonis mind ei paitata. Kuid elus juhtub siiski vahel nii: selleks et peateed korda seada, tuleb natuke aega kasutada kõrvalteid.

Kergendav on teadmine, et ma ei teinud seda enda, vaid inimeste pärast. Ainult sõnade ja lubadustega siin varasemaid vigu ei paranda. Inimestel on juba niisugune arusaamine, et parem kits kotis kui härg aia taga.

Selge, hobuste müügist saadud raha pole õigus lisada normipäevatasule. Aga siit näppasime ühe rubla, tootmiskulude kokkuhoiust saime teise, sellele lisasime ettenähtud 3 rubla — ja tuligi välja 5 rubla. Ainult kolme rublaga poleks meie inimesi veel tööle toonud, kuid viis pani ratta veerema.

Tegin selle ebaseadusliku tehingu täiesti läbikaalutult, tean, et olen süüdi, ja võtsin oma karistuse vastu.

6. aprillil 1957.

Täna kukkus küll päris taevast vagun kaalisoola sülle. Hommikul vara helistati Keila jaamast, et neil seal üks vagun kunstväetist ilma pere-meheta, kas ei lähe tarvis?

«Kui nii, siis saadame kohe inimesed järele. Äitäh teile, niisugune asi ei jookse kellelgi mööda külge alla.»

Tore, kui siia lisada veel eelmise aasta «leiud», siis on meil üle 100 tonni kunstväetist. Sellega võib juba midagi ära teha.

Ainult häda on selles, et külvimasinaid ei ole ja inimesi on nagu vähevõitu. Oleks ainult üks lahendus — kasutada väetise külvamiseks lennukit.

9. aprillil 1957.

Õige, küsija suu peale ei lööda. Käisin eile Tallinnas ja leppisingi lennujaamaga kokku. Täna olid mehed siin, leidsime juba lennuki maandumiseks kohagi, vaja seda vaid veidi tasandada ja mõned kased tõusuteelt maha võtta. Nüüd pole muud, kui kääri käised üles ja asu töö kallale.

10. aprillil 1957.

Lennuk vurab põldude kohal. Tööd on palju, hommikul kella neljast tuleb platsis olla. Päeval on liiga tuuline, külvata saab ainult hommikul vara ja õhtul. Inimesed on meil veidi umbusklikud, kahtlevad lennukiga külvamises, polevat ikka niisugust valget korda maas kui käsitsi külvates.

Pole viga, varsti näevad tagajärgi ja hakkavad uskuma.

15. aprillil 1957.

Taldrikuga on olnud juba kaks tõsist kokkupõrget. Keeruline mehhanism, peab tõesti tundma õppima.

Kui Keilast helistati, et võib saada 60 tonni kunstväetist, oli ta kate-gooriliselt selle vastu.

«Mis sa jändad selle väetisega, näe, sedagi, mis käes on, ei saa maha külvatud.»

«Küll saab, tänavu külvame kõik maha,» vaidlesin vastu.

«Ei tea, kuidas sa külvad, pole masinaid ega inimesi, jääb jälle vedelema. Võiksid parem inimeste elu parandamisele mõelda.»

«No kuradi päralt, kellele ma siis mõtlen!» ägestusin. «Just inimeste pärast ma seda teengi. Sa pole ometi nii loll, et sellest aru ei saa.»

«Mis seal aru saada, võib ka teisiti ja palju lihtsamalt.»

«Kuidas siis?»

«Noh, aja läbi minimaalsete tootmiskuludega ja maksa normipäevale kuue rubla asemel seitse.»

«Vaata, kuhu sa kõõritad. Tahad vist mulle finantsdistiipliini rikkumist meelde tuletada. Need mõtted heida heaga kõrvale. Iseendi taskust me rohkem varastama ei hakka. Tegin seda sellepärast, et oli tarvis. Nüüd peab minema kõik selles suunas, et kolhoosi majandus tugevneks ja kasvaks. Haisvaid asju ära hakka mu nina alla hõõruma, ma ei kannata lehka.»

Mõtlesin, et tegin talle tookord asja selgeks, kuid täna oli temaga uus pahandus lennuki pärast.

«Otsid au ja kuulsust.» Kus ikka ütles!

27. aprillil 1957.

«Mu meelen kuldne koçukutus...»

See armas mulgi lauluõke tuli meelde siis, kui meil esimesed «pääsukesed» koju hakkasid tulema. Põris esimene oli Laine Tamerik. Lõõritas paar päeva ringi ja ühel hommikul teatas:

«Lähaksin karjalauta tööle, kui teil veel tarvis on.»

«Sind me just ootasime,» naersin. «Mine farmijuhataja juurde.»

Näe, kui ruttu Loki sõnad täide läksid!

Järgmist kohtasin Jõgisoo sillal. Vaatan, tõttab niisugune rühikas naine, ja korraga:

«Tere, olete «Viisnurga» esimees?»

«Seda küll, kust te teate?»

«Miks ma ei tea, minu kodu ju siin. Töötasin vahepeal linnas, aga nüüd tuleksin tagasi. Kas võtate vastu?»

«Kes tulijat tohib keelata!» Ja juba järgmisel päeval asus Elfride Jürgenson tööle. Oli ta ju varem siin olnud parim lüpsja, isegi Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja omanik.

Siis tuli Marta Treiberg, seesama, kellega mul möödunud aastal tekki- sid arusaamatused, kui teda teetöölt kolhoosi kutsusin. Nüüd tuli ise ja asus hea meelega karjalauta tööle.

Tulid Voldemar ja Vaike Tsugart, Ernst Luhaäär, Kalju Tavinov, Hilda Millend ja veel mitmed teised. Kes tuli tagasi koju, kes uut kodu looma. Mis siis ikka, kala otsib, kus sügavam, inimene, kus parem. Töökas ini- mene on kõikjal teretunud.

Abivägi kasvab põris jõudsasti ka oma perest. Kolhoosi töö on turjast

kinni haaranud vana Karl Tõnisson ja August Kruus, Anna Palk ja Salme Kirss, Aime Sistak ja Ellen Palk.

23. juunil 1957.

Tänavune aasta töötab head. Põldhein on niisugune, nagu seda siinsed põllud pole varem näinud, eriti aga see 30-hektarine tükk Jahu endistel põldudel. Iga päev leian end korra siit põllu äärest, ja kui tulema hakkab, piilun ikka veel tagasi, nagu ema, kes hellitab pilguga oma lemmiklast.

Ka teraviljade üle pole põhjust kurta. Taliviljad on siiski paremad, said kunstväetist rohkem.

Kuid ega murest veel lahti saa, see hiilib ikka kannul. Kartulite vahelt-harimine ebaõnnestus, umbrohi hakkas võimust võtma. Jälle see neetud harakalatv! Tänu selle eest tuleb öelda MTJ-ile.

15. juulil 1957.

Siiani läks kõik nagu lepase reega.

Tüki ilusat heina panime varjule. Inimestel on niisugune tööhoog sees, et hoia alt. Vaatan ja imestan, kas see on tõesti tõsi, et alles mullu algas iga mu päev ühe ja sama murega: kuidas inimesi tööle saada? Harald Krantsiver käis möödunud aastal ainult mõne päeva tööl. Praegu ma lihtsalt ei mõista, kuidas võis see võimalik olla, et niisugune mees seannahka vedas.

«Hea peremees,» mõtlesin tänagi temaga vesteldes. Selliste meeste kilda kuuluvad ka Villem Kolga, Jaan Lahe ja mõned teised.

20. juulil 1957.

Hukka läks mu «lemmiklaps»! 9-ndal niitsime heina Jahu põllult maha. Ilm oli nagu tellitud — tuline päike, paras tuul. Välja kohal lendlesid niisugused aroomid, et lõhnata end terveks aastaks ette.

Ja just siis, kui hakkasime heina kokku panema, tuli vihm. Mitte hoog ega kaks, vaid uputus. Seal nad nüüd seisavad, kärbis kärbise kõrval, mustjashallid, ja lõhnast pole enam juttugi. Kui puudutad, käib tolmu-pilv üle pea.

Piinan end lakkamatult ühe ja sama mõttega: miks ma ometi meestele järele andsin ja heina kohe siloks ei teinud! 100 tonni halva heina asemel oleks meil nüüd 500 tonni kõrgeväärtuslikku silo. Tarkus tuleb alati tagant järele.

Jah, esimees, kogemusi on sul napilt, küllap maksad veel mõnelgi korral selle eest lõivu.

28. juulil 1957.

Avastasin uue tuluallika — kanakasvatuse. 80-aastane Pilve taat teeb lausa imet. Olime munatoodanguga rajoonis ikka viimasel kohal, aga nüüd oleme juba keskpaika trüginud.

Ja missugune kord tal seal on — puhtus, täpsus! Kuidas ta mulle ütleski, tuletan täpselt meelde:

«Mina, esimees, ütlen sulle nii: kuskil pole inimesel võimalik nii kii-
rest rikkaks saada kui siin, kanalas. Võtad iga päev kakskümmend või ka nelikümmend munakest, viid turule, ja rublad krõbisevad taskus. Kas sina

tead, palju need viissada kana mul siin päevas munevad? Ei tea. Aga mina pole seda sorti mees. Tahan hoopis näidata, et ka minust ja kanadest on kolhoosile midagi kasu. Siin, võid näha, on mul kõik täpselt kirja pandud, kui palju ma mune enesele olen võtnud. Selle soti annan iga nädal kontorisse.»

Kullatükk, see vanamees meil! Vaja vaadata, kas ei saaks talle sanatooriumi tuusikut. Tõesõna, ta on selle tuhandekordselt ära teeninud.

Ka lüpsikarjaga hakkab asi tasapisi edasi nihkuma. Kevadel rajasime esimesed 20 hektarit kultuurkarjamaad, nüüd juba hakkab see end tunda andma. Kuid üks pluss on veel: saime lõpuks ometi igale lehmadegrupile oma kindlad hooldajad. Ainult naised on veel lohakavõitu. Kui kõik oleksid niisugused nagu Meeta Kolga! Tema ju oli minu ajal esimene, kes võttis endale grupi. Pole tal ülearu juttu, jätkub aega haljassööda niitmiseks ja ettevedamiseks, alati rahulik ja rõõmsa meelega. Ja näe, lehmadki temaga ühel nõul, aina lisavad piima.

Laine Tameriku kohta pole ka midagi öelda. Tubli tüdruk. Jutud sobivad mul nüüd temaga suurepäraselt. Taibukust ja arusaamist tal on. Mõnikord tuleb meelde meie esimene jutuajamine. Kuidas ta siis küll nähvas: üks tooge omad naised tööle!

Ma ei meenuta seda halva pärast. Lihtsalt hea näha, kuidas inimesed eneselegi märkamatult muutuvad ja kuidagi nagu paremaks saavad.

2. augustil 1957.

Viimasel ajal olen üldse väga palju inimeste käitumise üle mõtisklenud ja selgusele jõudnud, et minu esialgne arvamine, nagu oleksid nad sihilikult minusse halvasti suhtunud, oli vale. Inimesed olid lihtsalt minu kui võõra vastu umbusklikud.

Eriti torkasid silma naised, võib-olla sellepärast, et nad rohkem suud paotavad kui mehed. Mitu korda mõtlesin, miks need naised küll nii vihased on. Meelde on jäänud just Anna Palk. Tööl ta ei käinud (pole töökohustuslane), kuid kunagi ta millegagi rahul ka ei olnud, virises, noris, ütles teravusi. Ja kui vaikis suu, rääkisid kurjad silmad.

Tänavu aga hakkas ta koos tütreaga tööl käima. On nii korralik ja hea töötaja, räägib alati sõbralikult, teeb nalja, nagu poleks midagi olnud. Vaatan ja otsin temas kangekaelselt midagi mullusest, püüan leida kas või silmadeski varjatud vaenu. Aga ei, nagu polekski see üks ja sama inimene, silmadki teised.

Kui ma temalt praegu küsiks, miks ta algul minu vastu nii õel oli, vastaks ta kindlasti:

«Sa, esimees, ära aja kiusujuttu, mina ei ole üldsegi õel inimene. Ja mis mul sinu, võõra inimesega, nii rääkida oligi? Eks me vaatasime igaüks omaette, kes sa niisugune oled ja mida sa siin õige tuuseldad. Tööl aga ei käinud sellepärast, et mis see minu töö siin enam oleks aidanud.»

25. oktoobril 1957.

Selle aasta töö ja vaeva neelas vihm. Tuli seda nii ja teisiti, küll äikese- ja paduvihmana, küll ühtlaselt krabiseva seenevihmana. Kõik ligunes ja

vettis, muutus pikapeale tuhmiiks ja värvituks nagu kevadine kõrrepõld.

Viljapeksuga tegime algust augusti lõpul, ja nagu mullugi, läks kohe esimesel päeval väntvõll katki. Kuid «vanake» oli endale vahepeal nii palju austajaid saanud, et ta juba samal päeval uuesti undama pandi. Aga paljude siis temagi meid aidata sai, küünide puudumisel käis peks lageda taeva all, nii et vesi mööda viljakotte alla niris. Kättesaadud tera viisime küll kohe kuivatisse, kuid pool vilja jäi õlekuhjadesse, need haljendavad nüüd kui ühtlaselt pügatud paplid. Loodetud 15—16 tsentneri asemel saime 8—9 tsentnerit hektarilt. Parem polnud lugu ka suvivilja ja kartulitega. Täna lõpetasid naised viimaste kartulipabulate korjamise porist. Pool saagist läks kaduma.

Mis sest kasu, et kõik kasvas ja valmis nii ilusasti, käega saime küll katsuda, kuid pihku ei jäänud midagi. Kunagi ei tasu hõisata enne õhtut.

6. aprillil 1958.

Oleme selle raske talve kaotuseta üle elanud. Loomade arv pole vähenenud, vaid suurenenud. Maad on mitu aastat järjest kunstväetist saanud, sõnnikuhunnikud lautade ümbert on kadunud, mitukümmend tonni virtsaga leotatud turvast põldudele veetud. Nüüd võib siit juba midagi loota, ega ilmataat kaks korda järjest ikka alt vea. Karjalaut on valmis, lüpsikari ühe katuse all ning lõpuks on nüüd ka tehnika meie oma. Vaja ainult leida tublid mehed, kes selle tööle panevad.

Lisaks kõigele on ka inimesed muutunud. Märkamatu on siin kujunenud töökas, ühtne pere.

Muidugi, neid veel leidub, kes jaoksid hingavad ja sündmuste käigule kõõritavad. Leidub ka neid, kes arvavad, et traktor rikub põllupinda, et puhaslaud on lehmade surm, et kunstväetis on raha raiskamine... Kuid eks siingi veena aeg kõige paremini.

25. aprillil 1958.

Kõige parem on ikka härjal sarvist kinni rabada. Nii tegingi, kui koh-tasin bussipeatuses Edgar Kõrvast:

«Ole nüüd meheks ja tule kolhoosi tagasi, arusaamatutes olin mina süüdi. Katsu unustada. Meil on just tarvis sinutaolist tublit tehnika-meest.»

Mõtles teine minutit paar ja hakkas naerma. «Mis siis ikka, lööme käed kokku, omad koerad purelevad ja omad koerad lepivad.»

Süda läks palju kergemaks. Tõtt öelda, Kõrvase asi vaevas mind juba pikemat aega.

10. mail 1958.

Sooh, lõpuks on korras ka tööhoov. Nüüd ei vedele riistad enam üks siin, teine seal ega kao teadmata kuhu. Ka inimeste töölesuunamine on nüüd lihtsam, sest kõik kogunevad ühel ajal ühte kohta. Tööliste puudust meil enam ei ole. Näe, praegu kisub aeg juba öö poole, aga põldudelt kostab veel traktori müminat. Üks on Kõrvas, aga kes see teine võiks olla?

3. augustil 1958.

Lõpuks ometi võtsime käsile sigala. Küll oli selle ümber rääkimist ja sagimist. Üks arvas, teeme nii, teine naa. Kes kahetses raha, kes virtsas ligunevaid sigu, kes andis nõu vana laut päris maha lõhkuda, kes leidis, et käib niigi. Lõpuks leidsime siiski kuldse kesktee. Otsustasime tõsta lauda 70 sm võrra kõrgemale ja alt ära täita, sisse aga teha suured metallist sulud ja eraldi söögiruumi. Praegu läheb kõik libedasti. Kui aga nüüd midagi jälle vahele ei tuleks!

25. augustil 1958.

Karjaga näib asi joonde minevat, piimatoodang kasvab ja naised on tublid. Öieti hakkas asi siis nihkuma, kui saime uue farmijuhataja — Melita Otsmaa. Tema kohta võib öelda — inimene õigel kohal. Tunneb ise asja ja oskab teisi juhatada.

Laine Tamerik võttis lauda brigadiri kohustused enda peale. Lahtise lõistusega naine, kasvab iga päevaga mitte vaksa, vaid küünra võrra.

Kui kevadel rajame veel 30 hektarit kultuurkarjamaad, siis tuleb seda lehma kohta juba oma pool hektarit, hea kamaraga ja hästi väetatud.

23. septembril 1958.

Vana lugu: kui nokk lahti, siis saba kinni, kui saba lahti, siis nokk kinni. Välised tööd sigala juures on korras, virtsakanalisatsioon töötab, aga metalli ei ole, sisemised tööd seisavad. Katki poleks veel midagi, kui sead ei peaks koplis lageda taeva all olema. Ööd aga on juba külmad ja niisked. Kärssninad kõnnivad ringi nagu kaamelid, turjad küürus ja sabad sorgus.

Ehitasime siis kiiruga traktori järel veetavad putkad ja viisime koos sigadega kartulipõllule. Seal nad nüüd müttavad, need iseteenindavad pudulokused.

Peab kiiresti metalli saama, muidu naerdakse päris asja eest.

12. oktoobril 1958.

Taldrik tegutseb. Kolhoosis levivad visalt kuuldused, et tänavu ei saa keegi normipäeva eest kopikatki. See pole juba enam vananaiste jutt. Ühel päeval tulid isegi sigala ehitajad ja viskasid tööriistad nurka.

«Aitab, ega meie oma tööga jõua ilma soojaks kütta, raamatupidaja räägib, et jääme ilma palgata.»

Mehed jäid muidugi tööle ja palk maksti välja, aga uhkustada pole veel midagi.

Mõni päev tagasi hakkas Taldrik korruga minu ümber keerutama, kuni lõpuks välja ütles:

«Salk, parem on, kui läheme koos rajooni parteikomiteesse!» Jäin talle imestunult otsa vahtima ega taibanud kohe, milles asi seisab.

«Sinuga koos, mis sinna?»

«Loomulikult koos, või arvad, et olen keelekandja ja lähen üksi. Lõppude lõpuks on ju vaja rääkida, kuidas tõeline olukord meil kolhoosis on. Las nad siis otsustavad, mis edasi saab.»

«So-oh, vihjad minu kõlbmatusele?»

«Sinuga ei saa rääkida, sa ei taha minust aru saada. Oleme ju alati hästi läbi saanud, võib ka edaspidi kõik ilusasti korraldada, milleks pahandust. Saa ometi aru, kellel on veel paremat ülevaadet kolhoosi majandusest kui minul — raamatupidajal. Mul pole õigust vaikida.»

Kogu selle jutu ajal vaatasin pärani silmi seda laia punetava näoga mehenässakat. Imestasin, kuidas ma ometi varem polnud märganud ta pleekinud silmades värelevat õelust. Tema rahulikus, peaaegu mahedas hääles võis märgata tagasihoitud kahjurõõmu, kuid ma ohjeldasin end. Ütlesin ainult, et ma ei vaja eestkostjat, küllap tean ise, mis ja kus rääkida. Siitpeale algaski meie avalik võitlus.

Nüüd organiseerib ta joominguid, värbab siit ja sealt kambamehi, sest nõrku leidub ju alati. Täna, kui sattusin ühe niisuguse kamba peale, hakkasin mehi noomima. Mõttetu, niisama hea kui sõelaga vee tassimine. Karjusid läbiseigi, et ärgu ma tulgu siia õiendama ja oma nina nende asjadesse toppima, küll nemad juba teavad, kuidas lood on.

Noh, pole viga, kes viimati naerab, naerab paremini.

15. novembril 1958.

Jõudsime ka selle asjaga mäele — sigala on valmis. Paari nädalaga, kus loomadel on korralik katus pea kohal, on neist porikänkratest päris korralikud sead saanud, isegi sabad teistel juba rõngas. Kuid päris selge on ka see, et ühe kuuga seda tasa ei tee, mis kahe kuuga tegemata jäi. Seakasvatusest aasta lõpuks planeeritud tulu ei saa.

25. detsembril 1958.

Paar päeva tagasi lasksin lendu kuulduse, et lähen ära linna tööle, — tuli korraga niisugune õrritamise tuju. Taldriku ja ta sõprade meeoleolu tõusis silmanähtavalt. Täna kutsusin kokku juhatuse koosoleku ja alles siis, kui kõik liikmed kohal olid, tegin teatavaks päevakorra: kolhoosi raamatupidaja Taldriku vabastamine.

Rääkisin lühidalt sellest, millega meie raamatupidaja praegu tegeleb, missuguseid jutte ta levitab, kuidas sellega inimesi töölt eemale kisub ning nende meeoleolu rikub. Ütlesin, et neil tuleb valida minu või tema vahel, sest meil kahel siin ruumi ei ole. Juhatuse liikmete ühine arvamus oli, et sellise päevakorraga koosolek oleks pidanud toimuma juba kaks aastat tagasi.

Panin tähele, et kõrvaltoas, kus töötas Taldrik, jäi arvelaua klöbin ikka vaiksemaks, viimase jutu peale aga kargas ta uksest sisse ja nõudis vihaselt, et temale sõna antaks. Ta kinnitas kangekaelselt, et kolhoos on omadega läbi, ja oma töö eest palka ärgu keegi lootku. Seda ta olevatki rahvale rääkinud ja see olevat õigus. Ta ainult ei mõistvat, kuidas inimesed lasevad endid nii lihtsalt haneks püüda.

Tema jutule ei pööratud mingit tähelepanu. Raamatupidaja otsustati vabastada päevapealt.

Punetava näo ja vihast välkuvate silmadega paiskas ta võtmed lauale.

«Seda asja ma nii ei jäta,» pigistas ta läbi hammaste ja kadus.

Kõik hingasid nagu kergendatult.

«Lõpuks ometi... Kuidas küll sina, esimees, seda varem ei taibanud teha!» lausus keegi manitsevalt.

Tõsi, ei taibanud. Kõigist vigadest, mis ma siin selle kahe ja poole aasta jooksul olen teinud, oli Taldriku usaldamine kõige rängem. Algusest peale toetusin Taldrikule. Ta tundus mulle kolhoosi huvide eest tõelise võitlejana. Palju õhtuid istusime koos, arutasime, vaidlesime, ta teadmised olid mitmekülgsed, arusaamad avarad. Alles hulga aja pärast hakkasin taipama, mida tema nende vestluste kaudu taotles. Taldrik tundis kolhoosi inimesi hästi, alati teadis ta kellestki midagi rääkida, kuid ikka ainult halba, kas olevikust või minevikust. Ja imelikul kombel olid need alati kõige töökamad, lugupeetavamad ja ausamad inimesed. Kuid see selgus ju alati hiljem. Missuguseid pahandusi aga tõi see meie argipäeva!

Lahendust polegi praegu. Aasta lõpp on käes, aruanne tuleb koostada, uut raamatupidajat ei ole, vana usaldada ei või. Kuid tuleb välja rabelda — inimene õpib niikaua, kui ta elab.

3. veebruaril 1959.

Kõik lahenes hästi, mingisugust katastroofi ei tulnud. Normipäeva eest maksime 7 rubla ja kilogramm vilja.

Ainult mulle endale algas uus aasta vanade muredega. Taldrik kirjutab kaebekirju, mina aga tegelen kaebustele seletuskirjade kirjutamisega. Mida ta küll kõike välja pole mõelnud! Algas sellega, et teatas rajooni parteikomiteesse — Salk olevat raamatupidaja isikliku vaenu pärast kohalt vabastanud. Kõik teised hääletanud selle vastu.

Igal juhatusel liikmel tuli rajooni parteikomiteesse saata eraldi kiri oma arvamuse ja otsusega. Seepeale nõudis Taldrik rajooni täitevkomiteelt, et otsus tema vabastamise kohta tühistataks ja tema tööle tagasi saadetaks. Täitevkomitee soovitas üldkoosolekule edasi kaevata, sest temal ei ole õigust kolhoosi sisemistesse asjadesse vahele segada. Siis hakkas kaebusi sadama kui sügisesi lehti. Täpset arvestust mul nende kohta pole, kuid täna tuli anda vastust selle peale, kuidas ma olevat meelitanud šeffe varastama riigi vara ja selle arvel kolhoosis elektri sisse pannud.

Keerutab, mõtleb, et veab mind millegagi sisse, üldkoosolekule aga edasi ei kaeba. Teab, et sealt õigust ei saa.

16. aprillil 1959.

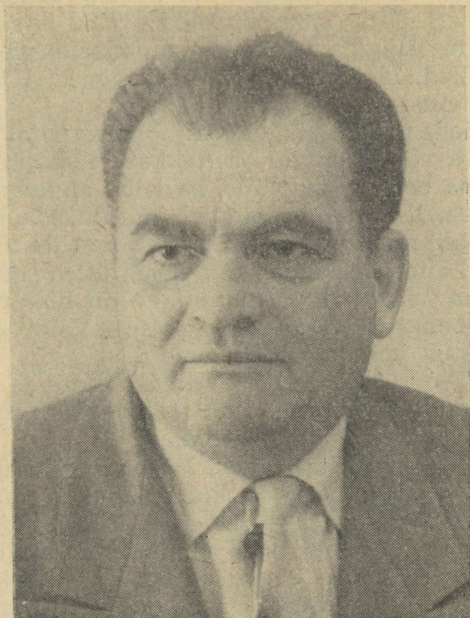
Tänavune kevad ja 5. aprill tuleb kuldtähtedega kirjutada meie kolhoosi ajalukku. Karjafarmis töötavad naised seadsid endale eesmärgiks saavutada sügiseks kommunistliku töö brigaadi nimetus. Kümme tublimat kaalusid kaua, enne kui seda otsustasid. Ega vanarahvas asjata õpeta: üheksa korda mõõda, üks kord lõika.

Läksin täna lauta ja sattusin suurpuhastusele. Lahkusin vaikselt. Mida oleks minul neile praegu öelda. Noorust sütitada on lihtne, sest siin on sädet. Nende juures aga on aastad jõudnud selle tuhasse matta, seda uuesti põlema puhuda on raske. Kuid kui see kord leegitseb, siis ei kustu enam nii kergesti.

«Nõukogude Naine», 1959.

SALOMON PEVZNER

*Valja
Gaganova*

Valjal on enesest nii kahju, et pisarad tulevad silma. Ta lamab voodis, pea all lumivalged padjad, ja sõrmitseb oma meevärvilist patsi, mis tavaliselt on keeratud kuklasse sõlme, praegu aga lebab lahtiselt. Valja vaatab madalasse lakke ja mõtleb tütarlastele uuest brigaadist. Mitte ükski ei tulnud teda vaatama, just nagu ei töötakski nad koos, oleksid täiesti võõrad. Vana brigaadi tüdrukud, nemad oleksid kõhe siia jooksnud: «Valja, on sul midagi vaja? Võib-olla on tarvis midagi teha või toimetada?» Neil on ammust ajast niisugune tava: kui keegi haigestub, panevad kõhe raha kokku, ostavad kingituse ja lähevad külla. Kui keegi jääb töö- hätta, teised aitavad. Kõik ühe eest, üks kõigi eest.

Tuleb meelde Tanja. Tal oli ilmtingimata vaja minna pühapäeval vanemate juurde maale, aga selleks ajaks määrati pühapäevak. «Mine, me töötame ka sinu eest,» keelitasid sõbratarid. Aga Tanja raputas pead, endal

silmis kurbus. Hommikul kogunesid kõik vabrikuõue, ja ka Tanja oli kohal. «Miks sina siin oled?» «Ma ei saa olla teist eemal, tüdrukud.» Ta töötas kõigiga võrdselt, aga hiljem, pärast lõunat, kui teised puhkama heitsid, läks tema seitsme kilomeetri taha maale. Öösel aga tuli tagasi vahetusse.

Seda mõeldes läheb Valjal süda soojaks.

Ta võtab kammi ja hakkab juukseid sugema. Miks ta küll viriseb? Vana brigaad ei olnud ka kohe alguses niisugune. Ta mõtleb jälle uuest brigaadist, sellest, et tuleb ka tülitseada, kuid nüüd mõtleb ta juba rõõmsalt.

Jah, muidugi, Valjale tuleb meelde tüli Ljuda Borissovaga.

«Lähem brigaadist minema,» ütles Ljuda peaaegu nuttes, kui Valja tuli tema juurde ja, märganud, et niit liiga tihti katkeb, peatas masina.

Sõnagi lausumata silmitses Valja poolide vabastamise seadeldist: mustus, kõik kohad ebemeid täis.

«Tee puhtaks,» käskis ta asjalikult ja jäi Ljuda kõrvale seisma.

Ljuda neelatas ja hakkas masinat puhastama. Tegi puhtaks, käivitas. Niit katkes nüüd harvem.

Valjal oli tütarlapsesest kahju, kuid ta ütles sama asjalikult:

«Ja järgmine kord, kui hakkad ära minema, tee enne masin puhtaks.»

... Mõne päeva pärast sai Valja Gaganova terveks ja läks tööle. Trepist üles minnes kuulas ta mõnuga masinate mürinat, justkui oleks ta terve sajandi tsehhist eemal olnud. Ta oli ikka veel solvunud, et uued sõbratarid ei olnud teda külastanud. Kuid kas saab seda neile ütelda. Vanadele oleks ta kohe ütelnud, aga need siin mõtlevad, et on meil alles brigadir, ei aita veel sellest, et norib, nüüd mine veel tema juurde koju!

Vahetuseni oli jäänud kümmekond minutit. Sammu viis oma masinast peatus Valja akna juures. Rõõm pani hetkeks südame seisma. Kogu brigaad oli juba kohal: käigu pealt võeti masinad teiselt brigaadilt üle. Tähendab, uus meetod, mille ta tarvitusele võttis, lööb läbi. Vaata aga Ljusja Šibalovast, kuidas ta askeldab! Asi edeneb, ja kuidas veel!

Vahetus juba alustas tööd, aga Valja seisis ikka akna juures ja mõtles Ljusja Šibalovast. Temast ju see algaski. Ljusja oli brigadir. «Kõige halvema brigaadi kõige halvem brigadir,» laskis keegi tema kohta nalja lendu. Nüüd Valja mõistab, et Ljusjalt ei võinudki palju nõuda. Nii tema kui ka teised tüdrukud brigaadist olid alles lõpetanud vabrikukooli. Kogemusi polnud, oskust vähe. Igal koosolekul tehti neile etteheiteid. Ka Valja kui büroo sekretär tõreles:

«Kõik lähevad auga vastu XXI kongressile, teie aga...»

Ja siis ükskord Ljusja ei pidanud vastu, kargas püsti ja kisendas Valja peale:

«Miks sa ainult etteheiteid teed, proovi ise töötada! Sinu brigaadiga on hea esimeste seas astuda...»

Seekord Valja ei vastanud talle midagi, ta ei armasta ägedushoos otsustada. Kuid need sõnad läksid südamesse. «On ju õige, et kurjustada on kergem kui aidata,» välgatas mõte. «Miks me siis nii teeme?»

Mõne päeva pärast oli otsus küps ja Valja läks tsehhi juhataja juurde. Anatoli Vassiljevitš Smirnoviga oli kerge kõnelda. Valja tundis teda juba rohkem kui kümme aastat. Ta oli meistriabi, kui Valja viieteistkümneaastase tütarlapsena tuli tema juurde masinate komplektile tööle.

Missuguste hädadega Valja tema poole ka ei pöördu, alati kuulab ta ära, pärib, annab nõu. Ka nüüd kuulas Anatoli Vassiljevitš tähelepanelikult, pööramata Valjalt pilku.

«Kas oled hästi järele mõelnud?»

«Olen.»

«Aga kas sellele oled mõelnud, et uues brigaadis on sul palk alguses 200—300 rubla väiksem? Sa kavatsed abielluda — siis alles läheb raha vaja!»

Kust tema seda teab? Valja oli veendunud, keegi maailmas ei aimagi, et nemad Sašaga olid otsustanud abielluda. Kuid milleks rääkida rahast?

«Anatoli Vassiljevitš, me oleme ju kommunistid...»

«Sa ära solvu, Valja. Kommunistid on tööinimesed, elavad oma tööst. Noorele abielupaarile on seda ja teist vaja... Uisapäisa lähed, aga pärast kahetsed.»

«Ma ei lähe uisapäisa, olen järele mõelnud. Nii on vaja. Sõimame ja sõimame Šibalovat, aga mis sellest kasu on?» Ja enesele ootamatult lisas: «Ka Saša ei ole vastu.»

Smirnov võttis Valja käe, silitas seda ja ütles:

«Sa oled tubli, Valja. Sinu mees saab õnnelikuks. Peame veel partei-bürool aru, siis aga hakka peale.»

Töötasu muidugi langes. Kuid kas sai mõelda sellest, kui Ljusja Šibalova on nii elavaks muutunud, kui Ljuda Borissova ei piuksatagi enam äraminekust. Pole midagi, veel natuke, ja brigaadi töötasud tõusevad ning tema ise saab jälle sama suurt palka kui enne. Tulevikus on nii, et brigaad annab vahetuse üle ja sammub koju minnes kangialusest läbi väarikalt, uhkelt, nagu poleks ta kunagi viimane olnud, vaid alati esimeste seas astunud.

Ja jälle möödus päev päeva järel. Valja taotles seda, et brigaadi liikmed oskaksid kõiki töid teha, et poolide mahavõtja suudaks kiiresti sõlmida katkenud niiti, ketraja aga asendada mahavõtjat.

Ta taotles ka seda, et keegi ei istuks tegevusetu, vaid peaks meeles, et kõigil on ühine ülesanne. Kui mahavõtjad jäävad takerduma, siis ketrajad ärgu laiselgu, tulgu appi. Katkeb aga niit sageli, olgu mahavõtjal piinlik, kui ta ei lähe masinate vahelt läbi ketrajatele appi. Aga kui just ei ole midagi teha, võtku luud ja pühkigu põrand puhtaks. Mida puhtam on masina ümbrus, seda ühtlasemalt ta töötab.

Ženja Pankova ütles, mida mõtles:

«Töötan hästi, ja kõik! Jäta mind rahule, mina pole teiste eest vastutaja.»

Varem oli igaüks harjunud ainult enese eest töötama, ja sellest harjumusest oli raske lahti saada.

Juhtus kord nii, et Ženja Pankova haigestus ega tulnud tööle. Kui sel päeval vahetus lõppes, valmistusid tütarlapsed koju minema. Valjas löi lõkkele vana solvumistunne:

«Kas me nii lähemegi igäuks oma koju? Aga et sõbratar on kodus üks haige, see ei puutu meisse! Tüdrukud, kes tuleb minuga kaasa, mina lähen Ženja juurde?»

Otse vabrikust jooksid nad kauplusse ja sealt haige juurde. Ženjal tulid pisarad silma . . .

Järgmisel päeval oli keegi brigaadi nagu ümber vahetanud.

* * *

Istume Valja Gaganova juures kodus. Tuba on päikest täis. Aknaklaasid on nii puhtad, et neid pole nähagi. Mööblit on toas veel vähe: voodi, kapp, laud ja mõned toolid. Valja sõidab täna Moskva-lähedasse Štšelkovi kombinaati jutustama, kuidas tema brigaad jõudis vabriku parimate hulka. Mees aitab tal pakkida. Saša töötab teises vahetuses. Valjast tean ma juba kõik: vabrikus teda armastatakse ja temast jutustati üksikasjaliselt. Tahtsin näha, kuidas ta elab, ja üht-teist täpsustada.

«Ženja haigusest meil kõik alles tõeliselt alguse sai,» räägib Valja kohvrit pakkides. «Kas pole tõsi?» Ta vaatab mehe poole.

«Tõsi, tõsi, tee kiiremini, jaama on hulk maad ja me läheme aeglaselt.»

«Kui aeglaselt, siis aeglaselt,» Valja silmad löövad särama ja ta näole ilmub naeratus.

Valja ootab varsti last ja mees hoiab teda. Kiirustades jutustab Valja, kui solvav oli, kui teda ei tulnud külastama.

«Aga nüüd küsisid naabrid hiljuti, et kas te tahate lapsehoidjat võtta või mis? Ma olin jälle haige, ja tüdrukud jooksid minu juurde, kord üks, kord teine. Head tüdrukud on meil, kommunistlikud noored,» kõneleb ta ja naeratus valgustab jälle ta nägu.

«Kõige tähtsam on see, et oleme omavahel sõbrad,» ütles mulle tsehhis Veera Leontjeva, kavalate silmadega mahavõtja. «Saame nii hästi läbi, et lihtsalt võimatu on halvasti töötada.»

Räägin sellest Valjale, tema aga pöördub mehe poole ja vastab:

«Aga Saša nagu häbeneb minu pärast. Tema juures garaažis ei teatagi, et ta on Gaganovaga abielus, ta ütleb, et on abielus Gavrilovaga. Aga praegu ei ole ma Gaganova, vaid Lebedeva.»

«Kas ma pean siis kiitlema, et näe, missugune naine mul on, kuulsus!»

«Ongi kuulsus,» ütleb Valja uhkelt, «sinu naine on kuulsus,» ja justkui vabandades lisab: «Kuulsust ma ei otsinud. Oli vaja ja seepärast läksin. Ka sina oleksid läinud. Ise sa rääkisid, et madrused aitavad alati üksteist. Nii oli ju teil Põhjamere laevastikus? Ja ka Balti laevastikus on see nii, sinu enda vend rääkis, kui käis puhkusel.»

«Aitab nüüd, tuleb minna.» Saša ei pea vastu ja hakkab naerma: «Alati on meil nõnda, kord tõsi, kord nali — ikka koos.»

«Na Vahte», 1959.

ROBERT VAIDLO

Ühes internaatkoolis

Avaldan kogu südamest tänu minu laste kasvatamise ja hea hoolitsemise eest...

* * *

... Ma olen nõus kõigega, mida te minu poja asjas otsustate ette võtta...

* * *

Me armastame kõik lapsi ja soovime neile kõige paremat. Meie tunded on oma laste osas tihtipeale hellemad, kui need on seda muidu. Kui kergesti leiame, et meie lastele ei olda küllalt head. Ja ometi on just lapsevanema käsi need ülalloodud tunnustussõnad paberile reastanud.

Aga kellele on siis mõeldud need siirad tänusõnad? Kellele kuulub see jäagitu usaldus? Kes on ära teeninud lapsevanema küllalt kitsilt jagatava tunnustuse sellises ulatuses?

See on internaatkool, kool, mida me täie õigusega nimetame tulevikukooliks. Otepää internaatkool on juba osake sellest tänapäeval, rajatud seitseastaku esimesel sügisel. Ja lühikesest ajast on juba piisanud lastevanemate poolehoidu võitmiseks. Mainitud koolile eespool toodud read adresseeritigi.

Milline vanem ei tunneks rõõmu selle üle, et ta teab oma lapse kasvatamise olevat kindlates kätes, ja samal ajal on tal endal sellega võrratult vähem muret. Seda toob riigi osa suurenemine meie laste kasvatamisel. Riik ehitab avara koolimaja, kus meie lapsed saavad õppida, sisustab internaadi, kus lapsed elavad, riik paneb nad riidesse, muretseb viimaseni õppevahendid, katab neile söögilaua, palkab pedagoogid ja kasvatajad. Riigi sellise hoolitsuse väljendused on meie vabariigis juba olemas Otepääl, Orissaares, Vastseliinas, Vaekülas ja mujal, kus meil on astunud tegevusse internaatkoolid.

«... Järelevalvetuse tagajärjel hakkas poiss hulkuma ja puudus koolist...» — on märke ühele Otepää internaatkooli tulnud õpilasele kaasaantud iseloomustuses. Mis juttu aga saab olla enam sihitult hulkumisest, kui pärast koolitunde on lastel ühised mängud, huvipakkuv tegevus mitmesugustes ringides, koondused, üheskoos valmistatakse järgmiseks koolipäevaks. Ja seda kõike vilunud kasvataja silma all.

«... Teistesse õpilastesse suhtus hoolimatult...» Niimoodi on öeldud ühes teises iseloomustuses. Pole meile vist kellelegi saladuseks, millise pilguga vaatab sageli keskmine koolipoiss madalama klassi õpilasele. «Ära tee väiksemale haiget. Ära tee talle ülekohtu.» Kui palju on seda pedagoogid ja lastevanemad kordama pidanud. Aga kas on seda vaja enam meelde tuletada näiteks Otepää internaatkooli kuuenda või seitsmenda klassi õpilasele, kui tema esimeseks mureks hommikul on aidata ka oma toanaaber, oma sõber, väikemees esimesest või teisest klassist, kiiremini ja korralikumalt riidesse, aidata tal voodi üles teha siledamini, kui ta ise sellega hakkama saaks. Internaatkoolis on ta selle väikemehega ju üks kollektiiv, kohalikku väljendit kasutades üks grupp, mis moodustatakse 4—5 toa elanikest ja kus tooniandjais on õpilastest toavanemad ja grupivanem.

Meie tavalises koolis on kollektiivsuse üheks mahumõõduks klass. Internaatkoolis on sellest üle kasvanud grupikollektiivsus. See on maataap, mille ulatuses võisteldakse kaela ja kõrvade pesemisest kuni käitumiseni välja. Hindajaiks on lapsed ise. Seda tehakse tuliselt, hingestatult. Ja peab ütleva, et omaealised kohtunikud on üsnagi karmid. Nad ei tee üksteisele hinnaalandusi, mida võib-olla pedagoog kui täiskasvanu teinekord teeks.

Paberitükk voodi all! Punkt maha. Sussid pole ühel joonel! Lina on teki all sirgu tõmbamata! Padi üles kloppimata... Kui nõudlikud oskavad olla need väikesed revidendid. Rõõm on neid kujutleda niisamasuguse nõudlikkusega kunagi kuskil tehases või ettevõttes.

Omaealise etteheide on vahel kümme korda valusam täiskasvanu

sönast. Ei ole see enam, nagu öeldakse, hane selga vesi. Läheb sulgedest läbi. Vaieldakse, kaitstakse, põhjendatakse... Ja mõnel ägedamal lipsab üle huulte: «Sa ise panid selle paberitüki sinna!» On sedagi juhtunud, et eelmise päeva tüli kipub kaasa kõnelema ühe või teise hinde määramisel. Selleks ongi komisjoniga kaasas ka kasvataja. Õigus peab peale jääma.

Me kõneleme kollektiivsustunde kasvatamisest, seda ennekõike noortes. Internaatkoolis kõlab see mõiste juba üsnagi jõuliselt. Silvi Tuula kolmandast klassist kuulab meelsasti, kui klassivend Viktor Kirs, kellel vene keel juba ladusamini käes, aitab teda sõnade hääldamises. Viktor Beljajev, kes tuli kooli küllalt mõtlemapaneva iseloomustusega, on nüüd üks agaramaid teiste aitajaid. Suund ongi niisugune, et lapsed harjuksid iseseisvaks, tuleksid ise kõigega ladusalt toime. Pedagoogid kõnelevad siin kas klassi- või grupikollektiiviga. Miks on teie klassis hinded alla läinud? Kuidas saab olla, et teie grupis ei hooli mõni oma riietest? Mida tuleks ette võtta?...

Ja kindlasti polnud näiteks Ain Nõul, ja pole see olnud ka kellelgi teisel, kerge hiljem omasugustele aru anda, miks on tal nii palju kahtesid. Pole mugav olla ümbritsetud oma kaaslastest, kes vaatavad sind etteheitel ja ütlevad: «Kui sa oma ulakusi ei jäta, siis mine meie koolist minema!» Üksainus päev see ringi keskel seisja nohises ja vaagis. Siis muutus.

Agas kujutlegem ise, millisel juhtumil võiks olla mõju tugevam, kas siis, kui ema ütleb: «Pane ennast ometi korralikult riidesse,» või siis, kui niisugune mees saadetakse kooli rivistusest minema ja terve kool, rohkem kui kakssada poissi ja tüdrukut, ootab, kuni ta enda korda seab. Või kujutlege vanaema voodipugejat manitsemas: «Jälle sa viskasid oma riided lohakile!» Asetage seesama poiss lineikale, nagu kohapeal kutsutakse kooli õhtust rivistumist, käskige tal astuda kahesaja omasuguse silmapaari ette, kusjuures ütlete vaid kolm nappi sõna: «Ta loopis riideid!»

Raske on tõesti praegu kujutleda laste ühtekuuluvustunde ja abivalmiduse kasvatamiseks paremaid praktilisi võimalusi, kui seda pakub internaatkool. Ja pole midagi imestada, et ühel päeval hakkasid Otepää internaatkoolist käima õpilase Kalju Saare juurde koju, kes peab pikemat aega voodis lamama, väikesed aineõpetajad. Ning kogu seda «koolivälist» õppetööd juhivad «direktor» Karl Ilves, kes muide nagu «aineõpetajadki» õpib ise seitsmendas klassis. Nad ei taha, et ükski neist maha jääks. Olgu siis õppimises, käitumises või korrahoidmises. Kollektiivsustunde ei luba seda.

Ka pedagoogid on tugevasti ja tihedalt kasvanud sellesse toredasse kollektiivi. Muidugi ei sõida uus kohale alati sugugi lepase reega ja ka Otepää internaatkooli elus oli kive ja kände alguses küllalt. Tagantjärele öeldakse seda nüüd muidugi naeruhelgiga silmanurgas, kuid salgama ei hakka seda isegi direktor Fred Oper ise. Kuigi palju aega pole möödunud esimestest päevadest selles koolis. Kuid juba kinnitatakse sulle: «Ei, ei vahetaks tööd internaatkoolis tavalise keskkooli vastu. Olgugi et on raskem, kuid...»

See «kuid» on nõukogude inimesele omases poolehoius uue, edasiareneva vastu. Mida tormilisem see on, seda enam see haarab ja sa ei taha sammugi maha jääda. Ning võib-olla, et veel midagi. Ühes tavalises koolis ei pääse õpetaja lapse hingele kunagi nii lähedale kui internaatkoolis, kus laps õpib ja elab sinu silma all. Ning näha oma tööd kajastumas lapse mitmekülgses arengus teeb pedagoogile kindlasti kõige rohkem rõõmu.

Selle kooli direktor Fred Oper on küllalt noor, leppimatult äge puuduste vastu, ent samal ajal, vähemalt allakirjutanu arvates, väga hea pedagoog. Ei ole just kuigi palju juhtunud kuulma, et poisid või tüdrukud oleksid kutsumatult, see tähendab ise tulnud oma kooli direktori kabinetis, et lasta sealt vahelt sisse poetuda mõnel poisil või tüdrukul, kes oma murega on tulnud vanema seltsimehe juurde, seesama kaalub üles hulga igasuguseid ametlikke kiitmisi.

Muidugi ei teki laste selline usaldus ega poolehoid iseenesest.

Ühel päeval läks kooli söögisaalis lahti leivasõda. Toitu jääb alati üle sellest puudust ei tunta. Ühine hommiku-, lõuna- ja õhtusöök ning ooted on likvideerinud lastes egoismi, omakasupüüdlikkuse. Ei ole enam neid, kes tõstavad endale ette, nii et on tõstetud, ja pärast ei jõua ära süüa. Nüüd vaatab laste endi poolt määratud toidujagaja lauas, kas ehk saaks kellelegi veel tõsta, nii-öelda igaühele tema vajaduse järgi. Ja otse solvavana tundus nii lapsele kui ka kogu koolile see kotitais kartuleid, mille hiljaaegu saatis üks lapsevanem internaatkooli oma tütrele. Kas tahtis ta, et tema lapse olukord oleks koolis teistest siiski kuidagi erinev, tema tütar sööks kas või paar kartulit päevas rohkem? Või kuidas ta seda mõtles? Tõesti kurioosne vaatevinkel koolile, kus riik kulutab kohapeal tehtud arvestuste järgi üksnes iga õpilase toitlustamiseks, riietamiseks ja õppevahenditega varustamiseks viis kuni kuus tuhat rubla aastas ja kõiki kulutusi kokku võttes 12 000 rubla piires. Ning lastevanemad tasuvad sellest Otepää internaatkoolile keskmiselt vaid mõnedsajad rublad! Koolil on omad arstid, haigete isolaator, regulaarne järelevalve laste tervise üle, ent ometi leidub emasid, kes tulevad kooli, ütleksin, usutlema oma last, kas tal kuskilt ei valuta. Ja nad teevad seda seni, kuni laps vanema meeleheaks tõesti mõnes «valutavas» kohas temaga kokkuleppele jõuab. Aga lohutame ennast sellega, et võib-olla oli nende jaoks aeg veel lühike olnud, ja läheme selle päeva sündmuste juurde, kui söögisaalis hakkasid lendama leivaviilukad.

«Kui te ei oska leivast lugu pidada, siis tähendab, et ei taha süüa.» Fred Oper saatis algatajad lõunalt minema.

Sel õhtupoolikul liikus direktor jällegi vaikseks jäänud koolimajas. Sattus nagu juhuslikult ühte klassi, kus lapsed koolitundideks ette valmistusid, istus nagu juhuslikult nende hulka pinki ja hakkas nagu juhuslikult nendega rääkima. Ja nagu juhuslikult just leivast! Sellest hoolest ja armastusest, millega nende isad-emad seda leiba kasvatavad.

Paljud löid silmad maha.

Mitmedki teised lood ei lõppenud aga sugugi niisama lihtsalt. Need nõudsid internaatkooli pedagoogidelt palju enamat.

Kas Ruth Oina sattus Otepäele rohkem oma endise kooli või ema soovil, pole tähtis. Kaasas olid tal igatahes direktor Fred Operile juba küllalt tuttavat laadi atestaadid.

Iseloomustus kooli poolt, kus ta varem õppis:

«... mahajäämus peaaegu kõigis põhiaines... suur õpihimu langus... häired käitumises... kahe aasta jooksul ei suutnud lõpetada VII klassi... süüdi on ka kodune kasvatusviis, hellitamine ja tütre halva käitumise õigustamine...»

Endise klassijuhataja hinnang: «... kaasõpilastega väheseltsiv, jonnakas... töödest püüab eemale hoida.»

Siinsamas ka selle tüdruku ema palve:

«... ehk Teie kool suudab temast kasvatada korraliku inimese, mis oleks temale ja ka ühiskonnale kasulik.»

Polnud Ruth sugugi ainus, kes tuli Otepäa internaatkooli niisuguse mõtlemapaneva iseloomustusega.

Nüüd on esimene aasta möödas. Millised on tema juhul tulemused? Kas osutus internaatkooli osa lapse kasvatamisel määravamaks kui kõik eelnenud?

Mis on saanud näiteks Olev Pöörast, kes tuli internaatkooli kaasas hoiatus: «... tunnis ei keskendu... domineerib tuju... on ebaviisakas... armastab peremehetseda...»

Selletaolist oli ennegi loetud, küll nii-, küll naapidi.

Internaatkooli pedagoogide tähelepanu jäi peatuma hoopis lõppriidadele selle poisi iseloomustuses:

«Pööralt on suuri eeldusi juhiks ja organisaatoriks, kahjuks on ta neid senini positiivselt vähe kasutanud.»

Positiivselt on vähe kasutanud. Aga on talle selleks loodud võimalusi, on teda sinnapoole suunatud?

Internaatkoolis rajatigi sellele poisi kasvatamine. Nüüd, vähem kui aasta pärast, on Olev Pööra eesrindlik õpilane, valitud kommunistlike noorte algorganisatsiooni sekretäriks, ja seda nimelt oma silmapaistvate juhtimis- ja organiseerimisoskuste pärast.

Kuidas sai Kaarel Arust klassiorganisaator? Ometi seisis tema iseloomustuses rida etteheiteid. Üks neist kõlas üsna omapäraselt:

«... Ei tahtnud pärast koolitunde koju minna, vaid püüdis tolgendada koolimajas...»

Kui halvakõlaliselt on see Kaarel Aru endises koolis jällegi kirja pandud: püüdis tolgendada. Aga kas ei ole selles hoopis lapse omapärasest kiindumusest oma kooli vastu?

Internaatkoolis otsustati seda ära proovida. Poisile pandi vastutus oma klassi eest. Siis on põhjust ka enne ja pärast tundi oma kooliklassiga tegelda. Nüüd ongi Kaarel klassiorganisaator ja ta kohta öeldakse: tubli poiss!

Niimoodi võiksime jutustada ei tea kui kaua, sest lapsi on Otepää internaatkoolis palju.

Aga mis on siiski saanud Ruth Oinast? Kas õppeaasta oli tema jaoks justkui lühem, et me ei tõtta kinnitama tema ümberkasvamist? Oligi tõesti nagu lühem. Aga mille või kelle pärast?

VII klassis oli kevadel eesti keele eksamitöö teemaks «Mõtteid ja mälestusi möödunud õppeaastast». Alljärgnev on väljavõte ühe õpilase kirjandist, kus ta kirjutab esimestest päevadest internaatkoolis: «... Oleme siin üksteisele võõrad. Kogun julgust... Ruth tundub mulle väga uhkena...»

Väga uhkena... See pole enam vanema inimese, vaid omaealise hinnang tolle aja Ruthile.

Nagu öeldud, on kõigil vanemate klasside õpilastel internaatkoolis nooremate hulgast oma kasvandikud, kellede eest nad hoolitsevad. Ruth Oinalt võeti tema kasvandikud ühel päeval ära.

Oli juhtunud inetuid lugusid. Ruth oli pakkunud oma hoolealustele kompekke, aga kui need korrastamatuse pärast kooli rivistuselt ära saadeti, süüdistas Ruth, et nad on temalt kompekid varastanud.

Õppimine ei edenenud.

Ruth Oina ei pääsenud vaheajaks koju.

Miks?

Kas ehk samal kartusel, mis esines alguses Tamara Lillese suhtes, et ta ei tule enam kooli tagasi? Seiklemise pärast oli sel tüdrukul varem mõnelgi korral isegi miilitsavõimudega tegemist olnud. Direktor Oper teadis, et see noor, kasvav ja arenev inimene sai oma vanaisalt järjest ässitavaid, kooli vastu õelalt üleskihutavaid kirju. Tulgu ära! Tamarat ei lubatud esimesele koolivaheajale muidu, kui et ema pidi ise talle järele sõitma.

Ka teisel veerandil sai Tamara vanaisalt endisesisulisi kirju. Näärivaheajal otsustas internaatkooli direktor tüdrukut juba usaldada. Pool aastat internaatkoolis oli siiski seljataga.

Õppetöö algas, kuid Tamarat ei tulnud ega tulnud kooli tagasi.

Võeti ühendus emaga. Ei, tema oli oma tütre rongile pannud, rohkem ta ei tea.

Kas tõesti suutis vanaisa ässitav kutse üles kaaluda internaatkooli pooleaastase kasvatustöö?

Kooli pedagoogidele olid need rasked päevad. Kas tõesti leidub üks, kes internaatkoolist ära pageb?

Tamara Lillest otsiti taga kõiki kanaleid kaudu...

Tamara ei olnud tahtnud tegelikult kuskile minna. Ta leiti Tallinnast haiglast. Talle oli tehtud pimesooleoperatsioon. Tüdruk oli hakanud vagunis tundma valusid ja raudteelased toimetasid ta haiglasse. Hästi lahenes. Oleks lahenenud veelgi valutumalt, kui haigla oleks vaevunud koolile teatada.

Vanaisa järjekordse kirja andis Tamara direktori kätte.

Veebruaris tuli sellelt samalt vanaisalt kiri juba Otepää internaatkooli direktori nimele:

«Suur tänu teile hea hoolitsuse eest. Heameel on, et ta on jälle teil ja hakkas õppima. Me muretsesime väga tema saatuse pärast...»

Kaardi, mis oli juurde lisatud üleandmiseks Tamarale, luges viimane läbi, aga endaga kaasa ei võtnud.

Kuid mis on siis ikkagi saanud Ruth Oinast? Kas ka tema sai kelleltki üleskihutavaid kirju? Jah, kui palju kihutavaid, aga kirju ta sai. Ja ka raha sai. Ema saatis. Et tema tütar saaks olla teistest erinev...

Ja ema saavutaski selle. Ruth oli erinev. Ta pidas ennast uhkeks, pillas ema tööga teenitud raha, meelitas kaasõpilasi kompvekkidega, ja kui nendega tülli läks, püüdis teha neid vargaks, õppimisest ei pidanud lugu... Mitu korda arutati tema käitumist õpilaste grupikoosolekutel...

Meenutagem sõnu Ruth Oinale endisest koolist antud iseloomustusest: «... süüdi on ka kodune kasvatusviis, hellitamine ja tütre halva käitumise õigustamine...»

Et Ruthi halbade harjumuste säilimise taga ka internaatkoolis oli vanema väär hoolitsemine oma lapse eest, tuli ilmsiks alles kunagi hiljem.

Ema ootas tüdart koolivaheajale. Viimast aga ei tulnud. Miks? Ema kirjutas direktorile. Ta oli saatnud ometi 80 rubla kojusõiduks!

Selle kirja saamise päeval oli direktoril Ruth Oinaga pikem jutuajamine. Tüdruk oli ema saadetud raha ära raisanud. Sama teed olid läinud ka varem regulaarselt saadetud rahasummad.

Direktor kirjutas Ruthi emale kirja, milles ta seletas kõik ära ja soovitas mitte enam sellisel hulgal raha saata. Ja kui saata, siis mitte enam tütre, vaid tema kätte. Seda kõike mitte kooli pärast, vaid selle ema oma lapse pärast.

Tükk aega ei tulnud koolile vastust. Siis ühel päeval saabus direktori nimele kaart, nagu neid on saabunud palju.

«... Otepää internaatkooli kollektiivile avaldan suurimat tänu minu tütre Ruthi kasvatamise hoole ja vaeva eest. Eriti tänan kõõgi kokkasid...»

Rahasaatmine oli muide alanud siis, kui tütar kirjutas koju, et ta ei saavat kõhtu täis.

Kui lõppes «hellitamine ja tütre halva käitumise õigustamine...», tuli Ruth varsti paluma endale kasvandikku. Ja kui see (nüüdki saadeti kord «lineikalt» minema puhastamata kingade pärast, siis ei teinud Ruth teda enam vargaks, vaid kasvataja leidis nad mõlemad oma toas, kummuli voodis, nutmast.

Toimkondades muutus Ruth väga hoolikaks.

Ta andis avalduse komsomoli astumiseks.

Aga Otepää internaatkoolis on nõudeks, et niisuguse tähtsa sammu astumisel olgu ennekõike õppimisega asjad korras. Siis alles...

Ruth Oina hakkas silma paistma õppimises.

Naljalt ei tule õpilane ise küsima õpetajalt enne eksamit konsultat-

siooni. Ei taheta lihtsalt reeta oma nõrka kohta. Kuid Ruth Oina tuli Tema ei tahtnud, et tal jääks kas või ükski koht nõrgaks.

Ruth Oina lõpetas VII klassi tunnistusega, millel oli kolmesid vähem kui häid hindeid.

Ka Otepää internaatkooli pedagoogidele võib esimese aasta kasvatustöö eest panna ilmselt hea hinde. Nende koolis pole vist enam ühtegi poissi ega tüdrukut, kellele tuleks iseloomustusse märkida: «kiuslik», «ei allu kooli korrale», «mitteseltsiv» või midagi selletaolist.

«Rahva Hääl», 1959.

VALENTIN RAJASAAR

*Lehekülgi
ühe kursuse
päevikust*

1.

Tunniplaani kohaselt pidi algama kõrgema matemaatika loeng. Esi-
mene loeng selles aukartustäratavas õppeaines. Arusaadavalt oodati
põnevusega õppejõu saabumist.

Viieminutilise hilinemisega astus uksest kiirustades sisse keskealine
palja pealae ja prillidega mees. Võib-olla langes paljudel ettekujutus
tegelikkusega ühte. Igal juhul seisis meie ees teaduseinimese iseloomulik
kuju.

Ta sulges kõigepealt akna.

«Siin tõmbab!»

Seejärel võttis taskust musta-hallikirju tatari pigimütsi ja kattis sel-
lega hoolikalt oma pealae.

Me jälgisime tähelepanelikult ja teatud imestusega neid ettevalmistusi.

Nägime esmakordselt, kuidas üks tõeline õpetlane valmistub loenguks. Laual paksud kaustikud, avatud esimesel leheküljel, otsast otsani laetud täitesulepead käes, — nii ootasime kannatamatult esimesi sõnu.

Õppejõud heitis hajameelse pilgu üle auditooriumi, peitis käed harjunud liigutusega kuuetaskuisse, kehtitas närviliselt paremat õlga ja algas:

«Seltsimehed! Minu nimi on Markevitš...» Ta hääldas sõnu selgelt ja aeglaselt, kuid siiski märgatava aktsendiga.

«Enne aga, kui asume loengu juurde, lahendame ühe teise asja...» Ta muigas kavalalt vastuseks meie uudishimulikele nägudele, jalutas mõtteid kogudes korra edasi-tagasi ja jätkas:

«Mina olen teaduskonnas nii-öelda ametiühingumees ja seepärast on vaja praegu teie kursusel läbi viia ametiühingu rühmaorganisaatorite valimised...»

See tuli ootamatult. Aga noh, kui nii peab, mis siis ikka.

«Palun esitada kandidaadid.»

Nimesid hõigati rohkem, kui vaja. Markevitšit see ei heidutanud.

«On vaja ainult kaks kandidaati, ülejäänud palun tagasi võtta.»

Nii tehtigi. Valitavad — Urve ja Ain — ei jõudnud õieti silmagi pilgutada, kui nad olid juba valitud.

Urve oli vist esimest korda elus keeletu.

«Oh sa maits,» sosistas ta lõpuks. «Mis ma siis nüüd tegema pean?»

Kuid Markevitš kuulis ja rahustas: «Pole viga. Pärast loengut tulge minu juurde. Ma selgitan. Aga nüüd alustame oma tänast loengut.»

Niisugune oli kursuse esimene tutvus kõrgema matemaatika õppejõuga, kellega meil edaspidi olid väga tihedad suhted tervelt kahe aasta jooksul.

Markevitš oli omapärane inimene, kuid peale selle hea matemaatik ja veel parem lektor. Loengul ei kasutanud ta kunagi märkmeid ega konsepte. Tema armastatumaks poosiks oli — vasak käsi püksitaskus, paremas kriit. Nii ta seisis tahvli juures või kõndis edasi-tagasi ja rääkis. Markevitš tuletas peast tohtu pikki ja keerulisi valemeid, tõestas teoreeme ning koostas võrrandeid. Kõike tegi ta ühesuguse tulisuse ja hasardiga.

Markevitšil olid oma eriskummalised harjumused. Algul valmistasid need meile palju lõbu. Kuid pikapeale hakkasime harjuma. Hiljem ei tundunud enam kellelegi imelikuna, et Markevitš viskas enne loengu algust kuue seljast ja kääris särgikäised üles, nagu valmistuks ta puid lõhkuma... Ja siiski oskas ta meid peaaegu iga kord millegagi üllatada. Kas ütles sissejuhatuseks mõne sapise teravmeelsuse, jutustas naljaka loo või anekdoodi. Ootasime alati Markevitši loenguid. Enamikul polnud küll kuigi sooje tundeid kõrgema matemaatika vastu, kuid see-eest oli Markevitš ise huvitav.

Kord loengul, pärast ühe tähtsa valemi selgitamist, ütles Markevitš:

«Seda peab teadma igaüks. Ja teadma nii, et kui kedagi teie hulgast une pealt üles äratada ja küsida, kuidas on see valem, siis ta vastaks ilma silma pilgutamata nagu kellavärk...»

Ta haaras tahvli äärest naela otsast suure ja paksu joonlaua, võttis selle kätte nagu kurnikaika ning hüüdis:

«Kuulake ja pange tähele!»

Markevits võttis hoogu ja virutas joonlauaga kõigest jõust tahvlile, sinna, kuhu oli kriidiga kirjutatud see kurikuulus valem.

Auditoorium tardus jahmatusest. Surmavaikus (kostis äkki teiselt poolt seinä naiberauditooriumist pahane bassihää):

«Tohoh, põrguline, kes seal nalja teeb?»

Markevits oli ka ise pisut kokkunud. Ta ei oodanud, et tahvel nii suurt lärmi teeb.

«Noh, pole viga,» kogus ta end kiiresti. «Vähemalt peaks nüüd valem teile pähe jääma. See oli teatud mõttes eksperiment. Nimelt tõendatakse, et inimestel jäävad nende varajasest lapsepõlvest kõige paremini meelde need sündmused, mis on seotud mingisuguste ootamatustega...»

«Tule õhtul minu poole, vaatame koos matti,» astus Kapten vaheajal piipu toppides Reinu juurde.

Rein oli peen poiss. Eriliste teadmistega ei saanud ta hiilata üheski aines, kuid kõige suuremat antipaatiat tundis matemaatika vastu, millepärast sattus ka Markevitsi põlu alla. Ehkki pole küll täpselt teada, kas Rein tundiski antipaatiat, sest ta naeratas alati kõigile ja kõigele sõbralikult, nii Markevitsile, lahendamata jäänud ülesandele kui ka nõrgale hindele kontrolltöös.

«Noh, muidugi mine,» toetas Urve osavõtlikult Kapteni sõnu ja eemaldas hoolitseva liigutusega Reinu õlalt juuksekarva. «Ma seal küll käinud. Õppisime siis, kui olid küpsuseksamid. Ja sisseastumise ajal jälle. Leo oli ka kambas. Usu, saab selgemaks...»

Urve tundis Kapteni töölisnoorte keskkoolis õppimise ajast. Enne akadeemiasse astumist töötas Urve kusagil trükikojas, teenis raha ja tegi oma garderoobi korda. Nüüd armastas ta pidudel uuelõikelistes kleitides hiilata ning oli selle tõttu võrdlemisi laialt tuntud, sest õnnetuseks ei sobinud need kleidid talle kunagi hästi. Aga üldiselt oli Urve hea tüdruk, kuigi tema kile häääl alalõpmata igale poole vahele segas.

Rein kuulas ettepanekud ja soovitusel rahulikult ära.

«Eks vaatame,» naeratas ta siis leebelt.

«Nii et — ootan,» lausus Kapten otsustavalt. «Kaua sa niiviisi tahvli juures kokutad...»

See oli pärast üht järjekordset kõrgema matemaatika harjutustundi. Markevits kutsus Reinu tahvli juurde. Rein muidugi ei osanud ülesannet lahendada, kuigi see oli võrdlemisi lihtne.

«Istuge!» sõnas Markevits kuival. «Mind huvitab, kuidas te üldse siia sattusite, kui te ei tea isegi, kui palju on logaritm ühest...»

Tahvli juures on Kapten. Ta on matemaatikas üldiselt tugev ja püüab ülesannet lahendada kiiresti ning hästi. Vahepealseid tehteid ta ei kir-

juta — arvutab peast. Nii juhtubki, et avaldus, mis peab võrduma nulliga, võrdub hoopis millegi muuga.

«Nii, seltsimees Kapten!» Ka Markevitš kutsub teda selle nimega, eriti siis, kui tahab nõökida. «Kas siis merel kehtivad teistsugused aritmeeti-lised põhitehted? (Markevitš toonitab kiuslikult viimaseid sõnu.) Ma arvan, et teil oleks juba aeg ümber õppida, nii-öelda ümber kvalifitseeruda kuivama reeglitele...»

Kapten hämmeldub, kontrollib kiiruga arvutust, kuid viga ei leia. Ta seisab tahvli ees sirgelt, jalad pisut harkis, sõrmed kriidised. Puudutab hajameelselt esiteks nina, siis põsenukki, millest ta näole tekivad kriidilaigud. Vaatab seejärel küsivalt edasi-tagasi sammuvale õppejõule:

«Peaks nagu õige olema...»

See on vesi Markevitši veskile.

«Suurepärane!» hüüab ta käsi püksitaskuisse surudes ja silmi pööritledes. «Fenomenaalne! Seltsimees Kapten võtab oma äraikulutatud stipendiumi, korrutab selle mitte millegagi ja saab uuesti stipendiumisumma kätte... Suu-re-pärane! Te võite niiviisi täiesti uue ja algupärase teooria luua...»

Nüüd taipab ka Kapten, silmitseb õlgu kehitades ja tehtult imestades oma arvutust ning läheb piinlikult muiates kohale.

No-jah, aga Rein? Asjatult ootas Kapten. Ei näidanud Rein õhtul oma nägu. Järgmisel päeval puudus ta loenguist.

«Tulin hommikul Reinu poolt läbi,» seletas Hillar Kapteni pärimise peale. «Ütles, et eile õhtul käis trennis. Nüüd olevat jalg kange nagu nui ja ta ei saavat üldse voodist välja...»

«Noh, oma asi,» arvas Kapten. «Aga kes tema eest eksamid teeb?»

Peale Kapteni ei tundnud arvatavasti keegi selle pärast muret. Rein ise vist kõige vähem. Eksamiteni oli pealegi veel palju aega.

Kapten on minu kursusekaaslane. Oma kursusel oleme temaga kõige vanemad. Mõlemad oleme õppimisega hilinenud. Esmakordselt kohtasin teda viiekümne neljanda aasta sügisel sisseastumiseksamite ajal. Ta seisis koridoris, nõjatudes laia seljaga seinale ukse kõrval, millel olev silt — eksam! — manitses vaikusele, mida siin muidugi ei olnud. Tema rahulik, isegi pisut ükskõikse ilmega askeetlik nägu vaevalt märgatavate kurdedega suunurkades ja laubal, jõulise lõuaga ning esiletükkiva, kuid peaaegu sirge ninaga äratas tahtmatult tähelepanu.

Ta erines siin koridoris edasi-tagasi sõeluvatest noorukitest esmajoones sellega, et oli täiskasvanud mees. Kuid peale selle oli temas veel midagi, mis paelus. Ja see midagi oli esimesel pilgul tabamatu. Võib-olla oli see uljus, kuid sama hästi võis see olla ka iseteadvus, või elutarkus, või rahu, mis tema hoiakust õhkus. Oletada võis palju. Ainult üks oli kindel — selline võis olla vaid inimene, kes on elus nii mõndagi näinud ja üle elanud.

Sisseastujate kirjus peres tabas silm maavillaste ülikondade hulgas

vahetevahel ka mõne sileda kintspüksilise linnapoisi, kes venitas oma põlvist nõtkuvaid jalgu, nagu oleks tema all tüma soo, näol tühi ja demonstratiivselt iseteadev ilme, nagu oleks kõik ümberringi õhk. Nende hoiak sundis muigama. See mees oli aga hoopis midagi muud. Tema elavate ja tähelepanelike silmade pilk, mehised näojooned ja isegi tagasihoidlik, kuid korralik riietus sisendasid sümpaatiat.

Meil polnud märgatavat vanusevahet. Võib-olla seepärast sobis jutt kiiresti.

«Vene keel teeb muret,» kaebas ta ja raputas pead. Seejuures ilmus ta näole pisut kohkunud ilme. «Muidu ajan kõik jutud ära. Selle poolest pole veel hätta jäänud. Aga grammatika! ... Oh, ajab hirmu nahka.»

Pakkusin sigaretti. Ta võttis taskust piibu.

«Merel harjusin sellega. Tahedam.»

«Meremees?» üllatusin.

«Seda küll ...»

«Ja põllumajandust õppima?»

Ta vaikus. Surus põidlagaga tubaka piibukahasse kõvasti kinni, vaatas mulle tähelepanelikult otsa ja sõnas aeglaselt:

«Teate, viisteist aastat kündsin merd, aga ... vagu pole näinud ... Tahaks vagu näha ... Saate aru?»

Ma noogutasin, kuid, tõtt öelda, ei mõistnud. Ta nähtavasti taipas seda, sest tema kitsastele huulte ilmus isemoodi naeratus, mis aga kohe kadus, ja ta jätkas juba teisel toonil:

«Maakerale on saanud ikka keerud peale tõmmata ... Elu on nähtud. Lastelegi jätkub jutustada ... Ja mis seal ikka — õppida on ka vaja ... Naine õpib. Ega temastki või maha jääda,» muigas ta ja vaikus jälle.

Välimuse järgi võis teda pidada kõige rohkem kolmekümneseks. Aga naine, lapsed ja viisteist aastat merel?

«Kuidas tunnete ennast füüsikas?» küsis ta äkki.

Kehitasin õlgu. Füüsikaeksam oli alles mõne päeva pärast. Ja selle peale polnud saanud veel mõelda.

«Kuidas oleks, kui ...» ta kõhkles hetke. «Võib-olla vaataksime koos?»

Olin rõõmuga nõus. Ta andis mulle oma aadressi ja telefoninumbri. «Minu juures on praegu vaikne — naine ja lapsed on maal.»

Nii algas minu tutvus mehega, keda hiljem tunti ainult Kapteni nime all ning kellest sai meie kursusevanem.

Meie kursusel on viiskümmend noort. Poisse rohkem, tüdrukuid vähem. On pikki ja peenikesi, pakse ja lühikesi, blonde, brünette ja vahepealseid. Ainult punapäid ei ole.

Meil kõigil on erinevad iseloomud. Huvitav, üks ole! Tõepoolest, üks on asjalik, teine püsimatu, kolmas tõsine, neljas kergemeelne, viies sõbralik, kuues isemeelne, seitsmes printsipiaalne, kaheksas ebaprincipiaalne, üheksas avameelne, kümnes kinnine, üheteistkümnes tülinorija jne. jne. ning lõpuks viiekümnes, see olen mina. Enda kohta on kõige lihtsam öelda, sest

tavaliselt see niikuinii täppi ei lähe. Kas teadlikult või ebateadlikult, see on muidugi juba teine jutt . . .

Kuid peale iseloomude on meil ka oma erinevad huvialad ja kalduvused. Meil on sportlasi, koorilauljaid, rahvatantsijaid ja muidutantsijaid, kalamehi ja teaduseinimesi, fotohuvilisi ja ilukõnelejaid, kunstvõimlejaid ja unimütse, laiskvorste ja viile igasuguses suuruses (viilidest olen mina kõige suurem, see rootsi oma*). Lühidalt — kõik on nii, nagu ühes paremas peräkonnas peabki olema.

Ja ometi on neil poolesajal erinevate iseloomude, erinevate huvialade ja kalduvustega noorel üks ühine joon, õigemini — ühine eesmärk. Kõrgem haridus. Kuid miks nad tulid õppima maakorraldust?

Sellele küsimusele vastata on lihtne ja ühtlasi võrratult raske. Kes teab, mida inimene mõtleb ja mis on tema tegevuse ajendiks. Võimatu on tungida inimese salajasematesse hingesoppidesse. Üks võib-olla teab, kuid ei tule seda sulle nina alla hõõruma. Teine räägiks, aga ei tea, mida rääkida. Jääb üle vaid mõistatada, võtta abiks tähelepanekud ja loogika.

Ma tean näiteks, et Kapten tuli maakorraldust õppima sellepärast, et ta juba varem, sellest ajast, kui ta veel sõitis, oskas asimuuti päikese ja tähtede järgi arvutada . . . Muidugi mängis siin oma osa ka tema teinpool, kellele mehe mereseiklused ja hädaohud hingerahu ei andnud. Muudkui oota meest merelt koju . . . Aga kas Kaptenil oli kerge merelt lahkuda? Kes teab . . .

Leo tuli maakorralduse osakonda sellepärast, et ta teenis sõjaväes aega topograafina. Ta juba tundis geodeetilisi instrumente ja oskas arvutada teodoliitkäiku. Leo on samuti teistest vanem. Ta on aeglane ja armastab põhjalikkust. Kuid peale selle on ta suur loodusesõber, ta tunneb hästi linde ja taimi. Mõnikord, erilise avameelsuse hetkil, kahetseb ta, et ei hakanud õppima loodusteadust.

Aga nooremad? Urve näiteks oma peakest palju ei vaevanud. Ah Kapten ja Leo lähevad maakorraldusse? Tema tagant järele, ja asi korras! . . .

Hillar otsustas järgneda vanema venna eeskujule, kes õppis juba maakorralduse osakonna kolmandal kursusel ja oli mitu aastat teaduskonna komsomolibüroo sekretäriks.

Kuid paljud on siin põhjusel, et mujale sisse ei saanud. Lembit näiteks tahtis polütehnilisse. Ei tulnud midagi välja. Aga ega sellepärast saa talle ühtegi halba sõna öelda. Lembit tunneb asja vastu huvi, on läbi ja läbi viiemes. Igaühe kohta nii ei ütle.

Või võtame Juhan Suurtüki. Temaga juhtub imelikke asju. Kaks või kolm korda hiilgas ta eksamil laialdaste teadmistega. Tavaliselt aga teeb vaikselt kolme peale või siis kukub läbi ja ei pilguta silmagi.

«Ei, ma teadsin küll, aga ta hakkas küsimusi panema,» õigustab siis Juhan ennast ja on solvunud.

* Dekaanil sõnavõtust maakorraldajate III lennu pidulikul lõpupeol ööl vastu 28. juulit 1958. aastal.

Kui palju kordi on Juhanit komsomolikoosolekul sarjatud, kes seda jõuab ära lugeda. Teda prooviti kasvatada nii ja teisiti. Midagi ei aidanud. Juhan lubab küll. Ta pole selle poolest kitsi mees.

Koosolekul istub ta kusagil seinä ääres või lauanurgas. Istub kõvasti nagu vana känd, mida ei suuda lahti kangutada isegi teraskangiga. Suure pinnimise peale kohmab:

«Ma teen ära.»

Ja ära ta need eksamikased teeb.

Vahepeal otsustasid kommunistlikud noored «ergutamiseks» valida Juhani kursuse komsomolibüroo sekretäriks. Kuid ka see ei mõjunud. Juhan on ikka Juhan — kange mees, mida tahab, seda teeb. Ja kaua ta selle koha peal ei püsinud. Kuid pärast seda tegi ta salamahti ühe sessiooni siiski neljadele...

Seoses sellega meenub üks akadeemia komsomolikomitee koosolekuid. Komiteele kutsutud üliõpilaselt küsiti:

«Missuguseid komsomoliülesandeid oled sa akadeemias õppimise aja jooksul täitnud?»

Mõni hetk mõtlemist, siis:

«Põhiliselt ühte — likvideerida oma akadeemilisi võlgnevusi,» kõlab tõsine vastus.

2.

Distsipliiniga oli olukord kursusel räbal, kui puhtalt välja öelda. Mida rohkem kevade poole, seda hullemaks läks. Talvel oli see veel, kuidas oli. Kapten suutis siiski ohje käes hoida. Nõudis rühmavanemailt aruandeid puudujate kohta, kõige kuritahtlikumad esitas dekaanati, ametiühingukomiteesse ja komsomolibüroole. Ta häbimärgistas loodreid koosolekutel ja pani rektoraadile ette rakendada mitmesuguseid reforme ning uusi karistussüsteeme, mis kindlustaksid kõikide üliõpilaste osavõtu õppetööst. Kahjuks jäid Kapteni ettepanekud liiga sageli ilma tähelepanuta.

«Nii see läheb,» kaebas Kapten rahulolematult. «Mõtle ja murra pead, kuidas paremini teha, et riigi raha raisku ei läheks, aga nemad torkavad ettepanekud rahumeeli kalevi alla...»

Talvise sessiooni ärevused ja ööpäevased tuupimised olid jõudnud juba ununeda, kui Kapten ühel päeval enne loengut äkki teatas:

«Täna peale loenguid on kursuse tootmisnõupidamine. Et keegi ära ei läheks...»

«Mis nõupidamine?» torises keegi.

«Aga niisugune, et arutame talvise sessiooni tulemusi ja muid õppetöö asju. Tuleb dekaan,» selgitas Kapten.

«Mis neid ikka enam arutada. Varsti kevad käes, tuleb jälle uus sessioon...» filosoferis Kõrs.

«Kes vana asja meelde tuletab — silm peast välja!» hõikas Säinas ilmse tagamõttega, sest ta pöinud oma talvist võlga jõudnud veel likvideerida. Kostis laiska naeru. Poisid muhelesid.

«Sa ütle seda Markevitšile,» soovitati.

«Mis? Ah?» Juhan ärkas äkki oma unistest mõtetest, tõstis pea ja kort-
sutas otsaesist. «Kellel on silm peast väljas?»

Nüüd läks juba üldiseks naeruks. Juhanile tehti selgeks, kuidas need
lood silmaga on.

«Ah soo,» haigutas Juhan. «Ma mõtlesin, et keegi jäi silmast ilma.» Ja
langes uuesti mõttesse. Ei tea, mis ta küll mõtles.

Meie kursuse rahvas koosolekuid eriti ei armasta. Suu peale pole küll
keegi kukkunud, aga koosolekutel tavaliselt sõna ei võeta, piirduakse
lihtsalt vahelehiüetega.

Ka seekordne, niinimetatud tootmisnõupidamine, oli umbes taoline.
Pärast viimast loengut jäid kõik oma kohtadele, mis mõnevõrra üllatas
õppejõudu, kes polnud koosolekust teadlik. Veidi aja pärast astus uksest
sisse dekaan. Ta langetas oma suure ja halli pea, heitis pilgu üle prillide
ning naeratas, nagu oleks ta tahtnud öelda, et «noh, lapsed, mis pahan-
dust te siis jälle olete teinud . . .»

Kapten astus laua juurde, laotas enda ette kimbu täiskritseldatud paberi-
lehti ja koosolek algas. Kõigepealt luges kursusevanem ette talvise ses-
siooni hinded, väljendas neid protsentides ja keskmistes arvudes. Siis tulid
lääbikukkumised, ümbertegemised ja võlgnevused. Järgnes statistiline üle-
vaade õppetööst osavõtu kohta kuni viimase päevani ning siis algas per-
sonaalne turmtuli.

«Juhanil oli põhjuseta puudumisi kokku kakskümmend neli tundi. Mis
sa selle kohta ütled?»

Juhan vajus rinnutsi lauale ja pomises enda ette:

«Ainult üks ööpäev ongi . . .»

«Näed,» Kapten soris paberilehti, «kolmandal kuupäeval hommikupool-
sed loengud, viiendal samuti, kuuendal, seitsmendal, üheksandal jälle . . .
Mis sa tegid? Magasid!»

«Mul valutab hammas,» ütles Juhan, et midagi öelda.

«Imelikud hambad — hommikul valutavad, päeval ei valuta!»

«Jah, just hommikul valutavad,» noogutas Juhan surmtõsiselt.

Tüdrukud turtsusid naerda. Küllap nad teadsid Juhani hambavalusid.

«Hea küll, Juhan,» ütles Leo vahele. «Jäta jutt, lähme päevakorras
edasi . . .»

«Säinas,» luges Kapten. «Kakskümmend kolm tundi . . .»

«Ma valmistun eksamiseks,» hüüdis Säinas peene häälega, sest ta laulab
kvartetis esimest tenorit.

«Aga eksami tähtaeg on täna,» keeras dekaan pea tahapoole.

«Täna õhtul lähengi . . .»

Kapten võttis järjekorras läbi kõik patused. Targu jätan vahele need
silmapilgud, kus ka minu pihta käisid mõned otsetabamused. Kapten on
iseloomult väga printsipiaalne.

«Mõned märkused.» Dekaan tõusis raskelt ja astus paar sammu. «Peab
tunnistama, et õppetöö osas on teie kursus üks paremaid teaduskonnas, aga

distsipliin — kõige nõrgem. Kursusevanem tõi väga hästi puudused esile. Ja üldse — kui kõik suhtuksid oma ülesannetesse nii nagu teie kursusevanem, oleks olukord hoopis teine. Võtke temast eeskuju!»

Dekaan pidas väikese pausi, hõõrus käeseljaga laupa ja lisas:

«Viimasel kursusevanemate nõupidamisel olid kõne all ka teie kursuse distsipliinirikkujad. Pidage meeles, et isegi õppeprorektorile on nende nimed teada, nii et . . . Järeldused peab igauks ise tegema.»

Keegi enam sõna ei võtnud ja koosolek lõppes vaikselt. Kuid dekaani sõnad jäid meelde. Nad tekitasid mõningat opositsiooni kursusevanema vastu. Kapten ise aga kurtis:

«Pagana lugu küll nende lastega . . . Loengul nad ei käi, magavad, saavad stipendiumi. Aga mille eest? Papad-mammad muudkui ahhetavad ja ohhetavad — lapsuke linnas, saab kõrgemat haridust! Vaja pakki saata ja raha läkitada. Aga tegelikult? Poiss raiskab vanamehe raha kõrtsis, tüdrukul pole muud peas kui uued kleidid ja kavalierid . . .»

Kapten kippus muidugi vihaga liialdama. Aga see on ka mõistetav. Pole ta ise kunagi saanud teiste teenitud raha kulutada.

Lõvi on pikk poisivolask. Paksud ruuged juuksed on kammitud otse üle pea ning langevad kuklast raske lakana. Ta on alati rahulik ja pisut vedel. Kui hinnete järgi otsustada, siis õpib keskmiselt, ei hästi ega halvasti. Kuid oma intellekti poolest on teistest peajagu kõrgemal. Seda võib lugeda tema silmadest, mis on avalad, tõsised, pisut ülbed, kuid väga otsusekindlad — neis peitub mõte.

Lõvi on sündinud organisaator, kuid ta hoiab oma andeid valka all. Ta räägib vähe, pole teadaolevatel andmetel kellelegi ülekohut teinud, kuid on poisse, kes teda kardavad rohkem kui Kaptenit. Muidugi, ega Kaptenit kardeta sellepärast, et ta teeb ülekohut. Sellist pattu Kapteni hinge peal ei ole. Aga Kapten on . . . kapten. Kapten on — võim! Lõvi aga pole mingisugune võim. Kuidas või millega seda seletada?

Mõtlen, et Lõvi olemuses on midagi keskaegsest feodaalist, kes on tugev oma vasallide jõuga. Ka Lõvil on «vasallid», tema vabatahtlikud poolehoidjad, kes mõnel määral on ka temast sõltuvad. Inimesi on mitmesuguseid. Tahtejõuetud ja pehme iseloomuga inimesed otsivad instinktiivselt tuge ning kaitset tugevatelt. Nad lubavad end meeleldi käsutada ja suunata. Lõvi oskas neid endale allutada ainult temale üksi omasel viisil.

Lõvi külastas loenguid tavaliselt võrdlemisi regulaarselt. Aga kui loeng oli igav, siis aevastas Lõvi kursusevanema administratiivsetele abinõudele ning kogu arvepidamise süsteemile ja vajus loengult minema. Ja loomulikult vajusid talle järele ka kõik tema «vasallid». Samasugune lugu oli ka teiste üritustega. Kui Lõvi puudus, ei näidanud «vasallidki» nägu.

Ja nüüd äkki — milline iseseisvus! Kolm «rüütli» ei taha enam Lõvi tähele panna. Lõvi kulm läks kipra. Ah nii! Või teile meeldib rohkem Kapteni käsu järgi talitada. Naerate, teil on lõbus, teenite kannuseid . . . Olgu, vaatame, kes naerab pärast . . .

Algul vaatas Lõvi kannatlikult pealt, siis aga hakkas tema südant närima kadeduse uss. Ega Lõvi süda ole kivist. Lõvi otsustas tegutseda.

Esimese rünnaku suunas Lõvi kursusevanema vastu. Taktikaliselt oli see valitud äärmiselt sobival silmapilgul. Situatsioon kujunes Kapteni kahjuks. Opositsioon kindlustas jalgealust.

«Teate, poisid, see musta pesu pesemine hakkab närvi peale käima,» ütles Lõvi ja keeras end selili voodisse.

«Mis pesemine?» ei saanud poisid aru.

«Terve akadeemia on kella täis, et meie kursusel on nii ja meie kursusel on naa. Lõpuks ajab hinge täis,» tõstis Lõvi oma pilkad koivad vooditsale. «Kas meie siis need kõige kehvemad oleme, igapähele närida...»

«Täitsa õige!»

«Ma panin seda juba ammu tähele...»

Ja läks mööda kursust liikuma üha resoluutsemalt kõlav nõue — Kapten kursusevanema kohalt maha võtta! Valida uus kursusevanem! Noorte üleskätmiseks pole ju palju vaja, nende meeled on kerged plahvatama, kuid niisama kerged ka kustuma.

Kui ma pärast seda Kapteni kohtasin, oli ta kõigest sellest nõrdinud ja pisut isegi löödud. Ta laadis tükk aega vaikides oma kõvera varrega piipu ja ütles siis südametäiega:

«Kurat, ega ma ole laulatatud selle koha külge. Parem oleks, kui lahti saaks. Poleks muret ega õiendamist...»

Aga kursusevanema tagandamisest ei tulnud midagi välja. Uued sündmused tulid peale, meeled jahtusid ja elu läks uuesti normaalsesse rööbastesse.

Ühel teaduskonna aktiivi nõupidamisel võttis Kapten jällegi teravalt sõna. Ta nõudis kategooriliselt, et igasuguste loodrite ja distsipliinirikkujate suhtes tuleb viivitamatult rakendada kõige karmimat karistustmäära — väljaviskamist. Kui mitte seda, siis igal juhul tarvitusele võtta rahatrahvide süsteem: iga puudunud päeva eest stipendiumist vastav summa maha võtta.

«Nii enam edasi kesta ei või,» raius Kapten käeservaga õhku. «Ja üldse peaks põhjalikumalt vaatama, millega tegelevad seltsimehed ministeeriumis... Aga meie ise? Keda me kasvatame, keda välja laseme? Komsomol eeskuju ei näita. Vastupidi, hoiab oma ridades inimesi, keda oleks vaja juba ammu pika puuga välja peksta...»

«Hm!» Dekaan vaatas sünge pilguga aknast välja, keeras siis pea Kapteni poole ja küsis: «Keda te... hm!... silmas peate?»

«Kõige konkreetsem näide on Aino Soots. Meie kursusel teavad kõik, et Aino käib tihti restoranis, jättis õpingud hooletusse ja kõige lõpuks võltsis eksamiprotokollis ning õpinguraamatus õppejõu allkirja...»

«Kuidas?» Dekaan tõstis üllatunult pilgu, ta näole valgus vihapuna. «Võltsis õpinguraamatut? See on ju kuulmatu asi!»

Dekaan kutsus teaduskonna komsomolibüroo sekretäri välja ja tegi sel-

lele peapesu. See kutsus omakorda enda juurde kursuse büroo sekretäri ja tegi veel hullema peapesu.

«Kuidas sa oma organisatsiooni juhid? Sellistele asjadele peab ju kohe reageerima. Miks sa viivitad?»

«Pole ju lihtsalt veel koosolekut kokku saanud,» hädaldas Maila. «Ja siis — kuidas sa niisugust asja arutad, oma rühma tüdruk ja...»

«No, no! Ära sellist juttu üldse räägi,» hoiatas sekretär rangelt. «Küsimus tuleb üles tõsta täie printsiipiaalsusega...»

Koosolek tuli kokku. Kommunistlikud noored arutasid Aino küsimust põhjalikult ja igakülgselt. Et kuritegu oli tõsine, siis otsustati üksmeelselt Aino komsomolist välja heita, teha rektorile ettepanek tema väljaheitmiseks ka akadeemiast ning kogu loost teatada Aino vanematele.

Juhtum leidis küsimusel elavat arutamist. Koosoleku otsust kritiseeriti küll ühest, küll teisest küljest, kuid siiski lepiti kokku, et põhiliselt on see õige. Eriti toetasid otsust tüdrukud, poisid võtsid asja kainemalt ja võib-olla isegi pisut kergemeelsemalt.

Pärast koosolekut oli Aino mõned päevad kadunud. Polnud teda loengutel ega ka ühiselamus.

«Ei ta enam tule,» rääkisid tüdrukud. «Suud-silmad häbi täis, kus ta enam...»

Aga ta tuli. Astus vaikides auditoriumi, näost kahvatu, silmade all tumedad laigud nagu peale unetuid öid. Varsti pärast seda kõneldi, et Aino ema sõitis linna ja käis rektori jutul.

Väga vaikne on täna selles meie igapäevases auditoriumis. Ei, rahvast on siin isegi rohkem kui tavaliselt. Aga loengud on juba lõppenud. Mis siin toimub? Kursus mõistab kohut. Täna on kursus kõige suurem võim. Täna ei tunnista kursus ei dekaani, ei rektorit ega kursusevanemat. Kursus on kohtumõistja. Nii oli rektor öelnud vastuseks Aino ema palvele. Oli öelnud: «Las kursus otsustab!» Käskkiri Aino väljaheitmise kohta on rektori laual. Kursuse otsusest oleneb, kas rektor kirjutab sellele alla või mitte.

Esimeses reas dekaani kõrval istub tumedas lihtsas kleidis keskealine naine. Ta huuled on kõvasti kokku surutud, millest suunurkadesse tekivad karmid kortsud ja näole nukralt range ilme. See on ema. Ta istub väga sirgelt ja liikumatult. Aino on kusagil tagapool. Ta toetab pead kätele, pilk suunatud ühte punkti, ölanukid on veidralt kõrgele tõusnud.

Õhkkond auditoriumis on äärmuseni pingeline. Vastutus on suur. See näib raske koormana vajutavat iga siinoliija õlgadele. Tõsised ja kesken-
dunud näod. Ei siiski, nende jaoks pole tänases ülesandes küll midagi üle jõu käivat. Täna on nad teistsugusemad kui tavaliselt. Täiskasvanumad. Ja tänased kõnelejadki on kuidagi ebatavalised — vaiksed, kaalduvad tihti filosoofiasse, püüavad üldistada. Väljendatakse väga mitmesuguseid mõtteid. Poolt ja vastu.

Dekaani sõnavõtt on täis äärmist meelepaha üliõpilase sündsusetu teo üle.

«See on kõikide moraalinoüete jalge alla tallamine... See on... See on...» Dekaan otsib sobivat väljendust. Kui ta vihastab, siis muutub märgatavalt näost — nägu ja kael valguvad verd täis, näojooned nagu turskuvad. «Õpinguraamatu rikkumine on võrdne pühaduse rüvetamisega...» Muide, dekaan on üks vähestest õppejõududest, kes pärast eksamihinde sissemärkimist püsti tõuseb ja pidulikult üliõpilase kätt surub, soovides õnne ja edu õpinguis.

Aastates naine dekaani kõrval langetab esimest korda oma halliseguste juustega pea. Jah, suur on selle tütarlapse kuritegu. Tütarlaps?... Tütar, tema tütar. Kas see on tõesti seesama heasüdamlik, üksindust armastav ja sõnakuulelik laps, kes alles hiljuti, või oli see alles eile, patsikeste välkudes õues lippas või omaette lauluviisi ümisedes tundide kaupa vanas kiiktoolis õõtsus ja pildiraamatut lehitses... Kas see on tõesti seesama Aino, kes tõi koolist väga häid tunnistusi, seesama isa-ema ainuke silmarõõm, kelle tulevikule mõeldes veedeti nii mõnigi uneta öö... Kas tõesti tegi ema valesti, palus rektorit ilmaaegu?

Tasane nuuksatus vapustas auditooriumi. Aino õlad võbisevad.

Ja äkki palub sõna Juhan. See on nii ootamatu, et keegi ei oska isegi üllatuda. Ta kohendab oma juukseid ja algab natuke kogeldes:

«Meie kõik tunneme üksteist hästi, tähendab, teame, millised vead või head küljed kellelgi on... Ma tahan öelda, et kuigi me armastame vahel poppi teha ja üksteisele vingerpussi mängida, veame vägikaigast kursusevanemaga ja palju muid asju, siis ometigi oleme kõige selle juures head sõbrad ja meil kursusel on kujunenud tubli kollektiiv.»

Pärast sellist pisut kummalist sissejuhatust jätkas Juhan juba hoopis kindlamalt:

«Olen kindel, et meie kursuse kollektiiv on võimeline Ainot ümber kasvatama. Arvan, et keegi ei vaidle vastu, kui võtame endale sellise kohustuse — aidata Ainol uuesti saada tubliks ja ausaks inimeseks, heaks üliõpilaseks,» lõpetas Juhan lihtsalt ja südamlikult.

Dekaan vaikis hämmeldunult. Ema tõstis pea. Ta silmis säras üksik pisar.

Sõnavõtte oli veel. Kuid midagi uut ei väljendatud. Otsus kõlas — jätta Aino kollektiivi vastutusel akadeemiasse.

See päev tõstis igauhte tema enda silmis.

Kapten käib ringi vaiksena ja mõtliku näoga. Igal vaheajal kisub tigevalt oma kõvera varrega piipu ja hoidub teistest eemale. Juba mitu päeva ei räägi ta sõnagi. Varem ei läinud päevagi mööda, kui Kapten poleks silmade sädeldes jutustanud mõnda soolast meremehejuttu või episoodi oma isiklikust seiklusterohkest elust, mida kuulates poisid mõirgavad naerda ja tüdrukud punastades ning kilgates laiaili jooksevad. Kuid mitte liiga kaugele. Paraja maa peal jäävad seisma, kogunevad kobarasse ja sädistavad midagi omavahel, endal aga kõrvad kikkis, et, taevas hoidku, mitte ühtegi sõna Kapteni jutust mööda lasta...

Viimasel ajal toimunud tormilised koosolekud ja erutavad sündmused on Kaptenile ilmselt ränka mõju avaldanud. Ta peab praegu oma tõdedega suurt sisemist võitlust. Ma mõistan teda või vähemalt arvan mõistvat. Kas tähendab see, et meie tõesed ja arusaamised on ühtemoodi? Ei tea. Ja kas inimestel need üldse saavad olla päris täpselt ühesugused? Vaevalt. Nagu on erinevad inimeste iseloomud, nii on erinevad ka nende tõesed ja arusaamised. Ainult eesmärk on nõukogude inimestel ühine. See on uue ja parema ühiskonna ülesehitamine. Kuidas keegi selle eesmärgi mõistmise ja tajumiseni jõuab, see on juba tema enda asi.

Kapteni tõesed ja arusaamised on igal juhul kergelt ummikusse jooksnud. Kõigepealt see, et ta sattus kursusega vastuollu. Kuidas see võis juhtuda? Kas sellepärast, et Kapten on printsiipiaalne? Aga miks ta seda on? Kas printsiipiaalsus on üks tema tõdedest või on tema iseloom juba selline, printsiipiaalne?

Vaat kui palju küsimusi korraga. Murran praegu nende üle pead, kuid õiget vastust ei leia. Tõepoolest kummaline — õppejõud kiidavad kursusevanema tegevust, üliõpilased laidavad! Ilmselt on siin tegemist ebaõige lähtepositsiooniga. Ka Aino küsimuses toetas kursusevanem dekaani seisukohta... Aino on muidugi hoopis omaette probleem, sest ainosid on meie keskel veel teisigi. Ja üldse — avalikud häbiposti naelutamised kaotaksid oma mõtte, kui nende ainukeseks eesmärgiliks oleks ühe konkreetse fakti paljastamine ja süüdlase karistamine. Nende kasvatuslik tähtsus on hoopis laiem ja sügavam.

Kapten astub vaheajal minu juurde, luristab jälle tükk aega piipu ja lausub mõtlikult:

«Nad ei tea ise, mis nad tahavad... Needsinatsed sõnadki ütlevad: «Andke andeks neile nende patud, sest...» ja nii edasi... Ma ei kavatse igatahes palju pead vaevata, minu eesmärk on selge...»

Mis siis ikka. Kui eesmärk on selge, siis on kõik korras. Paljudel on selles suhtes veel raskusi. Muidugi mitte lähema eesmärgi, akadeemia lõpetamise suhtes. Seda loodab igaüks saavutada. Aga mis saab edasi?

«Kas Ainost saab tõsist nõukogude spetsialisti?» küsib Kapten.

Ma millegipärast olen siiski veendunud, et saab. Eriti pärast viimaseid sündmusi. Ehkki Kapten kahtlevalt pead raputab.

Olgu, milleks ilmaaegu ennustada. Kuid siiski on minus suur tahtmine loota, et meie hulgas pole sääraseid, kelle pärast me hiljem peaksime häbi tundma. Ja lõpuks — küll elu õpetab! Kuigi elu õppetunnid on alati valusad ja karmid, on nendel üks suurepärase omadus: nad panevad inimesele mõistuse pähe.

3.

Kerge tuulehoog toob ninna suitsuhõngu. Mäe otsas on meie laager. Kokad valmistavad hommikusööki. Kostab järvele pesema jooksvate poiste ja tüdrukute kisa ning kilkeid. Pika masti otsas rõõmsalt lehviv lipp paistab kaugelt. See on meie traditsiooniline laagrilipp — roheline,

valgete triipudega, kippreegli siluetiga ja tähtedega «EPA». Läänud suvel levis see lipp Kärevere madalate maade kohal. Tänavu aga on meie suvepraktika kohaks valitud Otepää mäginne maa. Peame valmistama siit, Kaarna järve ümbrusest, päris tõelise kaardi.

Tõuseme mäekupli harjale ja heidame pilgu kaugemale. Avaneb imeilus vaatepilt. Meie jalge ees lamab sügavsinine järv. Kaldaäärsed pajud suudlevad õrnalt ta peegelsiledat pinda. Silmapiiril, värelevas õhus, keruvad loendamatute kuplite harjad, vaheldudes lainjate roheliste põllulappidega. Lähemal palistab kupleid tumeroheline mets, mis kaugemal omandab sinkja tooni. Aga seal, näed, kahe künka vahel, paistab sätendav viir. See on jälle järv. Neid on siin palju. Kui Soomet nimetatakse tuhande järve maaks, siis Otepää ümbrust võib vabalt nimetada vähemalt saja järve maaks...

«Tõesti kaunis.»

Seda ütleb resoluutselt Leo, ütleb kui Eesti Looduseuurijate Seltsi tegevliige.

Pärast mulluse Kärevere laagri madalaid ja tasaseid maid tundusid Otepää kuplid võrdlemisi kõva pähkliina. Ja üks katsuge teraslindi ja pingutusstatiividega, teodoliidi või nivelliiriga ronida mägedest üles-alla ning teha seejuures kõik vajalikud mõõdistamistööd instruksioonides ettenähtud täpsusega!

«Kuidas siin küll nivellitud saab?» oli Urve üks esimesi hädakellalööjaid. «Päev otsa nivellid, siis saad märke...»

«Ja kolmanda klassi nivellimine ka veel,» toetas Mareti hele hääl. «Einoh, siin saame küll päevi näha...»

«Planšetil tulevad niivõrd kihvtid horisontaalid, et...» rõõmustas Maila.

«Nagu moeajakirja lõikelehel,» tähendas Kõrs kähku.

«No, no, no, mis siin nii õige hullu on?» põristas onu Miti jäme bassihääl rahustavalt.

Onu Mitt, meie teeneline laagriülem ja praktikumijuhendaja, on teelikult veel päris noor mees. Ta pole isegi naisevõtmisega hakkama saanud, kuigi igal näärpäeval pidulikult ja avalikult näärivanale lubab, et uue aasta jooksul teeb ta selle tüki tingimata ära. Austav «onu» nimetus on talle tudengite poolt antud sõbraliku meele ja abivalmiduse pärast.

Onu Mitt vaatas hädaldavaid tüdrukuid kavala muigega, välgutas lõbusalt prilliklaase ja lausus tähendusrikkalt:

«Häda pole midagi. Igal juhul selge on see, kriipsutan alla, et mägedest tulevad tõelised geodeedid...»

Edaspidi muutus see tema armastatumaks väljendiiks, millega ta polnud kitsi ühegi ebaõnnestumise ega raskuse puhul.

«See on küll õigus,» ütles Lembit rõõmsa üllatusega, nagu oleks avastanud midagi ootamatut. «Kui ikka ise siin kõik otsast lõpuni läbi teed, siis on asi selge ka!»

Jutuajamine toimus pärast õhtusööki koolimaja trepil. Koolimajas oli meie peakorter.

«Kas me ikka laulupeoks jõuame valmis?»

See oli küsimus, mis huvitas paljusid ja seisis seetõttu pidevalt tulpunktis. Meie hulgas oli rohkesti neid, kes pidid osa võtma üliõpilaste laulupeost eesotsas onu Mitiga, kes on juba suure staažiga koorilaulja. Ja ega teisedki tahtnud seda huvitavat sündmust vaatamata jätta.

«Jah,» toetati agaralt. «Laulupeoks tahaks ikka Tartu jõuda.»

Nüüd vaadati ootavalt laagriülemale, kes tõmbas rahulikult paberossi.

«No eks see olene teist endist,» ütles Mitt. «Mida varem ära lõpetame, seda kiiremini Tartu saame.»

Nii jäigi. Tööd lõhuti tublisti. Kaardistatava maa-ala ringpiiri ja teodoliitkäikude rajamine võttis rakud pihkudesse. Sihid pidi ju raiuma läbi võsa ja vahel isegi läbi metsa. Seejärel tulid juba huvitavamad tööd, nagu nurkade ja ringpiiri mõõtmise täpsustatud meetoditel, ringpiiri nivellimine kolmanda klassi täpsusega. Pärast seda algas tahhümeetriline mõõdistamine. Vahepeal toimusid ka individuaalsed tööd. Määrasime kindlaks punkti tõelise asimuudi päikese ja tähtede järgi. Kandsime alla kõrge punkti koordinaadid. Tegime silmamõõdulist mõõdistamist ja baromeetrist nivellimist.

Pole vististi säärast suvist päeva, hoolimata sellest, kas ta on kuum, vihmane või jahe, kus Otepää poole suunduvad maanteed ei heidaks oma rüpest tolmuseid veomasinaid laulva ja lõbusalt käratseva inimestekoor-maga, kelle sihiks on Pühajärv. Igaüks teab ju, et Eestimaal on raske leida kaunimat kohta, kui seda on Pühajärv oma saarte ja maaliliste kallastega. Kuid vähesed teavad, et Pühajärve ümbruses leidub veel mitmekümneid teisi järvi, millest igaüks omaette moodustab ümbritsevate mäekuplite ja metsadega imekauni ning unustamatu vaatepildi.

Nende väheste hulka kuulub ka meie kursuse rahvas. Me oleme praegu valmis vanduma, et see Otepää, mäGINE maa, on tõepoolest kaunis ja unustamatu. Kuid peab tingimata lisama — vaadatuna turisti ja looduse-sõbra silmadega. Miks nii? Sellepärast, et geodeedil on silm hoopis teistsuguse ehitusega. Mägede ilu jätab selline pilk tavaliselt kahe silma vahele. Seevastu hindad mõttes mäekülje kaldenurka ja arvutad silma järgi, kui mitu «jaama» on vaja selle nivellimiseks... Muide, asjatundmatule inimesele ütlevad eespool kasutatud geodeetilised terminid kindlasti vähe või isegi mitte midagi. Kuid meile, tulevastele geodeetidele ja maakorraldajatele, tekitab iga selline mõiste kindla ning tuttava ettekujutuse. Võtame näiteks mõiste «nivellimine».

On enam kui kindel, et geodeedile tekib otsekohe silme ette pilt tingimata kuumast suvehommikust. Vaatamata päikesevarjule on päike nivelliiri nii kuumaks kütnud, et vesiloodi mull ei taha hetkegi paigal püsida, muudkui jookseb ühest vesiloodi otsast teise nagu meeletu. Instrument on soisel pinnal, iga kehaliigutus annab mullile hoogu juurde. Lõpuks on

mull keskel, hakkad lugema latti. Aga just nagu kiuste on latipoiss nüüd ootamisest tüdinult keskendanud oma tähelepanu suurele punnkõhulisele konnale, kes mätta otsast uudistab kutsumata külalist, ning latt on vajunud üsna viltu. Sa hüüad: «Latt!» Kuid selle ajaga on mull uuesti kõrvale nihkunud. Hambaid kokku surudes jätd tapmata kümmekeond nälgjast sääske turjal ja otsmikul ning lihasuretjaliku külmaverelisusega ei liiguta ennast enne, kui lugem tehtud. Seejärel vehid ja peksad ennast, kuni rahuldustundega konstateerid vähemalt paarikümne verejanulise sääse surma. Nüüd keerad nivelliiri sada kaheksakümmend kraadi ja teed edasivaate, s. t. kordad kõike algusest. Ja nii kaks korda, mõlema, nii musta kui ka punase latipoole järgi.

Sellega on operatsioon lõppenud. Kuid edasi ei tohi veel minna. Peab ootama, kuni protokollija arvutab välja kõrguskasvud. Väga kergesti võib juhtuda, et mustadelt ja punastelt latipooltelt tehtud lugemid erinevad rohkem kui kolm millimeetrit. Siis ei aita muu, kui alustad kõike otsast. Kuid pole suuremat rõõmu, kui arvutused klapiivad ja vahe ei ületa lubatud piiri. Võtad nivelliiri õlale ja astud kerge sammuga järgmisse jaama. Isegi kõige naljasemad sääsed ja soine maa ei suuda tumestada rõõmu tehtud tööst.

Aga Otepääl on ju mäed, mitte sood, hüüab lugeja uskumatult. Tõsi. Otepääl on mäed, kuid mägede vahel on ka rohkesti soid. Otepääl võib juhtuda isegi selliseid kurioosumeid, et künka harjal satud äkki rappa! Sõna otseses ja ka kaudses mõttes...

Juba mitu päeva on laagris ebatavaline askeldamine. Tüdrukud sosis-tavad aeg-ajalt omavahel salajuttu, pead koos, ning söidavad tihti linna vahet. Poisid peavad sügavamõtteliselt aru suurte piimanõude juures, milledes käib õlu. «Käimine» kipub nagu vähemaks jääma. Üks soovitab ergutamiseks lisada natuke rukkijahu, teine peab paremaks suhkru.

Puškin on juba kolmandat päeva laagrist kadunud nagu tina tuhka. Muidu, poisid sai sellise nime oma käharate juuste ja peetilise hinge pärast, kuigi ta pole olemasolevail andmeil kirjutanud veel ühtegi luuletust. Puškini sõbrad käivad ringi murelike nägudega...

Tulemas on pulmad. Neist oli tasapisi kuulda juba kevade poole talve. Kuid keegi ei võtnud seda tõsiselt. Tõepoolest, kes võiski uskuda, et Urve, seesama Urve, kes pidas oma pühaks kohuseks olla kursis kõikide põnevamate sündmuste ja vahejuhtumitega akadeemias, ametiühingu rühmaorganisaator, kellele kriitika oli kui hane selga vesi, sporditüdruk ja väsimatu tantsija, kes kõige rohkem vihkas taimekasvatuse prakti-kume, — et seesama Urve abiellub! Ent ometi seisis terve kursus nüüd ümberlökkamatu tõsiasi ees.

Läinud talvel läks Puškin Urvega tülli. See polnud õieti isegi tüli, vaid lihtsalt ägedam arvamuste vahetamine.

«Sina igatahes mehele ei saa,» ütles Puškin. «Sul on võimatu iseloom.» Sellise jutu peale Urve ainult naeris muretult. Hakkas siis äkki jalalt

jalale keksima, haaras Puškinil juustest, sakutas neid siia-sinna ja kisen-
das võidurõõmsalt:

«Ma sulle näitan iseloomu... Ja kust sa üldse minu iseloomu tead?»

Puškin püüdis oma lokke ähvardavast hädaohust päästa, kuid vihastas
siis ja surus Urve käed oma kättesse nagu pihtidesse.

«Näed, noh, näed ise! Sinuga ei saa üldse tõsiselt rääkida...»

Urve muudkui naeris, silmad vallatust täis.

«Lase mu käed lahti, küllap ma siis teen sulle uut ja vana,» rabeles
Urve.

Puškin laskis Urve vabaks ja tegi siis ootamatu ettepaneku:

«Tahad, ma pean sulle ühe loengu sõprusest ja armastusest?»

«Päh!» ütles Urve. «Ma võin seda ise. Aga kas sina võid — selles ma
küll kahtlen.»

«Imaaegu kah,» arvas Puškin. «Sulle pole seda ju tarvis. Niikuinii
sind keegi ei võta...»

«Ah nii!» pani Urve käed sõjakalt puusa. «Miks sa seda arvad?»

«Ma juba ütlesin,» taganes Puškin. «Iseloomu pärast...»

«Ja mis minu iseloomul viga peaks olema,» tungis Urve peale. «Kui
tahan, siis saan kohe mehele.»

«No ei saa...»

«Saanel!»

Siin tegi Puškin esimese suurema kergemeelsuse oma elus.

«Kui mehele lähed — minu poolt kast viina,» lubas ta suuremeelselt.

Pole täpselt teada, kas Urve tõepoolest ihaldas seda kastitait viina, mis
muide on vähe usutatav, või olid siin mängus teised ja hoopis mõjuvamad
tegurid, mis olid küllalt kaalukad, et sundida Urvet lahti ütleva mure-
tust tütarlapseseisusest. Isiklikult kaldun uskuma viimast varianti. Kuid
igal juhul fakt on see, et Urve astus uude seisusse niisama endastmõiste-
tava lihtsusega, nagu ta oli harjunud tegema kõike oma elus. Nüüdsest
peale sai ta uueks hüüdnimeks Noorik.

...Lauad on kaetud koolimaja kõige suuremas klassitoas. Peigmees
saabus eelmisel öhtul ja praegu uidab igavusest ning erutusest haiguta-
des ümber maja. Tüdrukud ehivad pruuti. Poisid õiendavad õlleanumate
juures. Perenaised jooksevad veel viimaseid askeldusi köögi ja klassitoa
vahel.

Lõpuks on kõik valmis. Pruutpaar juhitakse aukohale. Külalised võta-
vad istet. Pruudile asetatakse pähe raske sirelipärg ja tüdrukud kuhjavad
noorpaari üle põllulilledega. «Nad elagu!» kõlab võimsalt. Järgnevad ter-
visejoomised. Ja siis algab üks igavene «rahvaste rändamine». Kõik taha-
vad isiklikult noorpaariga kokku lüüa.

Just sel hetkel saabus Puškin. Ta üritas ka kõnet pidada, kuid rääkis
nii pikalt ja keeruliselt, et pärast kõne lõppu ei saanud keegi aru, mida
see Puškin õieti öelda tahtis. Aplodeeriti talle siiski kärarikkalt ja üks-
meelsest, sest Puškini märguande peale töid poisid noorpaari ette kasti
viina. Puškin pidas sõna. Pole midagi parata, armastus veab alati alt!

Kõneldakse, et Puškin ohverdas selleks otstarbeks oma moodsad tõmb-lukkudega püksid. Kurjad keeled, teadagi!

Sel õhtul lauldi väga palju laule. Lõbusaid, kurbi ja ülemeelikuid. Vae-valt lõpetati üks, kui teises lauaohtas alustati uut. Ja laulsid kõik, kogu kursus, nagu hästi kokkulaulnud segakoor. Hiljem tantsiti, mängiti ring-mänge ja pruut müüs maha oma pärja — järgmisele pruudile. Nii et järgmised pulmad ei tohiks olla enam mägede taga!

Tartusse jõudsime paar päeva enne suurt üliõpilaste laulupidu. Me olime päikeses pruunistunud, meie lihased said juurde tubli annuse sitkust, meie teadmistelega aga lisandus natuke praktikat, seda väärtuslikku, mida tuleb hinnata kõrgemalt kui viie peale eksamit.

Akadeemias valitsesid uudismaade meeleolud. Formeeriti brigaadi. Kapten määrati uudismaalaste brigaadi staabiülema asetäitjaks.

See oli akadeemia tudengite esimeseks uudismaa-suveks. Kõik polnud kaugeltki lihtne neil kuumadel, kuivadel ning väga töörohketel päevadel. Kuid kõiges selles ei puudunud omajagu romantikat. Põhjamaa tütreid ja pojaid nägid esmakordselt tõelist piiritut steppi, tundsid oma nahal, mida tähendab lõunamaine keskpäevane palavus, ning imetlesid ehsat lõuna-maa tintmusta ööd. Kuid veel kunagi pole EPA noormehed ja tütarlapsed nii selgesti aru saanud sellest, et see töö, mida nad teevad, on suur töö, ja aeg, milles nad elavad, on suur aeg.

Ja nii tuldi uudismaalt tagasi kilbiga. Aga see on juba isejutt, liiga tähtis ja ulatuslik selleks, et mahtuda nendesse päevikumärkmetesse. Sel-lest peaks kirjutama kunagi eraldi.

Õpinguaastad lähevad kiiresti. See on vana tõde. Kuid ikka ja jälle pead selle üle imestama. Seljataga on õige mitu eksamissessiooni. Niisama palju on täidetud lehti ka õpinguraamatus. Lehitsed neid ja tahtmatult tunned rahuldust ning natuke isegi nagu uhkust. Lehitsed edasi, loed puhtad lehed hoolikalt üle ja mõtled:

«Nii vähe ongi jäänud...»

Ja siis poeb hinge nukrus. Meenuvad kursusekaaslased, loengud, suve-laagrid ja kursuseõhtud. Hellalt lehitsed neid mälestuste lehekülgi. Neilt vaatavad sulle vastu tuttavad ja armsaks saanud näod. Nendega oled sa istunud kõrvuti loengul, ühiselamu toas sünnipäeva pidanud ja sala-mahti klaasikest tõstnud. Nendega koos oled sa vaevelnud eksamipalavi-kus. Mu armsad tüdrukud, kui palju on teiega keerutatud valsse...

Jah, varsti, varsti on lahkumine. Kahju! Ja kuidas veel!

«Looming», 1959.

HEINO KIIK

Uudismaa- sovhoosis

ESIMESED MULJED

Rajooni keskus, Deržavinka asula, paikneb Išimi ääres seal kohal, kus läbi kogu oblasti idast läände voolav jõgi pöördub järsult põhja poole. Rajoon piirneb läänes Kustanai oblastiga.

Akmolinski oblasti Barankuli rajoon loodi alles 1955. aasta oktoobrikuus, sest selles piirkonnas olid sel aastal asutatud suured uudismaasovhoosid. Kõigepealt tuli steppi nisu, siis sovhoosikeskuste algmed, siis loodi rajoon ja alles seejärel hakati ringi vaatama, kuhu rajooni keskus paigutada. Nii hakatigi 1956. aastal rajooni täitevkomitee hoonet, teiste asutuste maju ja elamuid ehitama otse lagedale põllule, kus haljendas pead loov nisu. Mõni hektar nisu tallati maha, aga uue stepilinna esimesed majad said talveks valmis.

Partei rajoonikomitee «Pobeda» arendas pärast suvist vihma konarlikuks kuivanud teel head kiirust. Mida kaugemale steppi, seda vähem sõidetud oli tee ja seda siledamaks see osutus. Kui Deržavinka majad kadusid nisuvälja taha, tõmbus silmapiir nagu kokku. Mitte avarus, vaid ühetooniline nisupõllu viir. Stepi avarustest saab esimese muljena oodatust hoopis vastupidise kujutluse.

Et külalisel kaoks igasugune upsakus, rabab uudismaa sind igal samul oma mõõtmete ja arvudega. Uudismaa kõige väiksem üksus on nisupõld, s. o. nisulahmaka neljast küljest põlluteedega eraldatud osake. Kõik kolmanda brigaadi 16 kombaini ja 9 jaotatud koristamise agregati ehk lafetti, nagu seal nimetati, töötasid põllulapi ühel otsal, 2,5 km laiuse ja 8 km pikkuse põllu teine ots kadus lainelises maastikus silmapiiri taha. Vaatamata 25 agregadi tööle näis, nagu poleks koristamata nisu piiri päeva jooksul peaaegu üldse taganenud.

Küntud oli kevadel pikuti põldu, nii et igal künnivaol tuli traktoristil sõita kaheksa kilomeetrit. 1959. a. kevad oli sovhoosis jahe ja vihmane, takistas töid. Neist kaheksaist kilomeetreist kasvasid sovhoosis tuhanded ja kümned tuhanded kilomeetrid, aeg jäi napiks. Nii kujuneski kevadise külvilahingu käik sel aastal veidi ebatavaliseks: esialgu põld künti ja seejärel külvati, siis jäeti künd tegemata, kõrrepõld ainult randaaliti ja seemendati, lõpuks ei küntud ega randaalitud, vaid ainult külvati, seemendati otse eelmise aasta nisu kõrde.

Kas küntud või kündmata maal, nisu kasvas ühtlaselt hästi.

Sügisese koristamise ajal aga ei saa meetritki põldu vahele jätta, saak ise salve ei lähe. Seepärast ongi uudismaal koristustöö kõige pingelisem.

Kui kombain korjab üles ja peksab viis päeva tagasi mahaniidetud nisuribasid, saadab teda hõre tolmupilv. Valisin kaheteistkümnest tolmupilvest esimese ettejuhtuva ja ronisin iseliikuva kombaini juhiplatvormile.

Võib-olla aitab uudismaa tööhasarti iseloomustada kombainer Viktor Butenkole harjumuseks saanud käeliigutus. Istusin tema kõrval ja tahtmatult mõtlesin: sõidame nii, kuidas rattad võtavad. Kombainerile tundus sellest siiski veel vähe ja aeg-ajalt vajutas ta parema käega «gaasi põhja». Kuid gaas oli juba hommikust saadik põhjas. Kombainer nimelt seadis hommikul targu regulaatori piiriks parima töötamiskiiruse. Kui aga selle alateadliku käeliigutusega oleks tõesti veel liikumiskiirus suurenenud, poleks kombainer töö kvaliteedilt enam parimate hulka kuulunud.

Ei jõudnud sõita välja ühelt äärelt teiseni, kui kombainer nagu aimas halba ja hakkas rahutult ringi vaatama. Teda tabas tõesti õnnetus — kui punker sai pilgeni, tuli mootor välja lülitada. Lähedal polnud näha ühtegi tühja autot. Tööaeg hakkas maha jooksuma. Mida teha? Teelt, kahe kilomeetri kauguselt, pole hästi näha, kas kombain seisab või liigub. Keegi ei tea appi rutata. Ka mind haaras kombaineri rahutus. Kui üks meie suunas sõitnud veoauto sai naabruses töötava kombaini juurest koorma täis, tundsin merehädalise lootusetut tunnet, nagu oleks päästva laeva suits vajunud silmapiiri taha.

Mida teha? Kas tõesti joosta teele ja kutsuda auto kohale?

Kombainer tõusis punkri katusele püsti ja lehvitas mütsiga. Ei aidanud. Võttis siis pintsaku seljast ja viibutas sellega...

Kombainer kaotas oodates kakskümmend viis minutit. See oli päeva jooksul kogu brigaadis suurim õnnetus. Isegi öösel töö lõpetamise eel ühe kombaini purunenud võll jäi selle varju, sest öösel, kui kaste ei luba koristada, on aega masinaid remontida.

Vist kusagil mujal ei oska põllumehed aja väärtust nii kallilt hinnata kui mehhanisaatorid Kasahstani nisuväljadel.

PUHKEHETKEL STEPIS

Ühe vaba pealelõuna kasutasime puhkuseks. «Komsomoli» sovhoosi keskus asub Tastõ-Taldõ jõe ääres. Seadsime sammud vee poole. Jõgi oli uuristanud sügava sängi, mille põhjas pärast suvist põuda leidus ainult kohati tiike ja lombikesi. Ühest lombist püüdsime käega paari vaksa pikkuse havi ja viisime suuremassē tiiki, et kala kuivalejäämisest päästa.

Havilugu pole jahimehejutt. Autojuhid kinnitasid, et jahimehejutt ei olevat ka stepis paljaste kätega kinnivõetud ümiseja (koopoorav). Aastasade jooksul tulbisibulate, koirohu, puju ja okkalise kaamelirohu dieediga harjunud loomadel on vist küll suurimaks mõistatuseks ülimaitsva nisu ilmumine steppi. Nisupõllud hävitasid küll palju näriliste urgusid, kuid kes elama jäid, elavad hästi. Pole siis ime, kui maiasmokk ümiseja end sügisel uudsenisust nii rasva sööb, et ei viitsi ega jaksagi inimese eest ära põgeneda.

Tastõ-Taldõ jõgi on sovhoosi veelindude lemmikpaigaks. Kuid asulaist eemal on ta lausa paradiisiks jõe pärisperemeestele — stepihanedele. Neid maade üleskündmine ei häirinud. Ainult hanede päevakava on muutunud ülimugavaks. See olevat sügisel umbes taoline: hommikune kümblus jõevees, seejärel lend lähedal asuvale sovhoosipõllule. Kui pugu on esimese sordi saiavilja täis, paterdatakse taarudes jõkke tagasi. Ka neid on sajan-ditepikkune koirohunenüü nii aplaks teinud, et pärast rasket nususööma-aega ei jaksa enam hästi lennata. Pärast puhkust on jälle kümblus jões ja lend söödamaale. Nii päevast päeva.

Võib arvata, millise mõnuga jahimehed nisu peal nuumatud hanesid pauna topivad.

Üldine laiskus on võimust võtnud teistegi stepiasukate juures, kellele kõhutäie hankimine pole enam mingisuguseks probleemiks. Kui olime kanalaist mööda jõudnud, silmasime stepikotkast. Ta tiirles majasteetlikus rahus kanalate kohal ja mõnules ainuüksi kümnete tuhandete kanatibude nägemisest, kes valge pilvena täitsid hoonetelähedast steppi. Kõht tal tühi polnud, sest laskus pärast kümneminutilist mõnulemist paarsada meetrit kanapoegadest kaugemal maha tiibu puhkama. Meist ta sinna jäigi.

Teine kanalate grupp asus mõnisada meetrit allajõge. Paar minutit

pärast eelmise vaatemängu lõppu algas seal tuhandehäälne kaagutamine. Mingisugune kull, kotkast tunduvalt väiksem, laskus tibudeparve sekka, kuid need paiskusid nagu tuulest pühituna laiali. Ohvriks valitu aga tegi sünnipärase vaistuga siksakjooksu ja pääses pea kohal rabelevast surmast. Kui kull laskus viiendat korda alla, et uuesti õnne katsuda, jõudis kohale kanala valvur ja kontvõõras pidi tühjade küüntega taganema.

Kulle on stepis palju ja nende lemmikpaigaks on telefonipostid. Varem aga tuli saagi varitsemiseks väsitavat lennutööd teha.

Jõudsime suvel küntud mustendavale uudismaapõllule. Suvisest hoo-vihmast uhitud künniviiludel hakkasid silma sealse «umbrohu», stepitulbi valendavad sibulad. Korjasime mõne minutiga paar peotäit, et stepist midagi mälestuseks kaasa võtta.

Vihma on suvel stepis harva. Aga kui mõni hoog tuleb, siis paneb see endast kõnelema. Jõe ääres nägime kuni kolme meetri sügavust, paari-kümne meetri pikkust jäärakut. Selle kraavi «kaevamisega» tuli toime kahe tugeva vihmahoo vesi, mis asula tänavat pidi kohisedes jõe poole voolas. Kui looduse stiihiale piiri ei panda, pole kümne aasta pärast tänavat ega maju. Seepärast mõeldaksegi sovhoosis juba praegu erosiooni vältimisele. Asula keskele on rajatud viie hektari suurune park, mis on puid ja põõsaid üsna tihedalt täis istutatud. Tulevikus kasvavad tänavate ja teede ääres alleed, põldude vahel kõrguvad kaitseistandike müürid.

Kõigele tuleb mõelda, sest stepp ei armasta ühepäevaperemehi.

IGA AASTA LÄHEB AJALUKKU

«Komsomoli» sovhoosi keskuse lähedal avastasime vana poollagunenud samaanonni. See oli kunagiste rändkarjuste pärand, nende talvitumiselamu. Kuni 1929. aastani hulkusid siin rändhõimude karjad. Siis organiseeriti stepi äärealadel suurmajandeid. Praeguse «Komsomoli» sovhoosi maadel võimutsesid suslikud. Harva puutus siia mõni kauge sovhoosi kari.

Võib ette kujutada, mida elasid läbi need kaksteist meest, kes lint-traktoril ja selle taha haagitud vagunelamus sõitsid 1954. a. detsembrikuu lumetuisus maha rohkem kui paarsada kilomeetrit, et jõuda olematusse uudismaasovhoosi. Järgnenud lumerohke talv süvendas veelgi üksikul kaugel saarel elamise tunnet. Üks neljast tänini sovhoosis elavast veteranist, ukraina vägilase välimusega garaažiülem Vitali Gonkov rääkis naljatades, et esimesel talvel oli vagunelamu meeskonna ülesandeks valvata hangest paistvat teivast.

Kevadel saabusid traktorivoorid, vagunelamuist sai linna esimene tänav. Algas töö, mille hoogu on kõrvalseisjal raske mõista. Seda ei takistanud ikaldussuvi ega elamisraskused.

Pärast üht rasket künnipäeva leidsid traktoristid sööma tülles tühja platsi eest, sest torm oli köögitelgi koos söödava ja söögilaudadega ära viinud. Näriti kuiva leiba ja mindi nurisemata steppi tagasi. Järgmiseks hommikuks oli tavaline künninorm täidetud ja ka söökla üles otsitud.

Seepärast tundub otse kangelasteona kõrgē stepitaeva all laiuv justkui maadligi surutud keskasula. Seepärast üllatudki, kui kuuled, et sovhoosi nägus as klubiruumis näidatakse iga nädal 5—6 uut filmi. Ainult laupäeva õhtul olevat klubis vene kombe kohaselt vaikus.

Ühest pikemast ühekorruselisest samaanmajast oli kuulda koolikella ning kohe jooksis välja lasteparv. Ja erinevaid rahvusi löi siinses rahvastepallis kaasa rohkem kui üheski seninähtus.

Sovhoosi haigla tema kirurgia-, röntgeni-, hambaravi- ja teiste osakondadega, lastesõim kuuekümne lapsega, kaheksa tuhande köitega raamatukogu, sovhoosi oma ajaleht, trükikoda, raadiosõlm, jalgpallientusiastide staadion, uus elektriijaam ja 1959. a. ehitatud kuuskümmend elamut kinnitavad kõik, et sovhoos on täies elujõus.

Ja kõigest viis aastat tagasi tähistas seda kohta stepis ainult teivas. Praegu läheb siin iga aasta ajalukku.

Kõik ehitised on samaanist. Kusagile ehitatavate majade lähedale stepi tuuakse koorem põhku, laotatakse laiali, valatakse tsisternautost veega üle ja lintraktor sõidab sel platsil edasi-tagasi, kuni savikas muld on niiskunud ja segunenud põhuga, kuni plats näeb välja nagu porine teemülgas sügisel. Siis vormitakse 20×20×40 sm suurused pätid. Kuidatamine jääb päikese hooleks.

Isegi arhitektuurilised liialdused — jämedad muhklikud sambad ühekorruselise haiglahoone esiküljel — olid tehtud samaanist.

Uus, 1959. a. käiku lastud tellisetehas muudab varsti asula ilmet. Hakkavad kerkima mitmekorruselised hooned. Ja ka vundamendi saab tulevikus iga hoone, sest stepis avastati koht kivimurru rajamiseks.

Pea saab asulast linn. Jõukust selleks jätkub, sest nisu annab majandi kohta miljoneisse küündivaid kasumeid.

KEEGI KEELAMA EI TULE

«Komsomoli» uudismaasovhoosi mõõtmed olid meie mõne tuhande hektari suuruste majanditega võrreldes nii tohutud, et kuuldud arve polnud millegagi võrrelda ja need ununesid. Kui mõni jäigi meelde, siis pärast ei uskunud, et olid õigesti kuulnud. Tegimegi siis sovhoosi peagroonoomi, 28-aastase ukrainlase Vladimir Moložavõi juures enne ärasõitu väikese pressikonverentsi, et sovhoosis kuuldut-nähtut läbi arutada ja arve täpsustada.

Jah, nisu (suvinisu) kasvupindala oli sovhoosis 1959. a. mitte 70 000 ha, nagu meie olime kuulnud, vaid hoopis 70 700 ha. Tuhandehektarine ümardamine pole uudismaal kes teab kui suur patt, kuid siiski, olgem täpsed.

Mida see arv eneses sisaldab? See moodustab ühe neljandiku kogu Eesti NSV teravilja külvipindalast. Nisu aga kasvatatakse kogu Eesti NSV-s ümmarguselt 15 000 ha võrra vähem kui selles uudismaasovhoosis. See võrdlus andis nii ootamatu mulje, et pidid mitu korda kontrollima, enne kui uskuma jäid. Kui need arvud hakkasid rääkima arusaadavat keelt,

alles siis taipasime, kui pikk on siiski 60 km pikkune nisupõld. Siis sai mõistetavaks, kuidas üks traktorist hommikul tööle sõites paari kilomeetri võrra eksis ja õhtuks lahmaka naabersovhoosi põldu üles kündis.

Seejärel on arusaadav ka peaaegronoomi taotlus kujundada võimalikult väikesed korrapärase kujuga väljad. Välja suuruseks jääb sovhoosis tulevikus 400 hektarit, s. o. 2×2 kilomeetrit. Üht välja eraldab teisest stepitee, mis, nagu me nägime, kohati kujutab otse nisuorasesse aetud kaht paralleelset autoratta jälge, nii et keset teed kasvab ka nisu. 1961. aastal on sovhoosil juba 250 sellist ruudukujulist 400 ha suurust välja.

Teisi põllukultuure oli sovhoosis veidi üle 4000 hektari.

Agasovhoosi üldpindala? Tundus, et selle küsimuse üle polnud peaaegronoom aega saanud mõelda. Laiutas käsi ja lausus, et kolmest küljest on sovhoosi piirid kindlaks määratud, aga ühes küljes laiub miljon hektarit riigi tagavaramaad, puutumata steppi, millele pane või hommepäev sahk sisse. Nii et «päris kindlat suurust ei teagi, töötame, nagu jõuame, keegi keelama ei tule».

NISUL ON KIIRE

Istusime veoauto kastis. Vasakul jooksis raudtee, paremal ruttas mööda koristamata nisupõld. Olime jätnud külalislahke sovhoosiga hüvasti, aga ees ootas teekond lõunasse. Maha jäi sovhoos peaaegronoomiga, kes entusiastina kasvatab kodus astri-istikuid peahooneesise väljaku jaoks, seitsmenda brigaadi koka Ivan Simaškoga, kes oskab uudismaa tingimustes keeta sellise lõuna, mis oleks auks mõnelegi Tallinna sööklale, ja paljude teiste huvitavate inimestega.

Üllatuseks nägime raudtee ääres ohakat, mis nähtavasti oli otsustanud raudtee kaasabil uudismaale ümber asuda.

Tuul andis viimast stepilihvi meie nelja päeva jooksul punaseks tuuldunud ja kõrbenud nägudele. Silmad leidsid üha uusi detaile, mis muutisid stepi esialgse halli mulje järjest värvikamaks. Tee oli huvitav. See tõttu me ei taibanudki, miks autojuht äkki keset viljapõldu masina peatas ja kõhklevalt ringi vaatas. Meid oli tabanud saatus, millega naljatades hirmutati Eestis enne teele asumist, aga mida nüüd ei osanud kuidagi oodata. Olime eksinud. Stepiteede sassiläinud lõpmatu niidivõrk oli meile jumalagajätuks siiski vingerpussi mänginud. Nii et kodus kompassi reisi-pauna toppimine polnudki muigamise väärt mõte.

Meil jäi üks päev Deržavinka asulaga tutvumiseks. Võõrastemaja toas leidsime eest Ukrainast ülikoolist tulnud noorukese juristi, kes tutvustas end rajooni prokuröri tulevase abina.

Me olime «vanad» uudismaalased, viiendat päeva Barankuli rajoonis, tema aga esimest päeva. Teda häiris rajooni keskuse tänavale pudenenud nisu. Nägime meiegi seda teeaiku, kus oli mõni peotäis nisu autokastist maha põrunud, sest teid rajasid ja neile andsid lihvi ainuüksi autorattad. Kui autojuhid oleksid peotäie nisuterade huvides keskmist sõidukiirust vähendanud, kaotades sellega kas või kümnekond kilomeetrit päevas,

oleks see rajoonis töötavate tuhandete autode peale teinud päevas sadu tonne vastuvõtupunkti viimata jäänud nisu. Ja lumi oleks põldudelt leidnud tuhandetonniseid nisumägesid.

Ka meie olime esimesel päeval lihtsameelsed. Kuid elu näitas igal sammul, et koristusperioodi ajal on uudismaal omad kirjutamata seadused, ja need juba ei arvesta meie tavasid. Üks selliseid seadusi kõlab vist küll nii: kogu lõigatud nisu viia võimalikult ruttu raudtee ääres asuvasse vilja vastuvõtu punkti. See seadus panigi autojuhid jõudu säästmata tööle. Seepärast peeti autojuhtide seas peaaegu ametialaseks äparduseks seda, kui niiskuseproovi põhjal tuli koorem brigaadi «tokki» tagasi viia.

Deržavinka vastuvõtupunktis nägime, kuidas kümned lintranspordööriid nagu sõid end paari-kolmekümne meetri pikkusesse, kolme kuni nelja meetri kõrgusesse nisukuhja, õgides soojaks tõmbuvat kuldpruuni mäge ja jättes seljataha pimestava päikese käes läbi kuiva sügisõhu lennates tahenenud ja jahtunud tuumakate terade lasu. Selliseid hunnikuid oli punktis ligi paarkümmend. Ainult pool asfaltväljakust oligi veel vaba. Aga suurem osa nisust seisis veel kõrrel.

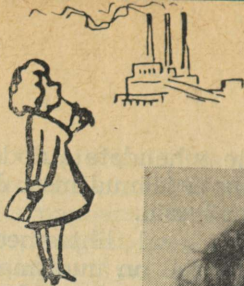
Ka vastuvõtupunkt on nisu teekonnal ainult vahepeatuseks. Seal undab ööd ja päevad elevaatori sorteerimis- ja puhastamise seade, mille torust voolab ahvatlevalt ilus uudismaa and otse vaguneisse. Edasi viib teekond juba väga paljudesse paikadesse.

Nisu liigub stepiteedel ja kuivatusplatsidel kiiresti, otsekui põgeneks oma sünnikodust.

Uudismaal on esimestel aastatel peajõud suunatud nisu tootmisele, aga saagi salve panekul oodatakse abi kogu Nõukogude Liidu elevaatoritelt ja ladudelt. Pingutuste tulemused on lausa jalustrabavad. Ainuüksi Barankuli rajooni nisu riigile andmise plaan oli 252 700 tonni, kuid rajoon kohustus 1959. aastal andma riigile 340 000 tonni nisu. Kui see vilja hulk paigutada aida põrandale ühe meetri paksuse kihina, siis peaks põranda pindala olema vähemalt 43 hektarit. Kui sellise aida laiuseks võtta 10 meetrit, siis tema pikkus peaks olema 43 kilomeetrit. Seal juba huikamist ühest otsast teise ei kuuleks ja öövahil tuleks autoga ringi kihutada.

Uudismaal selliseid ladusid pole jõutud veel ehitada. Sellepärast sügisel nisumäed kõrguvadki otse põllul lageda taeva all ja seepärast nisul ongi kiire.

«Sotsialistlik Põllumajandus», 1959—1960.

SILVIA TRUU

Kuulates südametõnu

Pilvi Läänesaar oli siis üheksateistkümneaastane, kui ta esimest korda sai tõsiselt ja valusalt tunda, mis tähendab süda kui inimese eluorgan ja kuidas see võib ta elurajakest hoolimatult muuta.

Jaa, elu on kiuslik, mõtles tüdruk. Suure vaevaga saad isa ja ema oma nõusse, teed neile selgeks, et temale just meeldibki selline, isa arvates liialt mehelik, ema meelest nii ebakohane töö. Erutusvärinaga sooritad sisseastumiseksamid ja hakkad nii ülevat ning suurt ehitusinseneri kutset omandama. Tunned tulist rõõmu stipendiumist, mis vabastab sind, täiskasvanut, vanemate abist... Ja siis tulevad kursuse lõpul eksamid. Kuigi sa senisel kooliteel oled saanud ainult viisi ja nelju, kardad kaotada edasiõppimiseks vajalikku «stippi», pingutad tugevasti, pingutad ennast üle, ja selgubki, et sul on süda ja ka närvid. Arst soovitab sulle puhkust, vaikust

ja rahu. Lahkud instituudist, sõidad koju tagasi tervist kosutama, ja ongi platsis unetud ööd, mil sind nii hõlpsasti pääsevad ründama mustad mõt-
ted-vaenlased.

Nüüd just, kui oled astunud oma eesmärgile viiva redeli esimesele pul-
gale, libiseb jalg ja ehitusinseneri kutse jääb niisama kaugele, kui see
oli enne. Jälle isa ülal pidada. Viimase tervist aga ei saa ammugi enam
kiita. Ema on kodune, vanem öde õpib Tartus farmatseudiks...

Need mõtted polnud just tõhusamaks arstimiks, ja sügiseks oli Pilvi
Läänesaare tervis samasugune nagu eelmisel talvel ning tütarlaps ei pää-
senud instituudi arstlikust komisjonist kaugemale.

Mis nüüd edasi? Koju jääda enam miski hinna eest ei tahtnud. Minna
Jõhvi aiandisse, kus ta koos õega oli töötanud viiel koolivaheajal? Või
Ilmatsalu tellisetehasesse, nagu kahel suvel? Nii üks kui teine annaks
küll majandusliku iseseisvuse, kuid ei viiks eesmärgile sammugi lähemale.

«Hea küll, kui mulle ei sobinud kõige paremaks peetud tee, valin teise,»
otsustas tüdruk. «Teised alustasid teooriaga, mina praktikaga.»

Talle soovitati minna Tartu. Kas seal ehitusi vähe on! Olgu aga ise tragi.
Ent kui inimesel on võimalus endale ise valida, ise oma käega võtta, siis
valitakse ja võetakse ikka oma meelest kõige parem. Ja Pilvi Läänesaar ei
lasknud Tartu linna kodususel ja tuttavlikkusel, ta oli siin lõpetanud kesk-
kooli, kaasa rääkida. Ta oli jõudnud elada juba ka Põltsamaal, Kukrusel,
Jõhvis, Kohtla-Järvel, Tallinnas ja Põlvas. Ei peljanud võõraid kohti. Juba
vilksatasidki mõtted meie vabariigis kõige suuremale, kõige kuulsamale
ja, nagu teada, kogu Nõukogude Liiduski ainulaadsele ehitusele —
Balti soojuselektrijaamale.

Ema mõistagi oli risti vastu. Isa porises oma porisemised, lõpuks aga lei-
dis:

«Saavad teised hakkama, noh, ega sinagi mul munapudrust ole!»

«Aga tervis,» muretses ema, «oleks tal seegi parem!»

Tütarlaps ise oli võtnud nõuks panna oma haigus täieliku boikoti alla.
Muidu mõtled aina sellele ja kasvabki sul üle pea, nagu kõik erilise tähele-
panu osaliseks saavad hellikud. Pealegi kui südames pole rahu, kõnnib ka
paranemine kaugelt mööda. Järelikult — kõigepealt tuleb hoolitseda süda-
merahu eest, tuleb kuulata südame nõu.

Narva buss juhtus olema kütmata ja näarikuu pakane jõudis pika sõidu
kestel tütarlapse tuju mitu head pügalat allapoole nulli kiskuda. Kõik
reisivintsutused aga ununesid korrapealt, kui ta jõudis Peetri väljaku
ääres teeviida juurde, millel seisid sõnad «Komsomoli löökehitis», ja kui
siia tööleminekuks kogunenud noorukid ning neiud hakkasid teda võõraks
pidamata kohe tulistama küsimustega:

«Tulid ehitama? Kustkohast? Kauaks jääd? Mis su nimi on?»

Ta ei jõudnud veel kõikidele vastata, kui tuli auto ja abivalmis käed
aitasid teda koos kohvritega juhi kõrvale.

Veidi sõitu ja siis... siis kohe, kui hakkas paistma hele tüse saja viie-
kümne meetri kõrgune elektrijaama korsten, andis süda valju pekslemi-

sega jälle endast märku. Erutav oli esimene kohtumine ehituse-hiiglasega, erutav oli «vanade» ehitajate soe ja kärarikas rõõm uue saabumise üle. Jahutavalt üllatav oli aga tööle vormistamine.

«Kauaks?» küsiti temalt. «Kuuks? Kaheks?»

«Ei,» vastas tema. «Aastaks ikka vähemalt.»

«Esiatgu kirjutame kolmeks kuuks,» öeldi.

Kõigest? Mis nalja temaga tehakse? Nii lühikese ajaga ei jõua veel õieti midagi selgeks saada.

«Inimesi on mitmesuguseid. Töötage enne kolm kuud ära, siis räägime edasi,» öeldi talle ja nõuti tööraamatut. Seda uustulnukal veel polnud. Pilvi Läänesaare tööraamatusse tehti esimene sissekanne Balti soojus-elektrijaama ehitusel.

Ta määrati betoneerijate brigaadi, kes parajasti töötas öövahetuses. Eluajaks jääb meelde see esimene öö ehitusel, jääb meelde esimene pilt ehituse öisest näost.

Must sametine taevas. Kusagil kaugel maast, keset mustendavat lõpmatut kõrgust, märkisid punased tulukesed korstnate otsi. Alles kõrgust ja laiust võtma hakkava peakorpuse raudbetoonist skelett oli üleni tuledes nagu tohtu näärripuu. Just näärripuu! Sellena näiski ta öösel enne vahetuse algust oma kõige nooremale ehitajale, kes, pruunid silmad pärani, vaatas sadu suuri ja väikesi kiirgavaid elektrilampe, valgust paiskavaid prožektoreid, siin-seal vihisedes ja silmale valusalt helendama löövaid külmsiniseid keevitusleeke, mille juurest pudenes kaskaadidena raskeid hõõguvaid sädemeid... Ja lärmakas, häälekas oli see tookord alles vormitu valguse ja energia sünnitamiseks loodav hiiglane: hõiked, autode mürin, ekskavaatori jouramine, suure süvendi põhjas sitikana ukerdava buldooseri tortsutamine ja pobin, transportööri vihisev võrin, vibraatorite mitmehäälne undamine, kraanakella hoiatav tilin...

Brigaadi eelmine vahetus oli tööjärje neile üle andnud. Juba saabus auto betooniga.

Pilvi Läänesaar nihutas end veidi kõrvale ja ootas, silmad Anjaks hüütu käes undaval vibraatoril.

«Mis ta sellega ainult üksi õiendab,» mõtles tüdruk. Küllap temagi oskaks.

Anja vist tundis ta pilku. Pööras oma paksu rätti peidetud pea ja ütleski:

«Tule siia!» Aga jätkas loodetust hoopis teisiti: «Võta labidas, tõsta ka siia nurka betooni!»

Ja Pilvi — ehitusel kutsuvad nad oma brigaadi liikmeid ja nendega tegelevaid meistreid ning töödejuhatajaid ikka eesnime järgi — tõttas käsku täitma. Labidas oli suuruselt paras, tühjana raskuseltki jõukohane. Võttis ta sellele aga betooni, siis... jah, siis ei saanud teist paigastki.

«Ruttu! Ruttu!» kamandati.

Hambad huulde!

Agas järgmisel päeval valis ta endale tööriistakambri kõige väiksema labida, mis silma puutus.

Labidaga betooni tõstmine, isekallutaja kasti põranda betoonist puhastamine, vibraatori sisse- ja väljalülitamine, lambiga ploki sügavusse valguse näitamine ja igasugused muud abitööd olid tema esimesed ülesanded. Ta täitis neid hoolikalt ja taipas äkki — võib-olla need, tühistena tunduvad, olidki siit eemale peletanud suurtest tegudest unistanud noorukid, kellest talle kui plehkupanijatest töölevormistamisel jutustati.

Kord ei hakanud betoneerimisele kuuluvat plokki valgustav lamp põlema. Üks katsus juhtmeid, teine transformaatorit, kolmas leidis lambi terve olevat. Peeti nõu.

«Elektrikut!» otsustas lõpuks brigadir ja keegi tõttas teda otsima. Teised istusid seniks ja tatarlanna Fainja alustas jälle üht lõputuna näivatest kurb-igatsevaist rahvalauludest. Pilvi aga hakkas omakorda viga otsima. Ta polnud kaaslastele siiani oma keskkooli lõpetamisest ja ülikoolipäevist rääkinud. Nii ei osanud keegi arvata, et tüdruk elektriasjanduses peaaegu kodus oli. Rike asus lambipesas. Kui elektrik ükskord ehitusväljaku teisest servast saabus, oli jõutud juba ligi pool tundi tööd teha. Terve brigaad oli oma pesamuna üle uhke, eriti naised. Nüüd usaldasid nad tema kätte ka vibraatori.

Suvel sõitsid ehitusele Pilvi Läänesaare endised kursusekaaslased. Nüüd, sõprade saabumisel, oli ta juba ehituse alaliste tööliste nimekirjas.

«Poleks meie brigadi, siis küll ei tea, mille peale teised selle elektrijaama üldse seisma paneksid. Meie oleme need, kes talle kindla jalgealuse annavad,» kippusid keelele naljasõnad. Aga välja ta neid esialgu veel ei öelnud — mine tea, äkki tudengid peavad ärplemiseks. Kuid uhkust oli ikkagi tunda, kui ta jutustas oma brigadist. Sellesse kuulusid lätlasest brigadir Stanislav Kolmatavičius, Ülo Bekker Viljandist, tatarlannad Fainja Abdurhajeva ja Halima Izmailova, venelanna Anjuta Petrova, ukrainlanna Zinaida Mitrofanenko... kokku neliteist inimest. Nemad olid betoneerinud pumbamaja vundamendi, suitsukogujate ja veskite alused, ventilaatorite keerukad liitplokid, katlasaali põrandad ning masinate alused. Lühidalt, kokkuvõtlikult, kõige piltlikumalt saab seda öelda nii:

«Kogu elektrijaama seni valminud osa seisab betoneerijate tehtud jalgadel.»

Kuidas võib sellisest tähtsast asjast üldse rääkimata jätta! Katsu sellest rõõmust aga teiste ehitajate, näiteks armatuuritegijate või monteerijate kuuldes jutustada — kohe kisuvad vähemalt kolmveerand au endale. Oma südant puistata sai ta ainult külla tulnud õele, kui nad kahekesi ronisid peakorpuse katusele vaatama noorukest Narva merd, juurde- ning ära-voolukanaleid ja Narva hüdroelektrijaama.

Oma endisi ülikoolikaaslasi, praegu juba kolmanda kursuse üliõpilasi, jälgis Pilvi Läänesaar erilise huviga. Nende tarkusekambri juurde polnud võimalik pääseda. Tegelikust tööst teadsid nad aga niisama vähe kui tema oma esimesel tööpäeval. Ja tütarlaps, keda salamisi oli närinud kahjutunde õppimise edasilükkamise pärast, tundis midagi rahulolu taolist.

Olid soojuselektrijaama esimese agregadi käikulaskmise eelsed päevad,

kahtlustest ning lootustest kirjud ja töötulest särtsuvad. Kas jõutakse lubatud ajaks valmis või ei? Pandi käima kõik rattad.

Ka see betoneerijate brigaad, kus töötas Pilvi Läänesaar, oli omaks võtnud üldise kiirendatud tempo. Oli käidud teisel brigaadil abiks masinate-saalis turbogeneraatorite aluseid betoneerimas. Nüüd seisid veel ees katla-saalis kolmanda korruse põrandad. Vahepeal tuli ära teha rida väiksemaid töid, muu hulgas betoneerida ühe bloki seinad ja põrand.

Seejuures läks vibraatori kohe esimestel minutitel rikki. Betoon oli aga juba tehasest kohale toodud. Mida teha? Betoon, nagu teada, ootamist ei salli.

«Tehke siis enne põrand! Küll seinte ajaks saab vibraatori korda!» andis nõu brigaadi noor meister, kelle inseneridiplomil tint alles niiske.

Missugune erakordne nõuanne! Paslik, nagu rosin heeringakastmes. Iga betoneerija teab, kui blokis tuleb seinad ja põrand mõlemad betoneerida, tehakse tingimata enne seinad, sest betoon võib seintelt alla vajudes juba valmis põranda ära rikkuda.

Jah, praktilisi töökogemusi võib aja jooksul omandada, kuid kui puuduvad huvi ja armastus töö vastu, nagu nende meistril Luisal, siis on asi hoopis halvem.

Ühe tööpäeva lõpul selgus, et betoonist tuleb puudus. Selle tellimine on meistri ülesanne, tema käes on vastavad paberid. Kus aga oli Luisa? Kadunud, nagu nõel heinakuhja. Hoolika otsimise peale avastati lõpuks — koju läinud. Kahekümne nelja aastase Luisa silmis oli betooniga õiendamine ja üldse kogu see ehitusevärk juba mõni aeg tagasi ebahuvitavaks muutunud.

Uisapäisa, koolikaaslaste mõjul endale kutse valinud Luisast meistri kohusetundetus ja hoolimatus võtsid kogu brigaadilt võimaluse tunda rahulolu õnnestunud tööst ja panid Pilvi Läänesaare taltsaks muutunud südame siin Narvas esimest korda jälle tõsiselt tembutama. Mures ja rahutuses venis laupäeva õhtu, siis öö, selle järel lõpmatult pikk pühapäev. Esmaspäeval aga kulutas brigaad kuus tundi selleks, et teha samba kõvaks kuivanud betooni sisse tækkeid, mis ei laseks uuel kihil vana peal libisema hakata. Kuus tundi! Peaaegu terve tööpäev raisatud ajal, mil igal minutil on kulla kaal.

Taaliseks inseneriks Pilvi Läänesaar saada ei taha. Ka mitte selliseks, kes, kartes oma rõivaid ära määrada, jälgivad tööd ainult eemalt, või koguni brigadiride vahendusel kontorist. Hea ehitusinsener peab põhjalikult tundma kõiki ehitusel ettetulevaid töid.

Betoneerimine oli Pilvi Läänesaarel nüüd selge. Ka müüriladumise jõudis ta juba ära õppida. Armatuuritegemine pole samuti võõras. Järgmiseks oli kavas minna katusebrigaadi. Ehitama oma kätega elektriijaama seitsme-kaheksakihulist katust.

Ja toimuski oktoobri algul peakorpuse katusel vinge tuule käes järgmine jutuajamine:

«Võtate?» küsis Pilvi Läänesaar.

«Tule!» kutsuti. «Tõsise tööinimese võtame kahel käel vastu.»

«Mina aga ei luba,» keelas Pilvi Läänesaare senine töödejuhataja.

«Miks?» hüüatas tütarlaps uskumatult. «Ütle, miks? Kas sa ei tea, mil-
leks see on mulle vajalik? Või . . .» Nutt sundis vaikima.

«Miks?» laiutas vastuseisja käsi. «Kes siis sinu asemel selles vahetuses
praegu tööle hakkab? Enne käikulaskmist tahad meid niisugusesse hätta
jätta! Pärast võid minna, ei keela.»

Hätta jätta? Nende brigaad on alati olnud tubli. Ja viimasel ajal eriti.
Kuidas jätaks ainult tema lahkumine neid hätta?

«Aga kelle käes vibraator enam jagu on?»

Pilvi Läänesaare käes. Hoolikalt, kohusetruult, huviga oma ülesandeid
täites oli ta enesele märkamatult muutunud hädavajalikuks.

See teadmine on Pilvi Läänesaarel peale töökogemuste vist kõige väär-
tuslikum, mis ta siit Balti soojuselektrijaama ehituselt ükskord kaasa
võtab, kui ta jälle instituuti läheb.

«Sirp ja Vasar», 1959.

AGO USTAL

Jutuajamisi külateedel

KAKS FAKTI

Einula Eerma nimi küstutati Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaste nimekirjast. Eksamid esimesest viimaseeni läksid pärikarva ning küllap hiidlastel ei tule oma uue arstiga maid jagama hakata.

See on esimene fakt.

Einula Eerma vanaisa oli 12 aastat Patküla mõisa moonamees. Kuuldavasti olevat ta õnnelik olnud, et sai oma pojalt — Einula isal Hendrik Eermal — lasta kolm aastat külakoolis käia. Sest kaugemale ei suutnud oma tiibu sirutada ükski teine moonamaja elanik.

See on teine fakt.

... Ühel päeval istusime Hendrik Eermaga jändrikul kasetümikal ja kõrvutasime neid kahte fakti. Oot, oot, palju tüdrukul neid kooliaastaid õige tuleb? Isa arvutas sõrmedel:

«Seitse aastat külakooli, neli keskkooli ja nüüd siis kuus talve suurlaakooli. Nii et — seitseteist aastat on, jah, tüdrukule leivakotti veetud...»

Inimese elulugu on kirjutatud tema kätele. Hendrik Eerma käed — pahklikud, soonelised, niisuguse nahaga, millest naelalgi annaks läbi minna — võtsid hetkelise puhkuse ta põlvedel. Niisuguseid käsi ei ole laua taga istujatel. Niisuguseid ei ole isegi paljudel tootva töö tegijatel. Niisugused käed on ainult vanadel talumeestel, kes neisse on jäädvustanud oma võitluse maaga. Ja oma armastuse maa vastu.

Nüüd osutas Hendrik Eerma ettepoole.

«Sa vaata, kus uus karjalaut, kanala, paar sigalat üksteise kõrval... Loomadega on tõug käes, ristikhein tugevalt sees... Köva värk, aga veel kõvemaks teeme!»

Ja ta päris, ilmselt heakskiitu ootavalt:

«Mis sina arvad, kas aasta lõpuks pressime Valgamaa peal esimeseks välja?»

Säärase jutu juurde jõudsi Eerma tütre eksamitest alustades. Ja tundsid, et su kõrval istub peremees. Tõeline peremees. Mitte niisugune, kel omal ajal oli 6 hektarit kandikohta ja kes ütles: «M i n u oma,» vaid niisugune, kelle jutus kuuled: «M e i e jagu!»

Ainult aukirjad — viis tavalisel paberil rajoonist ja üks kõvade kaante vahel Kadrioru lossist — on sellised, et nende kohta ei saa ütelda: «Meie omad.» Nendel on Hendrik Eerma nimi. Õigusega. Sest tema on mees, kel normipäevagraafik on iga aasta peaaegu ühetaoline: 600, 650, 690... Ikka sellest ajast peale, kui Koorkülas üldse kolhoosi süüdi pühitseti ja kui Hendrik Eerma aastaid vaevalt viiekümne viiega loeti. Aga nüüd sooviti talle õnne kuuekümne kuue puhul.

«Õnn nüüd või,» muigab ta, «ei kondid seda õnne mõista. Ei nad mõista...»

Arvab siis, et ta sõnu võetakse ehk täht-tähelt, ning täiendab:

«Aga küll ma nendegagi hakkama saan. Küla koeradki naeraksid, kui kuuleksid, et Eerma vana on jännis...»

Ta raputab pead, tõuseb ning astub töömehe raskel sammul oma teed. Veel viimased õiendused, ja siis koju. Täna on vaja tütrele kirjutada. Temale, kes sai selle, millest isa kunagi pidi loobuma.

«Võidu» kolhoosis.

ÜHEST HEAST VÄSIMUSEST

Ta oli kolmkümmend viis täis saanud, kui tervis pani veto peale — põllutööga, sõber, ära enam proovi söögilauda katta!

«Aga kuidas siis ometi?» küsis ta endalt nõutult. «Mida ma siis tegema hakkan?»

See oli Hans Randveerele raske aeg. Mõne inimesega juhtub, et niisugune löök võtab õige elutahte, sunnib pea õlgade vahele ja tüdimuse ning. Ega Hansulgi olnud kerge uuesti otsast alata. Aga ühel hommikul,

kui seljataga oli mitu üpris vähese unega ööd, tuli ta toast välja, laskis pilgu üle koduõuest paistva Ohne luha ja raputas silme ette langenud juustesalgud järsult kõrvale:

«Eh, vennas, me veel elame!»

Nii tuligi päev, mil Ljahhovi-nimelise kolhoosi rahvas nägi Hans Randveert esimest korda postikotiga rinnal ja küsimusega suus:

«Leht sul juba käib või?»

Kui aga teine hakkas seletama, et mis selle peale ikka raha kulutada, parem teha mõned õlled ja leppida naabrinaiste jutuga, muutus Hans, muidu nii tasane, tagasihoidlik ja häbelikuvõitugi, äkki väga enesekindlaks. Kõneles teadmistest ja teadlikkusest, tegi juttu Prantsusmaa järjekordsest valitsusest ja viis kõneaine suure lombi taha. Siis aga, nagu jutujätkuks, otsis välja tellimisraamatu. Teine heitiski käega ja laskis oma nime lehetellijate kirja kanda. Muidugi, mõni esimesel korral ei lasknud ka.

Nüüd on Hans Randveer juba neljakümne viiendat sünnipäeva pühitsetanud. Lehetellimise juures temaga enam õllest juttu ei tehta, vaid kviitung täidetakse pikema jututa. Postipoiss paneb siis oma «Minskile» jälle kiiresti hääled sisse ja laseb edasi — pole ju aega, paarkümmend versta vaja päevas läbi kihutada. Vahel oma mootorrattaga, vahel sidekontorilt saadud jalgrattaga, millele abimootori muretses ise. Ikkagi kergem!

Kergem? Aga kas siis kolhoosi postimehe ametis ongi midagi rasket? Et muudkui jaluta ja sõida, võta päikest ja naudi loodust?

Arvatagu pealegi nii, see Hans Randveert ei häiri. Ta teab, et ega niisuguseid arvajaid palju ole. Mitmed on ju näinud, kuidas Hans lumest ja tuisust nii läbi murdis, et hangedesse mattunud aia tagant ainult läkiläki paistis — ka kõige kõrvalisematesse kohtadesse vaja kiiresti tuua lehed ja kirjad, telegrammid ja pensionirahad. Ja ega Hans naljalt pakkigi «sidesse» maha jäta, ikka tassib ühes ja viib koju kätte. Mis sellest, et postikoti tavalisele kümnele kilole mõnikord mitu niisugust kaalu lisandab. Mis sellest, et hobune talvel mõnigi kord jäljed kaotas ning külmas jäävihmas ja tuisus tundide kaupa ekselda tuli. Mis sellest, et lõpuks kaelani märg olid... Aga on ikka pagana tore tunne, kui tead, et nüüd pole kellelgi põhjust su kohta paha sõna lendu lasta. Sellepärast süda ei kripeldagi, kui vabal ajal saab vahel endist viisi heinatöö romantikat proovitud, raamatut sirvitud või õngeritva vibutatud.

Aga õhtul, kui Hans Randveer paneb pea padjale ja keerab lahti raadiopilli, tunneb ta iga erguga — väsimus suriseb pealaest jalatallani. Kuid see on hea väsimus, elus uuesti koha leidnud inimese väsimus kasulikust ja huvitavast tööst.

Ljahhovi-nimelises kolhoosis.

«Valga Kommunist», 1959.

FRIEDRICH ISSAK

*Noormees
härjapõksiga*

PÄEVAKANGELANE

«**L**enn-nart! ... Lenn-nart! ...»

«Ei pea vastu, samm vajub ära,» poetab keegi kahtlevalt, kui ergutajate koor hinge tagasi tõmbab.

«Peab, pane tähele, peab! Millal ta pikemaga on jooksnud?»

«Ja käed ei käi.»

«Rumal, ega kätega joosta,» nähvatakse, ja edasi juba täie häälega jooksjate suunas:

«Lennart! Jalad käimal!»

Juta Ojamaa ehk sportlaste hulgas lihtsalt Juts dirigeerib naelkingadega:

«Lenn-nart! ... Lenn-nart!»

«Istuge! Istuge!» nõutakse seljataga mitmes keeles, kuid kohe on istuma kamandajad ka ise püsti.

Algab viimane ring.

Tribüün lööb rõkkama. Lennart näeb rajaserval treeneri ärevil nägu ja rohkem aimab kui kuuleb hüüdu: «Tubli, Lennart!» Kõik mattub hiigelkoori. Nüüd jääb vaid tempot lisada ja vastu pidada. Too kollase särgiga tuleb kinni püüda. Kas minna kurvil mööda? Aga mida enam oodata! Veel kakssada meetrit... Viimane sirge. Kõik välja panna ja vastu pidada! Kõrvus kohiseb. Veel viiskümmend meetrit. Kiusatus on tagasi vaadata. Ees virvendab finišilint...

«Lenn-nart!... Lenn-nart!...»

Tulla esimesel üleliidulisel jõukatsumisel neljakümne kolme hulgas neljandaks. Lausa uskumatu.

«Näete, mis loeb harjutamine,» kiidab treener Aksel Laul ning otsib silmadega neid, kelle sportlasesüdamele koputada.

«Aga meie!» nuriseb Juta Ojamaa. «Lennart, kuulsid, kuidas ma karjusin?»

«Sinu jeeriku pasun talle hirmu nahka ajaski,» lõõbib Evald Orning. «Aga mis mehel endalgi viga! Kui jaanikuu külma üle elab, saab jooksja kah.»

«Enne ikka kui sina kuulitõukajaks,» torkab Ants Maiste. «Katsu ka nii palju punkte tuua! Vaata järele, mis neli neliteist kaks annab.»

Punktidele võib päevakangelane tõemeeli uhke olla. Päris avalikult muiati võistkonna koosolekul, kui ta 4.15-ga lubas joosta. Endal isiklik rekord ligi kümme sekundit nõrgem. Mida ta õige mõtleb!

«Lollisti lubasin,» mõtles ta ka ise, kui esimesel ringil viimasena triibüüniesisele sirgele jõudis.

1500 meetri jooksu ja Lennart Lepikulti ümber on õhtul veel palju juttu.

«Kui sa sammu ka raasike pikemaks saaksid — noh, alla nelja minuti nagu nalja.»

«Teise ringi magasid maha.»

«Ja see maamehe tagasihoidlikkus stardis!»

«Tead, mis tähendab hapnikuga laadimine?» küsib äkki noor saja-meetri-mees Arnold Ploom.

Lennart ei tea.

Küsija on tragi õpetama: «Näed nii. Hingad stardis kümme korda täie rinnaga ja siis kui pauk käib, võid punuma pista saja meetri tempos, pole hapnikuvõlga karta ega midagi.»

«Lora puha. See rohkem laiskade leib. Kevadel kolm korda nädalas metsas, kaks korda rajal, suvel kolm korda rajal, kaks metsas, — vaat see on õige laadimine. Zatopek ütleb ka: «Mida rohkem sa jooksed, seda paremaks sa lähed.»»

«Pea, pea, kullake! Kolm korda rajal? Kus sa meil maakohas rada leiad? Kõige tähtsam on minu arvates ikkagi...»

Karm bassihääl lõpetab vaidluse: «Kõige tähtsam on praegu öörahu. Mis teil arus. Kell juba ühe peal!»

... Eemal sadamas uluvad viled. Viimane tramm kihutab depoosse. Kõik magavad, aga Lennartil ei tule und. Meenub hommikune jutuajamine.

«Staaž?»

«Pool aastat.»

Neiu, kes võistlejatel ankeeti täita aitas, tegi suured silmad.

«Kui vana?» kontrollis ta veel kord.

«Kakskümmend kaheksa.»

Jah, tütarlapsel oli õigus imestada: poolkogemata sattus ta siia Odessasse, üleliiduliste maanoorte esivõistlustele. Teisi paremaid polnud, oli vaja tulla ja tuli.

PIKA SAMMUGA

Staaži üle võib muidugi vaielda. Mõned diplomidki hoopis varasemast ajast kodus raamatukapis. Kuid kas see on sportimine, kui juhtud külahahetele sõbraga kokku ja ütled: katsume, kumb jõuab enne tolle telefoni-posti kohale. Kas sõrmevedamine on sport? Arvatavasti mitte.

Samasugune kemplemise laad oli ka Lennart Lepikulti esimestel võistlemistel mitu head aastat tagasi.

«Tule, tee kaasa! Kuidas ma üksi jooksen,» palus kord sõber.

«Löö pintsak maha, Lennart. Sul koivad nagu kitsel,» käisid ka teised peale.

Kolmandal ringil hakkas sõber kaebama pistet ja neljandal keeras rahva hulka. Ise kirunud: «Katsu sa niisuguse volaskiga sammu pidada. Mina võtan kaks, tema ühe.»

Nädal hiljem olid Harjumaa esivõistlused. «Toreda pika sammuga Kose põllumajanduskooli õpilane Lennart Lepikult võitis 800 ja 1500 m jooksu,» märgiti ajalehes. See sõnum sattus ka nende näppu, kes maatöölise võistkonda ametiühingute vabariiklikule spartakiaadile klapitasid. Nimi pandi kirja.

«Mis siis ikka, käi ära,» arvasid kodused. «Saad sugulasi vaatama minna. Emale vaja prille, lapsele palitut.»

«Näita nüüd Tallinna meestele, kuidas Kosel õlut pruulitakse,» leidus ässitajaid.

Kohe avapäeval oli 1500 meetri jooks. Põksuva südamega astus Lennart stardijoone taha. «Teeme, mis võimalik,» oli ta sõpradele lubanud ja otsustas võtta veelgi pikema sammu.

«Sa ei jookse, vaid hüppad. Kes sind nõnda on õpetanud?» kõnetas riietusruumis teda meistersportlane Aleksander Tšikin.

Lennartil vajus suu lahti. Seni olid kõik tema sammu kiitnud.

«Õpetanud pole keegi. Kas nii on halb?»

«Kingakulu on küll väiksem, muud kasu pole, nägid ise,» naeris vana-meister ja päris edasi: «Mitu korda sa nädalas treenid?»

«Pole mahti saanud, tööd [ka palju,» põikles Lennart, endal tunne, nagu koolipoisil, kes õppetükiga jännis.

Parem hilja kui mitte kunagi. Veel samal õhtul läks ta raudtee äärde jooksma. Ehk aitab. Kuid hilja on koera sööta, kui hunt juba karjas. 3000 meetri takistusjooksu veeaugu kohal teravmeelitsesid poisikesed: «Onu, kas vesi on väga märg?»

Ja Lennart Lepikult võttis kuulda elu näinud naabritaadi juttu: «Vana mees, kahe lapse isa, mis sa selle jooksmisega enam jahid.»

TUULE JUHANI KOGEMUS

«Roomas viimane» põlgas ära au külas esimene olla.

Keegi algul ei uskunud. Teeb nalja, arvati.

Ühel laupäevaõhtul kihutas rajooni spordikomitee esimees õue ja enne veel kui jalgratta pidama sai, hüüdis: «Tule ruttu!»

«Mis on? Kas tuli lahti?»

«Hullem veel, kohe algab peale!»

«Mis asi?»

«Võistlus ikka. Kutse sa said?»

«Ei viitsi enam,» tõrjus Lennart. «Astu tuppa, puhka jalga. Kas mustikakisselli tahad?»

«Tule, hüppa siis kolmikut, sammu sul ju on, või... kas kuuli tõugata oskad?»

«Eks sa ise tea. Kui oled õpetanud, siis oskan.»

Esimees tegi, nagu poleks kuulnudki, ja hakkas kurtma: «Rajoonikomitee sekretär tuleb avama. Mis ma hing ütlen. Pool võistkonda puudub.»

«Mina kui agronoom seletaksin seda nii: harisid kevadel põldu halvasti, nüüd salved tühjad.»

«Jäta oma tähendussõnad!» ärritus spordikomitee esimees ja pöördus riida juures saunahagu korjava naabritaadi poole: «Kuule, vana, aita sellele sõnnile päitseid pähe panna.»

«Ega sundimisega saa kedagi,» muheles taat. «Meil, näe, Tuule Juhani proovis mesilastega. Ergu unega, nagu vanem inimene ikka, tegi igal hommikul enne kukke tiiru aias ja pörutas rusikaga tarude pihta: «Üles, laiskvorstid! Tööle!» Sügisel teistel mett süüa ja müüa, Juhani kärjed tühjad.»

«Noh, said nüüd,» naeris Lennart.

«Sa siis ei tule? Ole inimene. Viimane kord,» prooviti veel õnne.

«Ei tule! Naine ka ei luba perekonnale häbi teha.»

«Neetud amet!» lausus esimees südametäiega ja keeras ratta ringi.

Lennart jäeti rahule. «Poisid kasvavad, hakkavad jooksma,» sõnas ta, kui mõni jooksurada meelde tuletas. Aga väike side siiski püsis.

«Isa, mida sa loed?»

«Spordiuudiseid.»

«Mis see sport on?»

«Ah, niisama ajaviitmine.»

«Kas nagu habemeajamine?»

«Jah, nagu habemeajamine, tegevat nooremaks,» naeris isa.

Aastad läksid. Kuni ühel kevadel . . .

«Sulle on kiri, seal laual. Mingi spordiühingu ümbrik.» Naise hääl oli tusasevõitu. Hakkavad jälle kimbutama. Mees niigi päevade kaupa lennus.

«Kas teha lahti ka, või saata kohe pliidi alla?» naljatas Lennart leepaistel kummisaapaid pestes.

«Tuli isegi suur, ajad veel supi üle.»

Kirja läbi lugenud, läitis Lennart sigareti:

«Tahavad sügisel Odessasse viia. Soovitavad harjutama hakata, kava ka juures. Ja suitsetamise pidavat ma maha jätma. Kõik neil teada.»

«Seda minagi,» toetas naine. «Suitsu vead sa küll ilmaaegu.»

«Kõik minutid ja meetrid siin arvel, nii ja nii mitu korda. Nagu arsti retsept: pärast metsajooksu sooja veega pesta . . . kareda käterätiga kuivatada . . .»

«See rohkem nendele, kes linnas lulli löövad. Sul kevadkülv, kolm kolhoosi käes,» arvas naine.

Sellega sedapuhku jäi. Ka järgmisel ja ülejäämisel öhtul polnud kirjast enam juttu. Kuid suitsetamise asemel näris isa nüüd poja Tiiduga võidu kompekte. Kolmandal päeval tuli ta koju varem kui muidu ja ütles nagu muuseas: «Mul veel «Edusse» asja. Lippan läbi metsa, saab otsem.»

«Kas panen vee ka üles?»

«Võiks jah,» naerdi vastuseks.

Tulid maanoorte karikavõistlused Pärnus. Vanad sõbrad, kes Lennart Lepikulti kui spordimehe juba maha olid matnud, imestasid.

«Vaatan ja vaatan, ei ole enam see, mis sa olid. Ei ole enam seda sammu. Ilmaaegu hakkasid mulle tookord, mäletad, mustikakisselli pakkuma.»

«Aga aeg 1500 meetris on parem.»

«Tõsi või?»

«Mida sina nüüd teed?» viis Lennart jutu teisale.

«Ma naaberrajoonis. Sain granaadiviskes meeskonda. Muidu müristan traktori peal.»

«Mesilasi enam ei ärrita? Läheb hästi?»

«Palju etem. Õige amet!»

Ja mõlemad pahvatasid naerma.

ÜKS TEE, KAKS ASJA

Võistlustele Odessas järgnes ka teine tähtis muudatus Lennart Lepikulti elus. Rapla rajooni «Võidu» kolhoosi oli agronoomi vaja. Kose põllu-

majandusosakonnas oldi algul küll risti vastu, aga siis hakati mõtlema: käib liiga sageli võistlustel ja laagrites, võib-olla hakkab veel rohkem käima. Tühi temaga!

«Mida nad sulle seal pakuvad?» uuris osakonnajuhataja.

«Nagu töö, nõnda tasu.»

«Lähed normipäevade peale?»

«Nii jah.»

Vangutati pead.

Rapla rajoonis on üle vabariigi tuntud «Uue Elu» kolhoos, on «Tee Kommunismile» — jõukad ühismajandid. «Võidu» oma aga tüüris allamäge. Tookordne esimees, kaine peaga kõigiti mõnus ja arukas inimene, oli ohjad lasknud rataste alla.

«Naljakas mees, see meie uus agronoom,» panid külanaised pead kokku. «Mis õnne ta siit otsib?»

«Ega tea ühtigi. Maad meil head . . .»

«Ei joo ega suitseta, arvepidaja rääkis.»

«Ja tead, eile tuli joostes brigaadi. Lidusin vaatama, mis lahti. Mitte midagi, torakas teine mu kartuleid sorteerima.»

Kohe võitis uus agronoom noorte poolehoiu.

Tööpäeva lõpul tõmmati võrk üles ja löödi palli. Rajati ka väike kergejõustikuväljak. Ühel poolepuudasel taoti sang maha ja saadi kuul. Aga kes himustas oda proovida — ole mees, meisterda. Parajaid sirgeid kuuski kui palju.

Oli veel muudki rõõmustavat. Distsipliin kolhoosis paranes. Mis näoga sa lähedki õhtul palliplatsile või kuulitõukes oma jõudu näitama, kui päeval seanahka oled vedanud.

Ka agronoomil endal passis töö spordiga hästi kokku. Oli vaja viljakuivati juurde või mõnele kaugemale põllule rutata, tõmbas treeningdressi selga — üks tee, kaks asja.

Kord udutas terve päeva seenevihma.

«Kus sa täna, niisuguse ilmaga,» keelati kodus.

«Lähen oma härjapõksi kandma.»

«Mida kandma?»

Lennart naeratas.

«On niisugune müüt. Üks noormees himustanud kord kangesti tugevaks saada. Isa õpetanud: tee härjapõksiga ring ümber maja. Poeg haaranudki vasika sülle. Nii iga päev, kuni lõpuks nähtud teda jalutamas, suur härg seljas . . . Ega minagi või päeva vahele jätta.»

«Isa, mina tulen ka. Kassiga,» palus Tiit.

Kass löödi ukse taha ja poiss teki alla.

Tee laskub nõlvakut mööda jõe suunas. Vahepeal tuleb sarapuudega palistatud lausik metsasiht. Sellel 150-meetrisel sirgel osal on rada rohkem tallatud. Täna on Lennartil kavas 20 korda, 150 m kolmeminutiliste vaheaegadega. Tõsine pähkel. Aga ammuks see oli, kui kümmegi korda käis üle jõu ning pani jala tarelävel komistama ja käe uksepiidalt tuge otsima.

SUUREL RAJAL

«Hea kasv, aga samm na lühikesevõitu. Mäletan veel, kui toredasti sina jooksid.»

«Räägivad nii. Kuid minu aja viies tuhandes jooksis ta ringi. Ilu loeb vähe. Poolakas Noji oli Berliini olümpiamängudel päris longanud. Kõik vaadanud: nüüd kohe katkestab. Aga kuue hulka tuli. Töö — see loeb.»

Üks vestleja, hallipäine, on Feliks Beldsinski. Rohkem kui 15 aastat seisis tema nimel 5000 m rekord 15.07,0. Alles 1950. aastal sai Erich Vee-tõusme esimese eestlasena aja alla 15 minuti. Temale järgnesid Hubert Pärnakivi, Lembit Virkus ja ka Lennart Lepikult, kelle üle äsja mõtteid vahetati.

Komsomoli-nimelisel staadionil paelub tähelepanu vabariikliku spartakiaadi 3000 meetri takistusjooks. Ees on Pärnakivi, takjana tema kannul Lepikult. Poisikesed veeaugu kohal soovitavad: «Juurde, pikk! Tõmba mööda!»

Lennart muigab. Palju vett on vahepeal merre voolanud. Kümneid suuri võistlusi on tal nüüd kirjas, kümneid kordi on ta kaitsnud Nõukogude Eesti spordiau, ja mitte üksi maanoorte liinis. 1500 m jooksus 4.00,4 ja 5000 m jooksus 14.53,6. Võib rahuldustundega tagasi vaadata. Kuid ees on Hubert Pärnakivi selg. Kas minna mööda? Kas jätkub jõudu sammu pidada?

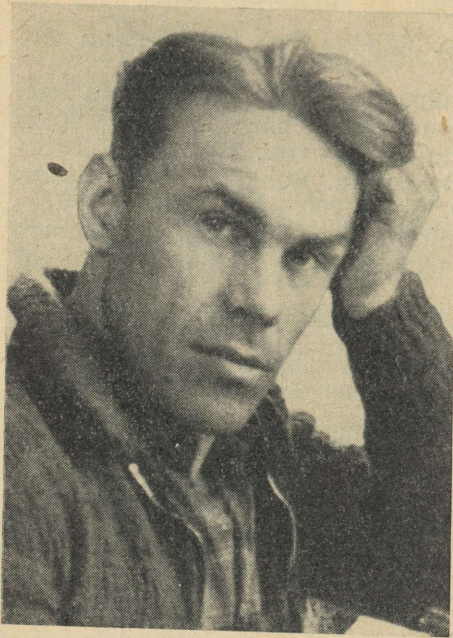
Peaaegu rinnutsi tulevad nad lõpusirgele. Üks nooruse energiaga, teine oma aastaid trotsiva visaduse ja tahtega.

Tribüün lööb rõkkama. Mitmetuhandeline hiigelkoor skandeerib:

«Hu-bert! ... Lenn-nart! ...»

Meenub noormees härjapõksiga. Jah, töö — see loeb. Elu astub oma võidukäiku ka spordirajal. Ole mees ja pea sammu!

«Kehakultuur», 1957.

OTT KOOL

Noarootsis

Hägusest augustikuu taevast kõrvetab päike. Pikalt merre ulatuva muuli ääres loksab rohekas leige laine. Paar tusast vanameest istuvad pooleks saetud lodja varjus ja teevad suitsu. Harva vahetatakse mõned rootsikeelsed sõnad lõppe susistades ja neelates.

Ei taipa, millest on jutt. Kas põlvepikkusest mehikesest, kes vetikaist libedail kivilid hüpeldes pika ridva ja kaproonnööriga ahvenaid kaldale meelitab. Või kiljuvast kajakaparvest, kes kodupartide pere on sisse piiranud ja kus nüüd eluküsimuste üle kakfoonilist diskussiooni peetakse.

Või viitavad need harvad sõnad millelegi tähtsale sealt kaugelt paistvatel loopealsetel — kiviaedadega, kadakariberikkudega, upakile vajunud puutuulikutega...

Loen paadipiletilt: «Haapsalu—Österby laevaliin. V. I. Lenini nimeline kolhoos».

Tuul viib paberitüki sõrmede vahelt, ja ma sean sammud loopealsete poole.

Seitsme kilomeetri pikkusel maanteelõigul mitte ühtegi autot, mis sind tolmu täis keerutaks. Üksik uudistav nägu. Kitsal kraavitatud põllul undab kombain. Lagedate rebasekarva nõmmede ääres kõssutavad madalad majakesed, pilliroogkatuste alt umbusklikult tee poole piiludes. Aga lepikuäärtes jalutab traataia sees kolhoosikari — ühesugused rusked ja punased hästi hoolitsetud lehmad. Millest nad küll nõnda head välja näevad? Söödamaa, olgugi et lepikuäär, on samasuguse põuast kõrvetatud kamaraga nagu rebasekarvalised loopealsedki.

Tean juba, et noarootslase kõne on nagu poolsaare teedki: siledana ja sirgena läheb ta sinu ees parkümmend sammu. Ja kohe viskab vembu sisse, põikab küll siia, küll sinna põõsa taha — raske on ette arvata, kuhu ta välja jõuab, kas Riguldisse või Võõla.

Nõnda minugi küüdimees: «Laudanaised...» Peab paljutähendava pausi, nõotab hobust ja venitab kiitvalt: «...silitavad!»

Kaugemal karjamaal kasvavad kased on üleni kollased, kuigi aeg alles pooles lõikuskuus. Põud...

Võib-olla ei öeldudki seda minu tögamiseks?

Aga kohe haarab mu pilgu tohutute säravate hõmadega kraaviader. Kümneid kilomeetreid on traktorid teda vedanud läbi vesiliivade ja pae-kivirahnude. Aastasadu puutumatult seisnud jäätmaad, mis ei kasvatanud ei metsa ega heina, kus võsagi pika kasvuga noarootslasele õlgadeni ei tõusnud, on nüüd jaotatud ühtlasteks õigenurkseteks ruutudeks. Veel valitseb nendel ruutudel kaos — juuritud kannud ja võsa, ürgsest puutumusest väljatõugatud mornid kivimürakad...

Roogkatusega hütt lepiku veerelt nagu pilgutaks mulle ainukest akna-silma: Saite nüüd! Mida sellegi maaga peale hakata?

Ära karda, tudike! Sirged ja sügavad nagu kuivenduskraavid on piirid möödunu ja praeguse vahel. Paari aasta pärast saab neilt ruutudelt — kultuurkoplitest või põldheinapõldudelt — Lenini-nimelise kolhoosi kari väärtuslikku sööta.

Ainult tööd, vaat seda on tublisti teha! Küüdimehe karm, päikesest ja tuultest nuheldud nägu on mõtlik. Hobugi astuks nagu aeglasemalt ja noogutaks nõus olles pead...

«Nõõ, pimeloom, või looderdama! Egas töö üksi minu teha jää, jo me kõik siin tööinimesed!»

Kui vanker oma tüütu kõrinaga viimaks lõpule jõuab, kui hobu kopli viidud ja minagi oma reisiväsimume kaevuvinna alla olen maha pannud, on päev õhtus. Istume siis laua ümber ja kõige muu suupärase kõrval laseme hea maitsta salalikul saareõllet. Omadustelt ei jää ta kriipsugi maha Smuuli poolt kirjeldatud nimekaimust, mille kohta öeldi: «Mine ja murra!»

Mehi koguneb ja juttu jätkub.

* * *

Laidude taga loksud laisk laine. Tusane punetav päike alles külitab kaugete lahtede udus, aga juba on laudanaistel lehmad lüpstud ja piimavankridki põravad «mandimaja» poole.

Lauda juurest tuppa, on ainult «viluga visata». Nurme Liia jaoks poleks seda käimist nagu ollagi. Tema, noor inimene, kelle sünniaastaks loetakse 1942, tahaks, et see tee oleks terake pikem. Et käiks kohe mööda merekallast, kus saaks mõnikord läänetuulest läbi rühkida ja kus näeks laineid, kajakaid...

Tal on natuke isemeelne nina, toimekas olek ja karmid heledad juuksed. Ka see kuulub nähtavasti tema iseloomu juurde, et ta enda kõrval kõndijast sammukese ees peab rühkima. Märkasin seda juba eile. Lauda juures jõudis tema loomadele lisaööda esimesena laiali kanda, esimesena oma osa laudast puhastada, esimese lüpsikutäie piima nõusse kurnata. See kõik toimub kuidagi iseenesest, ilma liigse tõttamiseta.

Võib-olla sellepärast, et olla teistest sammukese ees, ta tuligi tagasi kolhoosi? Ja kas ainult sellepärast?

Toas tukuvad alles hämariku hallid varjud. See on tavaline tilluke neiukamber, kus esimesel pilgul tundub kõik vajalik kohal olevat, kus on hubane ja mugavgi. Ning alles hiljem märkad, et mõndagi tarbeesemeist on vajaka.

Soovite elulugu?

... Käis koolis, töötas Haapsalu kalakombinaadis, oli kolm kuud Balti elektriijaama ehituselgi. Kui tagasi tuli, hakkas jälle kaalujaks-pakkijaks kalakombinaadi kuurides. Aga iseeneses pidas ammu plaane maale minna. Kolhoosi. Tahtis, et töö oleks vaheldust, vastutust, et saaks kaks kätt kõvasti külge panna.

Vastutust?

Jah, ka seda. Et ta oleks kusagil väga vajalik, kas või asendamatu. Ja et teenistus oleks parem. Vähe on noore inimese jaoks sellest, kui suudetakse muretseda hea kleit ja kinopileteid. Vaja on raamatuid, teatripääsmeid — nii mõndagi on vaja...

Töötasu määrab noore neiu elus palju.

Ning mõnikord minnaksegi ainult selle peale välja.

«Aga minul on alati olnud kutsumus maal elada, tööd teha,» ütleb kiiresti Liia Nurme. Ta on natuke solvunudki.

No-jah, seda muidugi. Ta on palju lugenud tüdruk — «kutsumus maal elada» pole tema jutus mingi tühine kõlks, mille varju pugeda, vaid spontaanselt õigel kohal väljendatud mõte.

* * *

«Natuke usku inimesesse on etem kui kümme ankeeti,» ütleb agronoom Ivi Bander.

Tee, mida mööda me oma jalgrattaid edasi sunnime, on liivane ja auklik. On selline rauged pärestlõunane tund, millal puuvarjud hakkavad juba pikaks kiskuma, kuid metsavahelisel teel on õhk alles tulikuum, täis tolmu, närbumise ja kanarbiku lõhna.

Jutt on meil sellest, et Lenini-nimelise kolhoosi juhatus usaldab noor-tele inimestele meelsasti vastutusrikkaid töökohti. Just praegu ootab kolhoos otse koolipingilt uut zootehnikut ja farmijuhatajat.

Ivi Bander isegi tuli niiviisi kolhoosi.

Tee muutub kitsaks ja keerleb kiviaedade vahel. Üle öla öelduna jõuavad minuni paar lausekatkendit.

Tema, Ivi, on peaaegu võrulane, sealt Lõuna-Eestist, Kaagjärve äärest. Lõpetas Antslas tehnikumi ja suunati siia tööle.

«Ah et kuidas meeldib?»

Tee on natuke laiem ja ma pressin oma ratta tütarlapsena kõrvuti. Kuid tema on kavaluseta, otsekoheste ütlemissena.

«Meeldib.»

Jutt ei tule sellest, et poolsaarel on meelelahutusi vähe ja Haapsalu, lähim kultuurikeskus, mere taga. Ka sellest mitte, et ta juba kaks «valge daami hooaega» on Haapsalu külje all elanud, aga «daami» ennast ikka veel näinud pole. Aega olevat alati napilt.

«Alguses ma ei saanud aru, mis nendel põldudel vilja toidab...»

Põldudel on ainult kivid, vesiliiv, raske savi, kruusarähk. Aga saagid pole halvemad «suure maa» keskmiste kolhooside saakidest.

Kui ta mõned kuuld Noarootsis oli elanud, sai talle selgeks, et see, mis puudu jäi mulla viljakusest, tehti mitmekordselt tasa tööga.

Töö ootas ka teda.

Päev päeva kõrval tunnevad poolsaare põllud noore agronoomi hoolitsevat kätt. Kolhoosis ei ole põllulappi, millega Ivi Bander poleks tegelnud. Ta teab täpselt, kus ja kui palju on tehtud maaparandustöid, kui palju neid veel teha on, milline on kuskil mullastik. Ta tunneb kõiki inimesi, ja inimesed tunnevad teda. See on uudismaaharija suhtumine oma töösse, selline, kus innustajaks on tulevik.

Paneme rattad kiviaia äärde, mille taga on maisipõld, madal, kollane. Tuul kahistab kuivanud lehti.

Ivi Bander ei ütle midagi, kui me sammume üle selle põllu. Ja millest siin rääkidagi? Ainult surnutest räägitakse head, mais aga vedas tänavu mitmes brigaadis alt. Öigemini, alt vedas põud.

Kuid igal aastal pole põuda. Ja ka järgmisel aastal jätkub noortel jõudu maisi korduvaks vahelharimiseks. Jätkub usku maisisse.

«Siitkandi rahvas on alati suhtunud suure austusega rukkisse. Rukis, see on leib,» räägib Ivi mingi uue mõttega ametis olles. «Mis te arvate, kuidas nad suhtuvad haljasrukki sileerimisse?»

Ja äkki, nagu uuelt realt:

«Mure on Vsevolod Lõšiniga!»

Vsevolod on paras pikk pois, tumedapäine, tublisti päevitunud. Mäletan, et nägin teda ühe tööpäeva õhtupoolikul Eistrepa paadisillal. Pesusametist avaralõikeline tuulepluus istus talle õige hästi, samuti natuke lõtv, oma noorusel ja jõust teadlik hoiak. Sel päeval, kui brigaadis koristati viimaseid viljahektareid, läks ta Haapsallu... juuksuri juurde.

Juhtub, et seda tüüpi noormeest kohtad rajoonikeskuses mõne kioski lähedal, rändkinoetendusel uitamas projektsioonivihus nii, et linale jääb «must mees», tantsuõhtutel tõuklemas «uksevalvurite» esimestes ridades. Sellisel noormehel on töömehe käed, tehtud olek ja jultunud silmad.

Vsevolod... ei, ta on juba kaunis kaugele jõudnud niisugusest kujust. Ja lähemale sellele, kel töömehe käte kõrval on ka töömehe süda. Sellepärast lähemale, et Ivil on mure...

Kommunistlike noorte sekretäriks pole Ivi kaua olnud. Võib-olla juhtub mõnikord, et algorganisatsiooni koosolekud ei ole kõige paremini ette valmistatud, võib-olla saab talle etteheiteid teha juurdekasvu küsimuses. Kuid üldiselt on Ivil juba asi käes. Vsevolod on tõsisemaks ja hoolsamaks muutunud.

* * *

Õhtul toimub Keldrimäel, Paslepa külas, kolmanda brigaadi koosolek. Ühtlasi esineb siin kolhoosi isetegevuslastest koosnev agitatsioonibrigaad.

Videvikutundi on jäänud palju päevast tolmulõhnalist leitsakut. Mõelik täiskuu rinnutab madalate metsade kohal.

«Pöuda, ikke pöuda! Ju tal seda õige palju varutud,» käib tasane jutt saarepuude varjus.

«Vilja on ea korjata, aga kardulas ja silu...» arutatakse Keldrimäe nõlval valgete pearättide ja hõõguvate suitsuotste vahel.

Siis libisevad pargipuudel autotuled, ja kohe on platsis noorengi rahvas, see tuulejakkidega ning väledama jutuga.

Et tea, mis nad ka täna räägivad?

Esimees Joostil on tõsine jutt. Kolmandasse brigaadi tuleb valida uus brigadir. Brigaadi senine «köva käsi» Helmut Piiper suunati rajoonikomitee poolt Kehtna Nõukogude-Parteikooli.

Paljudele on see uudiseks. Piiper! Vilajas ja peenike, poiss nagu tapu-vaat — mis parteitöötajat nüüd temast!

Kuu veeretab end kiiresti kõrgemale, et paremini näha, mille üle seal Keldrimäel vaieldakse. Kust tema võib teada, kui tõsine asi on brigadiri valimine.

Igaühel on öelda oma arvamine, igaüks kuulatakse ära.

Tunnen mingi nukra ebameeldivusega, et olen siin võõras, üksik ja kõrvale jäetud. Missugune tore kollektiiv on see väike brigaad! Mõnel hetkel näib küll, et nii palju, kui on päid, nii palju on arvamus. Aga üks joon on neil kõigil ühine: mure oma brigaadi käekäigu pärast, mure tööde pärast, mida teha vaja ja mille õigest organiseerimisest oleneb, kas brigaad on kolhoosis esikohal nagu seni, või jääb viimaste hulka.

Lõpuks on kõigil öeldud, mis mõeldud, ja brigaad saab uue brigadiriga maha. Juhatusel jääb vaid otsus kinnitada.

Nüüd tahetakse kuulata, mida ütleb Pürksi kooli direktor Viktor Pöhl. Sel mehel on alati huvitavad jutud. Mõnikord pajatab ta sellest, et pole sünnis, kui noormees neidu tantsima kutsudes tema ees kelmika nixsu teeb. Või et mõni poisikeseohtu noormees kõnetab hallpead, suits hammaste

vahel nagu peerg pilakus. Teinekord teab rääkida, miks Manolis Glezost ei julgetud surma mõista.

Nüüdki seatakse end mugavamalt istuma, et kuulata, mida head ütlev lihtsas puldankuues ja sonimütsis suurekasvuline mees.

Noarootsi Lenini-nimelises minnakse esimesest jaanuarist üle rahalisele töötasule.

Viktor Pöhl, mees, kes pedagoogilise kutsetöö kõrval tunneb suurt huvi kolhoosielu vastu, on käinud ühismajandeis, kus juba on rakendatud rahalise töötasu maksmist. Ta pole kogunud üksnes materjali huvitava vestluse jaoks, vaid on uue süsteemi endale ka peensusteni selgeks teinud.

Küsimused, küsimused... Põhjalik rahvas, need noarootslased!

Viimaks ometi on järg isetegevuslaste käes, kes end ammu-ammu on jõudnud lahingukorda sättida.

Autotuled süüdatakse ja pidu algab...

* * *

Teinekord juhtub, et täiesti tundmatut inimest nähes hakkad mõtlema: kus ja millal ma teda varem olen kohanud? Sa tead kindlasti, et teda esimest korda näed, ja ometi leiad temas nii palju tuttavaid, koguni lähedasi ja kalleid jooni.

Nõnda oli see brigadir Helmut Piiperiga kohtudes. Noarootsi üle on tihe udu, kui me pärast mõnetunnilist uneaega jalgratastega Paslepa külasse sõidame. Kogu tee püüan ma meelde tuletada: kus olen seda nägu varem näinud? Noort, kõhna, väga liikuvat, silmade ümber pingutatavast tööst ja alatuses tuules viibimisest enneaegsed kurrud...

«Oli seda udu veel vaja! Mürgiudu — võtab viimased kartulivarred,» tusatseb ta rõskusest märgi juukseid siludes.

Ei, tõepoolest! Helmut Piiperiga kohtusin Noarootsis esimest korda. Kuid seda liikuvat, ümbritsevale elule kiiresti reageerivat ilmet olen kohanud Tudu metsapunkti noore mehaaniku näol, Sirgala ehitajate brigadiril, raskekaalulist rongi juhtival vedurijuhil...

Näete, ei õnnestunud portree brigadir Piiperist! Minu iseloomustus temast jäi tehtud, tõsine, idealiseeritud. Muidu on Helmut üsna lõbus poiss. «Tahad, lähme ööseks tulukesele või paneme paarkümmend põhjaõnge? Angerjad nagu kaikad! Magame öösel heinasaos, räägime piigadest!»

Ja ohkab tasakesi:

«Kui seda äraminekut poleks!»

Mina aga püüan endale luua ettekujutust sellest Helmutist, kes paari aasta pärast Kehtnast tagasi tuleb. Kindel on, et ta tagasi tuleb oma kolhoosi. Kus vajatakse lahtise pea ja kindla käega tootmisjuhti veel rohkem kui siin, Noarootsis, kus loodus on õige kitsi oma andidega, kus töö tihti saagid üles kaalub?

Helmutist on saanud siis uut tüüpi parteiline juht. Eks hakka ta vana viisi isetegevusringis tenorit laulma ja «Tuljakut» tantsima, aga kolhoosi tootmise organiseerimises on tal jalad maas ja vevolodidele oskab nende

koha elus kiiresti kätte näidata. Täna aga on Helmut Piiper veel kolmanda brigaadi brigadir, ja lutsernipõld ootab.

Rahvas on kohal, hobused korvvankrite ees. Tõusev tuul on udusse põldude kohal kündnud esimesed vaod. Helmut otsib silmadega vendasid Kislereid. Egas nemad ometi täna puudu?

Kui udu veel natuke lahtub, nähakse neid põllult tulevat, vankrikorv juba lutserni täis. Kas hein pole mitte märg, kahtleb keegi. Läheb veel kuhjas mürama!

Viktor Kisler võtab koormast peotäie.

«Võta, koba!» käreatab ta kurjalt kulme kortsutades.

Viktor on selline poiss, kes iga sõna kümme korda mõttes läbi vaeb, enne kui hammaste tagant laseb. Ta on brigaadis omamoodi naelaks. Kellelgi pole nii palju tööpäevi kui temal, keegi ei lähe nõnda märkamatuult ja isenesest brigaadi naisperele appi kui Viktor. Ainult jutt on tal järsk ja lühike.

«Kahma!» käreatab ta, kui me põllul viglad lutsernirõuku vajutame. Vajutan. Liiga sügavale. Pool rõuku kerkitab.

«Mühh,» häälitseb Viktor ja hanguvars tema kätes ragiseb kahtlaselt. Aga kui see ilmatu sülem vankril on, pilgutab ta mulle silma. Et läks, pagan! ... Nagu oleksin mina sellest tõepoolest poole tõstnud!

Varsti on keskhommik. Palav. Väsitab. Üsna kõrgeks on jõudnud kasvada põlluservas alustatud kuhi.

Tüdrukud, Toompuu Ester ja Schönbergi Helju, on kuhjameistrid. Arvate, et lihtne on teha lutsernikuhja? Ester ja Helju teevad aga ka sellise kuhja valmis, kus varrastki sees pole. Kuhja teritamine jääb Estri hooleks. Ja kui ta seal ülal viimast sülemit sätib ning malkasid seab, viskavad mehed suitsud kõrvale. On ikka tüdruk!

Ka mulle jääb ta nõnda eriti meelde. Üle kahekümne, lihtsa ning usaldava olemisega neiu, kelle juuresolekul kasimatudki suud lukku jäävad. Nüüd on ta ülal, kõikuva kuhja harjal, õhetavate põskedega, tuul sasimas juukseid.

Aastaid on ta töötanud kolhoosi põllubrigaadis. Tal on hea tööinimese kuulsus, kuigi ta kordagi eriliste saavutustega pole silma paistnud. Ja ometi, eks ole temagi töö teinud Lenini-nimelisest miljonärkolhoosi.

Tahaksin, et Ivi Bander oleks siin. «Vaata, kelle pärast tuleb muret tunda!» ütlesin talle. Aastad kaovad, Ester Toompuu isiklikus elus pole aga vajalikku edasiminekut. Kuidas oleks, sekretär, kui sa ka Estri juures alustaksid «rääkimiste perioodi?»

Vsevolod Lõšin on oma tõekspidamistes igatahes segi löödud. Hangun temaga koos mõne koorma ning ta pöördub sellise usaldusega minu poole, mida lootagi poleks julgenud.

«Küll on kehv olemine, kui sind alati õpetatakse ja turgutatakse, ja kui sa isegi aru saad, et teistel õigus on,» ütleb ta mingi kohmetuks tegeva otsekohesusega. «Viktoril oli möödunud kuul sada normipäeva, aga mul...»

Ja tasakesi: «Keeruline värk, see elu! . . .»

Ma hakkan uskuma, et ta enam tööpäeval Haapsallu juuksuri juurde ei lähe.

* * *

Üle Noarootsi lohiseb loodetorm. Rüüstab katuseid ning pureb puid, sasib ja harutab põllule lahti huntjalgu ning odranapru. Meri ronib rannaäärsetele luhtadele — ümber heinakuhjade vudivad väikesed valgepäised lained.

Eilsest põuast pole jälgegi. Madalad kiired pilved kihutavad tuulest aetuna viltusi vihmajugasid. Tinastes veeloikudes upuvad esimesed sülemid sügisese lehti.

«Pärtli rajud . . .» teab karjalaps mulle öelda, kui ma tema tule juures käsi soojendan. Tüdruku silmad on suured, sinihallid ja rahulikud, vihmamantli põuest piilub välja Smuuli «Jäine raamat».

«Teie olete siin võõras?»

«Jah. Aga millest sa seda?»

«Meie mehed ei tule käsi soojendama. Nemad on halva ilmaga harjunud.»

Kuum hakkab mul tule ees. Aga kuidas talle selgeks teha, et mitte külma pärast ei tulnud ma tee pealt siia, vaid et mulle tuli meelde stroof Alle «Eesti pastoraalist»:

Vihma küll valab ja
pilvede viinas
taevas ja maa . . .

Tüdruk räägib mulle juba kaheksandast klassist, mis Noarootsis sel aastal esimest korda avatakse. Ja kui ma kuulan tema innustunud juttu, ei tahagi pastoraali meelde tuletada.

Pean minema.

«Kuhu?»

«Kolhoosi keskusse.»

«Aa . . .!» Ja õhinaga: «Parteikoosolekule? Seal otsustatakse, millal elekter tuleb . . .!»

Elekter — see on uus pakiline probleem noarootslaste elus. Enne ei saadud sellele mõelda: kauge, üksik poolsaar, elektriyaamu lähedal pole. Aga nüüd, kui Balti turbiinid käiku lähevad, nüüd tuleb elekter Noarootsissegi! Tuul on vahepeal taevast klaarinud. Kõrgele tõusnud rünkpilvede vahelt vaatab esimest jahedat sügisõhtut nukker oranžikas päike.

Aga Pürksi rahvamajas istujatel on meeled eevil, rõõmsad nagu . . . elektriseeritud. Noor insener, keda mitu nädalat nähti kõndimas küla-vaheteedel, kes päevade kaupa kummardus kolhoosi kontoris kaardi kohale, räägib nüüd lahtisel parteikoosolekul elektrifitseerimise plaanist. Räägib kõrgepingeliinist, transformaatoritest, valgustuspunktidest.

Kolhoosnikud aga, kes käsipõsakil, kes toetudes eesistuja tooli korjule, mõtlevad sellest, kuidas pikad sügisõhtud varsti märkamatuks muutuvad, kuidas sigalates ja loomalautades mehhanismid nende töö kerge-

maks muudavad, kuidas siis «Estonia» etendusedki televiisori kaudu Noarootsisse tulevad...

«Elektrifitseerimise eelarve on ligikaudu kaheksasada tuhat rubla,» ütleb insener. Tunnen vaistlikult, kuidas see enesekindel noormees nagu eemalduks korruga kuulajatest, nagu ärataks nad meeldivast mõtisklusest ja paneb nad nüüd silm silma vastu alasti faktiga.

Rahvas vaatab esimehe silmi ja too omakorda saalis istujaid, nagu nõu küsides.

«Kaheksasada tuhat... see on kaks karjalauta,» ütleb keegi aegamisi.

Kes ei teaks, kui hädasti on neil vaja...

«Küll aukusid leiduks, kuhu need tuhanded panna. Kui palju meil on praegu ehitusi pooleli! Aga — elekter!...» Esimees tõuseb ja tuleb pikkamisi saali, oma inimeste keskele.

Otto Joost on aastates, juba natuke vimmaspihaline mees. Tema meelekohad on hõbehallid, näos palju sügavaid kurde! Aga tema olekus on mingit varjatud energiat...

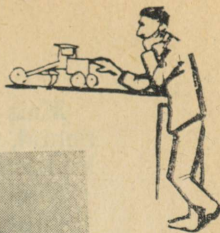
Sel hetkel tunnen ma vajadust viia ühise nimetaja alla inimesed ise-loomujoontega, mis on omased Lenini-nimelise kolhoosi esimehele Joostile, noorele Piiperile, raamatutest, lõuendilt või graniidist meelde jäänud kunstilisele kujule. Ja kuigi seda tuhanded enne mind on teinud, kuigi see nimetaja ammu leitud on, aitab ta mul paremini tunnetada selle hetke suurst, kui lihtsad, karmid noarootslased oma esimeest kuulavad. Selleks nimetajaks on sõna «kommunist». Nõnda nimetatakse inimest, kes tänaste raskuste ja võitluste labürindis ei kaota silmist helget homset.

... Jälle on saalis elevust, kirkastunud mõtteid, lõbusalt-teravaid väljendusi. Inimesed suhtuvad üsna kriitiliselt noore inseneri projekti. Aga kui nad postiaugud kaevavad ise, omal jõul? Kui pühapäevakutega rajavad trasse? Võib-olla leitakse veel vahendeid, mis eelarvest tuhandekesi maha tõmbavad?

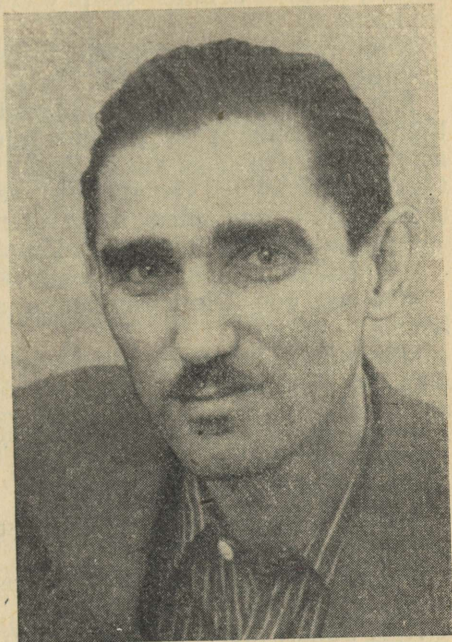
Mina aga võtan harjumuse kohaselt märkmiku, ja kuidagi iseenesest, impulsiivselt, kirjutan sinna sellised read:

Uus inimestes ei kasva enam aastatega, kuudega, vaid päevadega... jah, isegi minutitega. Ka Noarootsis!

«Noorus», 1959.

JEVGENI LEBEDEV

Järeltulija

Naabrite lapsed on sõnakuulelikud, armastavad tööd. Uno aga on teistsugune: kahte minutitki ei suuda istuda kodus — päevade kaupa on ta kuhugi kadunud. Aed ootab töökäsi. Kartulid on tarvis maha panna, kapsaid istutada, kurke külvata. Kätepaare aga on üks. Ema palus Unot vaadata kas või loomadegi järele. Poiss aga võtab kätte leivaviiluka, ja niipalju teda näha saabki, kuni õhtuni ei anna ennast näole.

Ema ohkas, kuivatas salaja pisaraidki: kasvatas ja hoolitses, lootis saada endale abilise, kuid paistab, et sellest ei tulnud midagi välja.

Uno, Uno! Ema lootus! Mis saab küll sinust, kui sirgud suureks? Kas jäädki selliseks muretuks või panevad aastad sind siiski elule teisiti vaatama?

* * *

Mais tuli külla Uno onu Juhan Ploom. Raske oli teda ära tunda: vana-
nenud, kõnnak ei olnud enam endine, häälgil muutunud. Turjal juba üle
kuuekümne.

Nagu vastuseks õe mõtetele, ütles:

«Aeg võtab oma osa, õde. Otsustasin puhkusele minna.»

Kui kummaliselt on korraldatud inimese elu. Jõudsid sa täiseas kahe-
kolme aastakümne vältel teha inimestele head, tähendab — ei elanud
asjata maailmas. Aga kui ei jõudnud? Ei ole kerge möödalastud aega tasa
teha. Vargsi hiilib vanadus ligi, vaatad tagasi, hakkad meenutama elat-
tud aastaid — aga polegi, mida meenutada.

Õde asetas lauale lihtsa külalõuna.

«Tähendab lähed siis pensionile?»

«On aeg, õde. Üle kolmekümne aasta tööd tehtud. Silmadki pole enam
head.»

«Ka minul, Juhan, on tervis viletsamaks jäänud,» ohkas õde. «Iga päev
ikka üks ja sama. Hommikust hilisõhtuni rahmelda majapidamisega. Tööd
aga ikkagi aina kuhjuvad ja kuhjuvad...»

Juhan võttis lusikatäie kapsasuppi.

«Uno on juba suureks kasvanud, aeg oleks teda abiks võtta. Kui vana
ta on?»

«Ta on alles laps,» vastas õde, asetades käed ristamisi rinnale, «mis abi
temast veel on.»

Uks kääksus. Lävele ilmus pikakasvuline mehehakatis.

«Onu Juhan!»

Vana Juhan tõusis aeglaselt püsti ja surus sõbralikult õepoja kätt.

«Tundsid ikka ära?... Pikaks noormeheks oled kasvanud, meie tõugu
läinud.» Nagu muuseas küsis: «Miks sa oma ema ei hoi a? Või sa ei näegi,
kui vanaks ta on jäänud? Tal on abi vaja. Sinu aastates toitsin mina juba
perekonda.»

Uno nägu tõmbus mossi:

«Ka mina toidaksin, kui kolhoos võtaks autojuhiks.»

Juhani silmad välgatasid rõõmsalt:

«Aga kas sa masinat tunnend?»

«Muidugi tunnen.»

Jutu sekka ütles ema:

«Rauaga ainult jändabki. Käis mingisugustel kursustel, anti isegi paber.
Uno, näita, mis paber sulle anti!»

Vana Juhan patsutab õepojale õlale.

«Meie tõugu, meisse läinud.»

* * *

Mihhail Ivanovitš Šurinil oli rutt. Suvel on teedehitajail kibekiired
tööpäevad: uute teede ehitamine, vanade remontimine; muretse ja hoolitse
masinate, materjalide, tööjõu eest.

Tartu Teedevalitsuse ülem kiirustas trassile. Lõpetanud telefonikõne,
tõusis ta laua tagant püsti. Keegi koputas arglikult uksele.

«Sisse!» hüüdis Šurin.

Uksele ilmus Juhan Ploom — teedevalitsuse vanim tööline. Šurin tundis teda hästi. Teehõvlijuht, töötab pidevalt 29 aastat samal kohal. Hiljuti andis Juhan Ploom avalduse pensionile minekuks. Mihhail Ivanovitšil oli kahju temast lahkuda — kaadritööline. Pole aga midagi parata: aastad nõuavad puhkust. Pidanud nõu teedevalitsuse juhtiva koosseisuga, otsustas Šurin korraldada Juhan Ploomile piduliku ärasaatmise. Temale endale ta aga sellest ei rääkinud. Lugenud avalduse läbi, lubas ta mõne päeva pärast vastuse anda. «Tuligi vist vastust saama,» mõtles Šurin ja pahandas endamisi: ilmaaegu viivitavad peoga.

«Mihhail Ivanovitš, mul on teie juurde asja,» lausus Juhan Ploom (kabinetti astudes).

«Tean, tean,» vastas Šurin. «Pensionile mineku küsimuses?»

Vana Juhan viis aga jutu teisale.

«Tahan äraminekuga viivitada!»

Šurin vaatas Ploomile imestunult otsa:

«Aga kuidas siis avaldusega jääb? Faktiliselt me ju rahuldame selle!»

«Aitäh, Mihhail Ivanovitš. Kuid ma tulin teise asja pärast. Tõin õepoja kaasa. Tahan teda enda asemele jätta. Omal lapsi ei ole, otsustasin teda järeltulijaks võtta. Ärge öelge ära!»

Šurin jäi mõttesse. Veidi vaikinud, küsis:

«Aga kes teda õpetama hakkab? Kellelgi pole ju praegu aega. Suvi, kõik greiderijuhid on objektidel, tööd on kõrini.»

«Mina ise,» vastas Ploom. «Õpetan välja ja siis võin rahuliku südamega pensionile minna.»

Mihhail Ivanovitš vaatas kella, lõi kärsitult käega, astus laua juurde ja küsis:

«On ta siin?»

«Ootab ukse taga.»

«Las tuleb sisse.»

* * *

Autotöökodade punanurk on inimestest tulvil. Istuvad autojuhid, greiderijuhid, remonditöölised — kõik, kes tulla said. Erepunase kattega preisiidumilaua taga on teedevalitsuse ülem, parteiorganisaator, kohaliku komitee esimees. Kõige kõrgemal, aukohal, koosoleku juhataja kõrval, istub vanim teehõvlijuht Juhan Ploom.

Sõbrad ja seltsimehed saadavad teda ärateenitud puhkusele.

Kõneldakse palju, öeldakse südamest tulevaid sõnu. Meenutatakse möödunud: Juhani rasket lapsepõlve, rõõmutut noorukiiga. Mehepõlves elas ta kadestamisväärset, tõelise töölise õnnelikku elu. Kui suur töömees, tagasihoidlik ja aus, võib ta täie õigusega enese kohta öelda: ei, ma ei elanud maailmas asjatult.

Juhan Ploomi rinnal on medal «Eeskujuliku töö eest». Teda on autasustatud viie aukirjaga, tööraamatus aga üksteist kiiduavaldust. Sellest rääkida, seda meelde tuletada leiab vajaliku olevat peaaegu iga kõneleja.

Juhan Ploomile ulatatakse lilli, antakse kätte kingitused. Piduliku koosoleku lõpul teatab sm. Šurin, et nende vanim töötaja Juhan Ploom jätab enda asemele Uno Pehtri. Ta on omandanud juba teehöövlijuhi ameti ja homsest päevast peale alustab iseseisvalt tööd.

Mürisev aplaus. Juhan Ploomi pilk otsib saalist õepoega. Uno istub teises reas, otse tema vastas. Kuid vana Juhan ei näe teda. Pisarad segavad.

* * *

Jälle on suvi — palav ja päikesepaisteline. Teedehitajail on kibe-kiired tööpäevad. Iga ilus ilm on neile kallis. Mihhail Ivanovitš Šurinil, Tartu Teedevalitsuse ülemal, on praegu eriti palju muret — tehnikaga, materjalidega, tööjõuga.

Töökodade peamehaanik oli tulnud nõu küsima: keda määrata autojuhiks majandusautole? On vaja kärmet ja ausat inimest, sest temast sõltuvad ju masinate õigeaegne remont, vajalike materjalide kiire edasitöötamine trassile... Kas töökodades on vähe igasuguseid pakilisi asjaõiendusi.

«Keda te siis soovitate?» huvitus Šurin.

«Arvan, et Pehter sobib selleks,» vastas peamehaanik. «Tõsi küll, noor ta ju veel on, kuid edasipüüdlik ja hoolas.»

«Kas see meie Ploomi õepoeg?»

«Tema jah.»

Šurin naeratas ja hõõrus käsi.

«Tähendab, läks vanasse Juhannis. See on hea... Tubli järeltulija jättis meile Ploom,» ning lisas: «Viige üle. Ma ei ole vastu.»

«Molodjož Estonii», 1959.

MALEV KITS

Kaks teed

Kohtumisi on mitmesuguseid: rõõmsaid, erutavaid, vastumeelseid ja isegi ängistavaid. Kauaoodatud jälleägemiste kõrval on ka juhuslikke. See oli tööpoolest juhus, et ma kord ühel augustikuu õhtupoolikul astusin Merepuiestee palvemajja. Miks mitte minna ja korraks vaadata? Uudishimu on ju mõnes mõttes inimlik. Midagi niisugust, mida lootsin, ma seal ei näinud.

Seisin hämaras umbses saalis ühe samba kõrval, ja seda meenutades tunnen veel praegugi naftaliinilõhna. Mitmeid kordi olin mõttes imestanud, kuidas sattus siia, südalinna, sellise sünge arhitektuuriga maja, ja arutanud, mida seal küll räägitakse. Kes seal käivad? Silmitsesin nägusid enda ümber, püüdsin kujutleda nende inimeste saatusi ja määrata elukutseid.

Jutlustas vahakollase laia näoga mees. Raske on sõna-sõnalt kõike

meelde tuletada, samuti olen unustanud sellegi, missugune tähendamissõna oli võetud jutluse aluseks. Teema aga ütles ta välja paari sõnaga — homme päev.

Huvitav! Sellest räägib ju kogu nõukogude rahvas, see erutab kogu maailma. Juba ammu pole homme päev töötavale inimesele ainult kahekümne nelja tunniline ajalõik, mis algab südaööl. Me võtame homsena ka 1965. aastat — seitseaastaku viimast aastat, mis ajaks on muudetud teoks meie tänased plaanid ja mis on omakorda sammuks uude homsesse.

Siin manitses laia näoga mees vagasel häälel:

«Homme päev pole meie kätes. Pimeduses võime vaid mõelda, mis homme teeme. Tegelikult teab ainult jumal, mis tuleb.»

Näitena tõi jutlustaja ühe õe, kes läks laupäeva õhtul rahulikult magama ja hommikuks oli surnud. Ta jutustas veel tublist käsitöölisest, kes oli nii hirmus joodik, et tungis naisele kirvega kallale. Aasta hiljem käis aga ühes provintsilinnas juba palvetunnis. Nii olevat tahtnud jumal.

Nihkusin juba ukse poole, kuid siis hakkas kõnelema pikk kõhn noor-mehe. See oli mu oma koolivend. Ma polnud üllatatud. Teadsin ammu, millise tee ta valis. Juba teisel kursusel tuli ilmsiks kummaline lugu. Bioloogiaeksami piletis esitati igale tulevasele arstile kaks küsimust. Üks neist puudutas darvinismi teooriat. Tema keeldus sellele vastamast:

«Ma olen darvinismi küll lugenud, kuid darvinism ei sobi minu tööks-
pidamistega.»

Õppejõud hämmeldus. Kuidagiviisi sai eksam siiski antud. Kursusel vaieldi. Asjaosaline vastas kõigutamatu rahuga:

«Te käite kinos ja teatris, te olete sellega rahul? Mina käin palvetunnis, ja olen ka rahul. Hingerahu on mulle kõige tähtsam!»

Eriliselt jäi kõloma rõhuga öeldud muu. Aga kollektiiv ja ühiskond? Selle peale jäi ta vastuse võlgu.

Nüüd ta kõneles samuti hingerahust ja loobumisest. Kogu katkendlikult kuulatud kõnest jäi mulle kõrvu jutluse lõpp:

«Ainult jumal võib korda saata imesid ja inimene on vaid tolmukübe-meke. Meie peame inimesi päästma.»

Kelle käest või kuidas päästa, see jäi selgusetuks. Tänavakära hajutas mu segased mõtteriismed peast ja hulgal ajal ei tulnud koolivend meeldegi.

Mõni aeg tagasi olin Vasalemma lähedal Saida sovhoosis. Kontoriruumis valitses õhtupooliku unine rahu. Kärsitu brigadir käis arveametniku käest aeg-ajalt küsimas:

«Kas Pauli pole?»

Siis otsitav tuli. Aastatelt kuuekümne ringis, natuke ettepoole vimmas mees. Tema paljas pealagi oli higipiiskades ja peos kõlises iga sorti võtmeid.

Olin natuke üllatatud ega märganud isegi teretamiseks antud kätt. Kus ma olen näinud seda pead, tugevat kumeraseljalist nina? Arveametnik andis edasi brigadiri palve. Kombainitrumlis tahtis mingi rike kõrvalda-

mist. Alles siis, kui nägin mehe paksu kaelaba, millelt vist tervel eluajal ükski saun raudsöövet välja ei võta, kui ma tundsin sepakäe pikkade sõmliste sõrmede haaret, tuli meelde, kes ta on. Hetkeks kerkis silmade ette ammu nähtud pilt: operatsioonilambi valgussõõr, kirurgide maskides näod, mis olid reflektorite kuumuses kummardunud operatsioonivälja kohale, kollastes operatsioonikinnastes käed, tangide ning skalpellide iseloomulik metalne kõla, aspiraatori monotoonne surin...

Ma ei eksinud. Arveametnik kinnitas:

«Rohtmetsa Paul. Tema lugu on huvitav... lausa ime!»

Seda imet ma juba teadsin, olin selle tunnistajaks. Ime sündis Tallinna Onkoloogiahaiglas 1954. aasta sügisel. Tookord toimuski harukordne lõikus, mis köitis vabariigi arstiteadlaste tähelepanu.

Veel kevadel ei teadnud karujõuline sovhoosi sepp, kellel oli küll viiskümmend kuus aastat turjal, aimatagi, et mõne kuu pärast ripub tema elu juuksekarva otsas. Alguses hakkas rinnas pistma, tuli köha ja soonilistest kätest kadus jõud. Pärast pikki käike mööda kliinikuid jõudis ta onkoloogiahaiglasse. Mees oli jäänud kõhnaks ja jõuetuks. Väikeses üksikpalatis, kus sepp päevade kaupa lamas, said talle ainsaks lohutuseks noore palatiarsti Väino Rätsepa külaskäigud. Arst oli sõbralik ja jutukas. Väga liikuv ning väga osavõtlik. Sepp imestas, miks tohter tema peale nii palju oma aega kulutab. Tuleb, istub voodiservale, pärrib naise ja laste tervise järele, teeb õdede asemel glükoosi- ning vitamiinisüste, vereülekannet ja hoolitseb täiskasvanud mehe nagu sülelapse eest. Oli alanud Paul Rohtmetsa ettevalmistamine suureks lõikuseks. Arst pidi võitma usalduse.

Haige kodunes palatiarstiga, sinatas julgesti ka haigla peaarsti doktor Gavrilovit, kellest ta oli juba varem palju kuulnud.

«Kas on ikka vähk?»

Ei möödunud päevagi, mil sepp poleks arsti usutlenud. Palatiarst tõi patsiendile tõe üsna lähedale, patsient pidi paratamatusega harjuma.

Et Paul Rohtmets elule tagasi võita, tuli üks kopsupool koos kasvajaga tervenisti välja lõigata.

Väino Rätsepale, mõne aasta eest diplomi saanud kirurgile, oli kopsuvähk esimene tõsine eksam.

Kui patsienti valmistati lõikuseks ette, istusid arstid tihti pikki öid raamatute taga, harjutasid peensusteni operatsiooni käiku laipade juures, mitte midagi ei tohtinud jääda kahe silma vahele.

Pole siinkohal tarvilik kirjeldada operatsiooni üksikasju, aga mõningad pildid on jäänud mällu. Haige üldseisund paistis hea olevat. Kuid siis tekkis järsku hetk, kus arsti nikkellabida all kogu aeg pulseerinud süda seisma jäi. Operatsiooniõe käed langesid jõuetult alla. Kas tõesti surm? Süda enam ei löö.

Mitte ime või juhus ei pannud haige südant uuesti tööle. Seda tegid arstid, kolm rahulikku valgetes kitlites kirurgi, kes seda olid ette arvestanud. Kolmes kirurgis pulbitses üksainus tahe: päästa inimene. Nende käes oli suur võim — teadus.

Võitlus Paul Rohtmetsa elu eest, kõige kallima eest, mis inimesele üldse on antud, ei lõppenud selle operatsiooniga. Ühel hommikul avastas Väino Rätsep patsiendil bronhiaalfistuli — õhk oli tunginud naha alla. Uuesti sõidutati sepp operatsioonilauale.

Nüüd saab sellest kõigest tagasi viis aastat. Paul Rohtmets, inimene ühe kopsupoolega, on tagasi perekonna juures. Nagu mees naljatas, pole ta viie aasta sees küll kordagi krossijooksust osa võtnud, ja ka sepaamet tuli maha panna, kuid . . . temataolist peenmehaanikut läheb ikka vaja.

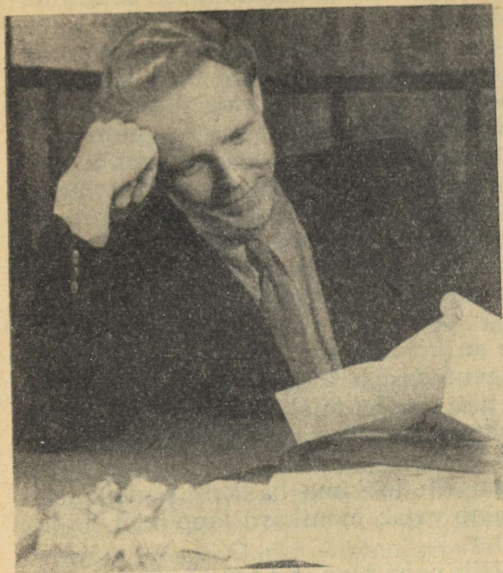
Paul Rohtmetsa kohates tuliidki mulle meelde see harukordne operatsioon, juhuslik palvemaja külastamine ja koolivend. Kõige selle vahele tekkis seos. Tegemist on kahe teega, ja mõlemal on sama siht — päästa inimesi. Väino Rätsepa arstinuga on toonud tervise tagasi võib-olla sadadele inimestele, kunagine kursusekaaslane aga ütles, et inimene on tolmukübemeke.

See, millest naftaliinilõhnalises palvemajas kõneldi, on ju fatalism, passiivsus oma elukäigu suhtes, pessimism, lootuse puudumine inimeste ning ühiskonna jõusse.

Kui olin ära tundnud Paul Rohtmetsa, tabasin ennast mõttelt:

«Kui tookord operatsioonilaual oleks sepa asemel lamanud palvevenna enda isa? Kas ta oleks jutlustanud loobumisest, jumala tahtest ja vaiksest alistumisest?»

«Noorte Hääl», 1960.

ARNOLD OTTIN

Võttis kätte ja kirjutas ise

Kui tööstuserahvas tahab hakata mängima näidendit, mis jutustaks temast endast, siis on ta omadega «pigis». Ei ole võtta niisugust teost. Sellise probleemi ees seisis korduvalt ka Kohtla-Järve V. Kingissepa nimelise Kultuurimaja näitering. Proovisid ühte ja teist — ameeriklaste «Sügavaid juuri», vana tuntud «Paunveret» ja uhiuut «Robert Suurt». Päris kontimööda ei olnud neist ükski. Mis muud jäi siis näiteringi juhil Leo Olol üle, kui võttis kätte ja kirjutas ise näidendi. Kaksikümmend neli aastat on ta ühtejärke Kohtla-Järvel töötanud. Millest muust ta pidigi kirjutama kui sellest samast kombinaadist, kus ta nüüd on gaasbensiiin-tsehhi vanemaparaaditööliseks.

Võib kohe tekkida küsimus: mis töö see niisugune on?

Kuidas seda seletadagi... Pealtnäha on Leo Olo tööline nagu iga teine, kes enne vahetuse algust kombinaadi peaväravast sisse ruttab. Mantel ja

kaabu jäävad riie tehoiu kappi. Tunked ja päevi näinud pleekinud soni muudavad väljanägemise veelgi lihtsamaks. Siiski pole «vanemaparatsik» tööline tavalises mõttes, vaid midagi meistri ja inseneri vahepealset, ühesõnaga — insener-tehniline töötaja. Gaasbensiniitseh on täielikult automatiseeritud. Ühetasase surinaga töötavad seadmed. Tema ülesandeks on ainult aparaatide kontroll ja järelevalve. Jälgib seinal kartogramme ja mõnd osutikest — need on tema silmad. Küll niisugusel töölisel võib kerge olla! Füüsiliselt jah, kuid inimesel on ka närvid. Unustad või oled lohakas, võid koos katusega vastu taevast lennata. Ologa, nagu näha, sellist aparaatust juhtunud ei ole. Nende tsehh on kogu kombinaadis eesrindlikumaid, taotleb kommunistliku töö kollektiivi nimetust. Juba seitsmendat korda hoiavad nad enda käes osakondadevahelist rändvimplit, viimased kolm kvartalit järjest.

Üheks kõige olulisemaks punktiks on kokkuhoid. Kui möödunud aastal kogu kombinaadi kõhustuseks oli saavutada iga töölise kohta tuhat rubla kokkuhoidu, siis gaasbensiniitseh täitis selle üheksakordselt. Preemia tuleb — aurust. Olo ei või sallida ühtegi ülearust aurujuga, mis niisama tuulde lendab.

Aurutorudega on lihtne. Nii kui kuskilt lekkima hakkab, paned peale paiga. Aga ka inimeste töössesuhtumine vajab mõnikord lappimist, ja see on juba omaette kunst.

... Käib Olo terve tsehhi läbi ja otsib naise taga. Kadunud viimane kui üks. Lõpuks avastab: naised istuvad nagu kanad örrel, kõigil silmad kinni ja üks aina pintselab teiste ripsmeid. Nii veider pilt, et vihastadagi ei oska! Aga aparaadid jätsid valveta. Mis muud kui seinalehte need paabulinnud; las teised ka imetlevad, kui kenad nad on.

«Kas sul, saatananahal, muud teha ei ole kui karikatuure joonistada!» ütles kord maruvihaseks üks remondimehi, kes suures bensiniipaagis oma õliseid pükse oli loputanud.

Kuid sõna ja pilt on paremad puhastusvahendid kui bensiin. Kõik lahustavad ära, isegi pahameele. Seda on Olo foto- ja seinalehe toimetajana korduvalt kogeda võinud.

Töös eeskujulik, ühiskondlikult aktiivne, kodus kasvatab kaht last, kes rohkem isa kui ema sülle kipuvad. Olo nainegi kinnitab — niisugust meest andvat otsida. Vägisi veab sinnapoole, et tegemist on läbini positiivse kangetasuga.

«Kõike muud, aga mitte seda,» arvab Olo ise. «Kui katsuks oma elulugu graafiliselt kujutada, siis tuleks välja niisugune kõverik, millele nimegi ei oskaks anda.»

Kolmeteistkümneaastaselt hakkas ta ise oma vagu ajama, ning see ei saanudki teisiti minna kui sinka-vinka, üle kivide ja kändude. Eestimaa sai risti ja põiki läbi rännatud, igasuguseid töid tehtud ja teha proovitud. Oli kingsepa õpipoisiks, pottsepa selliks ja puusepa käealuseks. Veeretas palke ja tõstis kive. Äriteenijana üritas õppida õhtukeskkoolis. Oli ühtviisi sisse võetud kõigest spordialadest: lüheldasest kasvust hoolimata sudis

sada meetrit kaheteist sekundiga, lamades laskis ainult kümnet ja üheksat ning kärbeskaalus tuli kord isegi Viljandimaa meistriks. Sulasena oleks peaaegu (hoidku taevas niisuguse õnnetuse eest!) mulgi kulaku koduväiks hakanud, muudest eksirännakutest ja purjuspäi tehtud nooruserumalustest rääkimata.

Kui ring täis sai, kui otsitud õnne kusagilt kätte ei leidnud, alustas jälle otsast peale sealsamas Kohtla-Järvel, kus ta ilmavalgust oli näinud. Vintsutas elu mis ta vintsutas, ju ta midagi ikka andis ka. Vähemalt elukogemuste nappuse üle ei saa küll kurta.

Mõnes mõttes saatuslikuks sai talle kohtumine Valter Lutsuga, noore ja tulise teatrientsiastiga, kes pärast sõda Kohtla-Järve tookordses ainsas rahvamajas kahte näiteringi juhatas. Tegelaste jahil tiris ta ka Olo oma mõrda. Praegugi mäletab Olo, kuidas Luts teda — muidugi heas mõttes — olevat «piinanud».

Kui Luts sealse tolmu jalgadelt raputas ja teatrikooli läks, näis Kohtla-Järvel näitekunstiga asi õhtul olevat. Kuidas sa hakkad teisi juhutama, kui sind ennast kogu aja on talutatud. Olo auks peab ütleva: haaras härjal sarvist. Erilisi näitleja-eeldusi tal ei olnud. Kuid tal oli püsivust, ja mis peaasi — pea õigel kohal. Mõndagi oli ta eelkäijalt kõrva taha pannud ja vähehaaval hakkas tema pooleli jäänud tööd jätkama. Kui mõne aja pärast prooviti jõudu Gorki näidendiga «Põhjas», saadi ka ringil jalad jälle enam-vähem põhja.

Inimesena ja ka ringijuhina on Olo rahulik, vaikne, tasakaalukas. Ei pillu ta tuld ega tõrva, mis teised põlema paneks. Mis tulisusest puudu jääb, selle teeb tasa hea organiseerimise oskust. Omal poolt aitab kaasa tööstuses külgekasvanud distsipliin. Ei ole neil ühtegi «suurust», kes endale lubab hilineda ja keda näitejuht mööda kohvikut või puhvetit peaks taga ajama.

Leo Olo peamine anne on avaldunud siiski dramaturgias. Kogu aja on tal mõtted selles suunas liikunud, ei olnud ainult mahti neid realiseerida. 1953. aastal, kui ta viibis Tallinnas näitejuhtide kursusel, olid tal äkki kõik õhtud enda päralt ning ühiselamus panigi kirja tulevase näidendi esimese pildi.

Kes oli esimeseks kohtunikuks? Näitas oma naisele, proviisorile. Ei ole küll asjatundja, aga ikkagi... Naine suhtus teosesse väga kriitiliselt ja kukkus kohe norima:

«Miks sul on siin öeldud «seesamune»? «Seesama» peaks olema. Paranda ära!»

«See on ju otsene kõne! Töömehed räägivad nii,» õigustas end autor.

Praktilise inimesena, kes ei armasta tühja tööd, soovitas naine tal kirjutamisest loobuda. Esimene näidendi variant seisiski kolm aastat, ja alles siis võttis ta selle uuesti käsile. Kolmandat, neljandat, viiendat korda töötas ümber, enne kui see laval ja lõpuks ka trükituna ilmavalgust nägi.

Nii sündis algupärane draamateos «Varjud», mis kogu täiega: aine, autori, lavastaja ja osatäitjatega kuulub Kohtla-Järvele. Põhiidee — võitlus mineviku varjude vastu — andis autorile üks naistehnik, kellega tal

töö juures oli kokkupuuteid. Näidendi tugevaks küljeks on hästi väljajoonistatud karakterid, miinuseks — tootmise tehnoloogia tundmisele rajatud konflikt, mis jälgimist raskendab. Sellisena rändas see näidend läbi põlevkivirajooni klubide, näiteringide vabariiklikul ülevaatusel võitis kirjandusteosena preemia ning jõudis järjega Tallinna televisioonistuudio saatesse.

Viimane oligi isetegevusringile kõige rängemaks ja ühtlasi põnevamaks katsumuseks. Kuigi eelnevalt oli oma klubis tehtud «stuudioproovi», istumised ja astumised seal kindlaks määratud, oli tegelik stuudio valgust ja kuumust hõõgivate aparaatidega midagi muud ja võttis pea märjaks.

Äpardused algasid juba kodus. Nagu kiuste langes välja üks osaline teise järel: kes sai elektrilöögi, kes sõitis mootorrattal jala kipsi, kes läks õppustele. Kust sa võtad nii kiiresti sobiva inimese asemele! Mõni kuju lahendatigi patuga pooleks. Naera või nuta! Heasüdamliku olekuga muhe pensionär ei andnud kuidagi kehkenpüksinaisteküti mõõtu välja, ei aidanud vurrud ega barett. Ikka jäi mulje, et papa on pisut vintis ja viskab niisama nalja.

Enne etendust oli autor «näost ära», piinatud ja vaevatud, silmaalused sinised. Seda mitte hirmust, vaid grimmist, sest ta pidi ise viimases pildis kaasa mängima üht põhjakõrbenud tegelast. Aga ka tegelikku muret ja ärevust oli omajagu. Mis te mõtlete, ikkagi esimene kord elus!

Hõlpus on öelda — võttis kätte ja kirjutab. Ja tagantjärele norida: miks on nii, aga mitte naa. Kuid ega see kirjutamine töölisel kerge ole. Tööstus, näitering ja perekond võtavad kogu aja. Kirjutada saab ainult öösel, une arvelt aega varastades. Imestamisväärt on Olo visadus ja tahe, mis teda öisest vahetusest tülles laua taha istuma paneb.

«Juba sa jälle...» haletseb naine, kui ta hommikul diivanilaualt kuhjaga täis tuhatoosi ära koristab. Enam ta ei tõele, on leppinud kui paratamatusega. Uus näidend «Mammona võrgus», mis praegu läheb kultuurimaja laval, talle isegi meeldib, igatahes rohkem kui eelmine.

Järjekorras on laulumäng «Eksitus», millele kohalik helilooja E. Rännat on kirjutanud muusika. Ning juba on Leo Olo haaratud uuest ideest, uurib piiblit ja tahab rinda pista haritud ja sügavalt uskliku lahkusulisest jutlustajaga. Kas kunstireeglitest lähtudes tuleb punkti- või seljavõit, seda on praegu veel raske ennustada. Kaotust igatahes karta ei ole, sest autor on üsna sitke poiss, mees nagu männijuurikas.

«Kuidas siis lõpuks jääb?» võidakse küsida. Kirjutab ja kirjutab... Aga kas temast tuleb ka kunagi «päris» kirjanikku...

Parem olla kasulik tööline ja asjaarmastaja kirjanik kui elukutseline, aga aher kirjanik, kellel eluga õiget kontakti ei ole. Nii arvab Leo Olo, ja küllap tal on õigusk. Kui hästi tema teosed teistele näiteringidele sobivad ja algupärase repertuaari nälga aitavad kustutada, eks seda näe tulevikus. Kui näiteks Viljandi või Valga rahvale ei sobi, eks siis võtku kätte ja kirjutagu ka ise.

«Kultuuritöötaja», 1959.

MIHHAIL VENDELIN

Auväärne elu

Juba punetasid teeäärsele pihlakal marjakobarad ning tamme lehekrooni ilmus kolletus. Peenejalgseilt põhjamaistelt kaskedelt rebis tuul nende rüü. Sügis. Ta saabus Emma Petersonile kuidagi märkamatult. Aastad olid läinud ja neid ei püüa, nagu vanasti öeldi, ka posthobustega kinni.

Palju, palju aastaid tagasi saabus Emma kaheksateistkümneaastase tütarlapsena, kelle mõtteid köitsid kõige rõõmsamad lootused ning julgemad soovid, oma kodukülalt Võrumaal kärarikasse suurlinna Sankt Peterburgi. Ta palgati kasvatajaks jõukasse perekonda. Perenaisele meeldis, et Emma valdas vabalt saksa keelt.

«Kas te olete eestlanna?» küsis perenaine.

«Jah.»

«Kuid te kõnelete peaaegu nagu berliinlanna. Hea, väga hea. Kas teile tutvustati minu nõudmisi?»

«Jah.»

«Kõik muu oleneb teist endast.»

Nii sattuski Emma Peterson Peterburi kõrgemasse seltskonda, mida ta varem tundis ainult raamatutest loetu põhjal.

Ei möödunud aga kuudki, kui noor kasvataja hakkas märkama kõrgema seltskonna tegelikku, varjatud palet. Temasse suhtuti paremal juhul külm-viisakalt. Ta oli oma isandate ja nende külaliste silmis ainult vaikne ning teenistusvalmis heledapäine majaori. Koos köögitüdrukute, koristajate, kutsari, kojamehe ja uksehoidjaga kuulus ka tema selle «tseljadi» hulka, ilma kellela kõrgem seltskond ei osanud oma elu ette kujutada, kuid keda ta siiski põlgas.

Lapsed olid kapriissed, halvasti kasvatatud. Nad toonitasid igati oma üleolekut, pilgates Emmat. Tema aga pidi tegema alati hea näo, säilitama rahu, ja alles hilja õhtul võis ta majast välja aeda joosta, kus ta puude all, lokaavate kibuvitsapõõsaste vahel tihti nuttis.

Majaperenaise sagedasteks külalisteks olid Stolõpin ja isevalitsuse teised aukandjad, tšinovnikud, suurärimehed.

Ükskord tuli tagaukse kaudu külaline ka Emmale. Tema kaasmaalane üliõpilane Jaan Räppa. Tütarlaps juhtis külalise rõõmsalt oma tuppa, nad vestsid juttu Võrust, tuttavatest paikadest, lähedastest inimestest.

«Mis see siis tähendab?» tormas ootamatult tuppa perenaine. «Teie juures on üliõpilane?! Minu majas üliõpilane! Missugune õudus! Kes teile seda lubas?»

Räppa lahkus, Emma aga ütles koha üles.

Oli sügis. Tibutas peent, tüütavat, Peterburile nii tavalist vihma. Emma otsustas veeta öö aias. Jalge all sahisid koltunud lehed. Ta istus lehtlas pingile ja vajus mõtteisse. «Võib-olla tuleks pöörduda tagasi koju?» Meenus vanaema, see endine pärisori, kes oma rinnaga toitmis härraste võsukesi, meenus isa, sõnakehv töömees. Meenusid ojake, mis vulises tema kodumaja lähedal, ja teravaharjaline tume metsamüür ning lauskjad rukiväljad. Kõik need tuttavad, lähedased pildid lapsepõlveaastaist tundusid Emmale nüüd eriti armsatena...

* * *

Emma Petersoni koduvallas suhtuti teatesse Talvepalee vallutamisest vägagi erinevalt. Hallparunid, vallakirjutaja ja mõisasaksad ostsid suure kiiruga desertööriidelt kokku relvi ning peitsid need, et esimesel võimalusel töörahvast seljatagant tulistada.

Emma oli nende rõhutatud mõisamoonakate, talusulaste ja maatamees-tega, kes palavalt tervitasid uut võimu. Petrogradist saabus kaadritööline Julius Kikkas, kes oli sündinud samuti siin, Emma koduvallas. Imestama-panevalt selgesti ning lihtsalt oskas ta jutustada revolutsioonilistest sündmustest. Ta tõi kaasa paki lendlehti, proklamatsioone, ajalehti, pöördus Emma poole:

«Mul haridust vähevõitu. Kas aitad?»

Kikkal olid tohutu töövõime ja energia. Ta ei hoolinud kunagi endast, mõnikord tegutses liiga sirgjooneliselt. Kui Emma talle seda ütles, ohkas mees:

«Iseloom on niisugune... Aga sina tuleta mulle meelde. Tiri kas või varrukast.»

Emma Peterson ja Julius Kikkas astusid esimestena vallas Punakaardi ridadesse, hakkasid relvastatud salka looma. Võrust tuli Oskar Leegen. Ta oli Võru revolutsioonilise tribunali esimees, Võru tööliste, soldatite ja talurahva saadikute nõukogu liige. Ta koondas kehvikkonda ning juhtis valla täitevkomitee valimisi. Uude valla täitevkomiteesse kuulusid tööraha tõelised esindajad. Kikkas valiti valla täitevkomitee esimeheks, Emma Peterson aga tema asetäitjaks. Varsti sai ta veel ühe ameti juurde — pärast kohaliku mõisa natsionaliseerimist valiti mõisa vanemaks. Nüüd veendus Emma oma praktiliste kogemuste najal, kui õiged olid Jaan Räppa sõnad, mis ta talle kunagi oli öelnud: «Rahva jõud pühib kurnajate korra kui kaardimajakese.»

Elu vallas tuikas tormiliselt, aga, muide, neil pingelistel, otsustavatel päevadel vaevalt leidus meie kodumaal paika, kus elu poleks tuiganud. Nõukogude aktivistid organiseerisid töörahvast aktiivsesse võitlusse kodanluse vastu.

Oli alanud uus lehekülg Võru töörahva elus, lehekülg, mis kajastab Otto Rästa, Eduard Tsopi ja paljude teiste eesti kommunistide suurt, pulbitsevat tegevust. Emma Peterson töötas siis Võrus revolutsioonilise tribunali sekretärina...

Raske on jätta maha oma isakodu. Kuid vaenlase jõud olid liiga tugevad, arvukad, et neid tagasi lüüa. Valgekaartlaste, palgasõdurite, mõisnike ning kulakute jõugud, keda relvastasid inglise ja ameerika imperiaalistid, tiirlesid musta parvena, külvates surma.

Kangelaslikult võitlesid Punaarmee üksused Baltimaadel. Vihastes võitlustes käisid asustatud punktid käest kätte. 31. jaanuaril 1919. aastal tõusid punakaartlased Paju mõisa juures kümme korda vasturünnakule...

Taganemisel läks Emma Peterson oma vanematekoju. Ainult viieks minutiks. Rohkem ei olnud aega.

«Kuhu sa, tütar, siis nüüd jälle?» pühkis isa silma valgunud pisara.

«Venemaale.»

«Tähendab, siis päriseks.»

«Kui jääb vabaks Nõukogude Venemaa, saab vabaks ka eesti rahvas,» vastas Emma. Ta oli kindel, et tuleb isakoju tagasi.

... Nad lahkusid püstipäi, tugevasti surudes käes relvi, lahkusid öösel, kuid idas punetas juba koit.

* * *

Akna taga mühab raju. Välkude pimestavad nooled sähvivad tumedas taevas, hetkeks valgustades vihmast läikivaid pähklipõõsaid. Hea on selise ilmaga viibida tares kindla katuse all. Laua taga Emma Petersoni

vastas istub mõtliku, oma aastate kohta ebaharilikult karmi näoga pioneer. See on Igorek Kutter. Tema ema on vabriku «Rot-Front» parteiorganisatsiooni sekretär. Emma töötab samas tehases juba mitu aastat. Ta vaatab hellalt poisile ning talle meenub nende esimene jutuajaminine.

«Tädi Emma, kas ma tohin sõita teiega koos pioneerilaagrisse?»

«Sa oled ju veel liiga väike.»

«Ainult kasvult...»

Ja kogu oma lapseliku siirusega, ajades segamini eesti- ja venekeelseid sõnu, palub ta tungivalt, et Emma võtaks teda kaasa. Ja ega sellisele palujale saa ju ära öelda...

Juba neljandat aastat, täites parteilist ülesannet, sõidab Emma Peterson Moskva tehase «Rot-Front» pioneerimalevaga Perlovkasse. Koos Emmaga on seal ainult kolm täiskasvanut, ülejäänud on kõik lapsed. Nad püstivad ise telgid, raiuvad puid, valmistavad hommiku-, lõuna- ja õhtusööki. Pioneerid on samuti sanitarideks ja korrapidajaks, laohoidjaks, veevedajaks... Täielik iseteenindamine. Korraldatakse huvitavaid matku, mille kestel tuleb ujuda üle jõe, leida paksus metsas üles õige teerada, määrata tähtede järgi suunda. Aga kui kõik on tublisti väsinud, tuleb puhkus lõkketule ääres. Ja siis Emma jutustab. Noored kuulavad teda hinge kinni pidades.

Emma Petersoni ema ja isa jäid küll Eestisse ja mis neist sai, seda ta ei teadnud, kuid teda ümbritsesid armsad, tersed pioneerid Igorek Kutter, Sjova Volostnov, Saša Dubrovin ja paljud teised. Nad soojendasid tema südant. Ta tundis end nende keskel õnnelikuna. Ja ta tahtis, et nad oleksid oma kodumaale niisama truud kui Wrangeli vastu sõdinud diviisi võitlejad.

Kui Emma saabus diviisi poliitiosakonda, küsiti temalt:

«Kas te püssi lasta oskate?»

«Oskan.»

«Vaenlase suurtükritul ei karda?»

«Tegin sellega tutvust juba Võru all.»

Emmale anti ülesanne. Ta läks eesliinile, jõudis sinna just vaenlase rünnaku alguseks. Valgekasakate laviin langes punakaartlaste paremale tiivale. Vahus hobused otse lendasid kaevikute poole, kasakad kallutasid sadulais end ettepoole, mõõgad löögiks valmis. Kuid punakaartlased ei kohkunud, lasksid kasakad päris lähedale ning panid siis kuulipildujad tööle.

Vasturünnakust võttis osa ka diviisi poliitiosakonna noor töötaja Emma Peterson.

Sellised sündmused ei unune...

Kuidas kulgeb aga Igoreki, Saša, Sjova elutee? Kelleks nad saavad? Kas tõesti ka nendel tuleb veel sõdida? Neile küsimustele vastust anda ei olnud kerge isegi Emma Petersonil, kuigi ta oli elus juba mõndagi näinud.

Aga praegu mühab väljas ikka veel vihm, ja pioneerid, kes võtsid osa sõjamängust, magavad juba heinavirnal. Ainult Igorek on veel üleval.

«Miks sa ei maga?»

«Vihm segab.»

Emma mõistab, et vihm on ainult ettekääne — poiss tahab viibida tema juures.

«Millest sa mõtled, Igorek?»

Ja pioneer avaldab oma kõige salajasema mõtte, mida ta võib-olla kellegi teisele poleks sõandanud öelda:

«Miks ma ei või sõita Eestisse? Ma olen ju eestlane. Miks mu isa kodumaalt ära tuli?»

«Igor, sinu isa kaitses rindel nõukogude võimu. Kuid sa sõidad Eestisse. Seal taastatakse kindlasti nõukogude võim...»

Aga Igoril ei õnnestunud näha oma isakodu, eesti talutaret, mille vanust arvati rohkem kui sajale aastale.

Suure Isamaasõja päevil läks Igor koos Aleksander Dubrovini ja Vsevolod Volostnoviga kaitsma Moskvat, linna, kus ta sündis, kasvas, kus ta astus pioneeriks, pärast aga kommunistlikuks nooreks. Ta võttis osa paljudest lahingutest.

Tankist leitnant Igorek Kutter langes frondil kangelasena. Viibides põlevas tankis tulistas ta vaenlase positsioone viimase mürsuni. Kuigi sõjatee tõi teda Eestimaa pinnale, ei näinud ta siiski oma isakodu.

Vahvalt võitlesid ka tema sõbrad Vsevolod ja Aleksander. Emma Petersoni soovitusel astusid nad Kommunistlikku Parteisse. Regulaarselt kirjutasid nad rindelt Emmale. Ja Emma hoiab kui kallist aaret Saša viimast kirja frondilt. Kirja ühel küljel on joonistus, mis kujutab gruppi nõukogude sõdureid lahingus. Selle all kiri:

«Nõukogude armee võitleja! Ole vapper lahingus! Vaenlane pingutab oma viimast jõudu. Tugevdagem lööke vihatud vaenlasele. Pidada vastu tähendab võita!»

Aleksander Dubrovin kirjutas lehe teisel poolel:

«Tere päevast, austatud Emma Adolfovna! Suur, südamlilik aitäh ja tänu Teie kirja, tervituste ning õnnesoovide eest. Teie lootusi ja soove tahan ma igal juhul täita, õigustada minule osutatud suurt au. Meie frondiosal, võib öelda, on praegu vaikne... Kuid kõrv tuleb alati kikkis hoida. Teie kirjad, Emma Adolfovna, toovad meile alati palju rõõmu, annavad julgust, jõudu. Tervitades Teie Saša.»

Saša Dubrovin langes. Langes ka Sjova Volostnov, kelle emaga Emma Peterson töötas kolmteist ja pool aastat koos vabrikus «Rot-Front».

Kogu sõjaaja oli Emma Peterson Moskvast, töötades Teaduste Akadeemia ühes instituudis. Ta võttis endale kasulasteks kaks vanemateta tüdrukut. Ta püüdis igati olla neile emaks, aitas neil astuda iseseisvale eluteele. Nüüd saab ta neilt tihti kirju:

«Kallis tädi Emma, Te olete kõige imeväärsem naine maailmas. Me ei unusta kunagi, mida Te meie heaks olete teinud... Teie Valja ja Veera Alimpijeva.»

Mitte igäüks ei saa selliseid südamlikke kirju, tulvil armastust ning õrnust. Emma Peterson on nad ära teeninud.

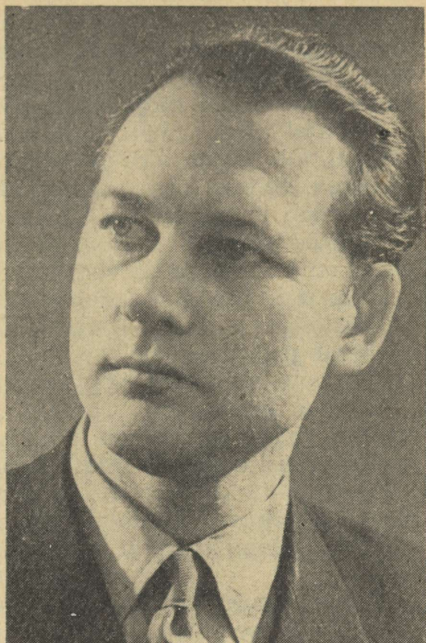
Praegu elab Emma Peterson Eestis, ta on pensionär, kuid jätkab endiselt tööd. Ta ei armasta istuda ilma tegevuseta kodus.

Tema elu on eeskujuks meie noortele. Ilus, auväärne elu!

«Molodjož Estonii», 1958.

ANATOLI GANIHHIN

Õösel

Südaösel jäi ta üksi ja tajus kohe vaikust. Lõiketera ühetasane rigin metallipinnal ainult suurendas seda ootamatut aistingut.

Ta astus tsehhi pärani avatud uksele ja jäi kuulutama. Vaikus. Kaugelt, raudtee-ülesõidukohalt, oli kuulda mootori undamist — see oli viimane auto, mis viis teise vahetuse töölisi Narva. Kuni esmaspäevani lahkusid inimesed ehitustandril.

Mäsinasaalis jätkas keegi endiselt tööd. Elektrikeyvituse võbisevad vastuhelgid kord valgustasid aknaavasid, siis mattusid need taas pimedusse. Ja veripunased signaaltuled elektriijaama korstnatel tulid nüüd isearanis eredalt ja selgelt nähtavale.

Ta tahtis suitsetada. Läks tööpingi juurde tagasi, heitis pilgu kiiruse-

regulaatori skaalale ja kinnitas lõiketera tugevamalt. Süüdanud sigareti, lahkus ta jälle tsehhist.

Tammi poolt küljest levis rõskuse, pehkinud kõrkjate ja vetikate lõhna. Ent kõigest sellest käis üle töökoja lähedal rauakolu hulgas peaaegu inimese kõrguseks kasvanud koirohu mõrkjas lõhn. Koirohi meenutas ammu ununenud naljakat episoodi ehitustööde alguspäevilt.

Tol ajal alles hakati rajama Narva hüdroelektrijaama. Inimesi vajati kõikjal. Oli tarvis nii spetsialiste kui ka abitöölisi. Kuid teda, äsja alles ehitusele tuinud noort poissi, küsitleti millegipärast pikalt ja kiusakalt, ja kes teab mitmendat korda juba lehitseti tema passi.

«Abitööliseks, Kovaljov, võime su võtta,» ütles täidlane prillidega mees, oma käitumiselt vist kõige tähtsam tegelane kaadriosakonnas.

«Kas see tähendab seda, et tahate mind jooksupoisiks panna?»

Toas olivad pahvatasid naerma.

«Mitte just nii...»

«Ma pole nõus. Tahaksin tööpingi juurde.»

«Eks sa kuule, kui krapasakas,» naeris paks mees, võttis telefonitoru, nimetas mingi numbri ja ütles tema poole vaadates muhelusega:

«Te palusite minult hästi terast poissi. Ma saadan...»

Pärast seda kirjutas see mees midagi veerandpoognalisele paberilehele, pistis ümbrikusse ja ulatas temale.

«Mine peamehaaniku osakonda. Sinu õnneks vajatakse seal freesija-õpilast.»

Peamehaanik silmitses teda pealaest jalatallani ja käskis väljas oodata.

Ligemale pool tundi uitas ta töökoja ümber. «Kas võtavad või ei?» Jala alla sattus meetrine raualatt. Ta tõstis selle üles ja hakkas igavuse peletamiseks peksma valkja koirohu puhmaid, mis kasvasid puustusel. Ja ta ei märganudki, kui peamehaanik talle lähenes.

«Vaat selle tööga tuled sa hästi toime. Igas lasteaias võid nõgeseniitmise tšempioniks saada!»

Ta vaatas kokkunut tagasi, viskas raualati minema ja ütles endalegi ootamatult:

«Bürokraadid olete siin kõik. Kaua siis ootama peab?»

Peamehaanik tegi imestusest suured silmad, siis aga ei pidanud vastu ja hakkas südamest naerma.

«Einhoh! Sa oled tööpoolest terane poiss...»

Nii algas pärast kooli Nikolai Kovaljovil uus elu. Tööl tulles oli ta must ja määrdunud. Meelega aeglaselt, nagu seda tegi tema õpetaja, vana vilunud meister, kiskus ta seljast õlilaigulised ja tahmased tunked ning pesi end kausi kohal. Naeratas heatahtlikult nooremale õele, kes valas talle kannust sooja vett.

Kodus tundis Nikolai end tõelise peremehena. Nüüd ei nimetanud teda keegi enam Kolkaks. Aga tsehhis? Siin oli hoopis teine asi.

Esialgu muud ei olnudki kui Kolka, anna seda, too teist. Alles hiljem kunagi hakkasid töökaaslased teda lugupidavalt Nikoolaks hüüdma. Veel

kaks aastat edasi aga, kui Kovaljovil tuli minna sõjalaevastikku aega teenima, palus kogu tsehh:

«Sa, Nikolai Andrejevitš, tule pärast sõjaväeteenistust meie juurde tagasi. Kui lõpetame Narva hüdroelektrijaama ehitamise, usaldatakse kuuldavasti meile jälle suur töö — hakkame põlevkiviküttel töötavat Balti soojuselektrijaama ehitama...»

Nüüd on kõik see seljatataga.

Nikolai meenutab neid rahutuid päevi, kuid ja aastaid. Kõik nad sarnanevad üksteisega. Mitte üksluisuse ja igavuse poolest. Neid teeb sarnaseks rahutuse ja loominguine vaim.

Ei, Nikolai Kovaljov ei ole otsinud elus kergeid teid, ei ole pugunud rasketel silmapilkudel teiste selja taha.

Freespink tsehhis hakkas tühjalt käima. Nikolai kustutas sigareti ja läks tsehhi tagasi. Veel üks detail sai valmis. Jäi üle vaid puurida auk.

Ta võttis põrandalt uue tooriku ja kinnitas selle klambritesse, katsus, kas lõiketera istub kindlalt, ja vajutas tasakesi supordi käepidemele. Lõiketera hakkas jälle edasi-tagasi liikuma.

Kui Nikolai veendus, et freesimine toimub normaalselt, pani ta tööpingi kiiremini käima, jälgis veel mõne minuti ja hakkas siis valmisdetaili ruttamata seadma puurmasina lauale.

Väsimus andis end tunda. Pihad tuikasid, pidevast pingutusest olid silmad valusad ja punetavad laud tursunud, uni tikkus vägisi peale. Nikolai kustutas ülemise valgustuse ja hakkas vaikselt laulma.

Ta oli tõesti väsinud. Ja ei saanudki teisiti olla pärast tsehhis veedetud kuutteistkümmend tundi. Ent koos väsimusega kasvas temas see ebamäärane uhkustunne, mil inimene, hoolimata millestki, hoolimata mis tahes raskustest sammub visalt eesmärgile. Ei, see polegi vist uhkus. See on pigem rõõm. Mille üle oli tal uhkust tunda? Kui mitte tema, siis mõni teine oleks täna selle tööpingi juurde asunud ja täpselt samuti, tunnikski tsehhist lahkumata, freesinud need neli ekskavaatoriroomikut. Ei, ta on just nimelt rõõmus. Rõõmus sellepärast, et roomikute tegemine ja seega ekskavaatori karjääris seismajäämise ärahoidmine usaldati temale, Kovaljovile...

Krõlov tuli karjäärist ja palus meelitavalt:

«Avarii on meil nina all. Iga minut võivad roomikud puruneda. Ja teate, laupäev ja puhkepäev on ees. Oleks nagu aega — võiks uued teha...»

«Mis te varem vahtisite?»

«Tead isegi — töö, pole mahti kõigel silma peal hoida...»

Vastuseks võis ainult naerda. Krõlovile aga mõjus see rusuvalt.

«Tähendab, sa ei aita hädast välja... Lugu on aga nii, et kui ekskavaator jääb stoppama, peab ka raudbetoonitehas seisma. Betoon on aga ehitusel, tead isegi, kui vajalik...»

«Jäta juba, Ivan Petrovitš, ära pabista. Teen valmis. Kui on tarvis, istun kas või terve ööpäeva tsehhis.»

Ütles seda nagu naljaviluks. Pärast kontrollimist selgus, et just parajasti kella kaheksani hommikul tuleb tööd teha, muidu ei jõua kuidagi valmis...

Midagi hakkas freespingil ragisema. Nikolai tormas sinna, kuõd oli juba hilja — lõiketera oli kinni jäänud. Noormees tahtis juba meelepahaga siunama hakata, siis aga tuli meelde, et kapis on tagavaratera. Ta võttis selle välja, pühkis tolmust puhtaks ja kinnitas purunenud tera asemele.

Taas hakkas tasakesi rigisema lõiketera. Mõtted aga mõlkusid peas omasoodu edasi. Ta ei märganudki, millal koitma hakkas.

Väsinuna ladius ta valmis roomikud hunnikusse. Ei jõudnud veel õieti mõtlema hakatagi, kuidas nüüd koju pääseda, kui ukse ees turtsatas auto.

«Kolja, kaugel sa siin omadega oled...?»

See oli Krõlov, kes koos poistega siia sõitis. Nad nägid valmis roomikuid. Rõõmustasid, surusid käsi, rääkisid ööpäeva jooksul täidetud kümnest normist.

Teda aga vaevas uni, et jää või püstijalu magama...

«Molodjož Estonii», 1959.

VALTER SEIN

Kaevur Raidaru stabilisaatorid

Esimest korda kuulsin Jaan Raidaru nime kaevanduse normeerijalt. «Varem töötas Raidaru nii keskelt läbi,» rääkis viimane kaustadest tööandmeid välja kirjutades. «Vahel paremini, siis jälle halvemini. Aga viimasel ajal töötab nagu noor jumal.»

Normeerija ulatas lehekese, millele oli märkinud andmed kõne all olija töö kohta. «Eks mehe kasv ole osalt Tarmiku brigaadi teene, aga ühtlasi kiidab Raidaru edu ka meid, töö- ja töötasuosakonna inimesi. Oleme kaevurite tööpäeva tihendamiseks ja eesrindlike töömeetodite levitamiseks mõndagi ära teinud...»

«Tahaksin Raidaruga vestelda. Kust teda leida?»

«Praegusel hetkel laavast number kolmkümmend seitse. Mul oligi kavatsus alla minna. Nii et kiivrid pähe ja kummikud jalga!»

Laskusime mööda kallakšahti betoontreppi alla kaevandusse, läbisime šahtihoovi ja suundusime pea-veostreki. Pärast šahtihoovi lärmi tundus strekis suhteliselt vaikne olevat, kuigi ka siin meist aeg-ajalt möödus põlevkivironge, vedurite juhtmeloloogad trolliliinidel sädemesärtsu löömas.

Veerand tundi laudkõnniteedel sammunud, nägime eespool rohkeid tulesid ja kuulsime õõnsat metallikõminat — vagonettidesse variseva põlevkivi häält.

«Kolmekümne seitsmes annab toodangut,» märkis mu kaaslane.

Põikasime üle elektriraudtee teisele poole. Veel sadakond sammu ja olimegi laava suudmes.

Siit paistis kogu brigaad. Hõõglampide valgel tõusid ja vajusid kaevurite tugevad turjad ning kummist kiivritega kaitstud pead, välkusid pruuni tolmuga kaetud käed. Töötati vaikides, ja kui keegi ehk mõne sõna ütleski, kustus see kivi ja metalli ühisesse mõirgesse. Ligi saja meetri pikkusel tööriindel hõõrdus raud kriiksudes vastu rauda; sültisi tõstetud kamakad ja peenkivi-kühvlitäied põratasid vastu transportööri haljaid soomusplaate, millel elektrijõud visalt ja väsimatult edasi nihutas kraapkette ja koos sellega ka — põlevkivi. Mustmiljon-aastasest vangistusest vabanenud õlikivi tükid müksasid oma naabreid, hüplesid, lasksid kukerpalli.

Külalisi märgates astus lähemale brigadir Tarmik, pikk ja õlakas, tööpäeva pingest kuum ning ärevil nagu kaevuridki. Jah, ja võib-olla isegi rohkem kui nemad, sest brigadir vastutab kõigi eest.

«Raidaruga soovite rääkida? Siit arvates neljas mees, näete?»

Silmitsesin kaevurit. See oli keskmist kasvu, aeglaste, võiks öelda mõtlike liigutustega. Ta ilmselt ei kiirustanud. Ometi, nagu teadsin, edeneb tal töö lodusamalt kui mõnel teisel.

Laava pole paik pikkadeks vestlusteks. Raidaruga tutvust teinud, leppisime kokku, et kohtume pärast tööd.

Nõnda ka sündis. Õhtul kella viie paiku astusime kahekesi asula poole. Raagus leppade vahelt hakkasid paistma elamud — kõik eterniitkatustega, heledate seintega ning vältimatute tahmaniredega akende ja rõdude all. Keskkütte-katlamaja ehitati selles asulas millegipärast hirmus kaua, koriteritesse aga olid seniks seatud ajutised põlevkiviga köetavad ahjud.

Üks selline hõõgus ka Raidaru toas. Kuni kaevur teises ruumis veega pladistas, istusin üksinda ja takseerisin mehe elamist. Toa napp sisustus oli uhiuus, nagu eile kauplusest toodud. Öökapikesel lõhnaõlipudelid ja paar raamatut, sängiserva all kõrgekontsaline kingapaar — naise, õe või täisikka jõudnud tütre oma? Oli kelle ta oli, minul polnud sellega asja. Tulin siia, et saada materjali tootmisalaseks artiklikis...

Raidaru kitsas, teravate joontega ja teatrimefisto kõrgete, nurkjate kulmudega nägu oli pärast pesemist värske. Koos põlevkivitolmuga oli mees maha uhtnud ka väsimuse.

«Tõstsin täna oma kakskümmend viis tonni põlevkivi ja paasi paigast paika,» pajatas Raidaru. «Teie kah trampisite maa all tükk aega ringi, aga

harjumatule on maa-alune kilomeeter nagu kolm maapealset. Nii et kõige enne üks poissmeeste lõuna — ja üks pärast näe!»

Raidaru ladus lauale mitmesugust söögikraami. Kustki ilmus välja ka pudel. Kui esimene nälg kustutatud, juhtisin jutu taas küsimusele, mis mind kõige rohkem huvitas. Raidaru kuulas, silmad lõbusad.

«Töövõtted, tööpäeva organiseerimine!» kordas ta. «Need on targad, tarvilikud sõnad. Ja-ah! Kuid inimese kogu elu nendes ei mahu, ta on hoopis keerukam, see meiesuguse elu! Aga kuidas elu, nõnda ka töö. Kui puhtalt välja öelda, siis võiksin teile praegu tont teab mida puhuda. Et kuidas ma mullu sügisel Mihkli käest õppisin õige kühvliahoidmise viisi ja et paar kuud tagasi hakkasin ladet lammutama Meinhardi meetodil. Ja et selle tõttu töö laabub nüüd nagu lepase reega. Tõtt öelda peaksingi midagi sihukest seletama, sest ega te muidu hingele rahu anna.»

Noogutasin. Ma ei saa jääda enne rahule, kuni kõik on selge ja kirja pandud. Luisata muidugi ei kõlba, aga varem tal polnud töös stabiilsust ja nüüd on. Miks?

«Põhjuste põhjust tahate teada?»

Kaevur astus öökapikeste juurde, tõmbas sahtli lahti ja võttis postkaardiformaadis foto.

«Eks trükkige lehes ära. Et vaat käesolevaga avaldame kaevur Jaan Raidaru tööalase edu põhjust.»

Hüüatasin. Fotolt vaatas avalate silmadega neiunägu, mida raamisid kohevil juuksed. Pildi paremale nurgale oli hoolikate, lapselike tähtedega maalitud:

«Leili.»

«See pilt sai tehtud paar päeva enne meie abiellumist,» selgitas Raidaru. «Mina olen nelikümmend kaks, Leili — kaksikümmend. Veider, kas pole?»

Toodangutonnide ja normiprotsentide varjust oli äkki jõuliselt esile murdunud hilise armastuse igavene teema. Mehe silmad nurkjate kuldude all polnud enam lõbusad; nad olid ärevil ja ootasid vastust. Kohmasin esimese, mis pähe tuli:

«Brussilov — oli üks niisugune väejuht — kirjutas oma mälestustes, et tema isa ja ema vanusevahe oli nelikümmend aastat. Ning ei midagi, elanud nagu tuvipaar.»

«Noh, tuvid!» turtsatas kaevur. «Tolle päris-Brussilovi papa, niipalju kui mäletan, oli kah tsaarikindral ja mõisnik. See võis noorikut pimestada briljantide ja pagunitega, ballide ja paraadidega, kus mitukümmend tuhat meest ekstsellentside meeleheaks marssisid. Aga mis minul on? Kaks kätt, pea kaela otsas ja kolkunud vanapoisihing rinnus. Ma ju olin... nurjajooksnud eluga inimene.»

Esitasin mõned ettevaatlikud küsimused Jaan Raidaru elukäigu kohta. Mees raputas pead — «see on käänakutega lugu, sirge oleks kenam» —, kuid jutustas siiski. Jutustas ausalt, roosat värvi lisamata ja ennast säästmata...

Omaval ajal oli ta õppinud isegi gümnaasiumis. Isa ja ema, pankrotistunud võrtspoodnikud, tahtsid pojakesest teha haritud inimest. Siis suri ema. Peatselt majja asunud võõrasema ei tahtnud teise naise pojale kooliraha kogumiseks käia lapitud kingades. Poiss hakkas tööd otsima. Pärast ehk oleks võinud läbi häda küpsustunnistuseni pressida — mõned ju õppisid töö kõrval —, kuid see nõudis julma tahet, mida Jaanil polnud, ja teistsuguseid töötusi kui need, mis juhtusid pihku sattuma. Ta löikas rabas turvast, kandis ehitustel kive, sõitis Peipsi lotjadel madrust ja üksvahe isegi müüs majast majja käies usulahu-kirjandust, endal silmalvalged häbi pärast pahupidi. Oli tal ka naisterahvaid, aga naist ei olnud — ootas ikka, millal ajad paranevad ja millal see ainuke, kõigest parem, ette satub...

Ka sõjast ta jäi nagu kõrvale. Lõuna-Eesti linnakesest, kus ta neljakümne esimese aasta suvel juhtus olema, Nõukogude armeesse ei mobiliseeritud. Fašistlike vägede sissetulekul sobitas Raidaru enese kiiresti raudteele, arvestades, et sealt nii kergesti rindele ei võeta. Fašistid peksti kus see ja teine — ning Jaan Raidaru hakkas vaatama, «kustpoolt maailm lahti on». Oli lahti igalt poolt — kuhu vaatad, sealt tööd pakutakse. Jaan otsis paika, kus vaev oleks kõige väiksem ja «rubla kõige pikem». Kuid ega veerevale kivile sammal kasva; ja lõpuks oli Raidaru oma asjadesga nõnda kaugel, et sõnaka värbajaga kokku sattudes kohe lepingule alla kirjutas ja kaevandusrajooni sõitis, viimane paar poolpetud pükse jalas ja tühi kohver asjaks käe otsas.

«Esiotsa ei meeldinud kaevandus põrmugi,» jätkas mees oma jutustust. «Olen näinud teisi uustulnukaid, olen näinud ekskursantegi, ja võin öelda, et ma polnud esimesel päeval halvem kui need, aga parem ka mitte. Igal harjumatu inimesel lööb maa-alune olustik ajud virvendama; ekskursant ehk näitab hämmeldust välja, tulevane kaevur püüab seda varjata. Külaline võib laavas ohhetada ja ahhetada, jalgu jäänud kivipangale komistada ja üleleile allasadanud laelahmaka pärast tagantjärele kohkuda. Aga kaevurilt nõuab laava tööd, või nagu teie armastate kirjutada — kangelaslikku tööd. Jah, aga mida seesinane kangelaslik laavatöö tähendab harjumatu inimesele?

Ma tõstsin «põlevat» ja kangutasin paasi ja olin juba kümne minuti pärast märg nagu vahule aetud hobune. Vaatasin ringi ja imestas: teised töötavad aina omasoodu, häda pole miskit, otsekuu kaaluksid nende kühvlitäied ja kivikamakad vähem kui minul. Olin rasket tööd küllalt teinud, aga viimasel ajal tuli ette kombineerimist ka. Näiteks kommunaal-osakonna remonttööd. Seal ei võta pärast vanakurat ise ka kinni, kui palju üks või teine tõeliselt tegi, ja kas ta ikka pidi täpselt nõnda palju raha saama või siis natuke rohkem või natuke vähem. Remondivärgi juures on leib kõik normeerijast ja remondibrigadirist. Aga katsu sa «kombineerida» laavas! Iga tonn toodangut on täpselt arvele võetud ja kõik need tonnid jagatakse inimeste vahel vastavalt sellele, kui palju ladet keegi koristas. Kirjutaks brigadir ühele juurde, peaks ta teiselt ära võtma; kuid

brigadiriks oli meil juba siis Tarmiku August, kommunist, streigid ja sõjad läbiteinud veriaus inimene. Nii et oma töö kohaselt pidin ma patune palka saama, ja mitte üks kriips rohkem!

Nõndaviisi vastu iseenda himu tööd murdes ja vabal ajal aina väsimust välja magades vedasin õpilasepäevad ja esimese päriskaevuri töökuu kuidagi lõpule. Sain üle tuhande rubla. Brigaadi muud liikmed võtsid minu nähes kassaluugist vastu kes kakks tuhat, kes ülegi. Ohoo!

«Hea raha juurest kipub üksnes loll minema,» ütlesin endale. Tervist mul jätkus ja sitkus tuli koos vilumusega; vajaka jäi enesekindlusest või, noh, teadlikust distsipliinist . . .

Olin seks ajaks saanud juba neljakümne-aastaseks, mis isegi paadunud vanapoisile tähendab kriitilist vanust. Imelikud mõtted hakkavad selles eas pähe ronima. Et misjaoks ma üldse elan? Ega ometi selleks, et oma kulunud konte ühest töökohast teise vedada või kaevanduses kümme aastat järjepanu põlevkivi laadida? Võiks ju raha koguda, kas või näiteks maja ehitama hakata, aga — kellele? Iseenda jaoks seda vaeva ette võtta ei hoolinud, ja kogu maailmas polnud ühtki hinge, kelle eest oleksin kohustatud või, noh, üldse õigustatud hoolitsema. Asi oleks andnud parandada abiellumisega, aga jälle . . . et kellega koos sa julged tembu ära teha? Vanatüdrukud on tigidad; lesknaine mäletab oma kadunukest ning küllap võrdleks mind ühtepuhku oma esimese mehega, ja vaevalt võrdlus minu kasuks tuleks! On ju olemas ka lahutatud naised, aga kus on kirja pandud ja kindlaks tehtud, et naine, kes eelmise mehega ei osanud läbi saada, hakkab just minuga hästi elama?

Nõnda ma mõtlesin ja kaalusin, ja niisugune tusk tuli vahel peale, et tõsta või koon kuu poole ja ulu nagu üksildane hunt oma viltuvedanud elu pärast!

Kuid üks paha tuju rohi olnud ammu teada niihästi mulle kui ka mu toanaabritele ühiselamus, — sattusime sinna kõik parajad sellid, üks teisest etem. Hakkaja mees võib isegi kassipoegade pesakonna ristseid pidada, iga poja jaoks eraldi; ka meil jätkus pidutsemiseks põhjusi nõnda palju, et laena või naabritele, kui oma jaks enam ette ei löö!

Pidu ajal on muidugi hea, maailm paistab läbi roosa udu ja kõik mered põlvist saadik. Pärast jälle oled uimane nagu kärbes sügisesel ajal; lõpuks toibud ja hakkad tööle pihta panema nagu pöörane. Ei tea, kas Tarmik pidas mind brigaadis selle pöörase rahmimise pärast või siis oma isevärki auahnuse tõttu. Tema, vaadake, tahtvat näha, kas kaksikümmend viis kaevurit — meie brigaadi mehed — suudavad sikusarve sirgeks painutada, minust mehe teha!

Eks ma tahtnud ju seda ise ka. Isegi raha hakkasin asja ees, teist taga hoiukassasse viima. Mullu kevadel lendas jälle kõik kus pagan. Istusin ühel kenal hommikul ühiselamus, hoidsin valutavat pead käte vahel ja mõtlesin käskkirjale, mis nüüd kindlasti pidi antama:

«Arvesse võttes, et kaevur Jaan Raidaru on teostanud järjekordse tööluusi . . .»

Tööluus. Mihuke jäle sõna on kantseleides välja hautud, aga kui täpselt ta märki tabab! Ma ju luusisin tööpoolest neli ööpäeva pagan teab kus. Noomitisi-hoiatusi oli juba kogunenud; võimalik, et nüüd tööraamat pihku pistetakse.

Hakkasin kontori poole astuma. Kui niisugune tee jalge all nagu minul, siis inimene eriti ei rutta. Tänavaa ääres aga, nagu teate, seisab autahvel... Peatusin, pilk langes brigaadivana pildile ja selle alla kirjutatud normitaitmise-protsentidele ning ma mõtlesin: nende protsentide sees on ka minu tõstetud «kraami»- ja «mussori»-tonnid, minu vaev ja hool, minu oskus ja higi... Ja äkki sai selgeks, et kaevandus on mulle nagu kodu, on niisugune paik, millest paremat maailmas polegi; ja et kui ma üldse miskit väärt olen, siis üksnes Tarmiku brigaadi liikmena...

Pea ütles, et jaoskonnaülema kohustetäitjaks oli meil siis noor, äsja instituudist tulnud insener. Sihukesed on koolingilt kaasatoodud printsiipiaalsust pilgeni täis, nad ei tea ega tahagi teada, kuidas elu võib inimese vahel sõlme keerata. Ja siiski — imede ime! — jäi tööraamat saamata. Tänu Tarmikule, kes minu kasuks sõnakese lausus. Ja nii vägev oli ta, see brigadiri sõnake, et kaalus üles kaevuri neljapäevase tööluusi.

Ega ma seepärast veel parkimata nahaga pääsenud. Tarmik paukus ja mina palusin, aga jutu lõpp jäi alguse moodi. «Viimase «proguuliga» panid sa kaevanduses enda jaoks kõik teed püsti peale selle, mis väravast välja viib,» ütles brigadir ja lisas: «Homme hommikul sõidab kaiks autotäit rahvast kolhoosi heinatööl. Sina sõidad kaasa.»

Šeflusaluse kolhoosi abistamine on aus ja korralik asi igapidi, aga meie kaevanduses on nagu seaduseks, et maale saadetakse kõiki peale laavakaevurite. Neid ei saa saata, sest plaan on pingeline, plaani täitjateks aga on eelkõige just laavakaevurid. Nüüd siiski ütles brigaad minust kaheks nädalaks priitahtlikult lahti. See nagu polnudki karistus — eks heinamaal päikese käes ole parem kui maa all, kuhu päike millaski ei paista —, aga minu au pihta käis asi oma peenikesel viisil ometi. Ühtlasi oli see ka nagu proov, brigaadi poolt antud viimane võimalus. Vihtusin muidugi niita ja loogu kokku panna kas või hanguvars pooleks.

Laupäeva õhtul andsid meie omad rahvamajas šefluskontserdi. Selle algul austati heinatöö eesrindlasi. Kolhoosi esimees kiitis ja tänas kogu rahva ees nimepidi ka viit kaevandustöölisi, nende hulgas mind. Tuju läks natuke paremaks. Isegi kass armastab pärikarva silitamist.

Kuid selle õhtu imed polnud veel lõpul: tütarlaste valsi ajal kutsus Leili mu tantsima. Tol ajal ei teadnud ma veel ta eesnimegi, üksnes perekonnanime mäletasin. Ja seda, et ta töötab naaberjaoskonnas motoristina. Heakene küll, tantsisime siis valssi ja tema räägib:

«Pea midagi üles tunnistama. Tüdrukud hakkasid õrritama, et kas ma toda sünget onu — see tähendab teid — tantsima kutsuda julgen? Mina jälle vastu, et näe, ikka julgen! Vedasime siis kihla...»

«Mille peale?»

«Kahesaja grammi kompvekkide peale...»

Ma pole elu sees nõnda naernud. Et lõpuks ometi, vanapoiss, oled sa tüdrukute poolt ära kaalutud ja õiglaselt hinnatud!

«Kas ma's tõepoolest enamat väärt pole kui need õnnetud kakssada grammi kommisid?»

Neiuuke jäi vastusega kimpu. Ja mida rohkem tal paled lõomasid, seda kenam ta paistis minu pilgule. Oh sind last-latsekest küll!

Pärast tegin temaga veel mitu tantsu. Ja kui oli aeg öökorterisse minna, ostsin talle einelauast «teemoonaks» kaasa šokolaadikarbi. Kõige suurema, mis seal oli.

«Mis te ometi teete niisuguseid kinke!» tõreles Leili.

«Just see ongi mõistlikult kulutatud raha,» vastasin. «Kui sellega võrrelda, kuhu ja kuidas mu rahad muidu lähevad. Mul võiks olla maja ja «Moskvitš» ja mine tea mis kõik veel. Aga pole midagi...»

Ei tea miks, aga sel hetkel tahtsin; et ta minust paremini ei mõtleks, kui olen tegelikult. Ta vaatas mind pärani silmil ja küsis:

«Miks siis... nõnda? Ei tohi, ei tohi nõnda elada!»

Ütles ja ehmus, nagu oleks lausunud liigset. Ning jooksis mu kõrvalt ära muude kaevandusenaiste ja -tüdrukute juurde, kes sammusid lõbusa, lärmaka summana meist eespool. Vaatasin, kuidas ta paljajalu läbi külma, kastese rohu ruttas, šokolaadikarp ühes ja säästlikult hoitud pidukingad teises käes. Jah, ma vaatasin teda, nagu ammu enam polnud ühtki temaealist vaadanud, ja pähe tulid niisugused mõtted, millest ei teadnud, kas neid peljata või nende üle rõõmu tunda.

Nõnda algas meie tutvus. Algas naljast, aga muutus suureks tõeks. Talvel abiellusime. Ta on vaeslaps, kasvas üles lastekodus, kaevandusse tuli mäetööstuskoolist. Nii et tal pole — minu õnneks — lähemaid sugulasi, kes ju meie ühenduse oleksid kindlasti maha laitnud.

Ja vaat tollest ajast peale elan nagu mingis nõiduses. Just nagu oleksid unes näinud, et su kolmeprotsendilisele obligatsioonile langes sajatuhandeline võit, ja nüüd kardad ärgata. Või nagu kõnniksid katuse harjal ja iga sammu juures mõtleksid: kas seekord läheb veel õnneks või prantsatan alla?»

Mulle meenusid Raidaru täpsed, mõtestatud liigutused põlevkivi laadimisel. Tulin lõpuks lagedale küsimusega, mis kogu aeg oli keelel kipitanud:

«Kus teie «stabiilsuse tegur» praegu viibib?»

«Eks neid tegureid ole tõtt öelda kaks — brigaad ja Leili. Brigaad praegu muidugi puhkab, aga Leili on tööl.»

Raidaru astus akna juurde, lükkas mõlemad aknapooled pärani. Täisuisetatud tuppa tungis värske õhu hoovus.

«Tulge korraaks siia!»

Astusin ta kõrvale akna juurde. Kõrgendiku tipul asuva maja ülakorpuselt olid täiskuu valgel näha kaevurite-alev ja selle ümbrus.

«Kas silm seletab metsatukka kaevanduse peahoonest vasakul?» osutas Raidaru. «Tolle metsakese all asub kolmekümne seitsmes laava, kus

te täna käisite. Praegu seda laavat lõhatakse. Lõhkajaks on minöör Siimask, tema abiks — Leili. Muidu Leili teeb küll kõik, nagu mina tahan, aga elukutse valimisel oli kangekaelne.»

Läksin öökapi juurde, võtsin Leili foto ja silmitsesin seda veel kord tähelepanelikult. Küllap need leebe pilguga, unistavad silmad vaatavad praegu energiliselt ja valvsalt, huuled on tugevasti kokku surutud, nooriku iga samm ja liigutus täpne, iga sekund arvele võetud. Koristuskaevurile tähendab sõna «tsükkel» kolmesada tonni põlevkivi, mis vaja transportöörile laadida, ja hulka paasi, mis tuleb täiteriitadesse seada. Minööri ja tema abile tähendab tsükkel kahtesada kuutkümme süütamist, kahtesada kuutkümme plahvatust, mis ee rinna kahe meetri võrra edasi nihutavad.

Seisime vaikides ja mõtlesime tööle, mida Leili ja tema patroon kauge metsatuka all maasügavuses tegid. Miks ta kippus minööriks? Et ühise kodu jaoks raha teenida? Või taotles ta iseseisvust? Ja kas ta mõistab, et ta oma mehele on — pool taevalaotust?

«Naistöölised tuuakse kõik maa alt välja,» ütlesin. «Selle kohta on juba valitsuse otsus.»

«Kuulukse jah. Ütlesin oma noorikule — et aitab, mina jaksan mõlemaid toita, jää koju perenaiseks. Tema jälle vastu, et ei mitte, öhtukooli lähen. Eks ta ole õige ka — kuus klassi pole nüüdisaja inimesele miski haridus. Ja ta . . . kutsub mindki. Kujutage ette — mind!»

«Ja teie?»

«Naiste pärast on hullematki tehtud.»

Raidaru sulges akna. Tuba oli puhtaks tuulutatud, meil aga polnud paraku enam millestki rääkida. Jätsin hüvasti, läksin tagasi võõraste-majja ja hakkasin kirjutama artiklit laavakaevuri Jaan Raidaru tootmis-alase tõusu tegurite kohta. Hakkasin — äga lõpetanud, sest tööstusliku artikli kuiv-asjalikesse raamidesse oli võimatu suruda kaevuri hilist — loodetavasti mitte liiga hilist — armastust noore kahupäise tütarlapse vastu.

Jah, artikkel jäi kirjutamata, selle asemel aga sündis käesolev lugu — jutustus nurjajooksnud eluga mehest, kes lõpuks leidis oma koha elus ja koos sellega ka õnne.

«Looming», 1958.

VALEERIA VILLANDI

Elu on mäestikujõgi

Meie ajastu kangelasel on
töönimese nägu.

(Inimeste suust.)

Reisijaid on kolme liiki: need, kes igatsevad saada kangelasteks, teised, kes tahavad kohata kangelasi, näha neid, kuulda nende tegudest, ja kolmandad, kes peavad reisima ametikohustuste tõttu ega taha muud, kui et reisimine lõpeks võimalikult kiiresti.

Kui kuulud keskmisse, kõige arvukamasse liiki, oled sõitnud põiki läbi kogu Venemaa ja poole Siberit, näinud palju suuri töid ning tublisid inimesi, kuid kiirustamise paratamatusest oled kõikjal libisenud pealispinnal kergelt nagu paberist laevuke, siis hakkad pikapeale kannatama tüdimuse all. Võõrale läbi- ja möödasõitjale pakutakse ainult asjade pühapäevast

külge, isegi tõelised raskused tunduvad pastellkriidiga läikpaberile maali-
tuina, tundub, nagu võiks kergeimgi tuuleõhk nad minema pühkida.

Sellises meeleolus ja miljões pole meie jaoks kangelasi. On ainult arvud, faktid, nimed, mingisugused näod ja kogud, keda me takistame tegemast igapäevast tööd oma rumalate küsimustega. Kõik nad sulavad ühte, unu-
nevad. Vahel aga juhtub, et see, kes jääb tabamatuks ehitusel või tsehhis, see, keda me ei kohta ülikooli jalutusruumis ega ekspeditsiooni laagripaigal, istub meiega juhuslikult ühise laua taha, et täissuutetatud, sumisevas, pideva saabumise ja lahkumise pitserit kandvas võorastemaja restoranis veeta vihmade päeva öhtut.

* * *

Õhk oli täis rammestavat unisust, mulle lisaks veel kolmenädalase kiir-
reisi väsimust, mida ei tekita niipalju füüsilised pingutused kui just mul-
jete pidev vaheldumine, inimeste, maastike ja faktide kaleidoskoopiline
üksteisele järgnemine. Mu kohvris oli hulk mahukaid teatmeteoseid
läbikäidud paikade kohta, taskus peitus kulunud märkmik, kuhu hierog-
lüüfse käekirjaga oli märgitud arutu palju arve ja fakte, mida mul enam
kunagi elus vaja ei lähe, ja mu rahakotis oli säilinud väga vähe seda
üldist ekvivalenti, milleta võib reisida ainult unenägude maale. Peaaegu
kõik, mida ma olin näinud, oli määratu suur — kaugused, laaned, ehitu-
sed —, enamikku inimesi kiideti tublideks, suurt hulka väga tublideks,
kuid ma ei olnud veel leidnud tõelist kangelast, o m a kangelast, keda ma
sellisena tunnetan, ja keda mulle ei pakuta mitte valmilt allkirjaga:
«sangar», vaid kes tundub kõige harilikuma autojuhi või betoneerijana.
Kuid siis ta tuli. Tulvil söögisaalis, kus iga laua ääres istus viis-kuus üks-
teisele võrast inimest, sattus ta otse minu kõrvale ja alustas sedasama
tunni-poolteisest ootamist, mida eelroana armastavad serverida kõik
endast lugupidavad toitlustusasutused. Jutt laabus nagu ikka vene ini-
mesega, kellelt esimese poole tunni vältel võid kuulda terve ta eluloo;
vastupidiselt Soome lahe lõunakalda elanikega, kellest sa vahel isegi
pärast kolmeaastast koostöötamist ei tea, kas nad on abielus või mitte,
rääkimata siis veel muudest ligemaist andmetest. Tema aga — ta nimi oli
Tolja — lihtsalt vestles, ning olles usin tema jutuhuvi õhutama, sain
teada kogu ta eluloo, mis õhkus kangelaslikkusest, kuigi asjaosaline seda
ise nii ei nimetanud.

* * *

Nad ütlesid, ta olevat veidi pöörane; kasaka poeg, peaaegu sadulas
sündinud, sadulas üles kasvanud, ise selline, keda jätkus kõikjale. Isa
arvas, et las poiss harjutab, ja nii sai ta enne, kui hakkas rihmaga pükse
kandma, juba laskmise selgeks. Ning mitte lihtsalt laskmise, vaid tal oli
küti silm. Metsloom tema eest ei pääsenud, kui poiss ise seda ei tahtnud.
Nii möödus tosin aastat.

Siis puhkes sõda.

Peagi pakkis isa seljakoti ja läks rindele. Anatoli jäi maja ainukeseks meeshingeks. Polnud enam kellegagi koos jahile minna, polnud isa, kelle jutte kuulata, kellega koos midagi meisterdada. Olid ainult kool, leivasabad, pimendamine, ema keelud: ära mine kelgutama, lõhud saapaid ja riideid; või — mis sa sinna jõe äärde tikud, rohiksid parem juurviljaaeda. Poiss rääkis küll vahel, et peaks hoopis tööle minema, kuid ema raius vastu: lõpetagu enne kool ära. Ometi võiks seda teha pärast sõda. Praegu... Jah, praegu läheks ta hoopis tehasesse, õpiks mõned kuud ja saaks siis juba treialiks. Ikkagi oma palk, töölise toidukaardid ja saad midagi teha rinde heaks. Tolja kirjutas oma kavatsustest isalegi, ent ka sealtpoolt ei leidnud ta mõistmist.

Paar aastat täitumatuid igatsusi, kahtlusi ja kahevahelolekut lasksid tal siiski kooli ära lõpetada. Kuid nädal aega pärast seitsmenda klassi lõputunnistuse saamist leidis öisest vahetusest tulnud ema laualt kirja: «Läksin rindele, ära pahanda ja ära mind otsi, püüda ma ennast ei lase. Tagasi tulen võiduga. Sinu Tolja.»

Kirja all olid toidukaardid — harilikult oli poiss käinud nendega kaupluses — ja veel üks väike sedelike: «Oma toidukaarte ma kaasa ei võta, võõrast linnast nendega midagi ei saa. Teemoonaks võtsin pooled kuivikutest ja natuke kartuleid.»

Kuidas Anatoli rindelemine täpselt läks, seda teab ta kõige selgemini ainult ise, ent kuigi ta on muidu jutukas, jääb ta siin nagu veidi kidakeelseks. Üldiselt oli üsna nadi lugu selle kõigega, romantikat oli tunduvalt vähem, kui ta oli kujutlenud. Praegune Anatoli Petrovitš ei taha neid kolme nädalat kuigi meelsasti meenutada.

Mitu kuud pärast seda, kui Tolja kodust pages, sai ema kirja. Harilikult kolmnurkse ilma ümbriku ja postmargita rindekirja, mis oli kulunud pikast reisist ning mitmes postikotis nühkimisest. Tuttava käekirjaga oli alla kirjutatud: Tolja. Poiss elas, ta kirjutas!

Toljal oli siiski õnnestunud sõjaväkke pääseda ja ta teenis torpeedokaatril jungana. Et see torpeedokaater kuulus Balti mere laevastikku, sai ema teada alles hiljem, kui vahepeal noorukiks sirgunud poeg tuli koju võiduga, nagu ta oli lubanud, — rinnas kaks ordenit, viis medalit ja kolm haavata saamise märki. Esimene kiri oli viibinud nii kaua sellepärast, et kirjutaja lamas välilaatsaretis haavatud parema käega.

* * *

Lund veel ei olnud. Niiske külm tungis läbi kulunud sineli. Tuul põristas ajuti vihmatrummi vastu aknaklaase. Jaamaesisel väljakul trügis iga-suguseid inimesi: komanderingust tulijaid ja sinna minejaid, inimesi kompsudega ja ilma, spekulante ja rahva hulgas sagivaid kodutuid. Irkutski halvasti sillutatud tänavatel lirtsus pori. Nooruke madrus sammus läbi selle kihava pere ning keegi ei pööranud talle tähelepanu. Eba-levalt vaatas ta siia ja sinna, teadmata, kuhu pöörata. Kõigil paistis väga kiire olevat. Madrus toetas väheldase seljakoti müüri-rinnatisele ja vaatas

ringi. Suur oli see linn, palju suurem kui Tšitaa, kus nad varem olid elanud. Keegi ei tea, et ta juba koju tuleb, et Balti mere laevastiku torpedokaatri junga saabub tagasi eraellu. Nii ongi vist kõige parem. Ta läheb tasapisi, küsib teed ja tutvub päris omapead selle linnaga, selle ümbrusega, mis nüüdsest peale peab saama ka tema koduks.

Veidi imelik oli mõelda, et homme ta läheb sõjakomissariaati ja lakkab sellest peale olemast sõjamees. Kahju, et ta ei ela enam Tšitaas. Seal oleksid tuttavad poisid imestanud ja kadestanud, oleksid pärinud, et mis ja kuidas. Siin aga on kõik võõras, keegi ei tea, missugune püsimatu põngerjas oli Pjotr Fomitši poeg Anatoli Petrovitš enne seda, kui ta rindele põgenes. Nad ei tea võib-olla sedagi, et ta üldse rindel oli, see Fomitši poeg. Paljugi et kannab meremehe mundrit. Kas neid nüüd, pärast sõda, vähe kantakse. Ükski võõras ei tea, kuidas ilmamuutuste eel tuikab valusaid sädemeid ta vasak õlavars, kuhu vaenlase mürsukild oli sügava vao kündnud. Mõtlevad, et poisike uhkeldab lühikeses madrusekuues ja kannab edevuse pärast pealissärgi all «mere hinge».

Ei, Tšitaas oleks siiski parem olnud. Ta veel sõidab kunagi sinna. Aga enne on vaja end siin kuidagi sisse seada, tööle hakata, raha teenida. Ei tea, mis tööd ta saab. Eriala ju pole: seitse klassi ja kapsaaed, kaks aastat sõdimist ning kolm haavatasaamist — see on kogu ta haridus ja eriala.

Anatoli lükkas seljakoti kanderihmad paremini õlale ja hakkas vahetevahel vastutulijate käest teed küsides astuma.

* * *

Esmakordne tööleminek on võrdne hüppega tundmatusse vette. Ümber ringi on tuttav, läbiproovitud keskkond — hall, harilik ja omane nagu sügisene õhtu. On kodu oma pisitalituste ja nokitsemistega, on mõned tuttavad, kellega vestelda, omajagu on hoolt ja muretki, kuid ometi oled kuidagi lahtine inimene. Kui Tolja õppis alles seitsmeklassilises koolis, oli kõik lihtne ja selge, päevad veeresid üksteise järel ühenäoliselt nagu vaskviielised. Hüpe koolipingist sõjaväkke oli muidugi järsk, kuid sellel oli siiski rohkem seikluse maik juures: läheb kuidas läheb! Õnneks laabus kõik hästi. Nüüd aga pidi tulema otsustamisele, millise kirjaga tema nimi kirjutatakse tööinimeste ritta. On see kiituse kuld või...

... «Raske-raske-raske-raske,» rappusid vagunirattad. Rong läks Irkutskist Tšeremhovoosse, suurde kuulsasse söebasseini. Juba jäid linna viimased majad seljataha. Sõitjate nägudelt õhkus tuhmjat tooni, nagu oleks neid kergelt puuderdatud musta puudriga. See on sõkaevuri tunnus, mida ei võta maha ükski saun ega leil. «Ruttu-ruttu, rutt-rutt, rutt-rutt,» laulsid rattad, kui rong lisas kiirust. Toljale kostis sealt igasuguseid asju, kerkis igasuguseid mõtteid, ainult mitte vastuseid teda piinavaile küsimustele. Kõik möödunu tundus äkki imelihtsana selle kõrval, mis ootas ees. Kaevuri töö pole kerge, tema aga on siiski alles poisike, mitu korda haavata saanud poisike. Koolis ei küsinud õpetaja iga päev, lahingute vaheajal võis end sõjaski lõdvaks lasta, kuidas aga õnnestub igapäevane

pidew pingutamine? Kui üks lüli on nõrk, ei kõlba kett kuhugi. Ega temast ometi saa nõrka lüli, kes kogu brigaadi töötulemused ja tasu alla viib!

«Jõu-ab nä-ha, jõu-ab nä-ha,» pidurdas rong Tšeremhovos. Anatoli tõmbas mütsi silmile, nagu ikka siis, kui teda valdasid rasked ja tõsised mõtted. Esimene päev! See on olulisem kui kümme järgmist. See on hüpe olematusest inimeste kirja. See on... mitte kõik, aga väga palju.

Kaalu kaotasid sõjakomissari sõbralikud sõnad ja kaadriosakonna juhataja käepigistus. Vagonetid veeresid rütmiliselt, kõrisesid pöörangutel, matsusid kirkalöögid vastu söelademeid ja kõlksusid söetükid vastu vagonetiserva. Kaevurilambi valgussõõr lõppes nagu noaga lõigatult, šahti põhjas nirises tasakesi vesi. Tolja nägu leemendas juba esimese poole tunni järel higist. Söetolmuga segunedes vajus see tumedate jugadena palgeid mööda alla. Sügav haavaarm vasakus õlas tuikas tuimalt. Paar esimest tundi polnud veel viga, siis aga tundus, nagu oleks labidavars tina täis, iga viskega käis sähvatus läbi piha.

Selle päeva pidas ta vaprasti vastu ja püüdis veel koduski veidi üleolevat nägu teha. Kui ta aga pärast sööki end väga ettevaatlikult laua tagant püsti ajas, oli kõigile selge, et esimene päev polnud talle kerge.

Õhtul oma asemel lamades sai Tolja aru, et palju kasutatud fraas sõjameeste karastatusest pole mitte jäägitult paikapidav. Ta oli haavatuna lõõnud tagasi vaenlase rünnakuid, ta oli olnud söömata ja magamata, kuid ta polnud harjunud end pingutama töös, tegema kaheksa pikka tundi ühtsama pingutavat liigutust. Vinguvaid kuule oli ta harjunud teele kihutama, kuid esmakordselt saatis ta teele söevaguneid terasesulatamisahjudele, koolidele, elamutele. Ta muuseas ei mõelnud üldse sellele, ta mõtles hoopis, kui põrgulikult raske tal on; et ta ei kujutle üldse, kuidas ta järgmisel päeval astub nendesamade valutavate jalgadega sisse kaevanduse väravast, annab ära oma numbri, saab vastu kaevurilambi ja alustab jälle kaheksatunnilist söepildumist, ühetoonilist ja nukrat nagu lodjavedajate laul.

Teine ja kolmas tööpäev olid kõige raskemad. «Minna, minna!» tuikas veri Anatoli meelegahtades. «See pole ikka sinu töö, pojake,» ohkas ema surmani väsinud poega õhtul vastu võttes. «Noor oled alles, kont nõrk. Vaataksid ometi midagi kergemat.»

Tolja toetas käe najale selle koha, kuhu sõjamehesoengu asemele hakkasid juba tekkima kasakatuka algmed. Meelegahtades tuikas. Tööpoolest, mida teha? Kantseleitööks on haridust vähevõitu, transporttööl pole palju kergem, liiatigi on seal vastu talve vaja soojemaid rõivaid. Prooviks veel veidi.

Ta proovis senikaua, kuni ta enam ei märganudki, kuidas möödusid kaheksa töötundi. Vaba aeg ei kulunudki enam kõik puhkusele. Toljal hakkas olema mahti mitmesugusteks toimetusteks. Kuidagi tekkis huvi kehakultuuri vastu, vist küll seepärast, et tal üks käsi ei töötanud pärast haavata saamist niisama hästi kui teine. Sportlikud harjutused, eriti aga

riistvõimlemine, pidid tal aitama saavutada endist osavust ja paindlikkust.

Süsi kõlksus kuidagi lõbusamalt vastu labidaserva, rõõmsamalt vurasid vagonetid üle pöörangute. Tolja tundis end kaevanduses nagu kodus. Kuid niipea, kui esimese üleväsimuse kannul oli kadunud ka esimene rõõm kättevõidetud tööoskuse üle, valdas teda rahutus.

«Kas siis nüüd on kogu elu ainult siin kaevanduses? Ikka ainult süsi, kirka, labidas, vagonett ja jälle süsi, võib-olla ainult homme veidi rohkem kui eile? Seda on vähe.»

Isa pahandas. Tema pole kogu elu saanud valida, mida just teha, poiss valis nüüd tahtmismööda ameti ja kannab juba üsna hea töömehe nime, kuid äkki pole ta lihtsalt rahul. Mis seiklemine see elu tema meelest siis on? Rindele jooksmine oli juba üks temp, mis õieti vemmalt väärt oleks olnud, kui poiss mitte nii tublilt poleks sõdinud. Et ta aga ka nüüd rahul pole, see on juba liig. Fomitš luges pojale mõnedki kõvad sõnad peale, kuid need ei aidanud midagi. Tolja tähelepanu paelus üksnes see, et kaevanduses hakati üha laiemalt kasutama masinaid, kõikjale veeti elektriliine ja elektrikud muutusid äkki tohutult tähtsaks. Nüüd veetis poiss osa vaba aega nende seltsis ja tundis peatselt peaaegu kõike nende töös. Kui ta aga hakkas taotlema elektriku eriala omandamist, selgus, et teooriast tuleb puudu.

* * *

Pärast mitmeaastast vaheaega on väga veider uuesti koolipinki istuda. Raamatud on jäänud võõraks, õpetaja ei tundu enam maailma kõige tähtsama inimesena, ning ise ei oska enam õppida. Tolja elas läbi kõik need tunded järgmisel sügisel pärast sõjaväest tulekut. Tekkis samasugune olukord nagu kaevuriameti alguses: kas lüüa käega või pingutada edasi? Õhtuti, koolist tulles, kaldusid mõtted tihti esimese otsuse poole; kui ta aga kaevanduses nägi elektrikuid tähtsalt ringi kõndimas, langes vaekauss jälle õppimise kasuks. See võitiski.

Neli õhtut nädalas koolis, kaks võimlas, kooliaasta lõpuks hästi lõpetatud klass, elektriku kutse ning aukiri hea akrobaatilise esinemise eest sõebasseini isetegevuse ülevaatusel — nii möödus esimene kooliaasta. Neli sellist aastat andsid Toljale kätte küpsustunnistuse ja kindla otsuse minna edasi õppima. Sõbrad-kaevurid küll keelitasid:

«Ära mine. Meil oli nii hooletu, kui elektrik brigadis omast käest võtta oli. Ja sina ise — ega sa elus kuskil kohal ega üheski ametis enam seda raha näe mis kaevanduses, kui sa just akadeemikuks ei kavatse hakata.»

Raha on inimese elus väga tähtis, aga ta pole siiski kõik. Raha Toljal oli, seda oli igast palgast kõrvale pandud, nüüd võis mõnda aega ka kitsamalt läbi ajada. Oli nii imelik ja vaba tunne, kui polnud teha muud kui käia metallurgiainstituudis loenguil. Toljal jäi aega väga palju üle, sest ta oli ju aastate jooksul harjunud seda kokku hoidma. Ja seepärast nõustus ta ka pikema kõhkluseta, kui talle äkki tehti ettepanek esineda — tsirkuses akrobaadina. Tsirkuse direktor oli kord näinud tema esinemist

isetegevusõhtul ja kohe oli see mitte just pikka kasvu, kuid sitke noormees tema tähelepanu äratanud.

«Ise üliõpilane ja esineb tsirkuses,» põlastas kursuse kõige nägusam ja menukam noormees, kelle isa töötas samas instituudis õppejõuna. Ka tüdrukutest kirtsutas osa nina, teised aga leidsid selle just huvitava olevat. Toljat ennast aga paelus uudne amet. Nüüd oli vastupidi eelmistele aastatele: õpinguile kuulus päev, õhtu aga tööle, esinemistele, harjutamisele.

Ainult Pjotr Fomitš pahandas:

«See ka nüüd mõni amet, raha eest teiste inimeste lustiks lae all kõlkuda. Enne olid ikka töömees, tsirkust pole meie perekonnas veel keegi teinud, kõik on olnud korralikud inimesed.»

«Las siis mina olen vähem korralik, isa,» ütles Anatoli. «Aga ma arvan, et mul on sellestki ametist lõpuks oma töö jaoks kasu. Mäemehed on ka peaaegu akrobaadid, või vähemalt peaksid seda olema.»

Isa nohises, kuid ei öelnud enam midagi. Täiskasvanud inimene siiski, ja muidu pole rumalusi teinud. Õpib, raha toob koju, muist kogub pankka, ringi ei ula. Lõpuks oma asi, kui just tahab, las siis hüppab rahva rõõmuks.

Viis aastat pole pikk aeg inimese elus, küll aga noore inimese omas. Nende kestel oli saanud kunagisest jungast, hülisemast kaevurist diplomaeritud akrobaat, kellel oli õigus esineda mis tahes tsirkuse areenil, kuid veel tähtsam — nende viie aasta möödumisel anti talle kätte instituudi lõpetamise diplom ja suunamisleht, millega ta läks tööle uurimisrühma, kes tegi geoloogilist luuret Siberi suurtes mäestikkudes ja põlistel taiga-aladel.

* * *

Jälle pakkimine. Jälle seljakott. Jonnakas juuksetukk mütsi alt väljas, jättis Tolja kodustega hüvasti ja sõitis Sajaanidesse. Sadulas sündinud, sadulas kasvanud, mere peal ja maa all karastatud, istus ta jälle sadulasse. Lennuk või helikopter kohaleviimiseks, omaenda jalad või paremal juhul hobune edasilikumiseks — nii elati uurimisrühmas muust maailmast eraldatult kevadest kuni lumetulekuni.

Kas te teate, mis on taiga? Kogu maa leierdab tuttavat laulu «Taigaa-aa, taigaa-aa», kuid kui palju on neid, kes õigesti kujutlevad, mis selle sõna taga tegelikult peitub! Põline, mitte aastakümnete-, vaid sajanditevanune mets. Männid, mille ümbert ei ulatu kinni haarama, mille otsa vaadates kaotad mütsi. Seedrid, mille pähkleid krõbistavad oravad. Tihe põõsastik, võsa. Puude ladvad on ühinenud nii läbipaistmatuks katteks, et päikesepaistelisel päevalgi tundub nende all hämarana. Puud, mis on oma aja ära elanud või kevadiste tormide poolt juurtega maast välja rebitud, lamavad maas. Suuremad puud on langemisel teisi enda ümbrusest kaasa tõmmanud. Need kõik vedelevad maapinnal läbikasvanuna võsaga, noorte puudega, pohlavartega. Paiguti läbib seda tihnikut metsloomade rada, mis viib kuskile jõe või allika äärde. Jalg vajub pehmesse okas- ja lehekõdu-

kattesse. Võid paigal seista ja imetella. Kui tahad edasi minna, pead endale kirvega teed raiuma. Ja sealjuures saadavad inimest tohutud kihulaste parved.

Instituudipõlves oli Tolja käinud paaril korral praktikandina ekspeditsioonidel kaasas, kuid need olid olnud lihtsamad, kergemas maastikus. Algul polnud ka Sajaanides väga viga. Füüsilised pingutused teda ei kohutanud. Kaksteist tundi ronimist mööda kaljusid või tungimist läbi tihniku, kaasas mõõteaparaadid, tööriistad, teelt korjatud kivimiproovid, siis tundi neli päevaste andmete vormistamist — see kõik küll väsitas, kuid oli ometi ka huvitav. Ja oli samal ajal ka omamoodi puhkus pärast õppeaastate tubast režiimi. Ühel hommikul tervitas uurimisekspeditsiooni liikmeid aga otsekuu suurte tolmukübemetega täidetud õhk. Need kübemed lendasid, nad tungisid kõikjale: silma, suhu, kõrva, käisesse ja saapasäärde. Ja nad hammustasid. Õhtuks ei tundnud mehed enam üksteist ära. Punetavad, paistetanud näod, pundunud huuled, kihelevad käed ja kaelusevahed. Ainult öösiti sai kihulastest rahu, telgis nad ei hammusta. See-eest hammustab seal sääsk.

Harjumuse jõud on tohutu. See on suurem, kui osatakse iganes arvata. Nagu jääminek suurel jõel, pühkib ta oma teelt kõik takistused. Ta hoiab püsti riike ja kujundab kangelasi. Julgus pole mitte hirmu puudumine, vaid on jõud, millega hirm ületatakse. Kangelaslikkus on sageli harjumus taluda suuri raskusi, ületada hirmu. Need omadused pole seetõttu vähem väärtuslikud, sest mitte iga inimene ei omanda selliseid harjumusi.

Võib-olla on ivake õigust sellel tundmatul filosoofil, kes väitis, et elu on lakkamatu kangelastegu, mida me kordame iga päev. Võib-olla? Hari-likult on meil aga nii vähe maadamatist tungida teise inimese sisemaailma, seda lahti mõtestada, et me ei näegi seda lihtsat igapäevast sangarlikkust. Me otsime ülevaid tundeid, mehi, kes sooritavad mõne üliinimliku füüsi-lise pingutuse. Ka ajalehtedes ilmuvad portreed ja olukirjeldused, milleks materjali on korjatud tund või paar, paremal juhul pool päeva, ning see looks plaanitsetud rongis või auto tagaistmel loksudes, ei õpeta meid rohkem tungima kaasaja kangelaslikkusse. Üldreeglina peituvad meie teadvuses kangelastena ainult surnud, need, keda enam pole, keda näiliselst õilistab seegi, et me ei saa neid kättpidi teretada, nendega rääkida ega esitada neile idiootlikke küsimusi laadis: Mis tõukas teid kangelastegu sooritama? Mida te mõtlesite sel ajal, kui te oma kangelastegu sooritasite? Kas teie perekonnas on ka varem tehtud kangelastegusid?

* * *

Vahel kulgeb elu vaikselt ja tasaselt nagu esimese klassi maantee, sealsamas aga hakkab tormama nagu kärestikuline mäestikujõgi.

Sel hommikul oli koos päikesega tõusnud taevasse hägune vine. Nähtavus oli hea, kuid kõigel lasus nagu mingi udusomp. Ennelõunal, kui uurimisrühm lõpetas viimased vaatlused ning asus koos kogu varustu-

sega sadulasse, et siirduda järgmisele objektile, hakkas silmapiiril kogunema tumedaid pilvi. Oli selge, et tuleb äikest. Hobused olid rahutud, ei kuulanud sõna ja tantsisid ratsanike all. Kihulased piinasid harilikust kurjemalt. Mehed vandusid ja sülitasid tüütuid putukaid suust välja. Kiirustades kannustati hobuseid, et enne äikest jõuda ettenähtud kohale. Teel tuli ületada jõgi, mis polnud küll lai, kuid kiirevooluline ja läks paar-kolmsada meetrit allpool üle kärestikuks. Norsates ja puristades astusid hobused voolavasse vette. Mõnigi neist lingutas kõrvu ja tõrkus, eriti need, kelle turjal istusid väiksemate kogemustega ratsanikud.

Tolja oli oma tugeva hobuse selga nagu valatud. Osa rühma liikmeid oli juba jõudnud teisele kaldale, nemad aga ootasid viimaste seas oma järjekorda. Ratsanik oli parajasti pööranud pilgu silmapiiril tõusvale äikesepilvele, kaaludes mõttes, kui palju võiks veel olla aega raju puhkemiseni. Äkki kajas karje ning kaikus ümbritsevalt mägedelt mitmekordselt vastu. Mehed nägid, et keset jõge oli üks hobune kogenematu ratsaniku käes kaotanud põhja jalge alt ja kandus nüüd kiires voolus kärestiku suunas. Veel mõni hetk, ja . . .

Tolja kannustas hobust ja kihutas mööda kallast kärestiku poole. Jõudnud vooluga võitlevast hobusest ja ratsanikust veidi ette, sundis ta hobuse üsna kärestiku ligidal vette hüppama. Vool oli kandnud hädasoolijad kaunis kalda lähedale. Poolviltu ülesjõge sumades jõudis Tolja mõne hetkega nendega kohakuti, haaras käega teise hobuse ratsmed ning pööras tugeva tõmbega mõlemad hobused kalda poole. Tal oli endalgi raske meenutada, kas ta sel hetkel midagi mõtles või ei. Lihased olid viimase võimaluseni pingul, kähiseval häälel hüüdis ta midagi teisele ratsanikule. Veel hetk pingutust, ja paar meetrit enne kriitilist veekeerist ronisid lõõtsutavad värisevate jalgadega hobused kaldale.

Pärast lühikest peatust, mille kestel hobused rahunesid ja ratsanikud puhkasid, mindi edasi. Kitsal metsarajal tõrkusid hobused sageli, tõusid tagajalgadele ja keeldusid edasi minemast. Mehed uurisid jälgi, vaatasid noori murtud puid ja jõudsid otsusele, et läheduses on karusid. Harilikult olid nad igal nädalal kohanud paari karu, kuid siin rajoonis näis neid olevat eriti palju. Vahepeal poolde taevasse tõusnud piksepilv sundis uurimiserühma pärast päralejõudmist otsekohe laagrisse jääma. Peatselt peksid rajuhood vastu telgiseina, vesi voolas mäelõhestikest ojadena alla. Kui äike lakkas, oli päike juba loojumas. Kiired peegeldusid veel heledaina mäetippudelt, kuid põlispuude vahel valitses õhtune hämarus. Sel õhtul mindi puhkama tavalisest varem, et järgmisel päeval tasa teha, mis äikese tõttu puudu jäi.

Mõtlikult kaalus Tolja hommikul käes püssi ja teaduslikku aparatuuri. Viimane oli küllalt raske, ja pärast lühikest kõhklust riputas Tolja püssi telgi tugiposti külge tagasi. Igapäevaseid uurimismatku sooritas ta harilikult koos naisüliõpilasest praktikandiga. Too vaatas ebalevalt Tolja tegevust. Noormees püüdis neiu küsiva pilgu ning patsutas siis puusale, kus vöörühma küljes rippus pikk jahinuga.

«Jahile me ju ei lähe ja enesekaitseks on, see siin hoopis tõhusam kui too mitmekilone kobakas.»

Laagripaigalt lahkudes satuti otsekohe värsketele karujägedele. Ilmselt oli mesikäpp öösi käinud oma uusi naabreid vaatamas.

Päike oli tõusnud seniiti, kui nad pöördusid kitsale loogelisele rajale. Tütarlaps sammus ees, Anatoli tööriistade ja aparaatidega tema kannul. Seal, kus kitsas rada tegi järsu käänaku, pörkas tütarlaps äkki tagasi ja seisatas ehmunult. Anatoli oli parajasti jäänud paar sammu tahapoole. Ta pani kandami käest maha ja tormas kiiresti tütarlapse poole. Üle selle öla paistis pöösaste vahelt pruun kasukas. Seal seisis kahele kápale tõusnud karu, kes kavatses ehmatusest paigale tardunud tüdruku oma sülelusse haarata. Õnneks läks rada käänukohal ka veidi laiemaks. Hetkegi kaotamata kargas Anatoli tüdrukust mööda ja jõudis karu seljataguse lähedale. Väle torge jahinoaga, ning karu istus valu saanud kohale maha. Seda hetke kasutaski Anatoli ja tormas karule jahinoaga kallale. Tüdruk seisis ikka veel soolasambana paigal, kui Tolja tublisti kriimustatuna ja rebitud riietega veel tõmbleva ja sihitult käppadega haarava karu juurest kõrvale kargas.

«Siit saame toreda prae,» sõnas hingeldav Tolja ikka veel paigale tardunud tüdrukule. «Lähme laagrisse, ma võtan sealt paar meest kaasa, toome naha ja paremad tükid ära.»

Kui tüdruku keelepaelad viimaks lahti pääsesid, hakkas ta kiirustades ja kogeldes Toljat tänama.

«Te päästsite mu elu, te olete kangelane. Ilma püssita tapab inimene karu! Mina arvasin, et seda tehakse ainult juttudes.»

«See pole midagi, ega ma esimest karu tapa. Ma hakkasin kütiks juba poisikesena. Noaga on teda mõnikord isegi kergem tappa kui püssiga. Peaasi on ainult teda enne noaga tagant torgata, et ta maha istuks, muidu on tema kütist üle. Nüüd aga olge nii kena ja siduge mu kriimustused kinni,» ütles Tolja esmaabipakikest lahti harutades. Alles nüüd märkas tüdruk, et tema päästjal on õige mitu tugevasti veritsevat ja kaunis sügavat lihahaava.

Karuliha maitstes geoloogidele hästi. Anatoli aga suutis paari päeva möödumisel jälle niisama edukalt kui enne mööda kaljusid ronida ning läbi tihnikute tungida.

Ta oli harjunud.

* * *

Mitte kõike seda ei saanud ma Anatoli käest otseselt teada. Tagasihoidlikult esitas ta ainult kuivi fakte. Ta ei rääkinud, et just tema oli see, kes sööstis hobusega jõkke. Karutapmise kohal rääkis ta mulle niisamuti kui üliõpilaselegi: «Siin on peaasi, et oled harjunud, mingit kangelaslikkust selles pole.»

Kui me oma jutuajamise olime lõpetanud, tundsin, et olin reisilt siiski leidnud selle, mida otsisin, olin leidnud oma kangelase, lihtsa, igapäevase, alles elava. Olnud madrus, kaevur, elektrik, akrobaat, üliõpillane

ja uurija-geoloog, sobiks talle mõnede silmis võib-olla seikleja nimi. Kuid seiklejad ju ei õpi õhtukoolis ega lõpeta instituuti. Seiklejad ei korja materjali kandidaaditöö jaoks.

Me kohtume elus paljude inimestega. Enamik möödub meist nagu liiniautobussid: omaenese mõtteid tulvil, kuid meile täiesti võõrad ning ükskõiksed. Tolja laskis mind heita pilgu ühte soppi oma elust ja hingest ning ma tunnetasin temas üht meie aja kangelastest, meie ajastu kangelastest.

Ja tal oli tööinimese nägu.

«Noorus», 1959.

ARKADIUS KORP

Säde

Õnnelik võib olla inimene, kes suudab palju anda, õnnelikum veelgi see, kes kunagi ei mõtle: mis ma selle eest saan? Üheks selliseks inimeseks pean ma Salme Rimmelgat. Kohtudes temaga kas teatrimajas, koduses õhkkonnas või tänaval, ikka tuletab ta mulle meelde sädet. Väikest tulesädet praksuva kasehalu küljest, sädet, mis nagu otsiks süttivat materjali, et järgmisel hetkel juba puhkeda leegiks. Salme Rimmelgas nakatab teisi nii nagu tulesäde. Kus on tema, seal on head tuju, naeru ja nalja. Kõige raskemgi olukord ei tundu lootusetuna, kui on ligidal Salme Rimmelgas oma elurõõmu ja abivalmidusega. Mitte asjata ei öelda teatri töötajate hulgas vähemalt kümme korda päeva jooksul:

«Küll väike Salme aitab!»

Ja väike Salme aitabki. Kõiki ning kõiges.

Salme Rimmelga huvide ja oskuste skaala on lai. Oletame näiteks, et sul valutab hammas, tüütavalt ja järelejätmatult, või veristasid sõrme. Väike Salme aitab. Tohterdab, annab tilkasid, mähib haige koha kinni. Ja valu kaob. Oletame, et sul tekib soov saada värskenduseks tassike aromaatsset kohvi. Palun. Väikese Salme kohvikann ei näi kunagi tühjaks saavat. On sul aga tarvis teada, millal mängiti seda või teist näidendit ja kes olid osatäitjad, küsi temalt. Väike Salme surub näpu otsaesisele ja mõtleb. Kui paugupealt meelde ei tule, lööb lahti ühe oma arvukatest kaustadest ning ütleb täpselt, mida teada tahtsid. Tekib aga laval vajadus mingi eriskummalise eseme järele, lubab väike Salme oma «kuningriigis» veidi ringi tuhnida ja arvab, et ehk leiab . . .

Väike Salme võib olla ka kuri. Saad näiteks hakkama mingi pahandusega (juhtub ju vahel sedagi), noomib Salme su emalikult läbi. Kui sa aga sellest siiski õppust ei võta, välgutab ta paksude prilliklaaside taga oma erksaid silmi ja ütleb:

«Nüüd ei aita midagi, tuleb direktsioonile teatavaks teha.» Ja ära siis looda, et kergesti pääsed.

Sellisena tuntakse Salme Rimmelgat Pärnu teatris, n.-ö. kitsamas ringis. Ent ta on tuttav ka tuhandetele teatrikülastajatele. Loeme ju sageli kavalehelt: etendust juhib Salme Rimmelgas. Juhib — see on sõna otseses mõttes. Annab korralduse etenduse alguseks, vaatab ja kontrollib, et iga ese oleks oma kohal, saadab näitlejad lavale. Aeg-ajalt näeme aga laval ka Salme Rimmelgat ennast. Kuigi ta on töötanud peamiselt inspitsiendina, lavainspektorina ja näitejuhi abina, on tal tulnud üsna tihti ka näitlejana tegutseda. Tuletame meelde: Puro-Pilko «Parvepoistes», osad näidendites «Pimeduse võim», «Püve talus» ja mitmetes teistes, nende hulgas ka lavastuses «Noorte terviseks», millest tuleb veidi pikemalt rääkida. Kooliõpetaja Anja osa täitja sai ootamatult tuusiku sanatooriumi, kuid «Noorte terviseks» pidi samal ajal olema ringreisil. Eks Salme aitas seegi kord. Kuidagimoodi näpistati aega kolmeks prooviks, ja juba avaneski Haapsalu kultuurimajas eesriie . . . Muide, Anjast sai Salme Rimmelga hiilgeosa ja ta jäi selleks niikaua, kui lavastus oli repertuaaris.

Viimase aja osadest oli meeldejäävam köögiperenaise kuju Uno Lahe komöödias «Atlandi heeringas», mis Lydia Koidula nimelises Pärnu Draamateatris 1959. aastal lavale toodi. See langes ajaliseltsi kokku teise tähelepanuväärse sündmusega. Nimelt viitas Salme Rimmelga elu versteposti üks näitaja kuuekümnemele aastale, teine luges aga kokku nelikümmend aastat sellest, mil Salme end teatritööga lõplikult sidus.

Sel puhul tahtsin tööveteraniga pisut juttu puhuda. Kuid otsi ta suu-
rest majast üles! Liikuv ja elav, kord siin, kord seal. Lõpuks tabasin ta oma «kuningriigis». See on omapärane maailm. Maast laeni ulatuvail riivilitel ja kappides kohtuvad sajandid ja isegi aastatuhanded. Luanõud mitmetest ajastutest, musketäride rapiirid ja tänapäeva stardipüstol, terve kollektsioon samovare ja moodne elektrikeetja, potihark, leivalabidas ja vanavanaemale kuulunud vokk, maalid moodsas raamistuses ja ikoonid,

kargud ja rullisud kõrvuti, paberist sirelite kimp ja isuäratav tort, ehkki valmistatud paberist ja riidest, muusikariistu mitmesuguses valikus, paks pakk «katariinasid» ja teine vekslipabereid, mille nimetaminegi veerand sajandit tagasi kehvale mehele hirmuhigi otsaette tõi. Võimatu on kõike üles lugeda, sest Salme Rimmelgas arvab, et siin võib leiduda vähemalt kolm tuhat eset. Ja kõiki neid on tarvis! Tõsi küll — mõni rekvisiit jõuab lavale võib-olla kord kümne aasta jooksul, kuid olema see peab.

Iga lavastuse jaoks tarvilike rekvisiitide muretsemine kuulub Salme Rimmelga põhikohustuste hulka. Kust neid saada?

«On neli võimalust: osta, laenata, teha lasta või ise meisterdada,» räägib Salme Rimmelgas ja lisab, et mitte asjata pole temal vanavarakoguja kuulsus. Ta oskab lugu pidada vanast ajalehest, kompvekipaberist, pabe-rossikarbist, veinipudeli sildist ja isegi ölekõrrest. Küllap ta neile kunagi mõnes lavastuses koha leiab.

Aga nüüd mõni sõna . . .

«Ei, ei, minust endast pole midagi rääkida. Sündisin ja surra veel ei kavatse.»

Samal õhtul istusime pidulauas, mis oli kaetud Salme Rimmelga kahekordse juubeli auks. Tema ümber olid sõbrad. Kauaaegsed töökaaslased, hallipäised nagu ta isegi, keskiikka jõudnud inimesed, kellele ta nende loominguulise tee algul on nii mõnegi julgustava sõna öelnud, ja noorukid, kes aastatelt võiksid olla temale lastelasteks. Kõigi jaoks leidis ta lahke pilgu või tabava naljasõna, nii nagu see on alati olnud. Arvan, et ükskõik kus ta ka ei oleks, igal pool suudaks ta luua enda ümber õhkkonna, mis on tulvil töötahet, optimismi ja elurõõmu.

«Pärnu Kommunist», 1959.

IGOR GASPL

Žiguli tuled

Kolmkümmend minutit tagasi jäi seljataha Kuibõšev. Hall maantee lint jooksis kiirustades meile vastu, kadudes «Pobeda» rataste alla. Juba vilksatas mööda kõrge kaarvärav hoolikalt maalitud loosungiga: «Au hüdroelektrijaama ehitajaile!»

Oblastiajalehe «Volžskaja Kommuna» kaastööline Dmitri Vassiljevits Širjajev, kes oli juba üle viie aasta töötanud ajalehekorrespondendina Kuibõševi hüdroelektrijaama ehitusel, pööras meie poole oma mehise, Volga tuultest pargitud näo. Suunurkades mängles muie.

«See seal on Tsaarikurgaan,» viipas ta sõidu suunas. «Tõsi, välimusele on ta kaunis ilmetu. Ekskavaatorid võtsid tal mütsi peast. Selle kurgaani kivi on esimest sorti, kulus hüdrojaama ehitajaile marjaks ära. Kurgaani pärast oli meil vaidlusi palju. Leidus inimesi, kes arvasid, et sellise ajaloolise mälestusmärgiga poleks tohtinud nii utilitaarselt ümber käia. Mina aga ei näe selles midagi halba...»

Teelint tegi suure kaare, ees avanes Žiguli «väravate» hiigelpanoraam. Vasakul tõusid uhkelt metsaga kaetud ja lauludes ülistatud Žigulid, paremalt paistsid Sokoli mäed. Lai jõgi voolas nende vahel uhkelt ja vabalt.

Just siia kavatseti kunagi ehitada Kuibõševi hüdroelektrijaam. See oli 1937. aastal. Paistis, et selleks olid kõik tingimused olemas. Volga oli siin suhteliselt kitsas ja kiirevooluline. Ehitustöid kergendavad mäed, kuid... Kui algasid geoloogilised uurimistööd, selgus, et Žiguli lubjakivi ei pea Volga veesurvele vastu. Rohkearvulised koopad muudavad need mäed hiigelfiltriks. Volga tungib neist läbi, pühib nad oma teelt. Mägesid võiks kindlustada betoneerimisega. Kui aga tehti kalkulatsioonid, ilmnas, et hüdrojaam on tulusam rajada hoopis teise kohta, kus on küll vaja teha rohkem mullatöid, kuid jääb ära mägede kindlustamine.

Sirjajev jutustas sellest kiirustamata, asjatundlikkusega. Haaratuna tema sõnadest me ei märganudki, kuidas jõudsimme elektrijaama tammile. Sõitsime ülemiste lüüside poolt. Parajasti sõitis neist läbi aurulaev «Tšerkassõ».

Palju, väga palju on kirjutatud kiitvaid sõnu Kuibõševi hüdroõlmest, tema ehitajaist. Kuid praegu, millal jaam astub töötavate rivisse, tuleks ikka ja jälle kõnelda nõukogude inimese, Volga hüdroenergeetilise gigandi looja võrratust töökangelasteost. Eeskätt laseme kõnelda arvudel. Ainuüksi veesulu tammi paigutati 19,5 miljonit kuupmeetrit mulda, 105 000 kuupmeetrit betooni, 990 000 kuupmeetrit kive. Need arvud räägivad juba ise enda eest. Seisad tammil ja püüad haarata tööde kogu hiigellulatust ning sa ei taha nagu uskudagi, et see kõik on loodud inimese kätega.

Raugematu tahe ehitada hüdroelektrijaam kõigi takistuste kiuste valmis ettenähtud ajaks ergutas ehitajaid tõelistele kangelastegudele.

Kõige raskem oli 1955. a. talv. Kolmekümnekraadne kõrvetav pakane ja vali löikav tuul tegid töötamise eriti raskeks.

Ühel karmil päeval muutus tuul otse maruliseks, ulatudes 10 pallini. Kuid see ei tohtinud aeglustada tööde tempot. Paigaldati ülemiste lüüside monteeritavaid osi. Järsku töö katkes. Kaabelkraana vanker oli ehitusplatsi kohal vaieritesse mähkunud ja seisma jäänud. Päid kuklasse ajades vaatasid inimesed vankrit ja mõtlesid ainult ühest: mida ette võtta, et mootorid võiksid jälle müriseda, et betoon võiks jälle lõputu vooluna jõuda ehitusplatsile?

Ja äkki ilmus 60-meetrises kõrguses tilluke inimesekogu, kes libises mööda jäätunud trossi seisma jäänud kraanavankri poole. Tuulehood kõigutasid trossi, nagu püüaksid nad sellelt inimest maha raputada. Kuid tema, hoolimata tuulest ja kõrvetavast pakasest, libises ikka edasi vankri poole, et päästa seda kammitsaist. All hoitakse hinge kinni. Kuid vaadake, mees jõudiski kohale! Hoides ennast jalgadega trossi küljes, püüab ta vaiereid lahti harutada. All seisjaile tunduvad sekundid tundi-dena. Pole nagu enam jõudu, et vaadata, kuidas ta seal kõrgel võitleb. Kiiremini, kiiremini!

Siis pääses kergendusõhe sadade inimeste suust — vanker hakkas uuesti liikuma, inimene laskus õnnelikult alla.

Nii sooritas karmil talvapäeval oma kangelasteo montaažilukksepp Aleksander Durnov.

1956. aasta aprill. Lõpetati veesulu tammi ehitamist. Tööd arenesid jõudsalt, kuid veelgi jõudsamalt kerkis vesi veehoidlas, ähvardades iga minut tungida üle kaitsetammi harja, murda sellest läbi, pühkida ta oma teelt. Need olid pingelised päevad ja ööd. Suurvee alguseks oli vaja tingimata lõpetada viimased betooni- ja montaažtööd. Alles siis võis kaitsetammi avada ja suurveed valla päästa.

Väsimatult töötasid Nikolai Manuilovi ja Nikolai Štšadrini brigaadi montaažitöölised, Paavel Sedovi brigaadi betoneerijad. Inimesed pingutasid, et väsimusest mitte kokku langeda. Tundus, et üldse pole enam jõudu tööriista käes hoida. Kuid keegi ei lahkunud, ei jätnud tööd pooleli. Ja kuidas sa lähedki ära, kui järjest saabuvad ärevad teated: vesi tõusis veel kolm sentimeetrit, veel viis, veel kümme sentimeetrit! Töölised said sellest nagu uut jõudu, veelgi hoogsamaks muutus betoonipanek, veelgi kiiremini kulges keevitus.

Kui raske ka ei olnud, aga suurveest jõuti ette. Ainult vaevalt kolm sentimeetrit jäi suurveel kaitsetammi harjast puudu, kui viimasest töökohast koristati masinad.

Hüdroelektrijaama ehituse ülem Ivan Vassiljevitsš Komzin võttis labida, päris tavalise labida, mis vanasti oli kraavitöölise ainukeseks tööriistaks. Läks kaitsevallile ja kaevas selle harjale väikese kraavi, nagu neid teevad poisikesed kevaditi veelompide ääres mängides. Peenikese nirena tungis Volga vesi kraavi. Nireke hakkas jõudu koguma, kasvas ojaks, laienes varsti väikeseks jõeks. Juba ta mühises, kees, vahutas, segunedes tammist uhitud liivaga. Viieteistkümne minuti pärast hakkas tamm silmanähtavalt sulama, üha suuremad veed tungisid avatud läbikäiku.

Väsinult käsipuudele toetudes vaatasid töölisel Volga tormakaile vooegadele, mis nende jalge alt kobrutades läbi kihutasid. Veemassid haarasid vaatajat oma ürgse, stiihilise jõuga. Kuid need inimesed siin olid loodusejõududest tugevamad, nad olid aheldanud Volga ning juhtisid tema voogusid nüüd oma tahte kohaselt. Me kõndisime tammil, tähelepanelikult uurides ehitajate nägusid. otsides nendes midagi erakordset, kangelaslikku. Kuid need kõik olid lihtsate inimeste lihtsad näod. Laiade presendist montaaživöödega, isekeskis naljatlevad tüdrukud, tuules ja päikeses parkunud nägudega noormehed, keskendunud ilmega kraanaajuht. Ta võib nagu mängukanni tõsta oma «kätega» üles... veduri või raudteevaguni. Kraanaga võrreldes tundub vedur tõepoolest näärripuehtena, kraana ülesanne on tõsta ja alla lasta vesiväravaid, millest igaüks kaalub 160 tonni...

Meeleldi oleksime veelgi vaadanud selle hiigelmehhanismi sujuvat, suursugust liikumist, halli vett, mis tormas sillasammaste vahele ja mis moodustas nüüd uue, Kuibõševi mere, mille pindala on üle kuue tuhande

ruutkilomeetri. Kuid taltsutamatu soov näha rohkem, näha kiiremini, kohe praegu, tõukas meid edasi.

«See seal on elektrijaama hoone,» ütles Širjajev. Hall kõrge ehitus, mis jõuliselt teiste hulgast esile kerkis, köitis ammugi meie tähelepanu. Tundsime seda juba keskajalehtedes avaldatud fotode kaudu. 1955. a. detsembris andis voolu esimene agregaat, aga viimane, arvult kahekümnes, lasti käiku kaks aastat hiljem. — 14. oktoobril 1957. Aasta hiljem oli jaam andnud juba 15 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat!

Jaamahoone juures kohtasime linnaajalehe «Žiguljovski Rabotši» kaastöölisi, lüheldast, liikuvat ja energilist Andrei Tarassovitš Nekrassovit. Ta oli heameelega nõus tutvustama meid kõige vaatamisväärilisega hüdro-sõlmel. Kohendades oma laia krohvipritsmeist kirjut pintsakut, mille taskust piilus välja suur rullikeeratud märkmik, ütles ta:

«Lähme, ma näitan teile midagi niisugust, mida te nii pea ei unusta!»

Ja ta astus kiirustades mööda treppe ikka ülespoole. Jõudsime vaevalt püsida tema kannul. Nekrassov viis meid masinasaali katuse alla. Kum-margil ronisime läbi madala aknaava umbes poolteise meetri laiusele aknalauale. Siit avanes suurepärase vaade alla: kõik 20 agregaatid seisid pikas taamal ahenevas reas. Need hiigelmasinad tundusid siit vaadatuna ämblikena, kes olid oma jalgadega kindlalt jaama põrandasse haakunud ega tahtnud seda enam lahti lasta.

Seista kitsal aknalaul ja suurest kõrgusest alla vaadata ei olnud meile hoopiski tavaline asi. Tundsime ennast võrdlemisi ebakindlalt. Aga Andrei Tarassovitš astus päris aknalaua äärelle, kallutas end ettepoole välja ja asus žestikuleerides seletama — näitama kõike, mida ta sellest masinasaalist teadis.

Laskudes alla tammile kõneles Andrei Tarassovitš sellest, et ehitus kujunes paljudele noortele inimestele heaks kooliks.

«Siia tulid nad roheliste noorukitena ja siin said nendest kvalifitseeritud ehitajad, kes rajavad veel palju elektrijaamu. Võtame näiteks Kazis Čerškuse. Ta on samuti pärit Baltikumist. Ehitusele tulles ei olnud tal keskharidust. Oli lihttööl, aga siin lõpetas kooli, ta määrati kümnikuks. Seejärel lõpetas tehnikumi ning praegu töötab Ehitusmontaaživalitsuses nr. 5 vanema töödejuhatajana. Temast on saanud suurepärase spetsialist, ratsionaliseerija.»

Ehitusplatsil tutvustas Nekrassov meile Viktor Ossipovi:

«Viis aastat tagasi tuli ta Gorki oblastist seitsmeteistkümnendaastase poisina siia ehitusele. Aga praegu on Ossipov eesrindlik montaažilukksepp.»

«... Ja elektrilukksepp,» lisis brigadir Nikolai Stepanovitš Silverstov. «Täidab normi saja kaheksakümne protsendiliselt, mitte vähem. Meie olude ei ole see kaugeltki lapsemäng.»

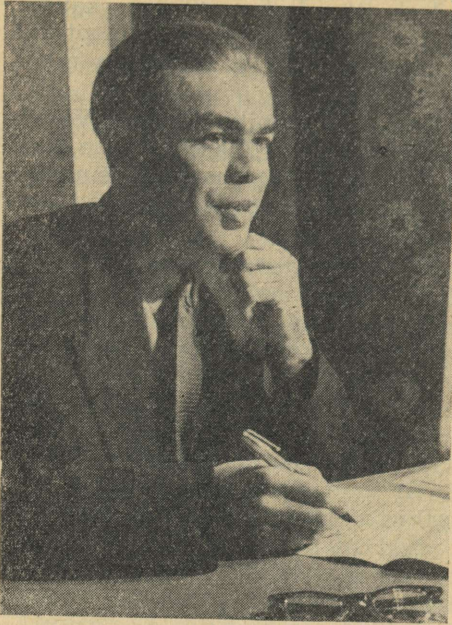
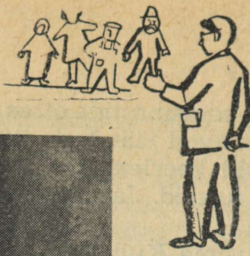
Jah, nii see on! Paljudele, väga paljudele oli Kuibõševi hüdrojaama ehitus mitte ainult töökohaks, vaid tõsiseks elukooliks.

Seistes tammil vaatasime tornkraanade taeva poole tõusvaid nokki, nende all töötavaid inimesi, kes lihtsa endastmõistetavusega saadavad

korda tõelisi kangelastegusid; terasmastide otsas rippuvaid elektrijuhtmeid, mis lõpmatute niitidena jooksevad läände ja itta. Ja kusagil päris kaugel, Moskvas ja Uraalis, hakkasid keerlema tuhanded uued elektrimootorid, süttis lugematul arvul uusi tulesid. Ja inimesed ütlesid: «Need on Žiguli tuled.»

Mõeldes sellele me nõustusime Kuibõševi ajakirjaniku Dmitri Vassiljevitš Širjajeviga. Jah, ajalugu ei tee mitte ajalooline Tsaarikurgaan, vaid tuhanded inimesed siin võimsal Vene jõel, ehitades maailma suurima hüdroelektrijaama võimsusega 2 100 000 kilovatti. See on tõepoolest ajalooline mälestusmärk inimeste töövaprusele.

«Sovetskaja Estonia», 1958.

KARL TAMBERG

*Inimesed,
õnn ja
vana Eikeegi*

AJAKIRJANIKU TEISEST MÄRKMIKUST

Võidakse küsida: mida ta endast kujutab, see teine märkmik? Selgitan. Kui tavalisse, esimesse märkmikku talletad arvud ja faktid ja nimed artikli, korrespondentsi või reportaazi jaoks, siis teine märkmik on, kui nii võib väljendada, palju varjatum, intiimsem. Seal on kirjas mitte üksnes vanameeste filosoofia, millest sa vaimustusse sattusid, kuid oma loose seekord siiski ei saanud sisse sulutada, sinna märgid ka küsimärgid, mured ja probleemid, mida artikliga ei saa lahendada, kuid mis siiski nõuavad meelespidamist.

Niisiis — olen ajakirjanik, tindinina, inimene, kes teenib sulega oma igapäevast leiba. Sügisel ja kevaditi on saapad alati porised...

Muide, ka mõned nimekad kirjanikud said oma parimate olukirjeldus-

tega maha siis, kui nad ajalehe erikorrespondentidena poristes säärikutes mööda maad ringi rändasid. Kuid siis nende olukirjeldustest ei räägitud, sest nad polnud ju nimekad kirjanikud. Nüüd aga... Tuleb meelde üks konkreetne juhtum, juhtum teise märkmiku lehekülgedelt. Oli kunagi üks kolleeg, otserkist ja följetonist. Endine rindemees, kuid välimuselt alles üsna nooruslik, ja otsaesisel kandis originaalset turris juuksesalku. Kirjutas sädelevalt. Toimetuse esimene sulg.

Kord, mingiks aruteluks, oli tarvis üles leida tema kunagi kirjutatud olukirjeldus ühest külaarstist. Keegi ei mäletanud, millal see ilmus. Helistasime Toompeale, teatmelise bibliograafia osakonda. Vastatakse — meie ei tea. Kord hiljem, nagu saatuse pilkeks (aga siis oli meie kallid kolleeg juba toimetusest lahkunud, hakanud vabakutseliseks kirjanikuks), oli millegipärast jälle tarvis üles leida seesama olukirjeldus. Helistasime uuesti Toompeale. Sealt vastati: «Üks silmapilk, kohe leiame! Meil on kirjanik Udo Väina kohta olemas täpne bibliograafia!» See lugu juhtus mitu aastat tagasi; kuid seitsaadik jäi teise märkmikku küsimus: huvitav, kas Udo Väina omaaegsed olukirjeldused omandasid siis äkki mingi uue kvaliteedi, kui ta ajakirjanikust sai kirjanikuks?

Või selline küsimus. Meil on tõesti väga palju halli, trafaretti, stampi ja šablooni, mis nagu «potisine ju rõhub verre alt ja päält». Ise oleme süüdi! Mõnikord on lausa koomiline lugeda. Näiteks. Mitte väga kaua tagasi saatis keskne informatsiooniorgan laiali umbes taolise kirjutise (ja see trükiti ära mitmes rajoonilehes):

«Rahvakirjanik külastas oma vanemaid.

Meie tuntud rahvakirjanik sm. Jaan Muul otsustas puhkuse ajal külastada oma vanemaid. Kohas, kus ta on sündinud ja üles kasvanud, võttis rahvas rahvakirjaniku vastu palavate kiiduavaldustega. Rahvakirjanik saavutas oma vanematega kohe hea kontakti. Päevad möödusid sõbralikes vestlustes. Rahvakirjanik sm. J. Muul ammutas oma kodukohast palju ilusaid muljeid edaspidiseks aktiivseks loominguks...»

Aga andke andeks, läksin kõrvale. Tahtsin ju öieti rääkida mitte ajakirjandusest, vaid hoopiski Eestimaa mullast ja viljast, mis tolle kapriisse mulla rammust ikkagi kasvab, elust ja inimestest.

... On puhkus. Seekord küll ainult nädalat kolm. Teate ju ise, kuidas te tahaksite sõita, aina kihutada — Kaukaasiasse või Kesk-Aasiasse või pagan teab kuhu. Aga mis sa, hing, kolme nädalaga... Äkki tuli ideeks prompt. Lähaksin õige kuhugi «eksootilisse» Eestimaa nurka, sinna, kus keegi ajalehemeestest seni veel käinud pole, puhkaksin ja võib-olla jääks ka mõndagi huvitavat sõelale. Võtan kaardi — Võrtsjärv. Mis siis muud kui kivi kotti! Reisin sinna — juba üks ajakirjanik ees. Kaks kaka-duud ühes puuris — ei sobi! Ega midagi, tagasi rajoonikeskusse, vestlema juhtivate töötajatega. Esitan töötõendi: andke huvitav kolhoos, ainult mitte too Võrtsjärve-äärne. Räägitakse: Vilguta, rajooni kõige mahajäänud, nüüd on seal aga uus esimees, keegi endine EPA õppejõud, ja kolhoosis toimuvad nihked. Või Välguta, kahekordne miljonär. Valisin Vilguta...

Veel üks täpsustus. Nimed ei ole õiged. Ent konkreetsed inimesed ometi olid? Olid olemas, aga — võib-olla mitte täpselt niisugused... Ja võib-olla on ka pilk vahel liiga subjektiivne, ja hinnang pole täpne. Kuid ka igas subjektiivses hinnangus on tõtt, tihtigi väga valusat tõtt, ja sellest tuleb rääkida. Niisiis.

AASTAL 1957...

... oli augusti lõpul veel kuivi ja ilusaid ilmu.

Teivasjaama viis mind rong, sealt edasi mu enda perpetuum mobile'd... Vilguta on lausiku ja viljarikka Võru-Jaani rajooni kõige mägisem ala. Kuplid, kühmud, orud, metsatukad. Traktor turnib mäenukil otsekui mai-põrnikas. Lisaks, nagu rahvas rääkis, pidi Vilguta olema Eesti kõige karmima kliimaga ala. Lumi on siin kevadel kuu aega kauem maas kui teistes rajooni kolhoosides!

Kohe esimesel õhtul sattusin kolhoosi juhatause koosolekule. Arutati olukorda piimanduse alal. Kohal olid ka lüpsjad. Kõneles esimees.

«Piima normihind on 56 kopikat kilogramm. Kokkuostuhind 1 rubla 47 kopikat. Kui pool kokkuostuplaanist täis saab, makstakse rubla seitsekümmend.

Piima omahind on meil aga kallim kui normihind. Kui meie lehmad annavad ainult niipalju piima, et normi täis saame, müüme kolm liitrit piima ja saame selle eest ühe liitri hinna. Aga vanasti peeti seda väga halvaks kaupmeheks, kes müüs kaks nahka ühe naha raha eest! Ma tegin väikese arvestuse. Juuli Kõrran saab aastas igalt lehmalt keskmiselt 2200 kg piima, Kadri Põhjatuul aga 1000... Mõlemate lehmadel on ühesugune toidukaart. Tuleb välja, et esimene lüpsja toob kolhoosile iga päev nii ja nii mitu rubla sisse, teine aga teeb niisama palju — kahju! Normipäevi saavad mõlemad lüpsjad aga ühtemoodi! Kus on siin õigus?...»

Toepoolest, kus ta on?

Kadri Põhjatuul, kollase pearätiga brunett naine (kelle näos oli veel ilu jälgi kaugest noorusest), kehitas end toolil ja tõmbas räti sõlme koomale...

Koosoleku lõpul luges revisjonikomisjoni esimees ette ühe värskedokumendi.

Muide, kui te kunagi sõidate Vilguta kolhoosi, tunnete revisjonikomisjoni esimehe Theophil Oksliku kindlasti kohe ära. Ta on umbes kuuekümnene, prillidega, hõredate valgete juustega, väikesekasvuline ja suur oraator. Theophil võtab igal koosolekul mitu korda sõna. Ta kõne on tavaliselt natuke venitatud, kuid taotleb alati olla intelligentne ja stiilne. Omal ajal lõpetas ta Tartus gümnaasiumi, õppis «Vanemuise» tantsukoolis, oli tähtis tegelane karskusliidus. Kuid asja juurde, seltsimehed!

Dokument kõlas järgmiselt:

«Akt.

26. aug. 1957. a. kell 15.00 leidsin mina, kolhoos Vilguta revisjonikomisjoni esimees Theophil Luciuuse p. Okslik, et raudteetöeline Alfred Jaani p.

Harakas sööda oma lehma kolhoos Vilguta ristikuädala peal. Aga see on täiesti lubamata nähe, et väljaspool kolhoosi seisvad isikud saavad kasu kolhoosi arvelt.

Mina kui revisjonikomisjoni esimees võtsin kaasa revisjonikomisjoni liikme sm. Paula Ilvese ning läksin olukorda uuesti kontrollima. Selgus, et tõepoolest lehm oli kolhoos Vilguta maa peal. Mõõtes raudtee piirjoonest oli lehm 0,5—1,5 (pool kuni üks koma viis) meetrit kolhoos Vilguta maa peal kasvavat ristikuädalat ära söönud.

Ülevaatus teostasid revisjonikomisjoni esimees sm. Theophil Okslik ja revisjonikomisjoni liige sm. Paula Ilves.

(Allkirjad)»

MEES VIIIE PÕHIMÕTTEGA

Avastasin jälle ühe tõe. Võib-olla küll ainult subjektiivse. Küläs leidub rohkem huvitavaid inimesi kui linnas! Lagedal kasvavad puud kaharamaks kui nende suguvennad paksus metsamüüris . . .

Meie värske tuttav, kolhoosi revisjonikomisjoni esimees ja seinalehe toimetaja Theophil Okslik, kutsus ajakirjaniku endale külla. Lauale tuuakse kohv. Palutakse külalist kui kõrvalseisvat isiksust jutustada oma muljeid Vilgutast. Aga too, sinder, põikles kõrvale ja pani Theophili ise rääkima.

«Jah, väga raskeid aegu oleme üle elanud. Eriti kolhooside organiseerimise perioodil. Revisjonikomisjonide töö oli siis äärmiselt suur ja vastutusriikas, võitlusi oli tollal väga ja vägagi palju.

Mind kardeti kui tuld. Ma küll paljastasin, aga kedagi ränkade süüdistustega ei koormanud. Minuga arvestati rohkem, kui kolhoosi juhatusega, tuldi alati nõu küsima. Et minu repliigid antud juhul ei jääks paljasõnalisteks väideteks, tooksin mõningaid näiteid. See sündis aastal 1954. Juhatuse käis koos ebaregulaarselt. Endine esimeheke hakkas järjest rohkem napsikest viskama. Mõnikord tuli koosolekule, nina lilla. Juhatusel liikmed olid samuti äärmiselt lohakad.

Mina kolhoosi kõrgeima organi esimehena — mitu juhatusel koosolekut oli kvoorumil puudumisel ära jäänud — andsin kolhoosi juhatusel kirjaliku käsu: ilmuda revisjonikomisjonile oma tegevusest aru andma. Koosolekul andsid juhatusel liikmed lubaduse mitte enam oma vigu korrata. Ja tõepoolest — olukord paranes tunduvalt!

Jah, Vilgutal oli revisjonikomisjon juhatusel kõrgem. Mõõdunud aastal valitses veel dualism. See on uue esimehe suur võit, et ta suutis revisjonikomisjoni enda poole võita. Selles on üks tema edu saladusi!

Aga revisjonikomisjoni esimehelt hobuse äravõtmine, leidsin ma oma südame põhjas, on suur ülekohtus. . . . Kuid ma annan uuele esimehele selle fakti siiski andeks, ma akti ei tee! . . .»

Kohv kipub jahtuma.

Toas on hubane. Seintel omakoitud värvirikkad vaibad.

Algul mõtlesin, et kui kohv, siis on ka liköör, või oleks ehk ise kaasa

toonud... Saatuses sõrm vist päästis. Ei ma võtnud seekord oma hinge peale ühte surmapattu!

«Mul on viis elu põhimõtet,» deklareerib Theophil ja rüütab kohvi. «Hoiduda inimkonna järgmistest pahedest — varastamine, valetamine, joomine, vandumine ning suitsetamine. Ning seni olen ma oma teesidest rangelt kinni pidanud...»

Aias õitsevad lilled. Kuningas viib külalise oma kuningriiki.

«Vaadake, see siin on kollane kuldvits... Talimirt, mitut värvi gladiolid, punase südamega margareeta, lilla sõrmkübar, armusaanike...»

Milline täpsus! Theophil näitas hiljem riulil suurt kaustikute virna. Päevik... Kakskümmend aastat! Ühte katkendit pakkus ta oma armulikkuses külalisele isegi lugeda. («Ei taha, et teie kätte satuks midagi isiklikku, mida enne minu surma pole rahval sünnis teada!») Katkend rääkis päeviku kirjutaja haigestumisest, ravist ja terveksaamisest. Üks lause lõi kus teravalt mällu: «Eile oli mul veel 10% elulootust, täna aga juba 20%...»

See on lugu mehest, kes oli väga täpne ja väga aus, ähvardas kõiki sulisid kohtuga, kuid kohtusse ei andnud kedagi.

INIMESED, NAGU NAD ON

Siia sain ma öömajale. Endisesse Adramäe tallu. Trepil all maas värsked kuuseoksad, trepiks ise aga lai raudkivilahmakas. Kivipõrandaga köök, elutoas tuhmunud taladega lagi. Otse suurrakambri ühe akna all kasvab vana õunapuu.

Tuli meelde koduküla. Ka seal oli tare läve ees trepiastmeks krobeline raudkivi.

Kodu, kodu... Ta vallutas äkki kõik meeled. Mis ma ometi otsisin siia, võõraste kanti, samal ajal kui memm oleks poega tahtnud nii väga kodus näha?...

Olen kodus aastatega veidi nagu võõrakski jäänud. Kuid tema, mu kallis memm, kes on oma nooruse üle andnud lastele ja ise jäänud nii kortsu ning väikeseks, et võta või kaenlasse, tema ei unusta mind kunagi. Ta tunneb muret, kui ma pärast puhkust kodunt Tartusse sõidan, kas ma ikka jõudsin tervelt kohale!

Kuidas küll ajad muutuvad! Kui olin väike, käisid meil öömajal kausi-kaupmehed, ja sina, pisike poisu, kuulasid suurisilmi nende habemesse kasvanud meeste juttu. Küll olid nad sinu arust targad ja palju maailmas näinud! Nüüd oled aga ise samasugune rändav mustlane.

Mida kõike päikese all tahaks veel oma silmaga näha! Kuidas tahaks kõikide heade inimestega sõbraks saada...

Jälle lasksid mõtte uitama minna!

Niisiis elan Adramäel. Peremeheks siin on Adramäe Jairus. Õhuke kongis nina, pikk kollane habemetüügas. Õhtul läheme ühel ajal magama, aga hommikul tõuseb tema kell neli või viis, paneb kuivatiahju küdema ega tulegi enam tupp.

See oli teisel päeval. Ärkasin kell seitse. Peremeest pole. Dress selga ja välja. Uhh, külm! Udu... Aga kuivatis on soe. Jairus on plekkidel, proovib hambaga teri.

«Kae, pröksuve!»

Tõepoolest, pröksuvad. Tuleb uus «laar» peale panna...

Perenaine kutsub meid hommikust sööma. Ta paistab oma õblukese mehe kõrval õige võimukas. Kõik kodused asjad «säeb korda» ja on kolhoosi tallimees veel pealekauba.

Ann sunnib meest sööma. Aga Jairus vaatab aknast välja. Seal, üle lõhandiku, on hernepõld. Aeg oleks hernes ära koristada, aga kokkupanijaid pole ega pole näha.

«Kui prikader lubass, ma paness esi selle erne kokku!»

Viljakoormad sõitsid õue. Ning Jairus kadus lauast nagu tuul. Töö ootab.

Katsusin mitu hommikut tõusta nii vara kui tema. Ja ega ma vist oleks kuigi kaua vastu pidanud. Aga tema! Ta käib kaheksandat aastakümnet ning — ei saa aega süüagi.

Inimesed, nagu nad on. Adramäe Jairus on üks neist. Aga võtame teise. Elab samas kolhoosis.

See on Jaagup Kiusalaas.

Kord küla vahel (olid ju veel augustipäevad) tuli vastu värvimütsis neiuke. Kergitasin soni ja astusin edasi. Emmi Kiusalaas, tartlanna. Tähen-dab, Jaagup on ta isa...

Jaagup Kõrend oli varem ise lihtne talupoiss, kes kirus peremehi, jõi, kui vahel raha sai. Muretu hing, kellel polnud oma tuletorni. Siis aga ilmus silmapiirile jõukas talu koos paksu keppjalgse tütreaga ning Jaagup läks aega viitmata sinna väimeespoisiks. Võttis endale isegi naise nime — truuduse tunnistäheks (et oleks kas või tähtki!). Esimesest maailmasõjast viilis Jaagup välja. Kiskus hobusejõhviga endale reielihasse haava, ja see ei kasvanud eluaeg kinni...

Nüüd on naine surnud ja talu läinud — Jaagup on kolhoosnik. Ta lallab vahel mööda küla ringi, põrutab rusikat vastu lauda: «Meie, kommunistid...», kuid kitsamas sõprade ringis kirub kolhoosikorda ja susib selja-tagant, keda aga saab.

Emmi, tema tütar, õpib ülikoolis. On keskelt peenike kui «kutsiratsik». tantsib hästi, kannab hobusesabasoengut ja näitab aktiivsust üles kursuse komsomoli grupiorganisaatorina. Ah jah, ei tea mispärast, aga tal on mitu hüüdnime — Vihvelin, Fifi, ning Emand Kiusakas. Eks heal lapsel ikka mitu nime.

JUMALAD JANUNEVAD...

...kättemaksu kolhoosi esimehele. Sellepärast, et tema, see Kotkanina, ristinimega Arkaadi Hein, pani jumala tallekesed nii piinlikku seisukorda. Oleks võinud tulla ülerajooniline blamaž.

Alevis on baptistikogudus. Neil on isegi oma kabel — mingi torniga

küünimoodi hoone. Kabel mitte selles mõttes nagu luterlastel, surnukamber või nii, vaid ikka «jumala koda». Muide, ka Vilguta kolhoosis elab terve baptistiperekond. Kõrgemäel. Peremees Peetrus Pihu. Tal on viis tütar ja kaks poega. Mitmed neist on juba ammu pesast välja lennanud. Aga mõlemad pojad on paganad, isegi papa-mamma ei ole suutnud neid pöörata jumala palge poole ning on selle üle üpris nukrad. Kuid Jehoova karistab ja katsub läbi inimeste südameid (otsekuu sisehaiguste tohter). Ja surelikud peavad oma risti kandma.

Kuid see sündinud asi, mille pärast Jehoova januneb kättemaksu kolhoosi esimehele, sai alguse suvel. Päästjärve ääres pidi toimuma püha talitus — ristimine. Terve kogudus sõitis veoautoga kohale. Aga järve ääres oli veel palju muidki autosid. Uudishimulikke oli sõitnud kohale otsekuu masinarahvast.

Päästjärv on väike vaikne järveke. Natuke porine küll, liivapõhja tal ei ole, ja kallastel kasvavad kõverad lepad.

Ristiti ka Peetrus Pihu kaksikuid tütreid — Lailat ja Leenit. Üheksateistkümneaastased sõstrasilmned neiukesed. Üks töötab invaliidide kodus sanitarina ja teine on keskkooli abiturient.

Aga ristimine ise käib nii. Jutlustaja, üsna noor vend, marsib mööda porist põhja rinnuni vette. Ristitavad lapsed aga — kes enamikus kõik on paarikümneaastased noored daamid — riietavad end lepapõosa taga pikka valgesse särki ning lähevad siis läbi vee ristija juurde. Vend loeb neile sõnad peale ja võtab siis noore daami oma käte vahele ning painutab-painutab madalamale, kuni vesi üle lokkide kokku lööb. Ja nüüd on jumala vaim tema peale tulnud. (Ükskord juhtunud aga niisugune lugu, et üks lokirull jäänud veest välja. Kurat, kes pidi algul hirmuga põgenema, jäi nüüd lokirullile nagu päästepaati istuma — ja nii ei tulnudki seekord jumala vaim tallekese sisse!) Veest tilkuv talleke läheb kaldale, peidab end lepapõösasse ja riietub uuesti ümber... Nüüd on ta jällegi noor sõstrasilmne tütarlaps, ainult — ta ei käi enam pidudel, kinos, ta enam ei tantsi. Ta teeb tööd, laulab usulisi laule, käib kolm korda nädalas palvemajas, kus kõik jumala lillekesed langevad oma Jehoova jalgade ette.

Jehoova karistab ka oma lapsi, kuigi ta veel parema meelega taeva luuavart appi võttes klopiks läbi kolhoosi esimehe.

Baptistid olid pärast ristimist sõitnud veoautoga tagasi üle kolhoosi rukkipollu. Kuidas see jumala vaim neid küll nii hooletumaks tegi! Aga fakt jääb faktiks ja esimees koostas akti! Kolhoosile on tehtud nii ja nii palju kahju. Esitas selle koguduse jutlustajale. Valigu — kas maksavad kahju kinni, või kolhoos on sunnitud asja kohtusse andma ning informeerima rajooniajalehe toimetust. Vend kohkus valgeks. Ärgu här... seltsimees esimees asja suure kella külge küll pangu. Nad on nõus kõigega, kas või terve kogudusega kolhoosi tööle tulema, ainult... Nõnda lepitigi kokku. Ja baptistid, nii kortsus mutikesed kui ka noored tüdrukud, kitskusid Vilguta põldudel neli päeva lina. Sellepärast Jehoova janunebki kättemaksu kolhoosi esimehele, kes andis tema tallekesed ilmalaste irvitada.

ÕNN ON NAGU UULITSAPOISS...

...näitab korraaks keelt ja ongi läinud. Kuid ei, õnne on maailmas siiski palju, tuleb teda ainult mitte käest lasta.

Ühel hallil sügispäeval hulkusin ringi mööda Vilguta metsatukki. Siinsamas lähedal müristas traktor. Aga äkki jäi vait. Kostis selgesti dialoog.

Naisehää: «Kõrran, jälle olet ennast täüs tõmmanu jüskü siapõis. Aga kas siul sedäviisi siss kõrralikust maakünnüst kah kedägist vällä tulep... Vaata ette!»

Mehehää (natukese aja pärast): «Hõkk, seltsi... naine brigadir, ole ise ettevaatlik... On ka teisi, kes mööda küla ringi lakuvad...»

Lükkasin pöösad kõrvale ja astusin põllule. Kuid polnud vaja enam kedagi lahutada. Traktorist koogutas mootori kohal, aga põllubrigadir Paula Ilves, suur kondine naine, kaugenes üle kümni pikkade rasketes samudega. Ta oli äkki nagu kuidagi kühmu vajunud.

Traktorist oli turris, vastas vaid ühesilbiliselt metsast tulija küsimustele. Too oli siiski mõnel määral delikaatne ega hakanud konkreetse juhtumi kohta midagi lähemalt pärima...

Olin teda korra keskuses näinud, seda traktoristi ikka. Jaanus Kõrran, hea ema poeg. Ja miks ta praegu turris oli, sellest sain ka natuke aru. Ta tundis äkki, et tema, Jaanus Kõrran, oli hoolimatult riivanud teise inimese valusat kohta. Sest seda, miks põllubrigadir Paula Ilves joob, ta ometi teadis.

Inimese elu traagika. Kunagi nooruses oli Paula Ilves hällis lämmatanud oma pisipoja. Ta ei tahtnud saada lapsega tüdruku nime... Kuid ellu jäi haav... Surnud pojakese kuju hajus alles aastatega raskeist unenägudest. Ja inimene arvas, et elu läheb edasi. Ikka edasi mööda argipäeva kitsaid halle rõõpaid.

Laiemaile teedele jõudis ta alles neljakümnendal aastal. Polnud enam peremehi-härrasid, kes su kallal haukusid ja sind ei pidanudki inimeseks.

Aga nüüd, uue elu ajal, pures saatuslik viga veel teravamini Paula Ilvese südant. Kõikidel teistel on pojad, kes õppisid traktoristideks või jõudsid hoopis suurkooligi välja, aga temal... Sellepärast Paula vahel joobki. Aga muidu teeb oma tööd korralikult, on Vilguta kolhoosis vist perim brigadir praegu.

Mispärast joob aga viina Jaanus Kõrran, hea ema poeg? Sest suurelt osalt juuakse ju ikka põhjustega. Ainult mõni peast põrunu joob üksinda, — nagu inglane lukustatud uste taga viskit...

Ajakirjanikul tuleb vahel käia üpris kummalisi radu, otsida teid inimese juurde.

Jaanus Kõrran pidi kord millegipärast Tartu sõitma. Ja ka kellelgi teisel oli äkki sinna asja.

Ning bussis ütlesin: «Lähme õhtul kuhugi. Lihtsalt, et raasike juttu ajada!»

Jaanus jäi algul tõsiseks, aga siis naeratas ja oli nõus.

Õhtul «Volgas».

Võtsime pudeli konjakit.

Õhtu kestel toimus ka üks intsident. Kõrvallauas istus tudengite seltskond. Muuseas ka Emmi Kiusalas. Jaanus tahtis kangesti tantsima minna. Sihtis sinnasamasse lauda, kus istusid need noored daamid. Silmitsesin oma lauanaabri koduvillast ülikonda, lipsu, mis just väga soliidset ei istunud, suuri saapaid ning laususin: «Mis valu sul siis tantsimiseks nii äkki peale tuli! Kuhu sa jooksed!»

Aga Jaanuse hari oli juba soe ja muudkui aga läheb: «Mis seal ikka, koduküla plika!»

Kuid koduküla plika andis korvi. Jaanusel ei ole uhket südant, ja ta jäi nukraks. Silmitsesin üle laua ta laiu, raskeid õlgu, pilvehalle tõsiseid silmi, üle pea kammitud kohevaid linapeo-juukseid, ja sümpaatia kasvas. Võtsime ühe «tiripitski». Rääkisin talle Tartu joodikute erikeelest: «Algul võtad üks antšuss ja pärast teine tiripitski... Siis läks lahti tramburaj ja jube labrakas. Lõpuks olid täitsa kabi ja kui viimne mohikaanlane sa ära vajusid...»

Ja nüüd hakkas ta jutustama endast.

... Ka tema ema Juuli oli omal ajal talutüdruk.

Elu reegel. Üsna varases nooruses, kohe pärast sõda, sai Jaanusest kommunistlik noor. Tal oli isegi relvaluba, ta aitas bandiite kinni püüda. Külal neid kahte arvestati — «uusmaasaajat Juulit ja tema kommunistist poega». Nemat aga hingasid ahnelt uue kevade tuuli ja tundsid vist esmakordselt elus, mis on õnn...

Kord, sama südasuve vaikselt õhtul, läks Jaanus ühte tallu sünnipäevale. Ka see oli koduküla plika. Ning Jaanus oli kutsutud külaline. Teda isegi väga paluti tulla, sest muidu pidid kõik kurvad olema. Tüdruk oli kena. Jaanus läks. Veidi häiris küll, et talu, kus sünnipäeva peeti, Verilaane, asus kaugel metsades. Ema saatis poja imelikult vaikseltselt ära — seal oli ta kord olnud teenijatüdruk... Kuigi Jaanus ei läinud mitte pererahva sünnipäevale — see tüdruk oli üks Verilaane rahva kaugelt sugulane, kes nüüd elas maal.

Mees on mees — Jaanus ei võtnud midagi kaasa. Isegi mitte toigast külakoerte jaoks. Koerad tundsid teda ja olid ta sõbrad. Aga inimesed...

Sünnipäev oli tore. Joodi samagondi ja kange koduõlut, tantsiti ja mõirati laulda. Kuid mida rohkem langes alla hämariku loor, seda kaine-maks muutus Jaanus. Sünnipäevaliste hulgas, nagu varsti selgus, oli keegi neist... Endine tudengihärra, ja hiljem obergruppenführer. Verilaane talu poeg. Ja praegu võsavend... Jaanus tegi, nagu ei tunnekski, ja toogi omakorda vaatas mööda. Elus on vahel selliseid olukordi. Diplomaatilisi.

Kunagi rääkis üks Esimese ilmasõja soldat, kuidas ta vaenlaste eest põgenes. Vaenlasi oli kaks, tema üksinda lippas neist umbes sada meetrit ees. Püssiga need teda ei lasknud, tahtsid elusalt kinni võtta. Sakslased. Aga tema oli tsaari soldat. Äkki tekkis soldatil kange isu suitsu tõmmata. Ta hüüdis joostes üle öla viletsas saksa keeles: «Kui ma teilt suitsu peale

tuld palun, ega te mind siis kinni nabi?» — «Sel ajal ei võta!» hüüti vastu. Soldat jäi seisma, keeras värisevate kätega endale vilka ning ootas. Suitsu põlema saanud, pistis ta jälle punuma. Ja alles siis, kui põgenik oli saavutanud saanuguse edumaa kui varem, hakkasid vaenlased teda uuesti jälitama...

Selguse tõi üks valss. Tudengihärra keerutas oma tüdrukuga ja ta kuue-nööbid läksid kogemata lahti. Petrooleumilambi kollase valguse kuma peatus saksa käsigranaatidel, mis nagu sinised lihavõttemunad rippusid tudengihärra püksirihma küljes. Keegi ei võpatanud. Jaanus, kes istus laua ääres, õllekannu taga, tõmbus veel rohkem pingule. Hämaras väsinud peas liikusid mõtted raskelt nagu vesikivid. Tähendab, tema, see metsavend, on ettenägelik, ei tule vilega ja käed taskus oma koopast välja, või — ja mõtted hakkasid äkki jooksuma palavikulise kiirusega — on üks neist «pühademunadest» määratud tema, Jaanuse jaoks! Küllap vist...

Tuleb ära minna... Ära tuleb minna... Ent niipea kui ta hakkas sihitima võõrusesse, oli sinna millegipärast asja ka «pühademunadega» külalisel. Selge. Peetakse silmas... Nüüd on ainult üks pääsetee... ei tohi välja näidata, et ta põgeneda tahab. Ta oli ikka liiga ettevaatamatu. Hilja on kahetseda...

Jaanus jäi äkki hoopis rohkem purju kui seni. Ja talle hakkas Hele, sünnipäevalaps, õhtu kõige ilusam tüdruk, äkki palju rohkem meeldima.

Tulles oli ta silmanud, et tagakambri aken on lahti. Aga kui ta üksi kambrisse läheks, tuldaks talle tingimata järele...

Mehed lallasid laua ääres. Jaanus tantsis Helega, kellel olid tumedad silmad ja rasked mustad juuksed. Tantsisid teised. Tantsis obergruppenführer, kuid ta kuuehõlmad olid jälle kinni nõõbitud...

Jaanus tantsis Helega nii lähestikku, et tüdruk hakkas ta käte vahel värisema. Poiss sosistas: «Lähme kuskile, Hele, kus saame olla kahekesi!» Ja tüdruk võttis tema käest kinni ning viis ta — tagatuppa. Keegi ei tulnud neile järele. Sünnipäevalast ei tohi segada!

Ja toa hämarikus, kus ta Helet suudles, tundis Jaanus käeseljaga mingi palitu all äkitselt külma rauda. Seda ta polnud ette näinud! Tähendab, tudengihärra polnud mitte üksi... Milline kontrast — kuuma huuled ning külm vintpüssi raud... On aeg... Palitu libises käratult nurka ja nüüd oli relv Jaanuse peos. Rohkem Jaanus tundis oma meeltega kui nägi, et tüdruk tahtis algul karjatada, kedagi hüüda, kuid surus siis endale peo suu peale ning pigistas noormehel palavikuliselt kätt. Jaanus sosistas: «Nägemiseni!» ja hüppas alknast välja, salapärasesse suveöösse.

Keegi ei tulistanud talle järele.

Kord hiljem kohtas noormees Helet küla vahel, tahtis hakata juttu ajama, kuid tüdruk vaatas kõrvale. Tähendab, ta teadis! Sellised need naised on: kui sa neile meeldid, siis nad sind ei ohverda, kuigi nõnda oli käsk...

Kammimine sünnipäevaõöl ei andnud tulemusi. «Tudengihärra» saadi kätte alles pool aastat hiljem.

Nii rippus ka Jaanuse elu kord juuksekarva otsas. Aga varsti pärast seda läks ta külast ära — traktoristide kooli.

Siis tuli ta tagasi. Töötas. Elas üle hingelisi maavärisemisi nagu meie kõik. Oli tal ka üks tüdruk, mitte Hele, see, kes tahtis teda ära anda, ei. Hoopis teine. Marika, Kadri Põhjatuu le tütar.

Marika õppis keskkoolis, elas tädi juures, rajoonikeskuses. Üheksa klassi lõpetas, siis jäi istuma ja sügisel ei pidanudki enam edasi minema. Suvel lõi veel tädi juures lulli, ja ühel küldsel sügissuve päeval — Jaanus mäletab seda selgesti — tuli Marika koju tagasi.

Mitu öhtut istusid nad põllupeenral kasteheinas. Saabusid kiired ajad. Kolhoosis läks lahti viljapeks. Tema, Jaanus, rahmeldas varahommikust hilisõhtuni oma traktoril, mis peksumasinat ringi vedas. Ja Marika tahtis ka kolhoosis tööle hakata. Ta oli küll ema käest kuulnud, et neil on normipäevatasu kaunis narr, aga mihuke nimelt, see polnud ju noore lapse asi. Ta pole kolhoosi liige. Ja ega ta varem teadnudki, et võib veel oma kodukolhoosis tööle hakata. Aga mis siis katki on! Las teised tüdrukud tuubivad pealegi koolis seda võimatut algebrat, tema aga saab omaette inimeseks, laseb endale pärast palga kättesaamist teha moodsa kostüümi ja siidkleidid, annab klassiõdedele paugupealt mitu silma ette!

Olete te kunagi olnud peksumasinal allalaskjaks? Koormad tulevad lõputu voorina, vihk vihu järel lendab sinu õhetavate käte vahelt trumliisse, tolm tükib silmi, päike kõrvetab. Kui paljude vihkude sidemed oled sa õhtuks katki lõiganud, seda oleks ilmvõimatu lugeda. Ja ometi sa ei väsi! Selles huugavas sümfoonias ei närtsi sinu vaim, sa nagu unustad iseenda ja väsimuse. Ainult õhtul vajud unne nagu põhjatusse kotti. Kuid teisel päeval, kui pihv valutab, tuikab, käeseljad on kõrtest läbi torgitud, alustad uue hooga, jällegi unustades iseenda. Vahel, koormapausi ajal, kui saad minutiks ringi vaadata, toob tuulehoog sõormeisse kõrrepõldude veidi sügisnukrat hõngu. Ja vaatad, et päikegi taevas on hoopis kahvatum ning väsinum. . .

Nende brigaadis oli Marika allalaskjaks. See kaks päeva oli Jaanusel kuidagi palju kergem ja ühtlasi raskem töötada. Kergem seepärast, et ta kujutles — teda saadavad kogu aeg kellegi head puhtad sinised silmad, raskem aga, et ta pidi kogu aeg end hästi trammis hoidma: nüüd ei tohi masinaga juhtuda mingit riket. Muidu «mõni inimene» vaatab, et mis poiss see kah niisugune on, igavene kobakäpp!

Aga lõpp tuli äkki.

Inimestele, kes polnud kolhoosi liikmed, maksti rahaline normipäevatasu välja sedamaid pärast rehepeksu. Ka Marika läks kontorisse oma palga järele. Kõnagi peale raamatupidaja (prillidega vanem naine) seekord kontoris ei olnud. Kuulnud tulija soovi, võttis too ühe kausta, kus inimeste töötasud olid isikute kaupa eraldi täpselt paberitest läbi kantud, leidis õige koha, palus alla kirjutada ja ladus raha välja: neli viieteistkümnepikalist, üks viie- ja üks kolmekopikaline, kokku 68 kopikat!

Marika sattus segadusse.

«Kuidas? . . .»

«Kõik on õige,» selgitas raamatupidaja kohusetundlikult. Tundus, et tal endalgi on piinlik. «Vilja saate hiljem. Aga normipäevatasu rahas on meil 17 kopikat. Teie töötasite välja neli normipäeva!»

Mariika ei lausunud midagi, võttis oma kõvad (metallist) rahad ja läks. Pisarad tikkusid silmi. Kõik tema unistused uuest kostüümist ja siidkleitidest purunesid seebimullina . . .

Kolhoosi ta ei jäänud. Läks linna ja hakkas seal ühes kontoris tööle.

Jah, õnn on nagu uulitsapoiss, näitab korraaks keelt ja ongi läinud. Aga Jaanus, kas tema üldse oligi sinu õnn? . . .

«Ta tuli Tartusse?»

«Jah . . .»

«Sa tema aadressi ei tea?»

«Alguses kirjutasin, aga varsti ta ei kirjutanud enam vastu. Mis siis minagi . . . Üks meie poiss oli teda korra «Kalevis» näinud. Pidi olema nisuke preilna, et . . . Tantsib rokki ja . . . kurat temaga!»

Kõrvallaud oli muutunud väga lõbusaks. Vihvelini silmad sädelesid ja tema hakkaski esimesena laulma:

«Meil ülikool jäi seljataha,
kõik patud jäid Tartusse maha.
Nüüd ranits on seljas
ja pudel sealt väljas,
nii tüürime pealinna poole! . . .»

See tüdruk oli üldse mõistatuseks. Olin ju temaga kokku puutunud, nagu ikka puututakse kokku ühe linna inimestega. Ja neist põgusaist kohtumistest, dialoogikatkendeist, käitumise killukestest kujuneb pilt, võib-olla küll punktiirjooneline, kuid siiski pilt inimesest. Selle põhjuseks, miks Emmi Kiusalaasi kui inimese vastu erilist sümpaatiat ei tekkinud, oli üks tema iseloomujooni.

Muide, see on mõistetav, miks nemad, vanemate kursuste tudengid, mõnikord restoranis istusid: «Ainult kord elus ollakse üliõpilane! Ja elu on türike!»

Aga too teine joon hakkas vastu. Emmi Kiusalaas on komsomoli grupiorganisaator. Ta näitab igal pool üles demonstratiivset aktiivsust. Ta räägib suurte sõnadega patriotismist, sellest, et meie, kõikide tulevaste spetsialistide kohuseks on saada «maa soolaks», hakata tööle seal, kus meid kõige rohkem tarvis on. Aga samal ajal on tema kahe aasta pärast esimene, kes suunamiskomisjoni ees (viimse vahendina!) nutma hakkab, kui teda rajooni tahetakse saata, ning oma tutvusi ja «head nime» kasutades mukeldab enda lõpuks ikka Tallinna, Tartu või (hädapärast isegi) Pärnu. Mis siis ikka. Meil leidub isegi ajakirjanikke, kes linnatükkijate pihta kirjutavad följetone, aga katsu, kas nad ise tahavad maale minna! Olgu peale igatsegu Emmi Kiusalaas elada suures linnas, aga miks ta siis keerutab, miks ta räägib suuri sõnu!

Jaanus jutustas edasi.

Ta on kogu aeg olnud kommunistlik noor. Tööd teinud mitte halvasti. Autahvilil olnud. Uhke oma elukutsele. Traktoriste on vist ehk kommunismi ajal ka vaja. Aga... Siin see «aga» algabki. Kuu aja pärast saab ta kahekümne kaheksa aastaseks... Kui inimesele on midagi kallid, siis ta hoiab seda. Nagu talismani. Traktorijaama kommunistlike noorte sekretär aga kogu aeg norib: «Kõrran, patune hing oled, tegeled joomisega!» Kui palju ta siis ikka joob. Vahel, kui süda valutab... Algas see siis, kui Marika kodukülalt minema läks. Ja praegu («Viskame veel üks klahv!») valutab süda sellepärast, et komsomolisekretär talle ütles: «Sinu vanusepiir on üle. Kuu aja pärast viid pileti rajoonikomiteesse ära!» Aga tema ei vii! Senikaua kui... Kas või relvaga kaitseb oma kallist kommunistliku noore piletit! Sest kes ta muidu on? Parteitu bolševik, jah, seda küll, aga tema tahab olla võitlusorganisatsiooni liige. Mitte sellepärast, et saada traktoribrigaadi brigadiriks või mõneks muuks asjameheks, ei! Milleks ta võitles bandiitidega? Mille nimel ta elab? Aga see on hell küsimus. Parteiorganisaatori juurde ta ise küll ei lähe...

Milliseid inimesi ikka on meie hulgas! Vaatad, et valgepäine määrdunud traktorist, mingi ähmane kuju, ja kõik. Ning ei tea sa aimatagi, milline hing temas peidus on.

ANNO 1958... TEHTI MIND SULIKS

Sel aastal tekkis uuesti kange tahtmine sõita Vilguta kolhoosi. Et näha, mis seal on muutunud. Ajalugu on ju jooksusammul edasi läinud. Vahepeal on põllumajanduse kohta tehtud mitu uut otsust. Ja need, nagu elu näitab, on väga suure jõuga dokumendid.

Kirnasin jälle aega...

Nooruses tahab inimene palju magada. Ärkasin Tartus hommikul kell kolmveerand üheksa, aga kell 9.08 pidi väljuma rong. Ahvikiirusega rii-desse ning murdmaad joostes jaama (kuigi viimane tegevus — jooksmine — on ilujalutajale hoopis suureks katsumuseks). Kell on 9.04. Koputan kolmele kassaluugile. Vastatakse: «Lõpetame pileтите müügi viis minutit enne rongi väljumist.»

«Olge, palun, inimesed!»

Ei.

Kaubelda pole aega. Tunneli kaudu rongile (tervet tänast päeva ei taha ju kuidagi kaotada — isegi neid vähe). Hüppan vagunisse, küsin vagunisaatjalt, kuidas saab piletit. Ta vastab: «Esimeses vagunis müüakse.» Rong juba liikus. Jõudsin siiski hädavaevu üle joosta. Süda läks kergemaks. Kuid — o sancta simplicitas ehk ära hõiska enne õhtut (eriti kui tegemist on raudteevalitsusega)!

Läksin kohe vagunisaatja juurde.

«Palun müüge mulle üks piletit Pulka jaama!»

«Kust te peale tulite?»

«Tartust muidugi, rohkem peatusi pole ju veel olnud!»

«Siis ma teile müüa ei saa,» vastas vagunisaatja, meeldiva naeratusega noor daam. «Me müüme pileteid ainult neile, kes tulevad peale järgmistest — teivasjaamadest, kus kassat ei ole.»

«Andke andeks, olen olukorra ohver. Jaamas piletit enam ei müüdüd, ja kolmandas vagunis öeldi mulle, et pileteid müüakse esimeses...»

«Mul ei ole õigust.»

«Saage, palun, aru, ma ei või ometi piletit sõita. Tartust Aardlasse, esimesse teivasjaama, on 4 kilomeetrit. Olen nõus selle vahe eest maksma teile kolmekordse hinna, ainult müüge mulle Aardlast Pukani pilet. Või teine variant. Ostaksin pileti alates Aardla peatusest kuni Pukast järgmise jaamani. Seega hind ja kaugus oleksid samad mis Tartust Pukani, ning raudteevalitsus ei saaks mingit kahju...»

«Ma ei saa teile piletit müüa. Lähme finantsinspektori juurde.»

Nimetatud seltsimees oli samas vagunis. Noor, raseeritud, puhtas raudteevormis, mapiga kaenla all. Bürokraati ma kujutlesin teisiti. Seepärast jutustasin oma loo uuesti algusest peale. Ta katkestas:

«Teie jutt meid ei huvita. Meid huvitab ainult üks fakt — te olete piletit reisija!»

Sel ajal kui me vestlesime, müüdi teistele reisijatele ümberringi kõikjal pileteid. Mitu teivasjaama oli juba möödas. Rong peatus uuesti. Nõo.

«Kui te mind vagunis ei luba piletit osta, siis palun, lubage, ma ostan Nõost. Siin müüakse ka tavalistele surelikkudele!»

«Ei. Te olete piletit reisija. Enne peame teid trahvima, ja siis alles võite osta pileti...»

«Inimene, ma ju rääkisin teile. Ma ei ole jännes...»

«Olete. Palun, lubage oma dokumendid.»

Veri tulvas pähe. Kuid püüdsin jääda rahulikuks. Bürokraate ärritada ei tohtivat, nad muutuvad siis hoopis huntideks. Ulatasin passi.

Ta haaras sellest nagu saagist ega andnud enam tagasi. Hakkas trahvikviitungit välja kirjutama. Alistusin.

Oligi Puka jaam.

«Palun, andke mu pass. Pean maha minema!»

Seltsimees finantsinspektor ulatas mulle lahkelt passi ja trahvikviitungi. Hüüdis veel järele: «Trahv tasuda 10 päeva jooksul ükskõik millise raudteejaama kassasse. Hilinemisel nõutakse trahv sisse kohtu teel ja kolmekordse summa ulatuses!»

Nii, sõbrad, jõudsime siis kohale. Saime tunda Bürokratismi hambaid. Aga äkki polegi see bürokratism, vaid ainult teenistus! Sest — trahvide pealt pidi ju preemiaid makstama.

Te ei usu? Arvate, et luiskan, et mõtlesin kogu selle loo ise välja? Aga see juhtus täpselt nii. Tartu—Valga rongis 30. septembril 1958. Võin näidata trahvikviitungit.

VILGUTAL EI OLE KÕIK VANA VIISI

Terve aasta on möödas.

Otse haruldaselt tore tunne on, kui üle hulga aja kohtad jälle vanu tuttavaid...

Theophil Okslik tuli terakoormaga tee peal vastu. Soni alt paistvad juuksed on veel valgemaks muutunud, aga muidu on ta niisama nooruslik kui ennegi, habe nagu alati korralikult aetud («Mina raseerin end igal hommikul!»)...

Jah, tema, Theophil, ei ole nüüd enam revisjonikomisjoni esimees. Ta valiti kolhoosi juhatusse. Seal ka vaja kord majja lüüa! Terve sügise oli kombaini juures viljakaalujaks. Juhatus leidis ta selleks kõige usaldatavama inimese olevat — üle kihelkonna!

Kui endine sa siiski oled, Theophil! Sa oled ju oma mõttelaadilt kaasagne, tahad, et meie elu edasi läheks. Aga ellu aktiivsel vahelesegamisel on sinu etiketid mõnikord sulle kammitsaiks. Ja mõnikord segad sa ära suured ja väikesed küsimused. Aga sinusuguseid inimesi läheb vaja. Juba oma elurõõmu ja toimekuse pärast. Olgu pealegi uus revisjonikomisjoni esimees. Tema pole igas küsimuses nii suur «humanist», kui olid sina. Oi, ma pean vabandust paluma. Milline hajameelsus! Eksisin etiketi vastu. Kuidas ma tohtisin Theophil Okslikku sinatada... Aga ta ehk andestab, sest ta annab üldse paljudele andeks.

Aga Jaanus Kõrranit silmasin rahvamaja peol. Eeskava oli lõppenud, pingid seina äärde ritta tassitud. Jaanus tantsis vähe, istus enamasti vaikselt nurgas. Kuid daamide valsi ajal jooksid tüdrukud Jaanuse peale lausa tormi. Päris kade hakkas!

Tuli juttu ka kolhoosi partei-algorganisatsiooni sekretäriaga. Jaanus pidi neil praegu olema liikmekandidaadiks.

«Oiaime poissi kõva trengi all. Ei saa kaevate, ta on meil peris korralik. Äripäe mitte üits tilk...»

Kui nii, siis, muidugi.

Maailma asju, muutumisi hea või ka halva poole ei tea kunagi ette aimata. Kes teab, mis Emmi Kiusalaasistki võib kunagi veel saada. Võib-olla äkki hoopis tähtsal kohal seisev isiksus, kelle käe all meeldivad ja meelitajad alluvad elavad otsekui kuninga kassid, nood aga, kes... Praegu aga on Emmi Kiusalaas Tartu peal noor efektne daam. Olete kohvikus muidugi näinud! Hobusesabasoengut tal nüüd enam ei ole, kuid otsaesisele on kammitud lakk. Kui maitsekalt ta hoiab sigaretti! Kui võluvalt ta oskab naeratada! Ma ei tea, kas ta koosolekutel taktika pärast ikka veel räägib «maa soolast». Aga tema pealöögi suund on teada — linn, soe ja vaikne kohake, mees ja sinirebane! Ja kui juba kasukas ja mees on olemas, võib viimasele tühimusest vahel sarvigi teha. Sest tema, Vihvelin, ju maailmas palju tõsiselt ei mõtle. Ta elab ainult selleks, et kellelegi korraks silmi teha ja see kohe jälle unustada.

Miks ta on säärane? Lapsepõlves teda hellitati. Tööd ta pole teinud. Üli-

kooli ajal saadab isa talle ikka raha järele (sest peale tütre ja räuskamise Jaagup Kiusalaasil muud maailmas polegi, mille pärast tasuks elada). Nii ta kasvab, õieke, kuni astub ellu. Kuid tõelisse ellu, murdlainetesse, ta ei jõuagi, vaid jääb vesiroosina ujuma vaiksesse vette. Mis teha? Kuidas mõnest saaks ka inimene? Võib-olla on see liiga spartalik, kuid karmid pedagoogid õpetavad oma kasvandikke järgmisel põhimõttel ujuma: «Turjast kinni ja vette!» Bernard Shaw kirjutas: «Õeldakse, et kui kassi ainuski kord pesta, siis ei pese ta ise ennast enam kunagi . . . Seega siis, kui tahate näha kassi puhtana, visake talle poriämber kaela, mille tagajärjel ta aega viitmata erakordselt vaeva näeb, et pori ära lakkuda, ja nõnda lõpuks puhtamaks saada, kui ta oli enne.»

Muide, nägin Emmi korra ühel olengul. Üliõpilaste seltskonnas. Tal oli seljas dekolteeritud, keha ligi hoidev kleit, ja kui ta siidsukis istus diivanil, ahvatlev ning laisk, meenutas ta tõepoolest ilusat kodukassi . . .

Emmi isa lugu oli traagilisem. Sel suvel oli ta viibinud Tartus, Maarjamoisa haiglas. Paranematu haav sünnitas gangreeni. Jaagup Kiusalaas oli seni end ikka lugenud oma küla inimeseks. Tal oli nagu meelest läinud, kui palju ta oma pealekaebamistega ja seljatagant susimistega teistele inimestele halba oli teinud. Aga inimene, kellele tehakse ülekohtu, ei saa ju seda unustada. Nii ei unustanud nemad ka . . . õigemini, unustasid Jaagup Kiusalaasi. Keegi (peale oma tütre) ei tulnud haiglasse teda vaatama. Esimest korda elus tundis Jaagup üksindust. See oli hirmus. Alles nüüd hakkas ta oma elu üle mõtlema. Nüüd oli selleks aega. Ja isegi vaja oli mõelda.

Jaagup Kiusalaasil amputeeriti pahem jalg. Ja ta on jäänud kuidagi vaiksemaks. Ei räuska enam nii palju kui enne. Armastab sügisel vaadelda lehtede langemist, näeb isegi lahkuvaid linde. Kunagi varem ei olnud tal pilku selliste asjade jaoks. Mida kõike võib teha elu, kui ta oma raske tiivaga sind ennast puudutab . . .

VANA EIKEEGI NING TEMA KUMMARDAJAD

Torniga küün Vilguta alevikus viis mu mõtted uuesti Peetrus Pihule. Käib ta ikka veel terve perega palvemajas? Ja kuidas elavad ta nägusad tütre?

Selles suhtes oli Vilgutal kõik vana viisi. Peetrusel on talus raadio: tehnika sajand ning jutlused. Tütred on musikaalsed. Kõrgemäel on terve kitarride orkester. (Muide, sellel usulahul on väga meloodiline ja rütmikas kirikumuusika.) Nad on uhked sellele, et maailma suured mehed — Truman, Dulles ja Tsiang Kai-ši — on baptistid. Vaenlased? . . . Aga kuidas, ligimene peab ligimest armastama! Kui Issand läks välja varahommikul, keskpäeval ja hilisõhtul, et kutsuda rahvast oma viinamäele tööle, siis tulid kõik, härra ja ori, peremees ja sulane. Issanda viinamäel ei tunta mingeid klassivaheid. Issand võtab kõiki oma viinamäe töölisteks — kes ainult esitab selleks sooviavalduse!

Rahutus, mu alatine saatja, vedas mind ringi mööda Vilguta teid. Ja

ühel vaikselt suveõhtul saime teelahkmel kokku Issanda viinamäe sulase Peeter Pihuga, kes tuli parajasti oma kartulipõllult.

Tere, jumalime, kas tööpäev on juba läbi? — Sedakorda jah. Aga muidu on tööd ju küllalt veel selles patuses maailmas...

Ta paistab olevat üsna tavaline inimene. Suure punase habemekontsuga, veidi õliste silmadega. (Isiklik tähelepanek: paljudel usumeestel on õlised silmad.) Ja kogenud põllumees.

Näete, rukis sai seekord üsna hilja maha külvatud. Ei tea, kuidas jõuab talve vastu pidada — kahes lehes oras on kõige nõrgem... Homme, karta, tuleb vihma. Näete, päikesel on post taga...

Tee viis Peetrust kodu poole. Jutt ei tahtnud lõppeda. Päike vajus punasena metsalatvadesse. Alt luhast tõusis hahkjäs udu. Kari tuli parajasti koju. Kolhoosi noorkari, keda hoidis Laila, üks Peetruse nägusaist tütardest. Nii sattusimegi jumaliku neitsiga väraval kokku.

Isa käskis: «Vii külaline aeda õunu sööma! Küllap Leeni ise mullikad lauta ajab.»

Ta viis külalise õunaaeda. Ta viis külalise Kõrgemäele, kus seisis tõeline kiik. Ma põlnud enam palju-palju aastaid kiikunud. Tema aga, see neitsi ikka, õotsutab peaaegu kaselatvadesse. Ja naerab, kui sul hirm peale tuleb.

«Te lõpetasite keskkooli?»

«Jah...»

Kiik lendab kaselatvadesse. Aga keelel pakitseb küsimus, võib-olla liiga järsk ja otsekohene, kuid millal seda siis esitada.

«Miks te usute jumalat? Mulle tundub see lihtsalt mõistusevastasena...»

«Teile võib-olla küll!»

Kiige hoog jäi vaiksemaks. Ta muutus tõsiseks. Võib-olla pahandasin ta ära. Kuid küsija suu peale ju ei lööda.

«Räägitakse, et teie usk ei luba teil käia pidudel, kinos, teatris... On see tõsi?»

«Minu Jumal lubab mind käia igal pool, kus aga tahan. Aga ma ei lähe. Oma usus olen tundnud palju paremat kui kõik see tühi maailma lõbu. Teie ei saa sellest aru. Teie ei tunne Elavat Jumalat. Kui soovite, otsige, ja te leiata ta. Selleks on vaja ainult temasse uskuda... Aga jätame parem selle kõneaine!»

Lootusetu. Tõepoolest. Üks räägib aiast, teine aiaaugust. Ei, kulla tüdruk, säärast Elavat Jumalat nagu sinul, despooti, kes inimese vaimu kammitsasse paneb, säärast polegi mul vaja otsida. Milleks?

Sattusime kord rongis ühte kupeesse N. rajoonlinna baptistikoguduse jutlustajaga. Ning kukkusime vaidlema. Ta ei eitanud päikeseraketti ega inimvaimu suurust, kes selle löi. Ta naeris kristlaste ja katoliiklaste üle. Nemat, baptistid, ei kummarda kultusi, nad ei joo armulaua veini, mida peetakse Kristuse vereks. Nemat usuvad ainult oma Elavat Jumalat. See — kultuse hülgamine, kohanemine kaasajaga — ongi vist üks baptismi tugevaid külgi.

Aga tal on ka oma nõrkused. Nad võtavad piiblit dogmana. Kord läksin huvi pärast pühapäeva õhtupoolikul Oleviste kirikusse. (Muide, arvasin oma lihtsameelsuses, et baptistid on ka kõik välised usukombed hüljanud. Aga niipea kui vend üleval kantslis läbi reproduttori hüüdis: «Nüüd paluge!»), lasksid kõik kolinal põlvili. Vaatasin, et mu püksiviigid saavad tol-museks, ning jäin istuma.)

Peeti loengut «Piibli jumalikust päritolust». Jutlustaja püüdis tõendada, et piibel sisaldab endas absoluutset tõe, teadus on aga suhteline tõde! Ühesõnaga — pime usk Jumalate Raamatusse.

Hakkad aga arutama, ja kui palju küsimusi tekib. Bernard Shaw kirjutas: «Need, kes uskusid jumalasse, olid ateistidega võrreldes hirmus halvas seisundis. Nemed ei saanud eitada loomulikke tõsiasju, mis olid nii julmad, et kui need omistada jumala tahte, siis saab jumalast kurivaim.» Kuid usklikud ütlevad: Ärge arutage! Veto!

Aga kuhu oleme jälle jõudnud. Me oleme ju kiigel. Vahetasime tööpoolest kõneainet. Rääkisime kõigest tühjast-tähjast. Vahepeal on tõusnud kuu, suur ja hele. Kui kiikusime, lendas kuu ikka ühest taeva servast teise. Otseku suure kõikumana löönud laelamp.

Jah, tahtsin talle ju rääkida elust, aga tema, näed, lõi kas kohe algul jutu katki. Ja mulle ei jää muud üle kui ainult oma mõtted kirja panna.

Laila, sa võiksid tõesti mõelda. Loogiliselt. Elu üle. Jumal pidi olema inimese näoga. Suur inglise luuletaja William Blake nimetas inimesetaolist ebajumalat vanaks Eikeegiks. Ja sina usud sellesse vanasse Eikeegisse, ning noor Elu jookseb sinust mööda! Kas sa ei oleks tahtnud minna ülikooli, Laila, selle asemel et istuda kodus ja käia kolm korda nädalas palvemajas? ... Sa oled ilus ja hea tüdruk, sinust oleks saanud näiteks pedagoog. Aga nüüd? Kuidas sa mõtled oma elu ära elada? Istud kodus ja palvetad? Vanal Eikeegil pole sellest muidugi midagi (sest teda pole ju olemas), kas noor inimene poeb eneseohverduse Prokrustese süngi või rajab endale tee suurde ellu ... Aga kuidas ma ometi saan selle sulle selgeks teha, Laila? ...

«Looming», 1959.

GUSTAV ERNESAKS

Helilaev
„RAM“
sõpruse ookeanil

*Siidilipp ja hõbepurjed,
kuldne laev läks merele.*

Helilaev «RAM»* on ehitatud 1944. aastal. Ta liigub maal ja veel, peamiselt aga õhus. Liikumine toimub tuule mõjul — ja sedagi peab meeskond ise oma noodipurjedesse puhuma. Võimsuseks 80 kaksiklöötsa. Laeva maht 80 rinna-registritooni (mitte tonni!). Laev veab peamiselt laulukraami, aga peab ka laululahinguid.

Istub sügavas helimeres kuni kontra-oktaavi la-bemollini. Masti tipp ulatub särava teise oktaavi re-ni.

Kapten pole mitte Must Kapten, vaid — «Hall». Kaugesõidupabereid tal seni pole. Tüürimeesteks on uljad poisid Uibo ja Järvela, pootsmaniks Vilpart.

VÄLJAVÖTTEID LOGIRAAMATUST

Laev tõstis purjed
üles öises fjordis.

14. X

Kell 11.25 hiivati ankur. Otsad tehti lahti, Balti jaama kaile jäi lehvitama koduranna rahvas. Eks lillekesed ja sinisilmalised ole tihtigi lauludruse parimaiks saatjaiks. Lubati põialt hoida. Palusime varbad juurde lisada.

Kurss — otse Moskvasse, kus sooritatakse pout Praha suunas — uute randade ja rahvaste poole. Ligi sajaline laululast tahetakse rikkematult toimetada Tšehhoslovakkiasse.

Tüürimehed uurivad koos meeskonnaga maa- ja merekaarte. Sõit läheb lauluta. Ammugi pole kuulnud, et keegi oma vabast ajast laulaks (tant-sitakse küll, kuid seda siis juba teiste pilli järgi!).

Õhtul videvikus mõeldakse kois pikutades eelolevast sõidust. Iga mees pardal lubab anda oma parima. Kapten teeb keskööl veel ettekande Muusikaministeriumi lauluosakonna juhatajale Vanemuisele, et see hoiaks ja hoolitseks basside-kahurite ja tenorite-leegiheitjate eest.

Tartu... Pseteri... Pihkva. Uni ei tule.

15. X

Vaguni illuminaatoreist paistavad Moskva tornid. Vastu võtab meid meie reeder Kaaruks. Meeskond läheb maale. Bussid-kaatrid toimetavad igauhe parajasse paika proviandi sissevõtmiseks.

16. X

Toimub «RAM»-i proovisõit «Pravda» klubi vetel. Kopsude manomeetrid näitavad täit valmisolekut. Eelnev ränk drill kuival on end igati õigustanud.

Täna viskasime igaks juhuks aegade merre oma tegevusest ka pudeli-posti. Nimelt kaanetasime 11 laulu magnetofoni karpi ja 7 jätsime tiirutada grammofonidele.

Täna laulsime üldse 50 laulu.

17. X

Paberid on klaarid, välispassid peos. «Vana» sai kaugesõidukapteni paberid. Kell 16.00 võetakse kurss SW — otse Prahale.

Laeva tõlk ning kambüüsi kandlemängija on ainuke õrnemast soost olevus meie laeval. Ta nimi on Elsa Avesson. Ta annab edasijõudnuile klaveritunde ja õpetab kõigile tšehhikeelseid numbreid. Kõige kuradim on neli. Laeva kõige hirksam karistus on see, kui kedagi lastakse öelda tšehhi keeles 444.

* «RAM» tähendab Riiklik Akadeemiline Meeskoor. Nanseni ja Amundseni laeva nimi oli «FRAM». Me võtsime tähe f maha ja kasutame seda tähte mujal (f - forte).

Laululinnud istuvad «RAM»-i raadel nukrais mõtteis. Alles mõni kuu tagasi lennati samuti lõunasse — Krimmi. Kõik öitses. Täna on aga mets juba kollane, kased täis kuldseid suveniire. Tibab vihmagi.

Sama teed on kunagi lennanud parv teisigi eesti laululinde. Aega on sellest tagasi terve generatsioon. Kuidas nüüdsete pojukeste laulusuled kasvanud on, seda peab näitama aeg.

Vanal öökullil on see reis teine. Esimene oli siis, kui ta veel kaela ei kandnud. Vaatas ja kuulas — nokk jäi lahti. Kuidas läheb nüüd? Võib-olla on aastakümneid ainult sõelaga vett kantud?

Aga ei maksa ennustada. Võid kiiluga karile sõita!

Kiiev ... Lvov ...

Uni on hea.

19. X

Kell 7.30. Tšop. Uus manner. Igale mehele anti elamiseks kaks uut lisatundi. Tee nendega, mis tahad, aga tagasi sõites anna tagasi!

Piiril üllatas meid Moraavia Õpetajate Meeskoori tervitustelegramm. Tuli peale kaks ülisõbralikku lootsi. Nad jäid meiega kogu reisi kestel.

Meeskonna meeleolu tõuseb, nagu ikka, kui rand juba ligineb.

«Maa!» «Maa!»

Parajas laskekauguses mürises ranna puhkpillipatarei. Pärismaalaste koor laulis kauni tervituslaulu. Vastasime kogupaukudega: «Nii tugevad kui kaljud suures meres». Kaptenite tervitused.

Õhtul pidulik vastuvõtt.

20. X

Marsruudi täpsustamine. Õhtuks anti meeskonnale linnaload. Juhtkond läks külla teisele omataolisele laevale. See on kunagi meie maad külastanud ja kandis nime Križkovski-nimeline meeskoor. Vanematel meestel on veel meeles, kuidas Tallinnas kolm korda järjest lauldi «Tantsi, tantsi». Vanu merekarusid oli pardal veel paarkümmend.

21. X

Ajakirjanduskonverents. Anti ülevaade meie helilaeva ajaloost ja senistest teekondadest kodumeredel.

Õhtul oli Armees Keskmajas esimene dessant. Üldine hinnang: olevat õnnestunud hästi. Olime isegi üllatunud. Meid hoiatati, et tšehhid on oma tunnete avaldamisega kontserdisaalis üsna tagasihoidlikud. Kuid ... saalis skandeeriti. Puhkenud võimsate tunnetelainete eest päästis meid viimaks eesriie. Kuid kaptenil tuli palju kordi käia selle vahelt rahu palumas.

22. X

Täna oli laeva aktsiate kursi esimene noteering Kesk-Euroopa tollipulgaga. Meeskooride kaalumiseks on Prahast kõige tundlikumad kaalud. Juba kodusadamas öeldi meile: lähete lõvikoopasse. Aga me teadsime ka, et ainult lõvidelt õpitakse lõvi kombel häält tegema!

400 km tagant oli tulnud kuulsa Moraavia õpetajate lauluristleja 4-liikmeline delegatsioon, et meie vikerlasi oma suure südamlikkusega nõrgestada. (Seda taktikat kasutati ka hiljem korduvalt!) Peame seda kuulsat meredemurdjat parimaks Euroopas ja oleme uhked oma vanemale vennale, pealegi kui meie «Hall» on just selle laeva supikatlast oma ergutavamad suutäied saanud.

Kui uskuda aplause ja arvamisi, siis pidi meie hääl kostma ka viimasesse ritta...

Tegime õhtul arvestuse. Kui võtta meie edust maha see huvi, mida Praha tunneb Nõukogude Liidu ja Tšehhoslovakkia sõpruskuu vastu, kui arvata maha tšehhide oivaline külalislahkus, siis jääb ikkagi järele ka meie jaoks rohkem, kui unistada julgesime.

Miks oli meie rivi selles laululahingus eriti vahva? Me oleme muidugi karastunud Moskva, Leningradi, Kiievi, Riia ja teistel meredel. Seekord ei esindanud me aga mitte üksi Läänemere vahuse ranna andekat rahvast, olime väljas kogu Nõukogudemaa rahvaste nimel, kelle rüpes meie purjed tuult täis on paisunud.

Meie noodivibude häälepaeltelt tõusid lendu tuhanded soovid ülemaailmseks rahuks, rahvaste sõpruseks ja vabaduseks.

Ja veendusime veel kord, et kõige parem ehitusmaterjal rahvaste rahu-templik on sõpruse laul.

Kuldne Praha, Sa kuldasid täna meie kandle!

23. X

Sõit Budejovice kanti. Vahva sõdur Švejk on vististi siinkandis seigelnud. Meil erilisi seiklusi ei olnud: kõik läks nagu tavaliselt. Hea kontsert — ja kõik.

24. X

Käisime pliiatsivabrikus. Sina vaene pliiatsijupikene, kui palju tuleb su kallal kurja vaeva näha, kuni kõlbad jütsile kooliteele! Aga «Kohinoor» — see on mark!

Nägime veel ülimalt haruldast Schwarzenbergi jahilossi. Milliseid kunstiaardeid siin leidub! Aga sees elada ei tahaks...

Õhtul kontsert Plzenis.

Iga järgneva linna kohta jätan märkimata, et toimus vastuvõtt, ja iga uus vastuvõtt oli eelmisest soojem ning südamlikum.

Paistab, et meie laeva sarveheli kõlab juba meie teel ees.

25. X

Üldine teadaanne: «Ohtlik kurv! Kes kurssi ei tunne, võib karile lennata — või reelingu najale igavikku vaatama jääda, ankruketist aga jääb hulgaks ajaks sirgu Plzeni õllevabriku keldris.»

Häälepaelu pesti ja leotati päris korralikult. Kaptan vaatas korraaks juba küll viltuse pilguga, sest kohati hakkas kompassinõela häirima meile tundmatu magnetiline nähtus. Aga külalislahkusest ei saa ära öelda...

Kohtusime siin Poola delegatsiooniga. Nii oli mitmekordne põhjus sõpruse laulude puhkemiseks. Hea, et poisid oskasid ka «Krakovjakki»!

Sõidame edasi Karlovy Varysse. «Öllepruulijate» laulu saatel.

26. X

Karlovy Varys püüti meile selgeks teha, et peale ölle on veel teisigi tervisejooke.

Siin on palju jälgi suurtest meestest. Tõusime köisraudteega mäele, kuhu olevat omal ajal talumehe hobusega roninud Peeter Suur. Siin on end ravinud Gogol ja Chopin, Tolstoi ja Goethe, Marx ja Beethoven.

Suurepärane on Beethoveni rühikas monument keset sügisest värvide-sümfooniast. Laulsime siin suurematu meistri mälestuseks, kes on maailmale pärandanud helilossid, mis tänapäeval püsivad niisama võimsatena ja vägevatena kui sajandeid tagasi.

27. X

Peilisime end Moseri kristallivabrikusse ja portselaninäitusele. Küll on tšehhi tehnikas palju poeesiat, ja tema elupoeesias kõrget tehnikat!

Veel üks ring Goethe, Schilleri, Mozarti ja Chopini jälgedes. Ekskursoonijuhit räägib lõbusalt allikatest, millest need kuulsused on söömukese maitsnud.

Õhtul kontsert, nagu olema peab.

Esimesed laulud rammisid jäässe esimesed praod. Suurendasime neid «Ilmeni järvega». Selle järel laskisime paista «Kuu» mahedat helki, siis pisut «Pilvede» habrast liikumist. «Kallasime» vahele kohava tormi. Tenorid tujskasid, nii et vandid vingusid, ja aeglane, läbipaistev pianissimo lepitas meid juba kõikide kuulajatega. Kui siis omalt poolt pakkusime veel Dvořaki «Pidusöögi», siis oli saalis juba 6 palli. Peab vist rehvimä... Teine pool kontserdist olime juba täielikult väljaku pere-mehed. Viimaseks torpeedoks oli meil «Boleraz»-tüüpi laul algkeeles. See plahvatas nagu sügavvee pomm ja seda võis kontserdi lõpetamiseks niisama edukalt kasutada kui tulekustutamiseks bensiini.

28. X

On olemas äripäevi, pühapäevi ja suuri pühi. Meil on juba mõnda aega ainult suured pühad. Sõpruse ookeani avarustel ei näi olevat üldse lõppu. See on midagi rohkemat kui ookean! Kui Juhan Smuul oleks kaasas ka meie laevaga, kirjutaks ta «Jäisele raamatule» lisaks veel «Tulise sõpruse raamatu».

Marianske-Lazne on samuti suurmeeste rõõmuregede jälgi risti-rästi täis.

Kontserdilt toime jälle hulga trofeesid: loorberipärja ja kingitusi. Sõpruse ookeani lained aina tõusevad.

Kurs on õige. Kihutame edasi tempos päev ja kontsert.

29. X

Pikk ots — 168 km. Dečín. Eestikeelne loosung: «Tere tulemast Dečín!» Pioneeride eestikeelne laul. Kõikjal lehvivad kõrvuti meie maa ja

Tšehhoslovakkia rahvuslipud. Algab peatselt Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu sõpruskuu.

Püüdsime liigutavat külalislahkust tasuda hea lauluga.

30. X

Tee Dečínist Libereci läheb loogeldes paremale ja vasakule, üles ja alla. Kümnete mäeküngaste all lossidega nende tipus kipub vägisi keelele laul: «Mäe otsas kaljulossis». Miks on kõik lossid ehitatud kõrgetele, raskesti ligipääsetavatele mägedele? Küllap feodaalide hirmu pärast rahva ees. Sest ajalugu on tšehhi rahvale tublisti tunda andnud, mis on orjus ja ike, ja ikke raskus õhutas võitlusele.

Nüüd aga heljuvad vabad tuuled üle siinsete mägede ja orgude. Rahvas on andekas ja töökas. Ning tema töö kannab kõikjal head vilja.

Libereci kontserdi aplaus oli kui Golfi hoovus: mitte väga tugev — aga pikk ja soe.

31. X

Tagasi Prahasse. Ajamõrd on tugevasti muljeid täis, meeskonnakajutid aga kingitusi.

Kartsime pisut, et pikk sõit võib laeva lekkima panna, väsinud mehed forsseerimise-karile ja intonatsiooni-madalale paisata. Pealegi tuli täna veel laulda plaatidele. Niisugune kuiv laulmine, ilma kuulajaskonnata, see on nagu ujumine veeta basseinis! Kuid vikerlased-vennikesed on kanged vastu pidama!

Õhtul laulsime diplomaatilisele korpusele.

Väsitav, kuid hea lõpuga päev.

Kuidas läheb homme suurlahing?

1. XI

Kontsert Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu sõpruskuu avamiseks.

Laine tõuseb ja vaob juba nii, et ei saa enam kätt roolilt võtta.

Prahas pole kombeks pärast koori äraminekut teda enam tagasi kutsuda (põhimõttel: ka artist on inimene!). Kuid meil tuli tulla ja Hugo Lepnurme «vilede» saatel esitada veel Wagneri «Tannhäuser». «Hall» hõljus veel hulk aega poodiumi ja lavataguse vahet ja oli oma poiste poolt puhutud loorberilainete mängukanniks.

Jah, selles linnas löödi meie hõbesarvele kuldne proovinumber peale ja öeldi: te olete küpsed kõikide merede jaoks; laev on teil hea, häälevandid vastupidavad.

Põhjapoiste südameis on suur rahuldus.

Oi sõbrad! Üsnagi harva juhtub inimesele väga õnnelikke päevi, veel harvemini on neid mitu järjest. Aga näete — juhtub rohkematki! Ei usuks, kui ise poleks seal olnud...

Oh-hoi, mehed! Mitte loorbereid imetlema jääda! Pidage vastu. Pida-ge vas-tu!

2/3. XI

Mõõn. Vaba päev. Puhkame teel Košicesse. Hommikul äratab meid unest orkester, ootuselevil rahvahulk. Veel üks ülisõbralik vastuvõtt.

Panime pärja Suures Isamaasõjas langenud nõukogude sõdurite monumendi jalamile. Siin püsis rinne neil karmidel võitluspäevadel seitse nädalat. Üle 20 000 võitleja andis oma elu vabaduse altarile. Mälestussamba ümbrusse on iga langenu auks istutatud roosipõõsas. Nii kannab see paik õigusega nime — Rooside aed.

Minevikku meenutades ehitatakse oma homset päeva, mis saab veelgi helgem ja õnnelikum tänasest...

Õhtul külastasime kohalikku suhkrufabrikut ja jälgisime sealse elurõõmsa isetegevuskollektiivi haaravat esinemist.

On üldine soov, et päevad oleksid pikemad. Lõpuks leiti mõnus lahendus — tuleb kiiresti magada!

4. XI

Kuulus Košice merelahing! Laulumehi endine arv, «vastasleer» oli rivistunud 3000-inimeselise üksusena. Niisugusel areenil pole me veel ühtki lahingut vastu võtnud. Teatavasti on meil ebatavaline hirm igasuguste helikövendajate plekkpottide vastu. Aga ei midagi! Kõik läks hästi. Kontserdi lõpul loeti jällegi suur trofeesid. Ja rinded kippusid lausa segi minema: «vastasleer» tuli üle meie poole, meie — nende poole.

Oli ka vastuvõtt. Et lõunamaal nii lühikesi öid võib olla, ei me seda ette teadnud...

5. XI

Asja juurde!

Košice veterinaariainstituut soovib ühendust Eesti Põllumajanduse Akadeemiaga ja Tori hobusekasvatajatega. Saatke kirjandust!

Kontsert Prešovis. Purjed kui pallid pingul.

6. XI

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 41. aastapäeva eelõhtu. Kontserdisaal Banska Bystricas on päevakohaselt kaunistatud. Kontserdi lõppedes puhkevad saalis tervitushüüded Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu sõpruse auks. Pioneerid annavad igale laulumehle lilli. Saalis alustatakse «Internatsionaali». Sellega ühinevad kõik.

7. XI

Bratislava. Vastuvõtt Modra veinikeldris. Merekaartidel olevat see koht märgitud kolme hüüumärgiga. Kas tõesti SOS?

Aga õhtul toimus kontsert siiski tuntud headuses.

8. XI

Pärast kontserti Žilinas.

Tekib teoreetiline diskussioon: kui kaua võib inimene vastu pidada kõige suurematele rõõmudele? Laulupeod kestavad kolm päeva. Vanasti olevat maapulmad kestnud nädala. Aga meie pidu on kestnud juba kolm nädalat! Ja baromeeter ennustab aina tõusu.

9. XI

On tekkinud suur mure: kuidas saame koju kõik kingitused? Sest nende kaalu võib mõõta juba tonnidega!

Meeskonna üldist koormust aitavad vähendada nii kvartett kui ka oktett.

Aitäh tubliledele poistele! Kahes kohas on meiega koos üüranud Hugo Lepnurme oreliviled. Vahepeal tegi Hugo suure haagi kõrvale — teda tuntakse ja hinnatakse siin juba varasematest külaskäikudest. Nüüd oleme jälle koos.

Meie kaunihingeline tõlk Elsa Avesson annab kõikidel vastuvõttudel peetavatele kõnedele vähemalt 40 protsenti südamlikkust juurde. Teda peetakse tšehlannaks.

Lühidalt: meeskond on tore!

10. XI

Ostrava. Juba varakult on kogunud Moraavia Õpetajate Meeskoor oma põhijõud hotelli trepile. On palju meeldivaid kohtumisi. Kõige liigutavam neist oli aga siiski Kapteni kohtumine Moraavia koori 75-aastase auesimehe František Kadlčíkiga, kellega ta sõprus algas 23 aastat tagasi.

Aga niisama südamlík oli Moraavia koori praeguse juhi professor Jan Šoupali kõne kontserdi eel. Ja kui siis kõrgemalt vastaskaldalt kõlas õpetajate koori meisterlik laul, siis oli õhkkond nii üllas, et ainult lauluga võis üksteisega kõnelda. Lõpuks lauldi meie Kapteni märguande peale koos — nemad rõdult, meie lavalt slovaki rahvalaulu «Boleraz» algkeeles.

Jah, siin sai täis üks imelik ring. Sellelt koorilt saadud muljete tõukel tehtud tööst esitati aruanne õpetajaile. Ja öeldi neile südamlík tänu.

Õhtul ühine koosviibimine. Ja jälle laule, laule. Selle õhtu tunneteskaala kujutamiseks oleks olnud vaja Aivazovskit.

11. XI

Novy Jičín. Viimane kontsert on nagu maratonijooksu viimane ring staadionil — auring.

Aga meil ei taha see lõppeda. Pillutakse sõpruse sädemeid, puhkeb lausa tulekahju. Püüame seda kustutada. Kuid ei aita Kapteni enda kalameestelaulud ega basside «Õhtukellad». Tunneteleeki ei kustuta «Ilmeni järv» ega Mississipi veed.

Finišiks kujunes «Sõdurite koor» ooperist «Faust»: «Ootab kodu meid...»

Tubli, vennikesed vikerlased!

12. XI

Puhub sarv loenduseks. Kõik on kohal nagu üks mees. Pikkamööda langetatakse lahinguvimpel. Kusagilt kostab hää: «Poisid, te olete andnud kõik, mida suutsite, ja pisut rohkemgi. Ja selle rohkema eest eriline tänu!...»

Siinkohal on vägev laine üle logiraamatu lehtede paiskunud ja lõppread kustutanud.

* * *

KOORIJUHI LÜHIKESED LISAMÄRKUSED

1. Meie kontserdireis aitas omajagu kaasa Nõukogude Liidu ja Tšehhoslovakkia sõprussidemete tugevdamisele. See on suurepärane!

2. Vahetasime vastastikku kogemusi ja repertuaari. Loodame oma sõpru näha peagi enda juures külas.

3. Kooril on vaja teha õigeid järeldusi tehtud tööst. Tuleb väsimatult seada uusi sihte. Senistest raskemaid, vastutusrikkamaid! Sest tee peab viima edasi. Ainult edasi!

4. Kõigile selle kauni ja muljeterohke reisi initsiaatoreile, organiseerijaile ja osavõtjaile — suurim tänu!

5. Pole maailmas ilusamat ülesannet, kui see on meil — lähendada rahvaid lauluga!

Tallinn, Laulude linn

«Rahva Hää!», 1958.

SISUKORD

Saateks	3
S. Kiik. KUUMUSES SÜNNIB KIVI	5
KILLUKE	17
V. Auväärt. MEHED HALLIRAHULT	20
J. Tillo. VAGU VAO KÕRVALE	26
NÄOGA PÖLLU POOLE	34
H. Sergo. PINNAVIRVENDUS JA PÕHJALAINED	41
T. Otsason. HIIDLASE ISIKLIKKE ARVAMUSI	51
L. Metsaalt. MEIE HELMI PUUR	68
A. Reinsalu. VESI ON ELU	74
V. Härmaste. INIMESED PANEVAD MAA ÕITSEMA	81
S. Pevzner. VALJA GAGANOVA	97
R. Vaidlo. ÜHES INTERNAATKOOLIS	101
V. Rajasaar. LEHEKÜLGI ÜHE KURSUSE PÄEVIKUST	109
H. Kiik. UUDISMAASOVHOOSIS	127
S. Truu. KUULATES SÜDAME NÕU	134
A. Ustal. JUTUAJAMISI KÜLATEEDEL	140
F. Issak. NOORMEES HÄRJAPÕKSIGA	143
O. Kool. NOAROOTSI	150
J. Lebedev. JÄRELTULLJA	159
M. Kits. KAKS TEED	163
A. Ottin. VÖTTIS KÄTTE JA KIRJUTAS ISE	167
M. Vendelin. AUVÄARNE ELU	171
A. Ganihin. ÖÖSEL	177
V. Sein. KAEVUR RAIDARU STABILISAATORID	181
V. Villandi. ELU ON MÄESTIKUJÕGI	189
A. Korp. SÄDE	200
I. Gaspl. ŽIGULI TULED	203
K. Tamberg. INIMESED, ÖNN JA VANA EIKEEGI	208
G. Ernesaks. HELILAEV «RAM» SÕPRUSE OOKEANIL	226

БОРОЗДА ЗА БОРОЗДОЙ
СБОРНИК ОЧЕРКОВ ЖУРНАЛИСТОВ

На эстонском языке

Союз журналистов Эстонской ССР
Таллин, ул. Пикк 73.

Toimetuse kolleegium: V. Ilus, F. Issak (koostaja), S. Kiik, V. Rajasaar,
K. Tamberg, S. Truu, R. Vaidlo (toimetaja).

Kunstiliselt kujundanud I. Torn.

Korrektor E. Loskit.

Ladumisele antud 27. VIII 1960. Trükkimisele
antud 9. XII 1960. Paber 70×92, 1/16. Trükipoog-
naid 14,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trüki-
poognaid 17,25. Arvutuspoognaid 15,65. Trükiarv
5000. Tellimise nr. 7000. MB-09248. Trükikoda
«Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rbl. 6.30. 1961. a. 63 kop.

Rbl. 6.30

1961. a. 63 kop.

A-23555

//

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00367622 0

Rbl. 6.30
1961. a. 63 kop.

A-23555

VAGU VAO KÕRVALE

